Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 12

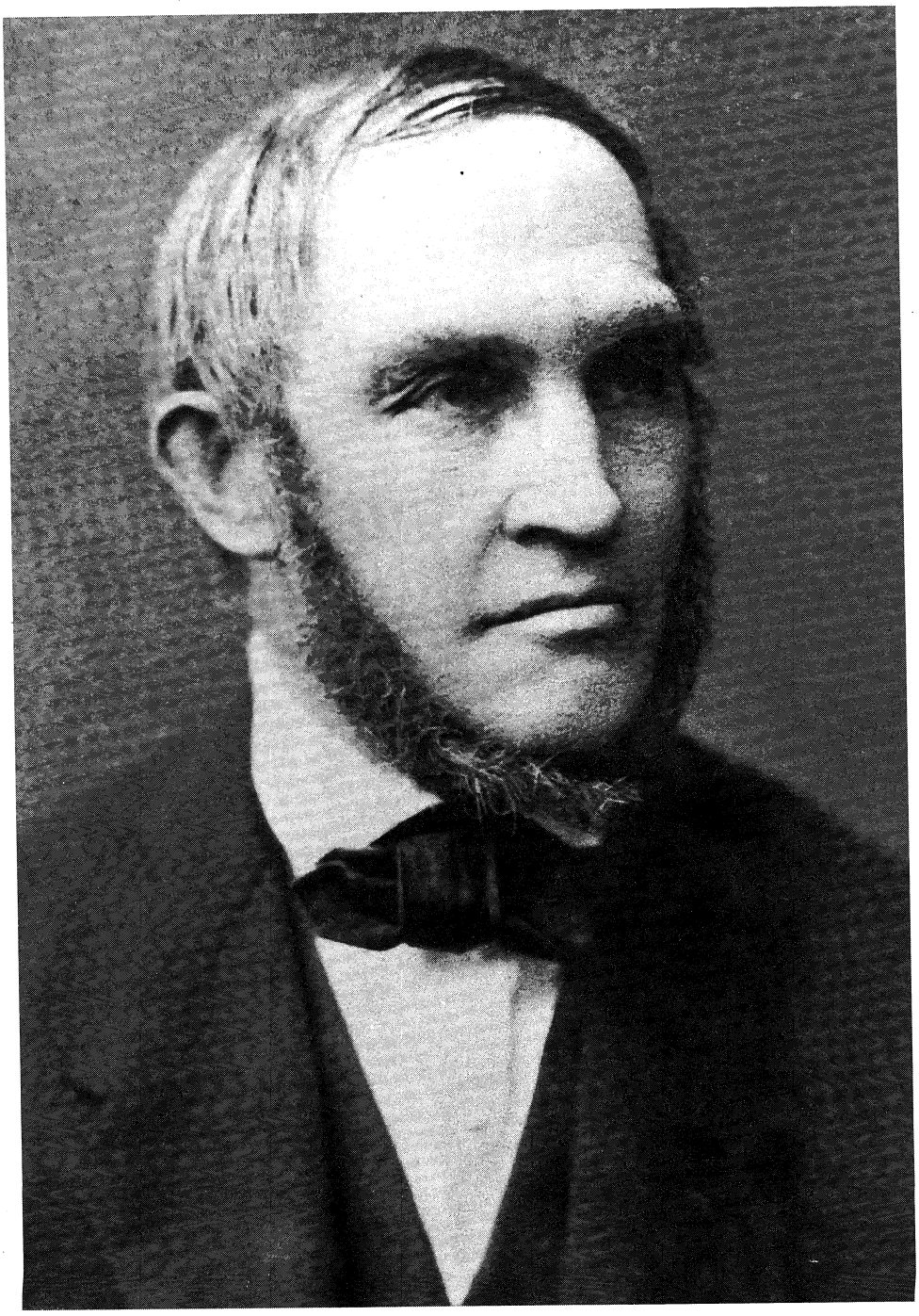

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 12

Semily 1999

Přední deska:
Letecký pohled na Hrubou Skálu. (Foto O. Kudrnáč.)

Frontispis:
Vysocký lékárník Josef Kramář. (K článku Jany Nové.)

© Státní okresní archiv Semily 1999

ISBN 80-86254-01-1
ISSN 1211-975X

ČLÁNKY A STUDIE

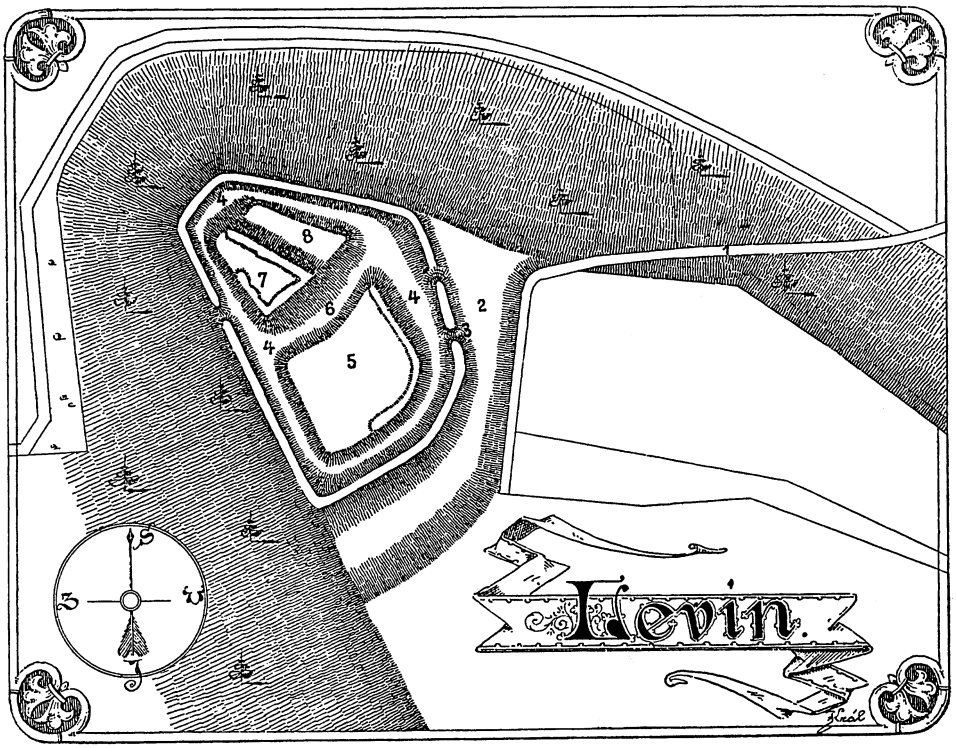

Obr. 1: Levín, plán zřícenin hradu podle V. Krále, publikovaný v pátém svazku Sedláčkových Hradů. Vysvětlivky: č. 1 stará vozová cesta, č. 2 příkop oddělující hradiště od hory, č. 3 průlom v náspu, č. 4 příkop veškerý hrad objímající, č. 5 předhradí, č. 6 příkop zadní hrad oddělující, č. 7 obydlí páně, č. 8 dvorek.

Hrad Levín

Jiří Úlovec - Tomáš Tomíček

Zříceniny hradu Levína patří k málo známým památkám semilského okresu. Leží při jeho jižní hranici, nedaleko od měst Stará a Nová Paka, které již náležejí k Jičínsku.

Dějinné počátky hradu Levína jsou zahaleny tajemstvím. Historici předpokládají, že byl založen neznámým členem rozvětveného rodu Načeraticů, zvaných rovněž Hronovici.[1] Předkem rodu byl snad Hron, jeho syny byli zřejmě Načerat a Smil, zmiňovaní v listině knížete Fridricha z roku 1188 pro řád Johanitů - Maltézských rytířů.[2] Za Načeratova syna je považován Pakoslav, známý z listiny Přemysla (pozdějšího krále Přemysla Otakara II.) z roku 1239.[3] Pakoslavovými syny byli Načerat a Hron, poprvé připomínaní na listině Václava I. pro řád německých rytířů z 19. října 1241.[4] Bratři pak drželi rozsáhlé majetky v okolí Náchoda a Jičína, potomní panství hradů Brada, Kumburk a Náchod. Na listině Přemysla Otakara II. pro klášter a město Litomyšl z 25. března 1263 se již píší po svých statcích s predikáty *Hron z Náchoda* a *Načerat z Brady*.[5]

Potomkem Načerata byl Léva, který v době kolem roku 1300 vlastnil hrad a zboží Bradu s městem Jičínem, a nelze vyloučit, že to byl právě on, kdo získal rovněž rozsáhlé pozemky kolem Staré Paky, na nichž později založil hrad, pojmenovaný zřejmě právě po něm Levín.[6] Písemné zmínky pro toto období jsou však velmi skoupé. Dozvídáme se z nich jen tolik, že Léva z neznámého důvodu přišel o jičínské a bradské zboží, které mu zabral král Václav II. a jako náhradu mu listinou z 11. listopadu 1304 věnoval ves Štítary.[7] Léva se na této listině psal již s predikátem *z Konecchlumí* po nevýznamné tvrzi a vsi ležící asi deset kilometrů jihovýchodně od Jičína, kterou získal neznámo kdy a jakým způsobem.

Historické začátky a poté osudy hradu Levína počátkem 14. století jsou tedy neznámé. Jelikož přímé prameny o něm nehovoří, je nutno přistoupit k alespoň přibližnému vymezení doby, kdy vznikl, kombinací pramenů nepřímých. Můžeme předpokládat, že vznikl Lévovým přičiněním teprve v době po roce 1304, tedy jako náhrada za ztracenou Bradu a Jičín. Písemné zmínky z let 1319 až 1325 však připomínají Lévu s příbuznými - snad syny Načeratem, Pakoslavem a Heřmanem, ale vždy pouze s přídomkem *z Konecchlumí*.[8] Jejich případný vztah k Levínu je tedy nejasný. Vysvětlení snad podávají zprávy z roku 1333.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem považovala veškerá dosavadní literatura za prvního majitele Levína Načka, který vystupuje na dvou listinách Borše z Rýzmburka a jeho synů z 19. prosince 1333 jako *Naczke de Lewin*, tedy Naček - Načerat z Levína.[9] Interpretace obou listin pro dějiny Levína však není zdaleka jednoznačná.

Jestliže přihlédneme ke skutečnosti, že mezi Lévovými bratry je roku 1325 připomínán již zmíněný Načerat, můžeme jej s velkou pravděpodobností ztotožnit s Načkem - Načeratem, známým z obou listin z roku 1333. Listiny, vydané Boršem z Rýzmburka, se však týkají prodeje jeho majetku v severních Čechách, hradu Kostomlaty (pod Milešovkou) a zboží Ledvice; zboží Rýzmburků tak ležela daleko od Načkova předpokládaného východočeského majetku. Kromě toho je Naček v listině o prodeji Kostomlat titulován jako *unse man*, tj. náš man, leník. Znamená to tedy, že Naček zprvu sice Levín držel, ovšem počátkem třicátých let již nesídlil ve východních Čechách a vstoupil do služeb Rýzmburků; jinak si totiž nelze představit, jak by mohl plnit manskou povinnost. Na Jičínsku však zůstali jeho příbuzní, konkrétně manželka Marta s jejich dětmi. Ze zprávy z roku 1355 vyplývá, že Naček již nežil, neboť 24. března dosadili ke kostelu v Konecchlumí nového faráře Oldřicha spolumajitelé podacího práva, Jan ze Žlunic, Jošt a Marta, zmíněná jako vdova po Načkovi, se sirotky.[10]

Výše uvedené písemné prameny lze zřejmě interpretovat tak, že Naček skutečně držel hrad Levín a část statku Konecchlumí. Jestli tento majetek získal přímo od Lévy nebo ho dostal jako část rodového zboží po rozdělení s bratry, nevíme. Někdy mezi léty 1325 až 1333 však ze svého majetku odešel a vstoupil do služeb severočeských Rýzmburků. Ve východních Čechách zůstala jeho manželka s dětmi, kterým patřila stále část Konecchlumí a snad rovněž hrad Levín.

Další dějiny hradu jsou díky absenci pramenů opět neznámé. Nelze vyloučit, že jedním z Načkových potomků, které zmiňuje zpráva z roku 1355, byl Jakub, připomínaný v šedesátých a sedmdesátých letech 14. věku. Poprvé se

s ním setkáváme roku 1363, kdy ke kostelu v Levínské Olešnici dosadil s Petrem ze Žlunic faráře Šimona z Nemyčevsi.[11] Poslední zmínka o něm pochází ze 14. června 1375, kdy s Divišem ze Žďáru dosadili ke stejnému kostelu po Šimonově rezignaci nového faráře Štěpána ze Zebína.[12]

Jelikož hrad Levín se rozkládá přímo nad západním okrajem Levínské Olešnice, můžeme předpokládat, že Jakub ho vlastnil také. Tomu ostatně nasvědčuje rovněž jeho predikát. Situace však nebyla až tak jednoznačná, jak literatura dosud předpokládala. Písemné prameny totiž připomínají ještě dalšího držitele hradu. Byl jím Jan, řečený též Ješek z Levína, bratr Hynka z Náchoda, člen rozvětveného rodu pánů z Dubé. 8. října roku 1368 se totiž Hynek řečený Hlaváč z Dubé, Hynek z Náchoda s bratrem Ješkem z Levína a Hynek a Hynáček z Vízmburka sjednotili na veškerém zboží, které vlastnili. V listině stvrzující společný majetek je výslovně uvedeno, že se jednalo o hrady a panství Frymburk, Vízmburk s městem Úpice a tvrz Třebechovice a Ješek vstoupil do spolku s majetkem *Lewyn castro et oppido ac aliis omnibus villis*, tedy Levín hrad a město se všemi vesnicemi.[13] Není sice jasné, jakou lokalitu měl autor listiny na mysli výrazem *oppidum* (tj. město), snad šlo o nepřesné určení Levínské Olešnice. Hynek z Náchoda s bratrem Janem z Levína společně s příbuznými Hynkem a Hynáčkem z Vízmburka pak 19. dubna 1372 dosazovali ke kostelu v Meziříčí nového faráře Benedikta.[14] To je současně poslední zpráva o Janovi.

Vysvětlení výše uvedených písemných zpráv není zdaleka snadné. Snad je možno předpokládat, že Jakub zpočátku skutečně držel hrad, ovšem později jej získal Jan a Jakubovi zůstala jen část podacího práva k olešnickému kostelu. Hrad se poté stal roku 1368 součástí většího majetkového komplexu, vzniklého sjednocením několika do té doby samostatných šlechtických zboží a vytvořením společného majetku (tehdejší právní praxe pro tento postup používala termíny stupek či spolek).

Sjednocení majetku, v němž bylo několik hradů a řada vesnic, vytrvalo sice až do roku 1410, kdy byl spolek úředně zrušen, ale levínské zboží ve svazku setrvalo maximálně několik let. Následující vývoj vlastnických vztahů k Levínu není jednoznačný, nicméně vylučuje existenci levínského zboží jako součást většího majetku. Literatura předpokládá, respektive přebírá Sedláčkovu domněnku, že od roku 1380 Levín patřil Zdeňkovi z Hustířan. Písemné prameny však hovoří o něčem jiném.

Když byl roku 1380 dosazován ke kostelu v Poličanech u Hořic nový farář Jan, prezentovali ho Čeněk z Levína, Beneš z Hustířan, vdova Zdena z Poličan a Příba, žena Jiřího z Hustířan.[15] Po Janově rezignaci na místo faráře roku 1383 dosadili Čeněk z Levína s Bavorem z Hustířan k poličanskému kos-

telu nového faráře Zdislava z Dubence.[16] Čeněk z Levína pak vystupoval ještě roku 1384 v soudním projednávání odúmrti po Zdeně v Poličanech.[17] Není sice zcela jisté, že se psal po hradu Levínu u Levínské Olešnice, ale s největší pravděpodobností - především vzhledem k dalším dějinám - tomu tak bylo. Nevíme však, zdali byl potomkem Jakubovým či Janovým nebo zdali je jeho původ nutno hledat jinde.

22. dubna 1389 podával ke kostelu v Levínské Olešnici po Štěpánově rezignaci faráře Jana již výše zmíněný Zdeněk z Levína s Maršem ze Žďáru.[18] O Zdeňkově původu nemůže být pochyb, neboť při Janově výměně za faráře Martina, k níž došlo 4. prosince 1396, se připomíná jako Zdeněk z Levína *řečený z Hustířan*.[19] Nebudeme tak zřejmě daleko od pravdy, předpokládáme-li, že Zdeněk získal hrad a zboží od Čeňka, který je v souvislosti s rytíři z Hustířan zmiňován v letech 1380 a 1382.

Zdeněk poté držel Levín ještě počátkem 15. století. Když roku 1404 zemřel olešnický farář Jan, dosadil 14. května na jeho místo Duchka z Počátek.[20] Roku 1412 je připomínán v záležitostech kostela v Hořicích,[21] roku 1416 se s ním setkáváme při projednávání odúmrti v Chotči u Jičína.[22] Snad stále týž Zdeněk z Levína je ještě připomínán jako účastník zemského sněmu v Čáslavi, konaného roku 1421.[23]

Další písemné zmínky o Levíně dosud nejsou známy. Jestli ho držel Petr z Kopidlna, který je s predikátem *a z Levína* připomínán v listině ze 16. února 1449 mezi východočeskými straníky Jiřího z Poděbrad, kteří tehdy opověděli Oldřichovi z Rožmberka, není jisté.[24] Vzhledem k neexistenci mladších zmínek se zdá být pravděpodobné, že ještě během 15. století jej majitelé opustili a hrad zanikl. Později byl i s bývalým příslušenstvím připojen k panství Kumburk-Úlibice, k němuž poté patřil až do 20. století. Jeho zříceniny a nejbližší okolí byly v mladší době využívány zcela jiným způsobem, než pro který vznikl. Zajímavě o tom hovoří topografický popis panství z roku 1828, podávající následující zprávu: *Kopce Zebín, Košťálov a Levín dávají jaspisy, chryzality, ale hlavně krásné karnioly, také dobré pazourky a s nimi rovněž granáty*.[25] Právě výskyt polodrahokamů a jejich bezohledná těžba měla zejména v poslední době za následek těžké poškození hradní zříceniny, zvláště jejího předhradí.

Přehled písemných zpráv k dějinám hradu dokládá, že je dosud nelze nastínit souvisle. Mezi jednotlivými zápisy jsou velké časové mezery a samotné zmínky mají různý způsob interpretace. Nicméně na základě jejich podrobnějšího rozboru lze vyslovit následující závěry.

Hrad Levín vznikl na zboží, které patřilo rodu Načeraticů. Byl založen mezi Starou Pakou a Levínskou Olešnicí zřejmě Lévou z téhož šlechtického rodu.

Jeho stavitel není znám, obdobně jako doba jeho vzniku. Pouze podle shody jmen Léva - Levín soudíme, že zakladatelem byl právě on, a to v souvislosti se ztrátou hradu Brady a města Jičína roku 1304. Dosud není jasný ani rozsah pozemkového majetku, který k němu původně patřil. Jistě jej tvořily vesnice Levínská Olešnice a městečko Stará Paka, možná i ves Ždírec. Dobu založení hradu lze předběžně klást do let 1304 až 1333. Jeho prvním známým majitelem byl Načerat - Naček, po roce 1333 zřejmě patřil jeho manželce Martě a dětem. Dalšími držiteli byli Jakub neznámého stupně příbuznosti, Jan - Ješek z Dubé, Čeněk neznámého rodu a konečně Zdeněk z Hustířan.

❑

Hrad byl založen na výběžku zalesněného hřebene, táhnoucího se od Staré Paky k Levínské Olešnici a nazývaného Staropacké hory, které dosahují nadmořské výšky kolem šesti set metrů. Z východního konce hřebene směrem k severozápadu vybíhá široká, mírně klesající plošina, zakončená nad údolím říčky Olešky krátkým a strmým trojúhelným ostrohem. A právě toto místo si zvolil pravděpodobně Léva z rodu Načeraticů ke stavbě nového hradu.

Levín měl klasické uspořádání šlechtického sídla. Skládal se z nevelkého jádra, předhradí a vnějšího valového opevnění, přičemž jednotlivé části byly od sebe důsledně odděleny příkopy.

Ještě dnes stále dobře udržovaná přístupová cesta vede ke hradu od východu z Levínské Olešnice po kraji stoupající terénní hrany přímo k bývalému prvnímu, při úpravách cesty zasypanému příkopu. V jeho místech se pak stáčí k jihu a pokračuje přes hřeben do vsi Podlevína a dále až do Nové Paky.

Stavebník hradu si byl dobře vědom nebezpečné stoupající plošiny na jižní a východní straně areálu, a proto z materiálu získaného při hloubení příkopů v těchto místech navršil mohutný a vysoký val s vodorovně probíhající, 1,5 až 2 metry širokou korunou a převyšující úroveň jádra i předhradí o 4 až 5 metrů. Největšího výškového rozdílu dosáhl nad první bránou, umístěnou při konci východní části valu přímo proti přístupové cestě. Pokud hloubka vnějšího příkopu byla kolem dvou až tří metrů, výška valu se zde pohybovala kolem osmi metrů. Koruna valu byla zřejmě zakončena nevysokou roubenou hradbou, tvořící tak první a hlavní obrannou linii a svojí hmotou chránící předhradí i jádro.

Vpravo (tj. severně) od místa první brány je patrný podlouhlý, přes dva metry vysoký pahorek. Nejspíše zde stávala roubená budova, která tvořila součást brány a mohla mít funkci vrátnice. Val za ní pokračoval a obíhal rovněž jádro hradu i západní bok předhradí, ovšem už v mnohem nižší podobě, neboť

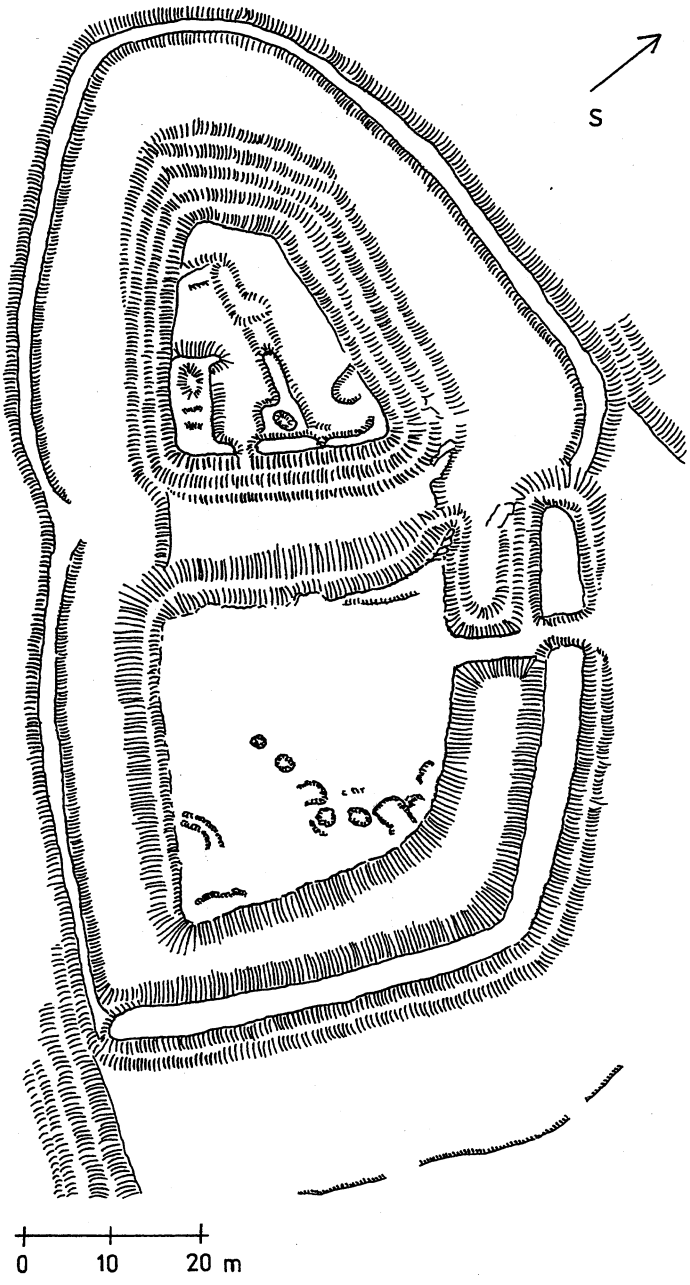

Obr. 2: Levín, terénní náčrt zřícenin hradu podle T. Durdíka (kresba J. Úlovec).

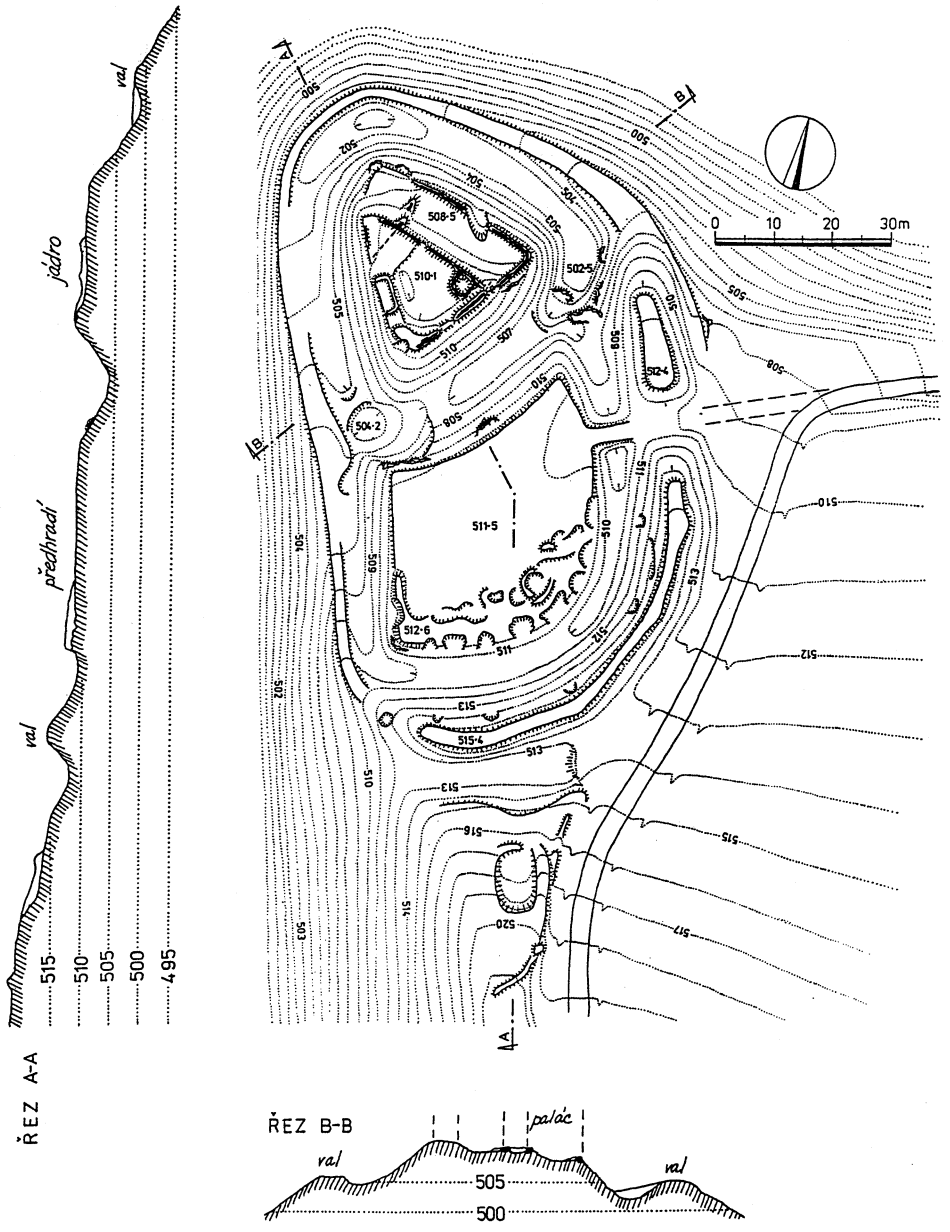

Obr. 3: Levín, vrstevnicový plán zřícenin hradu podle zaměření z března roku 1995 (měřili D. Houšková a autoři, kresba T. Tomíček).

svahy ostrožny byly v těchto místech dostatečně strmé. Koruna valu ale byla stále široká minimálně 1,5 metru, takže je zřejmé, že roubenou obrannou hradbou byly zabezpečeny i tyto zbývající strany areálu.

Po roubené konstrukci první brány se pochopitelně nezachovaly žádné pozůstatky. Vnější první příkop, který má na plánu A. Sedláček vyznačen ještě celý (obr. 1), byl v tomto století podél východní strany valu při úpravách lesní cesty zasypán, takže dnes z něho zbyl jen krátký úsek na jižní straně o šířce asi deset metrů. Jižně od jeho pozůstatku se nachází zhruba trojúhelná, asi třicet metrů dlouhá a dále k jihu stoupající plošina, na severu vymezená zmíněným zbytkem příkopu, na východě zářezem lesní cesty a na západě strmým svahem. Zhruba uprostřed této plošiny je patrná do svahu vyhloubená zemnice rozměrů 10 x 6 metrů se vstupem obráceným k hradu. Stopy po zdivu zde nejsou, nízké hrázky dochované na východním okraji snad vznikly až při hloubení odvodňovací rýhy podél cesty. S největší pravděpodobností se nejedná o značně raný a chabý pokus opevnit toto z hlediska hradu velmi nebezpečné místo, ale spíše o zbytek novodobé zapuštěné stavby, která by mohla mít souvislost s hledači polodrahokamů ve zříceninách.

Přístupová cesta tedy po překonání prvního příkopu a první brány pokračovala přes druhý příkop a další bránou do předhradí. Po druhé bráně se rovněž nezachovaly stopy a na místě původního dřevěného mostu je přístup přes příkop umožněn novodobým násypem. Vlastní předhradí ve tvaru zhruba čtvrtkruhu je prakticky rovná plošina, jen na jižním a jihovýchodním okraji těžce poškozená výkopy již zmíněných hledačů polodrahokamů. S četnými narušeními terénu způsobenými jejich *prací* se mimo prostor předhradí dost nesmyslně setkáváme také na vnitřním svahu sypaného valu (kde je možnost nálezu kamenů mizivá).

Stopy po obvodovém opevnění předhradí se zachovaly jen v jeho jihozápadním rohu. Prozrazují nám, že pozůstávalo z kamenné podezdívky kladené buďto nasucho nebo na hlínu. Zakončeno mohlo být lehkou roubenou hradbou. Nezachovaly se však žádné stopy po vnitřní zástavbě, takže jen hypoteticky lze předpokládat jednotlivé stavby lehčí konstrukce přiložené k obvodovému opevnění. Je zřejmé, že předhradí se zcela spoléhalo na mohutné vnější opevnění, které ho dostatečně chránilo.

Severně od předhradí, odděleno 20 metrů širokým a 5 až 6 metrů hlubokým příkopem, se rozkládalo lichoběžníkové jádro hradu. K předhradí se obracelo jižní vstupní stranou a proti jeho ose bylo poněkud pootočené k severozápadu. Na rozdíl od předhradí však zůstalo především pro obtížný přístup prozatím ušetřeno všech novodobých zásahů, takže je celkem dobře čitelné.

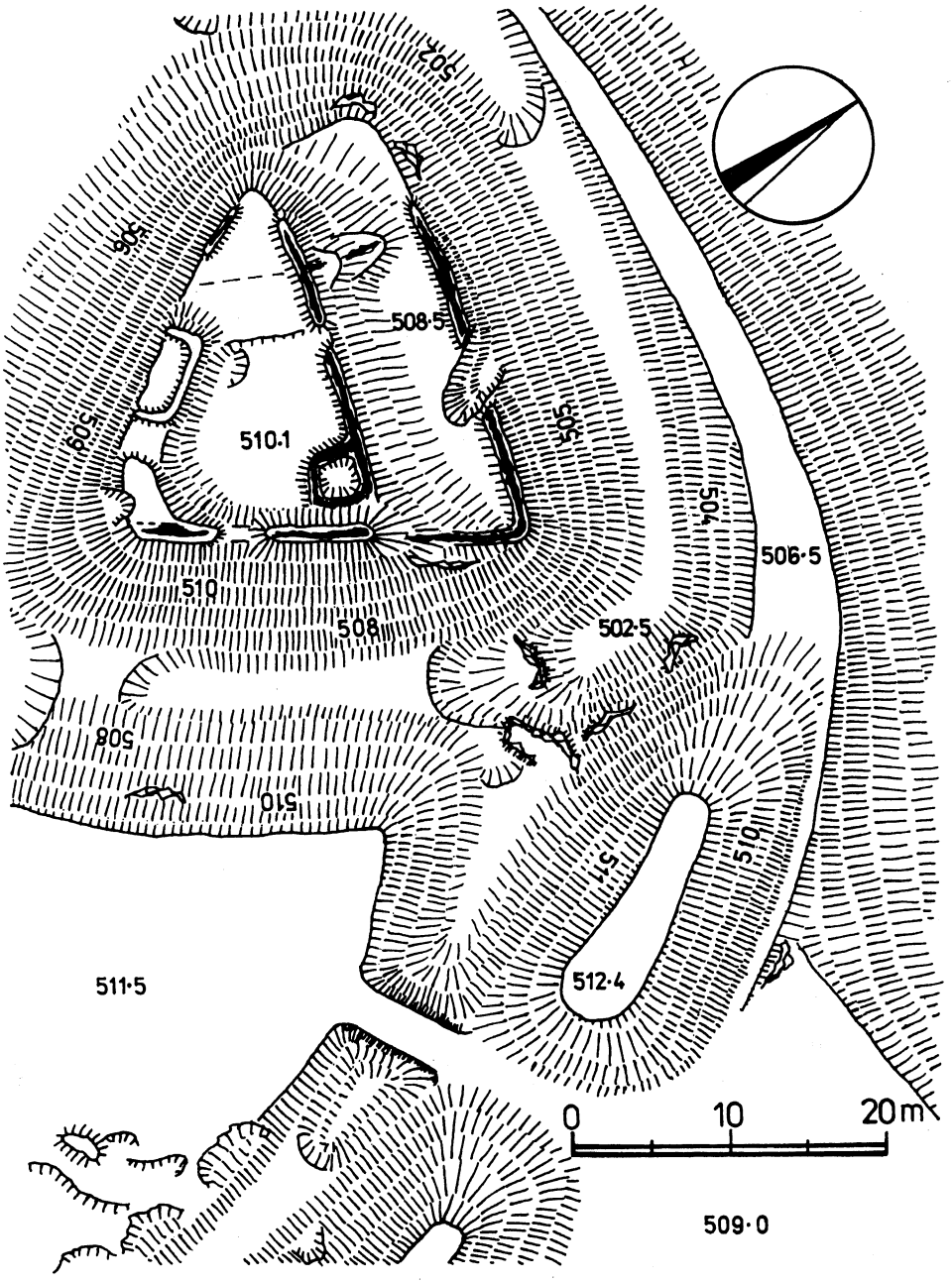

Obr. 4: Levín, výřez z celkového plánu s hradním jádrem, odvozený z vrstevnicového plánu (kresba T. Tomíček).

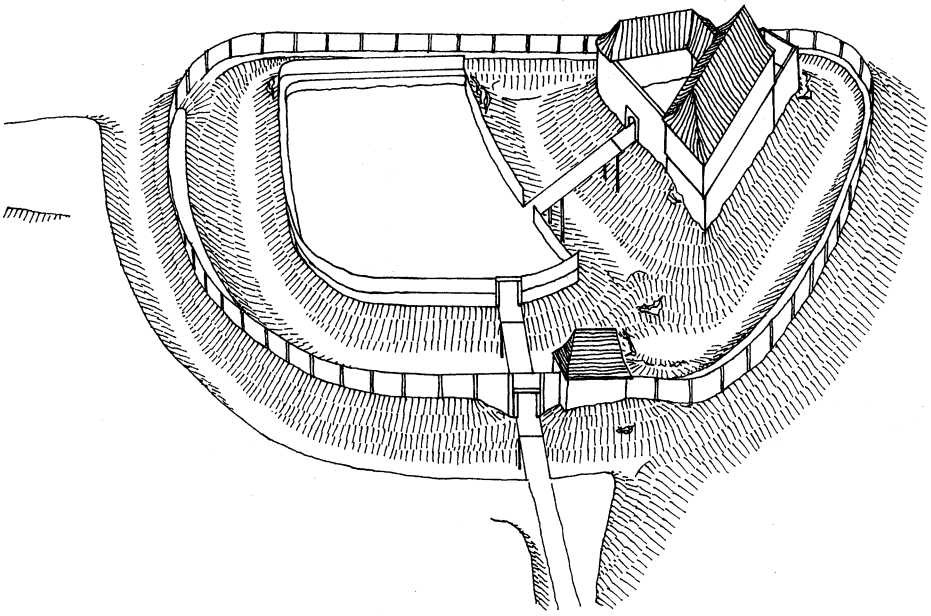

Obr. 5: Levín, hmotová rekonstrukce podoby hradu ve 14. století (návrh a kresba T. Tomíček).

Nejdelší severní stranu jádra zaujal rozměrný palác, k němuž byla při nádvorní zdi nad příkopem, oddělujícím jádro od předhradí, přistavěna malá čtvercová stavba, snad obsahující schodiště (nelze vyloučit ani existenci schodišťové vížky). Také u protilehlé jihozápadní obvodové hradby jsou patrné stopy velmi úzké budovy a nízká, ale výrazná terénní hrana mířící od této budovy směrem k paláci připouští domněnku, že zde existovala ještě příčná, asi jen roubená stavba, takže nádvoří bylo původně obestavěno ze tří stran.

Z čelní hradby nádvoří zbyl asi dva metry vysoký valovitý útvar, přerušený zhruba uprostřed v místě bývalé brány. Zatímco tato čelní hradba mohla podle kubatury valovitého útvaru dosahovat výšky čtyř až pěti metrů, zbytky zděných konstrukcí paláce v podobě kamenných hrázek dosahují maximální výšky jeden metr. Zdá se tedy, že palác, jehož vnější severní stěna byla vystavěna na okraji nižší terasy, byl zbudován z kamene jen do výšky 1,5 až 2 metry nad úroveň nádvoří. Na této kamenné spodní části, která mohla být využita např. pro výstavbu sklepních prostor, bylo teprve založeno zřejmě už jen roubené obytné patro. Zbytky vnější zdi paláce na okraji severní terasy asi

Obr. 6: Levín, místo první brány (uprostřed) při patě vnějšího valu (vlevo), vpravo místo předpokládané budovy vrátnice.

dvacet metrů od čela jádra náhle končí, takže je pravděpodobné, že asi osm metrů dlouhý zbytek plošiny v severozápadním cípu jádra byl využit buď jako lehce opevněný dvorek, popřípadě zde mohla být k paláci přistavěna nižší roubená budova. Palác dosahoval rozměrů 20 x 9 metrů, podle zbylé kubatury spadlého zdiva byl nejspíše i v kamenné spodní části plochostropý.

A. Sedláček měl o jádru poněkud jinou představu, neboť trojúhelné nádvoří považoval celé za *obydlí páně* a severní terasu za dvorek.[26] Tutéž teorii opakoval rovněž kolektiv autorů z roku 1989,[27] takže Sedláčkův omyl vyvrátil teprve roku 1995 T. Durdík (srovnej obr. 2).[28]

Stopy zděných konstrukcí z místního melafyru vykazují různou kvalitu provedení. Zatímco čelní vstupní hradba a jihozápadní úzká budova jádra byly stavěny na maltu, u ostatních zbytků zdiva stopy po maltě chybí. Je tedy zřejmé, že byly provedeny stejně jako obvodová zeď předhradí, to znamená jen nasucho či na hlínu. Jak také dokazují úlomky velmi nekvalitního červeného pískovce u vstupu do jádra, brána měla pískovcové ostění. Na severní terase

v prostoru paláce byly nalezeny rovněž úlomky pískovce a dokonce i kus cihly; v jeho případě však nelze vyloučit možnost novodobého importu.

Z archeologického hlediska je Levín dosud objektem zcela neznámým. Sporadické nálezy úlomků keramiky a kachlů, uložené v muzeu v Hradci Králové či pocházející z vlastního náhodného sběru při měřičských pracích, lze datovat do průběhu druhé poloviny 14. století. Podle laskavého sdělení J. Kalfersta byly na hradě učiněny také numismatické nálezy, ovšem dosud nebyl proveden jejich rozbor.

Dosavadní znalosti o Levínu tak umožňují konstatovat, že se zřejmě jedná o hradní založení z první poloviny 14. století, jednodušší dispozice (viz obr. 3 až 5). Za mohutným valem doplněným vnějším a vnitřním příkopem se skrývalo nevelké předhradí, jehož zástavba byla zřejmě převážně ze dřeva. Za dalším příkopem pak stávalo stísněné jádro, obsahující minimálně dvě zčásti zděné stavby. Dosud známé poznatky o stavební dispozici hradu i nemnohé písemné prameny ho představují spíše jako narychlo zbudované provizórium, sloužící svému účelu něco málo přes sto let. Teprve jeho další průzkum však může potvrdit, zdali všechny výše uvedené vývody jsou oprávněné.

Obr. 7: Levín, jižní okraj předhradí, pohled z vnějšího valu.

Závěrečnou povinností autorů je upozornit, že o hrad silně vzrostl zájem místních obyvatel z Levínské Olešnice. Od léta 1998 se na jeho předhradí pořádají oslavy domnělého výročí založení hradu, při kterézto příležitosti byly traktorem srovnány všechny jámy po hledačích polodrahokamů na předhradí. Obec plánuje rovněž vybudování dřevěného mostu přes příkop do jádra. Autoři se proto pokoušejí touto cestou apelovat na příslušná muzea a památkové organizace, aby byl na Levíně proveden alespoň záchranný výzkum, spojený s malou osvětou v okolních obcích. Jen tím se může předejít možným škodám, především ve zvláště dosud dobře dochovaném hradním jádru.

Poznámky

[1] Blíže k nim Palacký, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě.* Dílu I. částka 2, Praha 1854, s. 467-470. K tomu srovnej Šimák, J. V.: *Středověká kolonisace v zemích českých.* Praha 1938, s. 865.

[2] *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* (dále CDB). Tomi primi, fasciculus alter (1131-1197), ed. Friedrich, G. Praha 1907, s. 292-294, č. 320.

Obr. 8: Levín, příkop mezi předhradím (vpravo) a jádrem (vlevo).

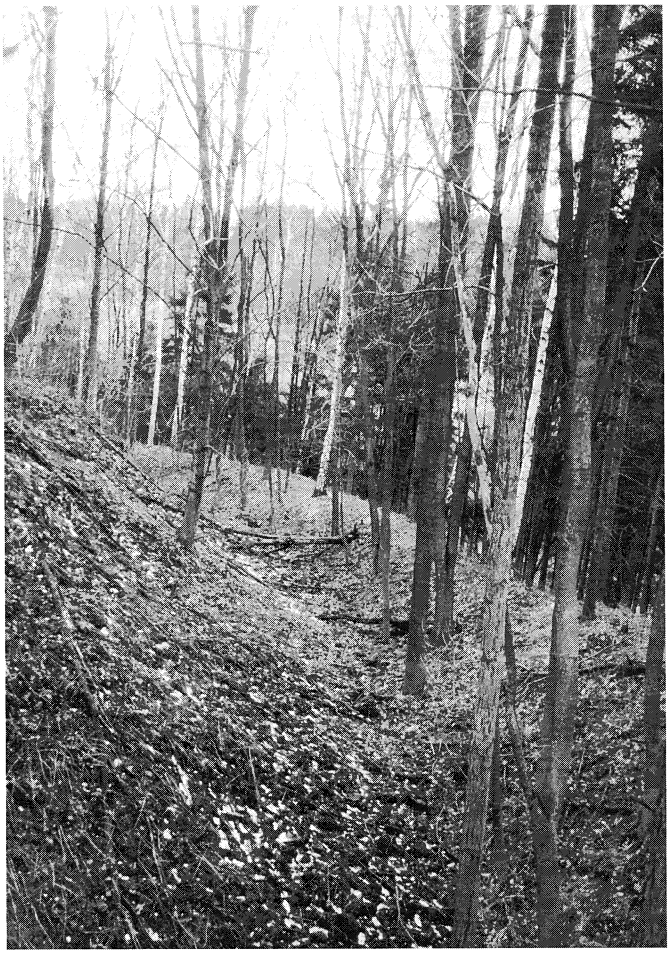

Obr. 9: Levín, obvodový příkop pod severním okrajem jádra.

[3] *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM). Pars 1, Annorum 600-1253, ed. Erben, K. J. Praha 1855, s. 450-451, č. 975.

[4] RBM 1, s. 497-498, č. 1053, totéž CDB 4, s. 67-69, č. 8.

[5] RBM 2, Annorum 1253-1310, ed. Emler, J. Praha 1882, s. 160, č. 416, totéž CDB 5, s. 550-554, č. 372.

[6] Srovnej Profous, A.: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny.* Díl 2, CH-L. Praha 1949, s. 513, č. 5, podle něhož jméno hradu vzniklo z osobního jména Leva přívlastkovou příponou -ín, Levín = Levův, tj. hrad nebo dvůr.

[7] *Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (- 1419).* Ed. Eršil, J. - Pražák, J. Praha 1956, s. 35, č. 83.

[8] *Nejstarší zbytky desk půhonných zemských.* Ed. Dvorský, F. - Emler, J. Praha 1868, s. 43-44, č. 218, dále s. 62-63, č. 313, a s. 63, č. 314. Totéž *Pozůstatky desk zemských* (dále RT). Svazek 1, ed. Emler, J. Praha 1870, s. 41, č. 144, a s. 57, č. 204.

[9] Státní ústřední archiv (dále SÚA) - Archiv České koruny, i. č. 154 a 155, ed. RBM 3, Annorum 1310 - 1333, ed. Emler, J. Praha 1884, s. 809-810, č. 2070, a s. 810-811, č. 2071.

[10] Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim (dále LC). Liber primus (1354-1362), ed. Tingl, F. A. Praha 1867, s. 20.

[11] LC 1/2, 1363-1369, ed. Emler, J. Praha 1874, s. 34.

[12] LC 3-4, 1373-1390, ed. Emler, J. Praha 1879, s. 38.

[13] SÚA - Desky dvorské (dále DD) 16, fol. 30v, ed. RT 1, s. 435, a *Archiv český* (dále AČ) 36, s. 55-61, č. 59. K tomu srovnej rovněž Slavík, J.: *Vizmburk a Adršpach - příspěvek k* dějinám. In: Dissertationes historicae 1, 1993. Procházka staletími, s. 151-152.

[14] LC 2, 1369-1373, ed. Tingl, F. A. Praha 1868, s. 74.

[15] LC 3-4, s. 126.

[16] Tamtéž, s. 151.

[17] SÚA - DD 13, fol. 3v, ed. AČ 31, s. 5, č. 22.

[18] LC 3-4, s. 210.

[19] LC 5, 1390-1399, ed. Tingl, F. A. Praha 1866, s. 274.

[20] LC 6, 1399-1410, ed. Emler, J. Praha 1883, s. 120.

[21] LC 7, 1410-1419, ed. Emler, J. Praha 1886, s. 59.

[22] SÚA - DD 15, fol. 22, ed. AČ 35, s. 47-48, č. 47.

[23] AČ 3, s. 226-230, č. 24.

[24] AČ 4, s. 19-20, č. 34, totéž Rynešová, B. - Pelikán, J.: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka.* Sv. 4, 1449-1462. Praha 1954, s. 12-13, č. 13.

[25] Státní oblastní archiv Zámrsk - Velkostatek Kumburk - Úlibice, i. č. 46, topografický popis panství z roku 1828, cit. pasáž na fol. 3v.

[26] Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl 5. Podkrkonoší. Praha 1887, s. 200.

[27] Kolektiv: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Sv. 6. Východní Čechy. Praha 1989, s. 260.

[28] Durdík, T.: *Encyklopedie českých hradů.* Praha 1995, s. 168-169.

Obr. 10: Levín, zbytky zdiva čelní obvodové hradby jádra. Všechna foto J. Úlovec v březnu 1995.

Jiří Úlovec – Tomáš Tomíček: Burg Levín

Die Ruinen der Burg Levín liegen unweit der Städte Stará und Nová Paka, am Ausläufer des bewaldeten Kammes Staropacké hory. Sie ist wahrscheinlich von Léva aus dem Geschlecht der Načeraticer nach 1304 als Ersatz für die Burg Brada gegründet worden. Erstmals finden wir sie im Jahre 1333 im Prädikat von Naček von Levín vor, der Lévy's Sohn war. Die jüngere Geschichte der Burg ist unklar, denn uvollständige Quellen ermöglichen nicht genau die Geschichte deren Besitzes nachvollzuziehen. Nach einigen weiteren Besitzern war die Burg zwischen 1389 und 1421 Eigentum von Zdeněk von Hustířany, schriftliche Erwähnungen über sie verschwinden danach. Deren Untergang wird vorläufig in die erste Hälfte des 15. Jahrhunderts gelegt, später ist sie als verödet zu der nahen Herrschaft Kumburk angeschlossen worden.

Die Burg ist auf dem Ausläufer des Kammes gegründet worden, den von dem Terrain in der Umgebung ein mächtiger aufgeschütteter Erdwall abgeteilt hat und der noch mit einem äußeren und einem inneren Graben ergänzt worden ist. Durch zwei Tore kam der Ankommende in die Vorburg, die den Grundriss eines Viertelkreises hatte und die am Umriss mit einer Steinmauer umgeben war. Die Gebäude der Vorburg, die ursprünglich wohl an die Umfassungsmauer angebaut worden sind, sind aber gänzlich verschwunden, sodass ihre Fläche heute eben ist.

Über den Quergraben vor der nördlichen Stirnseite der Vorburg kam man ins Tor und weiter in den Kern, der mit einem Graben und einem äußeren Erdwall befestigt war und der drei längliche Wohngebäude enthalten hat. Die wenigen gefundenen Keramikbruchstücke kann man bisher in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts einordnen. Eine genauere Lebzeit der Burg wird aber erst nach der Durchführung von archäologischen Ausgrabungen bekannt sein, worauf die Ruinen noch warten.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

Josef Kramář a Vysocko v polovině 19. století

Jana Nová

Životopisy jsou netoliko zábavné, když týkají se znamenitých mužů a rozmanité zahrnují příhody, ale zároveň také částkou dějepisu, jelikož dějiny lidstva nemálo objasňují a příčiny jich vysvětlují.

(Josef Kramář)

19. století bylo stoletím změn. Už koncem věku předcházejícího začal v zemích habsburské monarchie velice pozvolný rozvoj průmyslu a nových hospodářských vztahů. Celé 19. století je dějištěm přeměny staré společnosti s jejími tradičními vztahy a hodnotami ve společnost novou. Stejně jako v politickém vývoji, i pro hospodářskou proměnu byl mezníkem rok 1848. Politická krize ukázala nutnost změn. Bylo zrušeno poddanství a s ním i tradiční vlastnické vztahy. 50. léta byla obdobím státní podpory soukromého podnikání. V roce 1859 byl vydán nový živnostenský řád a o tři roky později živnostenský zákon, který otevřel podnikání téměř naprostou svobodu. 60. a 70. léta pak přinesla jeho rozmach. Zakládaly se průmyslové podniky, akciové společnosti, finanční podniky a záložny. Stará instituce řemeslných cechů a soukromých půjček beze svědků se pomalu stávala minulostí. Nadšení pro podnikání poněkud utichlo po krachu na vídeňské burze v roce 1873, jenž odstartoval první vážnou hospodářskou krizi.

Měnily se i společenské a sociální poměry. Společnost se částečně přeskupovala. Naskýtaly se možnosti dobýt si lepšího postavení. Nenadálý a rychlý vzestup, jenž se stal častým tématem především druhořadých literárních děl, je jedním z mýtů 19. století. Příběh o tom, kterak chudý podnikatel dosáhl velkého bohatství a vlivného postavení, prožila v praxi jen hrstka lidí. Společenská mobilita však existovala. Důkazem toho je nespočet nově udělených šlechtických titulů. Ačkoliv se aristokracie stále významně angažovala v politice, hospodářsky ztrácela na významu. Sílil střední stav, především městský

patriciát. Nově se vytvořila skupina továrního dělnictva, která se oddělila od zemědělské čeledi.

Na tomto místě je třeba dodat, že na hospodářském vývoji a podnikání v Českých zemích se podíleli převážně Němci a Židé. Špičky české společnosti byly příliš zaměstnány prací národní a drobní živnostníci se neradi pouštěli do nových a riskantních forem podnikání bez dostatečného kapitálu.

Docházelo také k porušování a zanikání starých patriarchálních vazeb mezi lidmi, ve vztahu zaměstnavatele a zaměstnanců i v rodině. Velké rodiny se rozpadaly. Zůstala pouze užší rodina, rodiče a děti, která už neudržuje úzké styky se vzdálenějšími příbuznými. Tradiční vazby si udržely déle svou platnost na venkově.[1]

❑

Všechny tyto poznatky jsou v obecné rovině poněkud neosobní. Jak prožívali lidé tyto změny? Jak na ně reagovali? Dobu a její proměny můžeme nejlépe sledovat na osudech konkrétních osob.

Josef Kramář se narodil v roce 1814 ve Vysokém nad Jizerou jako starší syn lékárníka Adama Kramáře. Vysoké bylo, stejně jako dnes, malým horským městečkem. Život tu měl převážně venkovský ráz. Vztahy mezi obyvateli byly sousedské. Část z nich, stejně jako vesničané, žila z přádla a svého pole. Lékárník sice byl *městskou honorací,* ale jeho žena chodila na přástky stejně jako ostatní. Zcela v duchu patriarchálních vztahů, které v městečku panovaly, byl starší syn předurčen po otci převzít lékárnu.

Po absolvování Staroměstského akademického gymnázia v Praze se Josef Kramář v roce 1837 zapsal na lékařskou fakultu vídeňské univerzity, kde získal titul magistra farmacie. Jeho snem bylo pokračovat dále ve studiu chemie a snad dokonce se věnovat i vědě. Povinnost mu však ukládala vrátit se domů a ujmout se lékárny po otci. Po několika letech předepsaných praxí se tedy vrátil do rodného městečka. Vedl lékárnu, ale zároveň se snažil uplatnit poznatky a nápady, které nabyl v době svých studií a praxí, pokoušel se i podnikat.

V roce 1841 byl zvolen radním a pokladníkem obce. Protože se neslušelo, aby vážený občan a radní zůstal svobodným, oženil se Josef Kramář v roce 1843 s dcerou libáňského purkmistra Marií Říhovou.

Rok 1848 byl předělem pro celou rakouskou monarchii. I pro lékárníka Josefa Kramáře mnoho znamenal. V červencových volbách do prvního konstitučního zemského sněmu byli za semilský vikariát zvoleni dva poslanci: Dr. František Ladislav Rieger a lékárník Josef Kramář. Zemský sněm se však

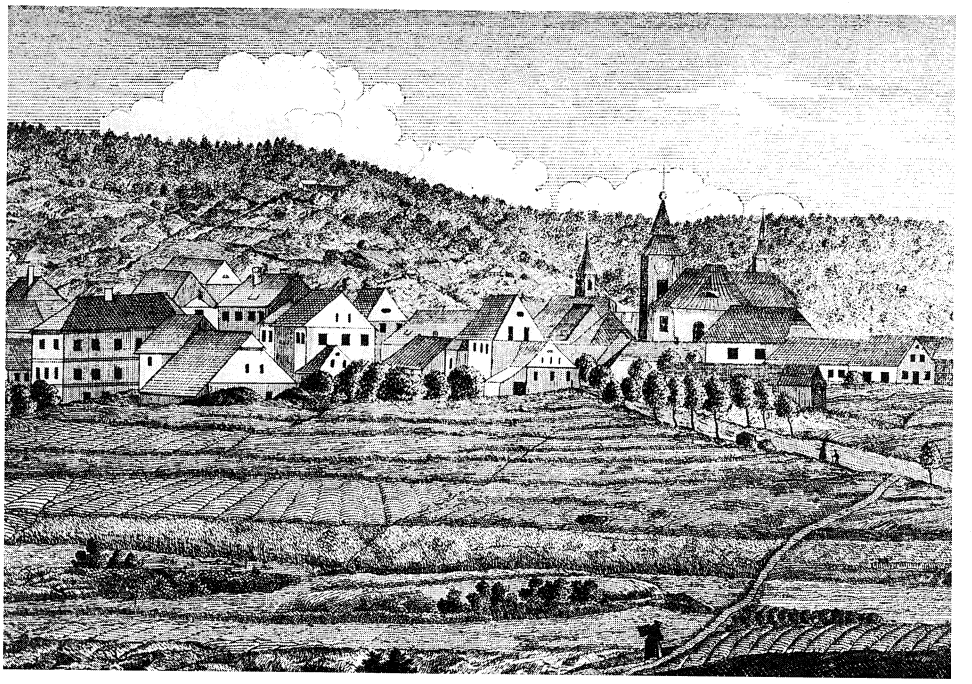

Pohled na Vysoké nad Jizerou kolem roku 1880. Mědiryt. (Repro M. Kubát.)

nesešel a v nově vypsaných volbách do říšského sněmu lékárník Kramář už nekandidoval. Přesto jeho společenská prestiž nepochybně stoupla. O dva roky později byl ve Vysokém zvolen starostou.

Rodina Kramářova se postupně rozrůstala. Manželům se narodilo šest dětí, dvě z nich však brzy zemřely. V roce 1856 se Josef Kramář rozhodl přesídlit s celou rodinou do Liberce, kde se stal společníkem držitele okresního tabáčního skladu, barona Villaniho.

V Liberci žila rodina Kramářova tři roky. Podíl na výnosu skladu i zisk se zmenšoval a vyhlídky nebyly dobré. Kramářovi se opět rozhodli pro stěhování. Původně měli namířeno, stejně jako mnoho jiných, do Vídně nebo Prahy,[2] nakonec se však rozhodli pro Libáň, rodiště paní Kramářové. Josef Kramář převzal hospodářství po tchánovi a byl podruhé ve svém životě zvolen starostou.

Ani zde však nezůstali dlouho. Josef Kramář uvažoval již dříve o koupi domu v Praze. Ta se uskutečnila roku 1862, a Kramářovi se opět stěhovali.

Praha však byla pro Josefa Kramáře zklamáním. Bylo tu draho a dlouho nemohl najít sobě přiměřené zaměstnání. Po roce získal místo knihovníka Průmyslové jednoty. Přednášel také o hedvábnictví, octářství a slaměnkářství. V roce 1865 dokonce uspořádal první hedvábnickou výstavu na Žofíně. O hedvábnictví také psal. Zkušenosti v těchto oborech získal při svých podnikatelských pokusech ve Vysokém.

V roce 1866 zemřel na choleru bratr Josefa Kramáře František, lékárník v Přerově. Bylo třeba převzít jeho lékárnu a zaopatřit sirotky, a tak se rodina stěhovala počtvrté i přes bouřlivé válečné časy.

V roce 1874 přesídlil Josef Kramář do Olomouce, kde se usadil trvale. I zde se, stejně jako ve svých předchozích bydlištích, zapojil v záležitostech veřejných. Jako člen a *výbor* Hospodářské jednoty olomoucké přednášel o hospodářských tématech a publikoval. Účastnil se také na vyučování na rolnické škole v Přerově. Spolu se svým zetěm založil první českou knihtiskárnu v Olomouci a vydával časopis Pozor.

Jako libáňský starosta začal psát Pamětní knihu města Libáně.[3] Zabývá se v ní historií městečka, podrobněji popisuje události od roku 1830 a dovedl ji až do roku 1861. V předmluvě Josef Kramář hovoří o věrohodnosti pramenů a stanoví si heuristické zásady. Libáňská pamětnice je tak vlastně Kramářovým prvním historickým dílem. Později napsal dějiny měst Přerova, Teplic, Karlových Varů a Olomouce.

Své hospodářské úvahy publikoval v Olomouckých novinách pod titulkem *Jak si pomůžeme z naší nouze a bídy*. Pro žáky hospodářských škol napsal učebnice hedvábnictví a chemické technologie. Pro mládež také psal a překládal z francouzštiny některé spisy, které vyšly v edici Komenský. V roce 1885 dokonce vydal *Poučný slovník domácí pro všeliké potřeby rodinného a společenského života.*

V roce 1878 vydal vlastním nákladem své paměti pod názvem *Příhody svého života.* Psaní pamětí v této době nebylo nic neobvyklého, psali je z různých pohnutek lidé téměř všech vrstev.[4] Můžeme se domnívat, že psaní pamětí bylo jednou z možností, jak se vyrovnat s proměnami, které 19. století přineslo. Paměti Josefa Kramáře jsou věnovány rodině, sepsány pro poučení potomků. V úvodu Josef Kramář napsal slova, jež jsme postavili do čela této studie.[5] Pokračoval pak: *Každý, byť i nepatrný jednotlivec má úlohu svou ve společenstvu a zasluhuje, pakli ji vykonal svědomitě, rovněž takového uznání, jako velmož - s tím toliko rozdílem, že jeho působení méně snad vlivu mělo na záležitosti veřejné.*[6]

S myšlenkou, že jednotlivec je pevně umístěnou součástkou stroje společnosti, s danou funkcí, se setkáme v Kramářových pamětech mnohokrát.

Vytváří kontrast k době plné proměn. Představuje pevný základ, zakotvení v minulosti a jejím patriarchálním řádu, kde vše má své pevné místo a funkci a každé jednání svůj vzor. Je jedním ze základů stanoviska, z něhož Josef Kramář pozoruje a hodnotí události a procesy, které ve svém životě prožil.

Jak už bylo řečeno, změny proběhly ve všech oblastech. Týkaly se nejen hospodářství, společenských a sociálních vztahů, ale i politické situace. Vzhledem k tomu, že paměti jsou věnovány rodině, nepřekvapí, že politickým událostem je tu poskytnut jen malý prostor. Větší zájem projevoval Josef Kramář o finanční politiku státu, především o měnové reformy. Politika jako taková byla jen velmi zřídka předmětem jeho vzpomínek. Výrazným mezníkem, který nemohl zůstat opomenut, je však rok 1848. To, že byl zvolen poslancem zemského sněmu, považoval samozřejmě za důležitou motivující skutečnost pro své potomky.

Dozvídáme se také, jaký dopad měl tento bouřlivý rok v místních poměrech. Jak byly v obcích zakládány národní gardy, které původně měly být vyslány na pomoc Praze, ale nakonec bylo důležitější a praktičtější využít je v obci. Politické události, včetně této, zajímaly Josefa Kramáře spíše z hlediska jejich dopadu na život v nejbližším okolí. Veledůležitá pro něho však byla také stránka finanční. Zvládnout dobře danou situaci znamenalo udržet vše v obvyklých kolejích, vyvarovat se výtržností a škod na majetku i životech.

Národní gardu a její činnost popisuje takto: *Vysocká národní stráž obmezila se jen na jednu setninu. Za velitele zvolen A. Kašpar, vinárník, a já za nadporučíka; dva bubny se objednaly a ustanoveno, že každodenně podvečer po odbytých povinnostech denních cvičiti se budeme. [...]*

Po týhodní a výroční trhy ustanovily se zesílené patroly k udržení pořádku a zamezení krádeží. Tyto patroly přecházely po dvou náměstím, všemi ulicemi mezi krámy; jakmile se známý taškář objevil, byl ihned zatčen a zavřen. [...] Takové neobyčejné jednání zloděje velice překvapilo, působilo ale velmi dobře, neboť poskytovalo úplnou bezpečnost obchodu. Žádnému neztratilo se ani to nejmenší a obchodníci přespolní velebili nás. Podivuhodný strach měli kapesní zlodějové před stráží národní a proklínali ji, že jim kazí řemeslo. Jednání naše v tomto směru nedalo by se arci před zákonem omluviti, poněvač jsme zatýkali před činem; ale my tím zamezili čin i trest z něho následující; my vyhnuli se tím i soudu lidu, jaký se v dobách těch častěji udál na místech některých, že zloděje při činu dostiženého buď ubili aneb dokonce lynchovali. Naše jednání bylo tedy lidumilnější, ježto jsme bránili zlodějům, aby krásti nemohli.[7]

A tak se národní stráž ze služby okřídlenému ideálu dostala do služeb pořádku a obchodu. Praktičnost a užitečnost, to je heslo, kterým se Josef Kra-

mář vždy řídil a doporučoval je i svým potomkům. Mírou pro hodnocení velkých dějinných událostí mu byla prospěšnost pro rovnováhu a prosperitu společnosti a obce, která pak umožní i prosperitu jednotlivců. V roce 1850 se stal *prvním konstitučním starostou* Vysokého nad Jizerou. V úřadě starosty, stejně jako i dříve, se snažil tuto zásadu uplatňovat.

V této době se začala citelněji projevovat nevýhodná poloha města, ležícího na hřebeni mimo síť nových silnic a později i železnic. Vysoké tak rychle ztrácelo na významu a ani vyhlášené trhy už nebyly schopny přinést do obecní pokladny dostatek finančních prostředků. Jako starosta se tedy Josef Kramář snažil o to, aby stavba tak zvané Krkonošské silnice, která měla spojit města Liberec a Trutnov, vedla také přes Vysoké. Ani to však městečku příliš nepomohlo, i když bylo napojeno na síť komunikací, nebyl důvod sem zajíždět.

Atraktivitu města se Josef Kramář snažil zvýšit také v roce 1849, kdy se zasazoval o to, aby zde bylo zřízeno hejtmanství a okresní soud. Za tím účelem se dokonce vypravil do Vídně a podařilo se mu získat audienci u ministra Bacha. Vysoké však přes všechnu snahu bylo přiděleno k soudnímu okresu rokytnickému a hejtmanství vrchlabskému, a to na zvláštní žádost, protože místo Vysokého se staly sídlem hejtmanství Semily.

Po léta bylo tradičním zaměstnáním obyvatel okolních vesnic domácí přadláctví a tkalcovství. Stavbou nových textilních továren, které vyrůstaly v okolí, však přadláci a tkalci ztráceli obživu. Po nezdařeném pokusu získat pro místní domácí výrobce zakázku na dodávky plátna pro státní nemocnice a vojsko, se Josef Kramář pustil do podnikatelských pokusů na vlastní pěst. Snažil se najít jinou alternativu za tradiční výrobu. Jeho podnikání se týkalo především oborů souvisejících s chemií. Uvažoval o výrobě ultramarínu. Pokoušel se pálit kořalku z plodů, které jsou v tomto kraji běžně dostupné, například z jeřabin. Dalším pokusem bylo plavení tuhy ze suroviny vytěžené v blízkém okolí. Založil octárnu a slaměnkářskou školu, která učila zájemce vyrábět slaměné zboží a zároveň ho prodávala. Zvláštností bylo pěstování moruší a bource morušového pro účely hedvábnictví. Tomuto tématu se ostatně Josef Kramář věnoval téměř celý život. Všechny podnikatelské pokusy však dříve či později ztroskotávaly na problémech s dopravou a odlehlostí městečka. I přesto, že byla přes Vysoké postavena silnice, doprava se neúnosně prodražovala a náklady na ni byly vyšší než zisk.

Jako starosta si Josef Kramář vydobyl největší zásluhu zřízením nové čtyřtřídní školy. Dosud zde byla pouze takzvaná jednotřídka. Město zakoupilo pro školu novou budovu a škola byla financována příjmem z pronájmu městských pozemků. Pro týdenní a výroční trhy stanovil nový tržní řád, podle tržního řádu pražského, který lépe vyhovoval novým poměrům, a podařilo se mu tak

zvýšit i obecní příjem. Poučen požárem, který v roce 1834 zničil velkou část města, stanovil také nový požární řád a dal postavit hasičskou zbrojnici.

Důvodem k nespokojenosti některých občanů byl návrh Josefa Kramáře místo zvyšování daní požádat občany o dobrovolnou pracovní povinnost v poměru k daním, které platili. V pamětech o tom napsal: *Bylo tu mnoho práce třeba a prostředků scházelo. Obecní důchody vykazovaly sotva tisíc zlatých ročních příjmů. Jsa šetrný a hospodářský, nechtěl jsem utráceti jmění obecní, protož přemýšlel jsem, jak by se opravy provésti daly pouhou pomocí občanů. Usmyslil jsem sobě požádati je o práci ruční v poměru k daním, jež platí. K tomu cíli učinil jsem následující rozpočet: Každý samostatný občan nechť přispěje obci ročně jedním dnem ruční práce a za každý zlatý přímých daní též jedním dnem. Jelikož při dělání cest i povozů třeba, nechť ti, jenž mají potah, přispívají potahem. Za jednospřežní vůz odepíše se pět, za dvouspřežní deset ručních dní. [...]* [7]

Tak byly upraveny městské komunikace a přesunut hřbitov. Starý hřbitov, jenž ležel okolo kostela, byl přesunut za město a prostranství před kostelem upraveno jako parčík. Tímto činem proti sobě popudil mnoho občanů, které přemístění hřbitova velmi pohoršovalo a o starostovi mluvili jako o *neznabohu, jenž ani mrtvým pokoje nedá*,[9] i přesto, že svými hygienickými argumenty získal povolení vikariátu.

Všechny tyto snahy svědčí o pokrokovém duchu, který Josef Kramář do malého městečka vnesl. Změnil běh věcí, jež až dosud plynuly zvolna, pokojně a stále stejně. Některá opatření, která v obci zavedl, byla pro občany městečka přímo převratná a často vzbuzovala spíše jejich odpor než vděk.

V roce 1856 končí vysocká perioda života Josefa Kramáře. *Pomoz sobě sám a Bůh pomůže tobě, jest přísloví pravdivé, dle něhož by každý jednati měl.*[10] Vyzbrojen touto moudrostí, zděděnou po předcích, udělal rozhodný krok. Starý osvědčený způsob vyzkoušený generacemi hospodářů, totiž šetrnost a střádání, mu umožnil vstoupit do nového světa. Část nastřádaného kapitálu se rozhodl investovat. Pravidla, podle kterých tak učinil, byla už částečně uvedena v předchozích charakteristikách: hospodárnost, účelnost, obezřetnost... Sám o tom napsal: *Mnoho prospěla při tom skromnost ve veškerém počínání a vzorný pořádek; ničím neplýtvalo se, ani časem, nic nezmařilo se. Veškeré koupě řídily se dle prostředků peněžných, nic nekupovalo se na dluh, všecko platilo se hotovými. To jsou snadná a zároveň velmi prospěšná pravidla pro každou domácnost i pro každou živnost, která zisk zdvojnásobí. Kdo umí časem spořiti, vykoná stejným namáháním dvojnásobnou práci, kdo hledí ve všem pořádku, spotřebuje jen polovic, kdo vše hotovými platí, neuvalí na sebe nikdy zbytečných dluhů; kdo však nic nepřihospodařil, prohospodařil, poně-*

Náměstí ve Vysokém kolem roku 1880. (Repro M. Kubát.)

vač jemu nezbývá ničeho pro nehody, jež žádného neminou. Mladý mařič, starý žebrák. Časné přihospodaření nese úrok stý. Každý šetřiti má za mladých dob, poněvač v mládí veškeré okolnosti jsou nejpříznivější; kdo za mladých let nenahospodařil, v stáří nenahradí toho.[12]

Starosta a lékárník prodal lékárnu zděděnou po otci, našel si nové zaměstnání a přestěhoval se. Z maloměstského lékárníka se stal společník barona Villaniho, držitele okresního tabáčního skladu v Liberci. Městečko jako Vysoké neposkytovalo možnost většího výdělku ani vzdělání pro děti. Naproti tomu Liberec byl v té době jedním z největších a nejvyspělejších měst v Čechách.[12]

Kramář ve svých pamětech dobře postihl jeho specifika: *Liberec proslul již od staletí soukenictvím a povznesl se jím k zámožnosti. V dobách novějších, kdež továrnictví veškeré rukodílny potlačilo, utrpěli i soukeníci liberečtí veliké újmy, ale nezanikli, poněvač mezi nimi bylo i osob podnikavých, kteří se v poměry nové upraviti dovedli; povstalo v Liberci a okolí veliké množství továr-*

ren. Továrnictví ale směřuje k obohacení osob jednotlivých, většina, která nucena jest pro továrníka pracovati, při tom chudne. Tím způsobem můžeme tvrditi, že blahobyt Liberce, rovněž jako blahobyt jiných podobných míst, továrnictvím nezískal; utvořili se tam sice jednotliví bohatýrové, milionáři, naproti tomu ale zchudlo obecenstvo, jindy obstojnou zámožností slynoucí, která spočívala na pevných základech. Bohatství továrnictvím získané ale jest velmi nestálé, nejisté a mění se každou obyčejně nepředvídanou změnou v obchodu světovém; tož dokazují nám časté úpadky továrníků a velkoobchodníků. Kde kyne veliký zisk, hrozívá také veliká ztráta; a protož nemůžeme schvalovat takové ohromné podniky, kdež podnikatel jmění své, ba ještě více nasaditi musí a zdar jenom na šťastné závisí náhodě.[13]

Josefa Kramáře přitahovala možnost lepšího a snadnějšího výdělku, nikdy však nezapomínal na své zásady. Byl přesvědčen, že rychlý zisk v sobě skrývá riziko, které převyšuje výhody. Jistý, i když menší majetek mu byl milejší než závratné bohatství nabyté rychle s nebezpečím velké ztráty. Takový způsob podnikání byl pro něho *přemrštěností*, se kterou nemohl souhlasit. Nabádá k umírněnosti, a tak zahlazuje rozpor, který vzniká mezi obavami ze změn, ale zároveň snahou postoupit výše na společenském žebříčku.

Obával se i dopadu na společnost. Jeho kritika připomíná kázání. Zaznívá v něm obava z rozkolísání společenské rovnováhy. Vrací se motiv pevného a daného místa jedince ve společnosti. Pronikání průmyslu a zakládání továren bylo spojeno s proměnou společenských a sociálních podmínek. Nová forma podnikání přinášela s sebou i nové problémy. I v pamětech Josefa Kramáře se objevuje sociální tón: *Továrnictví ale nelze také schvalovati ze stanoviska mravnosti; kam nás v tomto směru zavedlo, jeví se rok po roku citelněji. Továrnictví připravilo malé živnostníky o samostatnost a učinilo z nich na továrně závislé dělníky; dělník takový, jemuž žádná nekyne naděje, osamostatniti se a povznésti se k nějakému, byť i sebeskrovnějšímu majetku, otupne, ztratí všechen jemnocit, všechnu příchylnost ke společenstvu, ku rodišti, a stane se odporníkem všeho společenského pořádku - v pravém smyslu slova proletářem. Továrnictví uspořilo sil lidských a jest příčinou, že ve všech stavech lidí zbývá, pro které nedostává se podstatné výživy. Továrnictví svádí nahromaděním všelikých výrobků, které za laciný peníz ku koupi nabízí, k rozmařilosti, a podkopává, ba podkopalo již blahobyt mnohých rodin. Továrnictví otupuje také dělníky jednotvárností práce, kterou bez ustání konati musejí, činí z nich předčasné mrzáky, kteří se již k žádné jiné práci nehodí.*[14]

Stejně jako věci veřejné a v návaznosti na ně měnilo se i soukromí lidí, vztahy v rodině i výchova dětí. I tady přestávalo platit úsloví, že co bylo dobré pro otce, je dobré i pro syny. Skutečnost, že Josef Kramář opustil povolání, které

zdědil po otci, a přesídlení rodiny do města, znamenala nejspíš i změnu ve vnitřním chodu domácnosti.

Pro děti Josefa Kramáře už nepostačovalo vzdělání, které jim mohla poskytnout vysocká škola. Jejich otec se jim snažil poskytnout mnohem lepší studijní podmínky, než měl sám. Věřil, že dobré vzdělání výrazně zlepší a rozšíří jejich možnosti uplatnění v dalším životě. Současně se ale v názorech na výchovu dětí přidržuje spíše zvyků tradičních. Vzorem rodinných vztahů a výchovy mu byli samozřejmě jeho rodiče.

Vštípili mně povinnosti k Bohu a bližnímu, úctu a poslušnost k rodičům a učitelům, úctu a vážnost k osobám starším, zdvořilost ku každému, ba i jemné chování k žebrákům, poněvač jsou to osoby nešťastné - neboť tou dobou netoulaly se ještě takové zástupy nestoudných potlukačů a zaháleču jako nyní - vše to utkvělo pevně a srostlo s mou jsoucností tak, že mně ani nenapadlo, že bych jinak jednati mohl.[15]

Roli výchovy považoval Josef Kramář za velmi důležitou. Důkazem toho jsou samotné paměti, prokládané poučkami a radami do života. Zdůrazňoval především význam výchovy jednotlivce pro celou společnost. Tak jak se společnost měnila, stávalo se aktuálním tématem hledání správného zařazení a funkce jednotlivce v její struktuře. Je to opět ten známý motiv z úvodu pamětí. Výchova je nástrojem, který může pomoci najít správné místo ve společnosti a eliminovat *přemrštěnosti*, které Josef Kramář tak odsuzuje. V pamětech vyložil svůj názor: *Dle společenského pochodu dá se život lidský ve dvě hlavní obdoby rozděliti. První obdoba zahrnuje přípravu k životu a druhá teprv skutečný život, život výkonný, kdež člověk na dějiště světové samostatně vystupuje, kdež na základě vychování, jakého jemu se dostalo, tu neb onu úlohu v životě společenském přejímá a ji dle toho, jak byl připraven, více méně zdařile odehrává.*

Vyvinuté zájmy společenské ukládají jednotlivcům mnohem těžší úlohy, než jak mysliti můžeme, že bývalo za dob dávno minulých, kdež život společenský teprv tvořiti se počal. Pokročilost vzdělanosti, rozmanitost a umělé složení zájmů společenských vyžaduje velikých a čím dál větších příprav, aby se zadost učiniti mohlo povinnostem, jež společnost na každého spolučlena skládá. [...]

Jen s takovými názory sluší vstoupiti do života výkonného a jen s takovými názory můžeme kráčeti cestou pravou a vyplniti důstojně místo, jež nám osudem bylo určeno. Takový názor učí nejenom křesťanská láska, ale i národní hospodářství, které v rozhledu svém stejně váží sobě každého povolání, když plní se svědomitě.[16]

Po tomto kuriózním srovnání křesťanské lásky a národního hospodářství by se mohlo zdát, že v životě Josefa Kramáře neexistovaly žádné vyšší ideály,

než prospěch a profit. Vzpomeňme však na kázání o mravnosti, která se ztrácí následkem přesazení dělníků do jiného prostředí a jiné společenské a sociální třídy, na slova o tom, že takový člověk pak ztrácí motivaci, veškerou *příchylnost ke společenstvu*, ztrácí morálku, jejímž nositelem bylo v té době stále ještě křesťanství. Je to pokus o orientaci ve světě změn. Snaha podržet si část z patriarchálního světa, kde jsou pravidla dána Desaterem, ale zároveň se vyrovnat i se světem novým.

Tím nejhorším, co na své době Josef Kramář shledával, byla roztříštěnost. Tak jak mizely staré patriarchální vazby, mizel s nimi i jednotný žebříček hodnot. Mnoho pevných kamenů bylo zvikláno a mnoho odvěkých názorů zpochybněno. Stávající společnost mu připadala rozkolísaná, plná extrémů. Na posledních stranách úplně zmizely optimismus a vyrovnanost, prostupující převážnou většinu knihy. V samém závěru vypisuje Josef Kramář svoje obavy a nesouhlas: *Z jedné strany opovrhuje se vším vyšším názorem, jenž jedině*

Vysocké náměstí kolem roku 1910. (Repro M. Kubát.)

povznésti může člověka na stanovisko důstojnější a ušlechťuje jeho mrav; člověk považován za pouhou hmotu, která opět v nivec se rozpadne; nesmrtelnost duše se upírá. To jsou výsledky novověkého filosofického bádání, které se nazývá materialismem, vyhovění všem chtíčům a blaho vezdejší, buď si docíleno jakýmkoli způsobem, za nejvyšší považuje snahu. [...]

Tak zvaní lidumilové snažili se přivésti důstojnost lidskou ku všeobecné platnosti a hájiti ji proti zotročení, a co vyvedli? - Podryli veškerou autoritu, podryli vážnost, jež přísluší osobám zasloužilým, jež přísluší rodičům, učitelům a stáří vůbec, podryli skromnost mládeže, která ji jindy tak krásně zdobila.

Vše to jsou neblahé výsledky přemrštěnosti lidské, která, když zbloudí, nejlepší záměry zničiti a nejšlechetnější účele zmařiti může. Nic není škodlivějšího, jako přeceňování vlastních náhledů, a to tuším zavinilo veškeré poblouzení nynějšího věku. Neschopné ruce rýpaly se ve zkušenostech, tisíciletým trváním zasvěcených a opodstatněných, a vyházely je jako staré haraburdí na smetiště. Co se nehodilo do krámu novomódních filantropů a pedagogů, nazváno starým copem, jako by je teprv Duch Svatý byl osvítil a veškerému světu pro tolikero tisíciletí zdravý rozum byl odepřel.[17]

To, že jsou lidé nespokojení s dobou, ve které žijí, a období předcházející jim připadají šťastnější, je úkaz obvyklý a velice starý, stejně jako pesimistické výhledy do budoucnosti. Ani v pamětech Josefa Kramáře nechybí katastrofická vize, která nám může připadat jako zdařilá věštba: *Stojíme tedy před velikou společenskou katastrofou, která velmi bouřlivá a snad i velmi záhubná bude, neboť nic se neděje, aby se odvrátila. Moudré zákony, moudré opravy a především dojemná a přesvědčující poučování všech tříd společenstva mohly by snad ještě odvrátiti násilné překocení, které nepochybně většinu žijícího pokolení zdrtí. Velká revoluce francouzská na sklonku minulého století, která tolik krvavých obětí pohltila, že čtoucímu o nich vlasy hrůzou se ježí, byla jen nepatrnou předehrou toho, co nás aneb naše nejbližší nástupce očekává.*[18]

Jaký byl tedy lékárník Josef Kramář? Jeho život dokumentuje události a změny, které přineslo 19. století. Ne vždy těmto změnám podléhal. Jeho postoj k nim nebyl jednoznačný. Zpočátku jich využíval a dá se říci, že se jich sám aktivně účastnil. S přibývajícím věkem, ale také s prohloubením proměn, se od nich postupně odvrátil.

Podařilo se mu postoupit o několik příček výš na žebříčku tehdejší společnosti, získal si vážnost a prestiž. Uváženým opatrným podnikáním a postupným střádáním se z lékárníka na malém městě stal váženým občanem a veřejným činitelem v dalších působištích, vesměs větších městských centrech. Jeho dcery se dobře provdaly. Nejstarší z nich, Miloslava, byla za svou veřejnou

činnost nazvána *buditelkou moravských žen.* Syn Oldřich se stal profesorem filosofie. Zdá se tedy, že Josef Kramář dokázal obratně využít dění, orientovat se uprostřed změn a vytěžit z nich pro sebe a svou rodinu co nejvíce. Prostředky, které k tomu použil, byly ovšem tradiční. Všechny jeho zásady a myšlenky byly ověřeny zkušeností generací předků. Nové myšlenkové proudy mu byly cizí a znepokojovaly ho; byly pro něj nebezpečnými krajnostmi.

Do jaké míry je možné životní osudy a postoje Josefa Kramáře zobecnit? I když je jistě každý jedinec neopakovatelným originálem, lze vysledovat určité trendy charakteristické pro dobu a prostředí. Jednorázové přesídlení do většího města za účelem založení nové existence v lepších podmínkách bylo častou záležitostí. Rodina Kramářova se však za života Josefa Kramáře stěhovala celkem pětkrát, ne vždy do většího města. Ve dvou případech tomu bylo naopak. Taková geografická mobilita už je věcí neobvyklou. Důvod vždy souvisel s širší rodinou. Poprvé, při stěhování z Liberce do Libáně, to byla smrt tchána a nutnost postarat se o jeho hospodářství. V druhém případě se Kramářovi stěhovali z Prahy do Přerova proto, že bylo třeba postarat se o lékárnu a osiřelé děti po bratrovi. Rodina Kramářova si tedy alespoň částečně zachovala patriarchální soudržnost.

Jak již bylo řečeno v úvodu, umožňovalo 19. století, zejména jeho první polovina, určitou společenskou a sociální mobilitu.[19] Lékárník Josef Kramář vyrostl ve venkovském prostředí. Cílevědomou snahou se stal měšťanem. Děti už vyrůstaly v městském prostředí naprosto odlišném od toho, v němž kdysi žil jejich otec.

Poznámky

[1] Srv. URBAN, O.: *Kapitalismus a česká společnost.* Praha 1978; VOŠAHLÍKOVÁ, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.* Praha 1996. O. Urban popisuje tento proces jako přechod od feudálního řádu ke kapitalistickému. Příčinou změn je tu hospodářská situace. Od ní se odvíjejí změny ve sféře sociální i soukromé. P. Vošahlíková používá shrnujícího termínu modernizace.

[2] Srv. KÁRNÍKOVÁ, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914.* Praha 1965, s. 131, 135, 142.

[3] Pamětní kniha města Libáně sepsaná Josefem Kramářem je uložena na obecním úřadě v Libáni.

[4] Srv. P. Vošahlíková, *Jak se žilo,* s. 226.

[5] KRAMÁŘ, J.: *Příhody svého života.* Olomouc 1878, s. 5.

[6] Tamtéž, s. 6.

[7] Tamtéž, s. 187.

[8] Tamtéž, s. 212.

[9] Tamtéž, s. 213.

[10] Tamtéž, s. 247.

[11] Tamtéž, s. 247-248.

[12] L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva,* s. 168.

[13] J. Kramář, *Příhody svého života,* s. 273.

[14] Tamtéž, s. 273.

[15] Tamtéž, s. 8.

[16] Tamtéž, s. 135-136.

[17] Tamtéž, s. 390.

[18] Tamtéž, s. 393.

[19] Podobných případů však můžeme nalézt více,

a to i v blízkém okolí. Například stavitel Petr Kramář, otec politika Karla Kramáře, který pocházel ze selské rodiny ze Stanového, nebo Jan Jína, původně sedlák z Bořkova, později majitel textilky v Libštátě.

Literatura

Fialová, L.- Horská, P.- Kučera, M.- Maur, E.- Musil, J.- Stloukal, M.: *Dějiny obyvatelstva v Českých zemích.* Praha 1996.

Horská-Vrbová, P.: *K otázce vzniku české průmyslové buržoazie.* ČČH 1962.

Hroch, M.: *Přeměny české společnosti a jejich vliv na národní obrození.* In: Struktura společnosti na území Československa a Polska v 19. století do roku 1918. Praha 1988, s. 16-37.

Kárníková, L.: *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914.* Praha 1965.

Kramář, J.: *Příhody svého života...* Olomouc /1878/.

Skrbek, J.: *Mr. Ph. Josef Kramář z Vysokého nad Jizerou. Zemský poslanec z roku 1848, vlastenec a národní buditel Moravy.* Lázně Bělohrad 1939.

Vošahlíková, P.: *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.,* Praha 1996.

Urban, O.: *Kapitalismus a česká společnost.* Praha 1978.

Týž: *K některým aspektům životního stylu českého měšťanstva v polovině 19. století,* In: Město v české kultuře 19. století. Praha 1983, s. 34-42.

Týž: *Završení procesu zformování buržoazie a její sociální diferenciace,* In: Struktura společnosti na území Československa a Polska v 19. století do roku 1918, s. 133-150, Praha 1988.

Jana Nová: Josef Kramář und das Gebiet von Vysoké nad Jizerou (Hochstadt) im Wandel des 19. Jahrhunderts

Das 19. Jahrhundert war ein Schauplatz von Veränderungen der alten Gesellschaft mit deren traditionellen Beziehungen und Werten in der Gesellschaft in eine neue. Die Folgen dieser Veränderungen haben sich besonders in seiner zweiten Hälfte bemerkbar gemacht und haben sowie das öffentliche, als auch das Privatleben betroffen. Die Reaktionen auf diese Zeit widerspiegeln sich auch in den Erinnerungen von Josef Kramář, der aus Vysoké nad Jizerou gebürtig war.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

Ve vichru správních reforem

Emancipační úsilí Železného Brodu v letech 1850 – 1950

Jan Kašpar

V rámci předarchivní péče o spisovny samosprávných institucí se jednoho prosincového dne roku 1996 vypravili pracovníci Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou František Padrta a Jan Kašpar i na Městský úřad v Železném Brodě. Z důvodu zamýšlené adaptace půdních prostor radnice byla tentokrát zpřístupněna i ta část podkrovní spisovny, která byla zaměstnancům uvedeného archivu po dlouhé roky zcela neznámá. Půdní prostory skrývaly poklad v podobě takřka 100 bm písemností městského úřadu a MNV Železný Brod, společně s nimi se zde nacházela řada dalších fondů (dokonce předválečné archivy obcí později připojených k Železnému Brodu). Po řádném zpracování se nově získaný materiál stane organickou součástí fondů okresního archivu; vydat svědectví o zajímavé historii města na horním toku Jizery je však schopen již nyní.

Železný Brod je historicky nejstarším a současně jediným českým městem na území dnešního okresu Jablonec nad Nisou. První písemná zpráva o lokalitě pochází již z roku 1352.[1] Přívlastku *železný* se městečku dostalo podle železářství, které se v Brodě začalo rozvíjet asi koncem 15. století.[2] Údajně z roku 1501 pochází (dnes bohužel nezvěstné) městské znakové privilegium. Po roce 1600 začalo místní železářství upadat, nicméně v rámci hruborohozeckého panství si Železný Brod svůj význam udržel.[3] Po zániku patrimoniální správy bylo městečko postaveno před problém mnoha českých venkovských měst a městeček - lokalita relativně důležitá v rámci panství se náhle měla prosadit v rámci mnohem širšího teritoria, než na jaké byli její obyvatelé zvyklí. Studie si klade za cíl ukázat, jak se s tímto nelehkým úkolem pokoušel Železný Brod vyrovnat.

❑

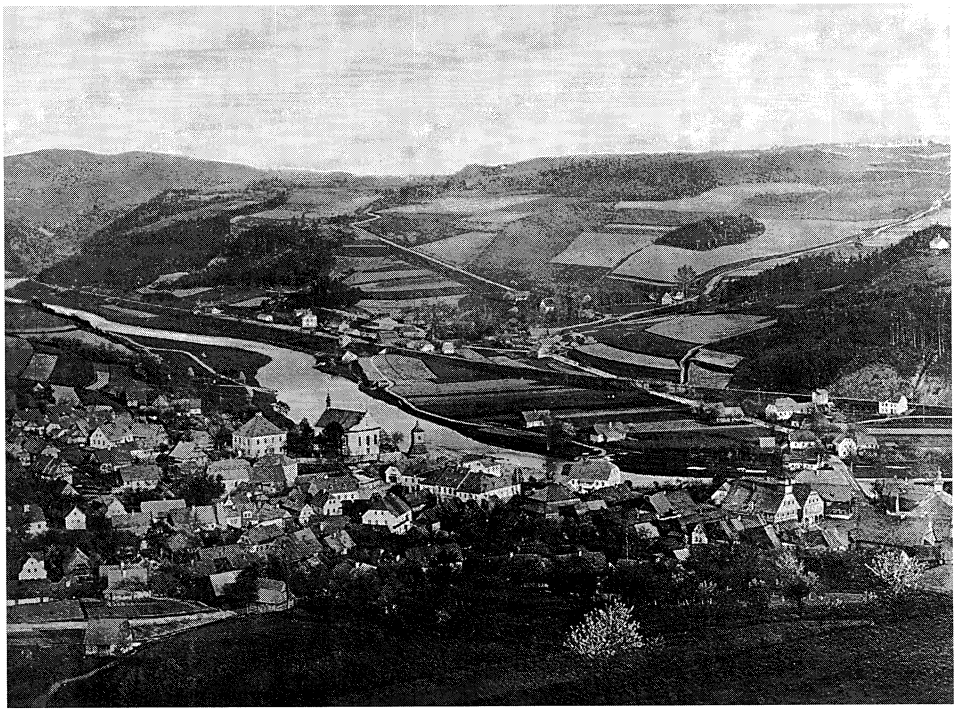

Železný Brod – celkový pohled na město, cca 1860. (Autor neznámý.)

V souvislosti s politickými změnami v habsburské monarchii v průběhu roku 1848 byla stále více pociťována i nutnost celkové reformy veřejné správy v Čechách.[4] Jako první se na řadu dostala změna systému soudnictví. V druhé polovině roku 1848 a na jaře roku 1849 byla ustanovena jedna ústřední a četné místní soudní komise s cílem navrhnout strukturu nové soudní správy Čech.

Na místní komise v místě jejich činnosti vyvíjela tlak celá řada obcí, aby se buď staly samy sídlem okresního soudu, či aby patřily pod okresní soud jiný než navrhovaný komisí.[5]

Vedle správy soudní mělo brzy dojít i na reformu správy politické. Dle návrhu viceprezidenta českého gubernia Mecséryho[6] z května 1849 měla vzniknout struktura 96 okresních hejtmanství. Tento úřad s rozlohou správního teritoria, tj. politického okresu, o velikosti 4 míle čtvereční, měl mít dle tohoto návrhu i Jablonec nad Nisou.[7]

O sídlo okresního hejtmanství už tehdy, 24. října 1849, žádal i Železný Brod.[8] Německy stylizovaná petice, opatřená patnácti podpisy, podrobně vypočítávala důvody, proč by se měli Železnobrodští dočkat kladné odpovědi.[9] Přesto byla 13. listopadu 1849 zamítnuta, a to pro nedostatečnost důvodů, přičemž bylo uvedeno, že Semily ani Brod nemají příznivou polohu. Nicméně Semily se posléze sídlem okresního hejtmanství staly - přičítat je to zřejmě možno skutečnosti, že měly tradici centra samostatného panství a též mohly počítat s mohutným lobbováním svého rodáka, vlivného politika F. L. Riegera. Jeho vliv převážil i skutečnost, že semilský soudní okres měl o 1 600 obyvatel méně než železnobrodský, a byl též menší.[10]

Od roku 1850 pak začalo platit nové správní rozdělení Čech: počínaje 1.únorem začala fungovat okresní hejtmanství, o pět měsíců později okresní soudy.[11] Vzniklo 8 920 katastrálních obcí, 210 soudních okresů, 79 okresních hejtmanství a 7 krajských vlád. Jablonec nad Nisou o okresní hejtmanství přišel,

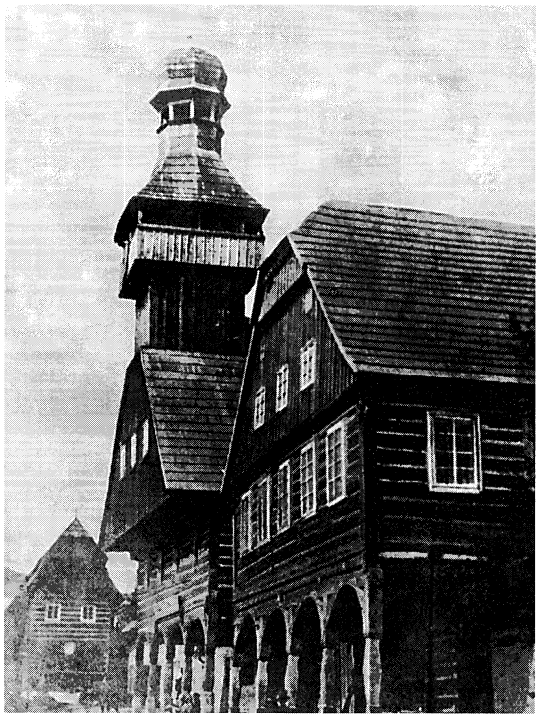

Železný Brod – pohled na východní frontu Riegrova náměstí (dnes náměstí 3. května) s budovou staré radnice, před rokem 1892. (Autor neznámý.)

Železný Brod – pohled na západní frontu Riegrova náměstí (dnes náměstí 3. května) s budovou Okresního soudu, nedatováno. (Autor neznámý.)

získal jen okresní soud. Podobně dostal okresní soud i Tanvald a oba soudní okresy se staly součástí politického okresu Liberec, který oproti jabloneckému opravdu vznikl.[12]

Sídlem okresního soudu se stal i Železný Brod, politicky se ovšem dostal do závislosti na Semilech. Reformy státní správy nicméně měly pokračovat a změny se všeobecně očekávaly. Již z roku 1853 jsou dochovány petice 43 obcí s žádostmi o úpravu podoby jejich správních poměrů. Uvedeným lokalitám šlo buď o ponechání nebo získání okresních úřadů. O pozici sídla okresního úřadu se ucházel i Železný Brod, a sice žádostí z 31. května 1853.[13]

V letech 1855 - 1868 sice i v Železném Brodě fungoval smíšený okresní úřad, brzy ale bylo jasné, že v případě tohoto experimentálního propojení exekutivy a justice jde o řešení podoby místní státní správy pouze dočasné. Proto po vzoru jiných regionálních představitelů, žádajících pro své obce sídlo okresního hejtmanství, popř. přeřazení do jiného okresu, vystoupili s požadavky i zástupci Železnobrodska. V letech 1865 - 1868 to byly celkem tři petice města i okresního zastupitelstva,[14] úspěch ale nepřinesly.[15] Při správním rozdělení Čech 19. května 1868 opět došlo v linii místní politické správy k podřízení Železnobrodska pod okresní hejtmanství v Semilech.[16]

Další újmu utrpěl železnobrodský soudní a samosprávný okres roku 1876. Tehdy došlo v rámci politického okresu Jilemnice k vytvoření soudního

a samosprávného okresu Vysoké nad Jizerou, k němuž byly ze železnobrodského okresu přidány Lhotka, Olešnice a Stanový.[17]

Znovuoživení myšlenky na vylepšení dosavadního nepříliš uspokojivého správního postavení se v Železném Brodě opět objevilo až po vzniku Československé republiky v roce 1918. Z dvacátých let jsou doloženy čtyři petice, které vznikly s cílem upozornit na nedůstojný statut města. Šlo o tzv. pamětní spisy města Železného Brodu č. 1 - 4 z 3. srpna 1921, 21. března 1922, 23. března 1926 a 10. února 1927. Zatímco první tři spisy se pravděpodobně nedochovaly (o jejich existenci vypovídají jen odkazy v pamětním spise č. 4, případně v dalších mladších peticích) a vycházely zřejmě z ofenzívní snahy o získání sídla politického úřadu na okresní úrovni, čtvrtý spis nazvaný *Pamětní spis Okresní správní komise v Železném Brodě, městských a obecních zastupitelstev, výkonných výborů politických stran a veškerých národohospodářských a kulturních složek okresu železnobrodského k připravovanému stanovení sídel okresních úřadů podle zákona o reformě veřejné správy* dochován je a svým pojetím je spíše defenzívní, neboť vycházel z nebezpečí připravovaného zákona o organizaci politické správy.[18]

Ale nejen Železnobrodští se aktivizovali v souvislosti s hrozícím organizačním zákonem; na úkor společného železnobrodského samosprávného okresu se zřejmě pokusili domoci lepšího správního postavení někteří občané obce Velké Hamry - připojením se k Tanvaldsku, neboť železnobrodský místní odbor Národní jednoty severočeské ve svém dopise adresovaném ústředí této instituce v Praze ze dne 4. března 1927 cítil za nezbytné ohradit se proti akci představitelů obce Velké Hamry, kteří usilují o připojení obcí Velké Hamry, Plavy, Haratice, Bohdalovice, Držkov a Zásada k Tanvaldu.[19]

Tzv. organizační zákon byl nakonec přes aktivní odpor Železnobrodských (kromě výše uvedeného je doložena i bouřlivá schůze místních osobností ze dne 14. února 1927,[20] na níž bylo rozhodnuto jednotně podporovat úsilí o zachování samosprávného okresu v duchu spisu z 10. února 1927) přijat a publikován[21] a Železný Brod přestal být sídlem okresní samosprávy.[22] A tak jen hranice soudního a berního okresu měli před očima místní patrioté, když se pokoušeli o obnovení okresní samosprávy či alespoň správcovské kanceláře jejích zdejších zařízení, zřízení vlastní politické správy či alespoň expozitury okresní politické správy v Semilech nebo minimálně (později) určení úředních dnů pro státní úředníky dojíždějící sem z úřadu v Semilech, při snahách o udržení okresního soudu a berního úřadu.

Snahy o rozvoj železnobrodského regionu měly mnoho podob. Tak z 10. května 1928 je doložena petice obcí železnobrodského a jabloneckého okresu, usilující o postavení železnice mezi oběma městy.[23] Trať měla zřejmě vést přes

obec Zásada, kvůli hospodářské krizi ve 30. letech ale stavba nebyla uskutečněna.

Nicméně kromě smělých plánů bylo třeba soustředit se i na záchranu dosavadních pozic. 18. května 1929 adresoval železnobrodský starosta zemskému úřadu v Praze žádost o zřízení komise pro správu okresního majetku s odůvodněním, že po zrušení železnobrodského samosprávného okresu se o majetek zrušené okresní samosprávy nemá kdo starat.[24] O tři dny později podpořil stanovisko starosty města i předseda okresního sboru samosprávného Železný Brod Rudolf Maryška.[25]

Obě podání měla úspěch, neboť již 29. listopadu 1929 zaslalo semilské okresní hejtmanství do Železného Brodu výnos zemského úřadu, zřizující komisi pro správu okresního majetku v Železném Brodě.[26]

Počátkem roku 1930 obnovili Železnobrodští svou petiční činnost, cílenou opět ke zřízení vlastního politického úřadu na úrovni okresu.[27] Současně byl starostou sepsán i dopis blíže neurčenému poslaneckému klubu (dle čísla jednacího shodného s číslem jednacím v odpovědi na dopis je však jasné, že šlo o klub Československé sociálně demokratické strany dělnické), kde odesílatel ozřejmil příčiny nové aktivity Železnobrodských; probleskla totiž zpráva, že mají být nově zřízeny okresní úřady v těch městech, která bývala sídlem okresní samosprávy do roku 1927.[28] 10. ledna 1930 odeslal zemskému úřadu obdobně laděnou petici i železnobrodský okresní samosprávný sbor.[29]

Odpověď poslaneckého klubu sociálních demokratů přišla již 11. února 1930. Předseda klubu František Tomášek v ní sdělil, že poslanci František Seidl a Jaroslav Nečas již vypracovali a podali ministru vnitra interpelaci, kterou se domáhají urychleného zřízení okresního úřadu v Železném Brodě.[30]

Dopis podobného znění byl zřejmě starostou Folkertem odeslán i na adresu jiných poslaneckých klubů - 10. března 1930 reaguje poslanecký klub Československé národní demokracie ústy svého předsedy na Folkertův dopis z 27. února s tím, že požadavek Železného Brodu bude klub na příslušných místech milerád podporovat.[31]

12. května 1930 sociálně demokratický poslanec František Seidl zasílá do Brodu dopis, jehož přílohou měl být tisk poslanecké sněmovny Národního shromáždění č. 405, v němž pod bodem VII odpovídá ministr vnitra na jeho interpelaci ohledně zřízení okresního úřadu v Železném Brodě.[32]

Ze studia písemností však vyplývá, že představitelé města se v roce 1930 angažovali i v jiných otázkách, než bylo získání statutu sídla okresního úřadu. Někdy z období po 15. dubnu 1930 pochází návrh města Železného Brodu[33] na novelizaci zákona č.77/1927, který tehdy v rámci unifikace přímých daní nově upravil finanční hospodářství svazků územní samosprávy.[34] Od

Železný Brod – pohled na východní frontu Riegrova náměstí (dnes náměstí 3. května), po roce 1892. (Autor neznámý.)

memoranda si zřejmě Železnobrodští slibovali zahájení diskuse o řešení tragické finanční situace samospráv, a bylo proto odesláno především ministerstvu vnitra, ministerstvu financí a prezídiu ministerské rady. Jejich odpovědi se nezachovaly, ale známy jsou reakce adresátů dalších kopií dokumentu. Tak již 13. května sdělil Svaz československých měst a obcí, že projednává s ministerstvem financí novelizaci zákona a všechny podněty budou vzaty v potaz.[35] 15. května následuje reakce klubu poslanců strany národně socialistické, že klub také usiluje o novelizaci zákona. Vláda jedná o sanaci financí samosprávy a brzy bude předložen parlamentu příslušný legislativní návrh.[36] Z 16. května pochází další souhlasná odpověď, a sice z poslaneckého klubu národní demokracie.[37] 22. května dorazila jediná odpověď ze senátu - národně demokratický klub v ní doporučuje ponechat samosprávné přirážky v dosavadní výši, zvýšení by mohlo být obcím povolováno jen v naprosto nezbytném případě a pouze na zcela konkrétní účel - tak se zajistí jak rozvoj obcí, tak ochrana daňového poplatníka.[38] 31. května reagoval klub poslanců sociální demokracie. Dle jejich stanoviska ministerstvo financí vypracovalo novelu kritizovaného zákona, ale ta je ještě horší než zákon sám. Podněty Železného Brodu byly předány referentovi sociální demokracie v rozpočtovém výboru, který jich využije při jednání, neboť klub chce učinit vše pro rozvoj samosprávy ve státě.[39]

Železnobrodskou samosprávu ale trápil i další problém - plánovaná centralizace byrokracie. Počátkem 30. let bylo na pořadu dne zrušení dvou místních významných úřadů - okresního soudu a berního úřadu. Reakcí bylo v letech 1930 - 1932 vypracování souboru dotazníků, jejichž cílem bylo dokázat, že zrušení uvedených úřadů v Železném Brodě by neprospělo nikomu: městu, obyvatelům soudního okresu, ani státu.[40]

Druhá polovina 30. let přinesla Železnobrodským další kolo zápasu se snahami Tanvaldu zvýšit svůj význam v regionu; roku 1937 se člen zemského zastupitelstva národní socialista V. Ulman písemně obrátil na zemské zastupitelstvo, aby byl v duchu žádosti zástupců spolků a korporací Tanvaldska ze 7. ledna 1936 zřízen samostatný politický okres v Tanvaldě.[41] Není proto divu, že se 29. listopadu téhož roku Železnobrodští odhodlali obrátit na svého vysoce postaveného rodáka, ministra tehdejší československé vlády Josefa Kalfuse.[42] Ten měl poradit, jak čelit snahám Národní jednoty severočeské

Železný Brod – pohled na východní frontu Riegrova náměstí (dnes náměstí 3. května) s budovou nové radnice, 1941. (Autor neznámý.)

a senátora Hrubého o odtržení Tanvaldska od Jablonecka, přičemž mělo v zájmu posílení českého živlu v novém okrese dojít k připojení v železnobrodském soudním okrese ležících obcí Velkých Hamrů, Zásady, Držkova a Plavů k Tanvaldu. Dopis nebyl jen žádostí o pomoc, ale - jako obvykle - obsahoval i vlastní pohled Železnobrodských na věc. V závěru dopisu byl proto ministr Kalfus požádán o přímou podporu železnobrodského návrhu u ministra vnitra Černého.[43] Josef Kalfus v roli přímluvce zřejmě své rodáky nezklamal, neboť 1. února 1938 již informuje osobní tajemník ministra vnitra, že ministr přijme zástupce Železného Brodu 9. února.[44]

Těžko uhodnout, k jakému výsledku pražská jednání vedla. Jisté pouze je, že až do zániku první republiky již není v železnobrodských písemnostech doložena žádná snaha zajistit si vlastní okresní úřad; veškeré úsilí bylo soustředěno k zisku pouhé pobočky okresního úřadu semilského a zdá se, že v tomto směru byli Železnobrodští mnohem úspěšnější. Již 28. 2. 1938 adresují ministerstvu vnitra žádost o zřízení expozitury,[45] 26. 2. 1938 žádá železnobrodský starosta místní organizace politických stran v Železném Brodě, aby požádali stranické kolegy v parlamentu o intervenci směrem k vládě o získání expozitury pro Brod - vláda o tom má brzy rozhodovat.[46]

Lobbování regionálních politiků v ústředích vlastních stran zřejmě pomáhalo - 9. dubna 1938 informuje poslanec JUDr. Josef Dufek železnobrodského advokáta JUDr. Josefa Krejčího, že podpořil u ministra vnitra Černého žádost jeho města o zřízení expozitury a nedoporučil snahy tanvaldské.[47] 20. dubna 1938 pak osobní tajemník ministra vnitra informuje neznámého poslance, že upozornil ministra na poslancovo přání o zřízení expozitury v Železném Brodě. Žádost města byla již podána a nachází se ve stádiu předběžného projednávání. Zda bude žádosti vyhověno - a kdy - se ovšem dle tajemníkova názoru ještě nedá určit.[48]

Do pádu první republiky se ovšem již zřízení expozitury uskutečnit nepodařilo. Mnichovský diktát znamenal naopak pro Železný Brod zmenšení plochy soudního okresu o území přičleněné k říši - šlo o katastry obcí Velké Hamry, Haratice, Plavy, část Zásady (osada Přední Zbytky), dále o osady Šizovna a Stanovsko (dnes součásti obce Pěnčín, historicky obce Huť). Ve všech případech se jednalo o lokality české.[49]

V rámci správní reformy z roku 1942 se Železnobrodsko stalo součástí politického okresu turnovského.[50] Květen 1945 tak místní obyvatele zastihl v příznivém postavení k naplnění jejich dávných správních požadavků - západní sousedé o tento historicky neturnovský region neusilovali a Semily ještě neměly možnost se o severozápadní část svého okresu přihlásit.[51] Historickou šanci Železnobrodští nepromarnili. Již 2. května 1945 se tajně sešel v nedáv-

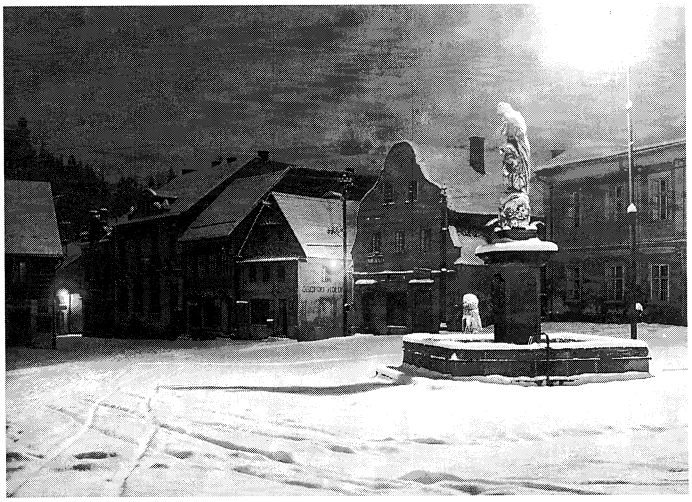

Železný Brod – pohled na jihozápadní frontu Riegrova náměstí (dnes náměstí 3. května). Vpravo budova okresního soudu, 1942. (Autor Hilger.)

no vybudovaném partyzánském bunkru v obci Pelechov revoluční Okresní národní výbor (ONV) v Železném Brodě na své první pracovní schůzce.[52] Ve čtvrtek 3. května pak i v Železném Brodě jako ve valné části okolního regionu vypuklo spontánní povstání proti okupační moci,[53] 5. května se revoluční Okresní národní výbor ujal veřejné správy v soudním okrese a dal pokyn k převzetí správy v jednotlivých obcích národními výbory.[54] Povstání na Železnobrodsku bylo poměrně dobře organizováno - z 9. května 1945 je dochována vzorně vedená kniha služebních příkazů vojenské správy ONV v Železném Brodě, z níž vyplývá, s jakou energií si za revoluční situace vzniklý národní výbor od začátku osoboval práva rozhodování pro širší oblast regionu.[55]

Železnobrodští odbojáři se netajili svou touhou osvobodit vlastními silami území sousedních soudních okresů - jabloneckého a tanvaldského. Vše nasvědčuje tomu, že v případě úspěchu takového plánu by výsledku využili k podřízení území kontrole železnobrodského ONV a podepření své mnohaleté argumentace za získání statutu sídla politického okresu. Město Jablonec nad Nisou však bylo osvobozeno víceméně zevnitř - spojeným úsilím místních nečetných Čechů a internovaných Francouzů, kteří zde za války pracovali, byli Čechy materiálně podporováni a v květnu se za to českému obyvatelstvu takto odvděčili.[56] 18. května byl nicméně vytvořen společný ONV okresů Železný Brod, Jablonec a Tanvald.[57] Tato organizace státní správy sice fun-

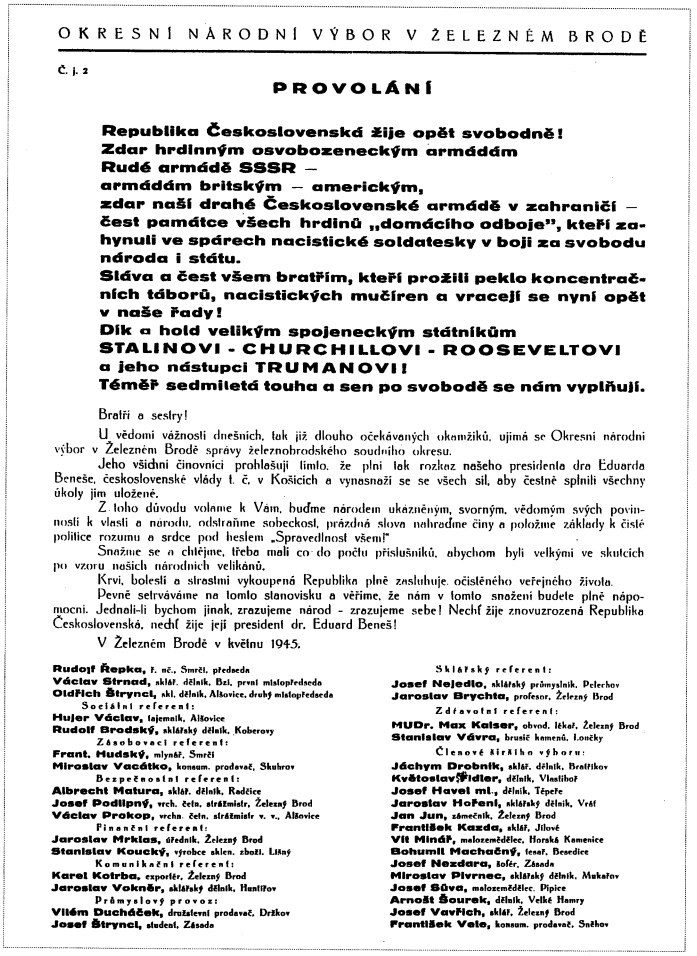

OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR V ŽELEZNÉM BRODĚ

Č. j. 2

PROVOLÁNÍ

Republika Československá žije opět svobodně!
Zdar hrdinným osvobozeneckým armádám
Rudé armádě SSSR –
armádám britským – americkým,
zdar naší drahé Československé armádě v zahraničí –
čest památce všech hrdinů „domácího odboje", kteří zahynuli ve spárech nacistické soldatesky v boji za svobodu národa i státu.
Sláva a čest všem bratřím, kteří prožili peklo koncentračních táborů, nacistických mučíren a vracejí se nyní opět v naše řady!
Dík a hold velikým spojeneckým státníkům
STALINOVI - CHURCHILLOVI - ROOSEVELTOVI
a jeho nástupci TRUMANOVI!
Téměř sedmiletá touha a sen po svobodě se nám vyplňují.

Bratři a sestry!

U vědomí vážnosti dnešních, tak již dlouho očekávaných okamžiků, ujímá se Okresní národní výbor v Železném Brodě správy železnobrodského soudního okresu.

Jeho všichni činovníci prohlašují tímto, že plni tak rozkazu našeho presidenta dra Eduarda Beneše, československé vlády t. č. v Košicích a vynasnaží se se všech sil, aby čestně splnili všechny úkoly jim uložené.

Z toho důvodu volame k Vám, buďme národem ukázněným, svorným, vědomým svých povinností k vlasti a národu, odstraňme sobeckost, prázdná slova nahraďme činy a položme základy k čisté politice rozumu a srdce pod heslem „Spravedlnost všem!"

Snažme se o chtějme, třeba mali co do počtu přislušniků, abychom byli velkými ve skutcích po vzoru našich národních velikánů.

Krvi, bolesti a strastmi vykoupená Republika plně zasluhuje očisteného veřejného života.

Pevně setrváváme na tomto stanovisku a věříme, že nám v tomto snažení budete plně nápomocni. Jednali-li bychom jinak, zrazujeme národ - zrazujeme sebe! Nechť žije znovuzrozená Republika Československá, nechť žije její president dr. Eduard Beneš!

V Železném Brodě v květnu 1945.

Rudolf Řepka, t. uč., Smrčí, předseda
Václav Strnad, sklář. dělník, Bzí, první místopředseda
Oldřich Štrynci, skl. dělník, Altovice, druhý místopředseda
Sociální referent:
Hujer Václav, tajemník, Altovice
Rudolf Brodský, sklářský dělník, Koberovy
Zásobovací referent:
Frant. Hudský, mlynář, Smrčí
Miroslav Vacátko, konsum. prodavač, Skuhrov
Bezpečnostní referent:
Albrecht Matura, sklář. dělník, Radčice
Josef Podlipný, vrch. čeln. strážmistr, Železný Brod
Václav Prokop, vrchn. čeln. strážmistr v. v., Altovice
Finanční referent:
Jaroslav Mrklas, úředník, Železný Brod
Stanislav Koucký, výrobce sklen. zboží, Ližný
Komunikační referent:
Karel Kotrba, cestovič, Železný Brod
Jaroslav Vokněr, sklářský dělník, Huntířov
Průmyslový provoz:
Vilém Ducháček, družstevní prodavač, Držkov
Josef Štrynci, student, Zásada

Sklářský referent:
Josef Nejedlo, sklářský průmyslník, Pelechov
Jaroslav Brychta, profesor, Železný Brod
Zdravotní referent:
MUDr. Max Kaiser, obvod. lékař, Železný Brod
Stanislav Vávra, brusič kamenů, Loučky
Členové širšího výboru:
Jáchym Drobník, sklář. dělník, Bratřikov
Květoslav Pidlar, dělník, Vlastiboř
Josef Havel ml., dělník, Těpeře
Jaroslav Hoření, sklářský dělník, Vrát
Jan Jun, zámečník, Železný Brod
František Kazda, sklář, Jilové
Vít Minář, malozemědělec, Horská Kamenice
Bohumil Machačný, tesař, Benešice
Josef Nezdara, šofér, Zásada
Miroslav Pivrnec, sklářský dělník, Mukařov
Josef Bůva, malozemědělec, Pipice
Arnošt Šourek, dělník, Velké Hamry
Josef Vavřich, sklář, Železný Brod
František Vele, konsum. prodavač, Sněhov

Provolání ONV v Železném Brodě o převzetí moci na území soudního okresu železnobrodského, květen 1945.

govala (například 19. května železnobrodský ONV instruoval o správných zásadách úřednické práce městské národní výbory všech tří soudních okresů[58]) relativní nezávislost Jabloneckých se však díky vlastní aktivitě při osvobozování města stále prohlubovala. 29. května 1945 byla již jmenována nezávislá okresní správní komise (OSK) v Jablonci nad Nisou[59] a akční rádius Železnobrodských se podstatně zmenšil. Jako výrazně nesouhlasná reakce s výše uvedeným tak zní nedatované podání brodského MNV z období po 30.

květnu s žádostí o zřízení okresního úřadu ve městě.[60] Ani v tomto případě se ovšem očekávání obyvatel města na Jizeře neměla naplnit. V korespondenci z července 1945 již místní ONV vymezuje teritorium své kompetence jen pro *okres železnobrodský*.[61]

24. srpna 1945 podnikl ONV další akci k podpoře železnobrodských požadavků, když písemně vyzval obchodní a živnostenská společenstva i zájmové skupiny, kulturní a tělovýchovné spolky, farní úřady a politické strany v železnobrodském okrese, aby svými podáními ministerstvu vnitra, Zemskému národnímu výboru (ZNV) a svým nadřízeným orgánům podporovali požadavek ONV, aby byl v Železném Brodě ustanoven řádný ONV se všemi pravomocemi.[62] V duchu této výzvy již 30. srpna napsala ZNV místní úřadovna hospodářské skupiny maloobchod dopis s cílem myšlenku existence plnoprávného ONV v Železném Brodě plně podpořit.[63]

Vývoj ovšem nebyl plánům Železnobrodských příznivý. Naděje na přetvoření revolučního ONV pro železnobrodský soudní okres v opravdový a plnoprávný ONV typu semilského či turnovského vzaly za své vyhláškou ONV v Semilech ze dne 25. září 1945 o zřízení úřadu *Okresní národní výbor v Semilech - expozitura v Železném Brodě*.[64] Expozitura měla mít devět členů, personálně totožných se zástupci soudního okresu Železný Brod v ONV Semily. Těchto devět poslanců mělo volit ze svého středu čtyřčlennou radu v čele s předsedou. Expozitura měla mít pro soudní okres veškerou pravomoc ONV kromě osobních věcí přidělených zaměstnanců (tj. pracovníků expozitury), mobilizačních záležitostí, ústavních věcí státu, okresu a obcí (řešila ale domovské právo a státní občanství a otázky národní spolehlivosti), agendy SNB a seznamů porotců, vojenských věcí a nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců. Problematiku státního hospodaření měla expozitura převzít až 1. ledna 1946.

Vznik expozitury nebylo úplné vítězství, ale bylo třeba je uhájit. Již 24. října informuje železnobrodský MNV expozituru o svém rozhodnutí věnovat na její zařízení 10 000 Kčs.[65]

27. října 1945 byla dekretem č. 121/1945 Sb. oficiálně vyhlášena existence železnobrodské expozitury semilského ONV. Situace se tak sice navenek stabilizovala, po celé další období trvání úřadu si však členové expozitury uvědomovali prozatímnost tohoto řešení a i nadále se snažili lobbováním v Praze získat pro Železný Brod vlastní ONV. Zástupci politických stran v expozituře pracovali ve shodě, a to i po volbách roku 1946. Ty na Železnobrodsku s jinak silnou pozicí národních socialistů vyhráli jako jinde komunisté (zisk 42 % hlasů), přesto byl ale zvolen za předsedu expozitury národní socialista R. Řepka a dvěma místopředsedy se stali lidovec V. Kopal spolu se

sociálním demokratem L. Kopalem. Do města byly zvány významné osobnosti (ministr vnitra Nosek, ministr průmyslu Laušman, generálplukovník Ždanov, velvyslanec SSSR v ČSR Zorin, generál USA Harmon apod.).[66] O svých výsledcích v úřadování informovala expozitura veřejnost v pravidelných pololetních zprávách.[67] Když byla vyhláškou MV ze 3. října 1946 zavedena instituce pololetních sjezdů ONV, kde se měly *v rámci nové náplně lidové demo-*

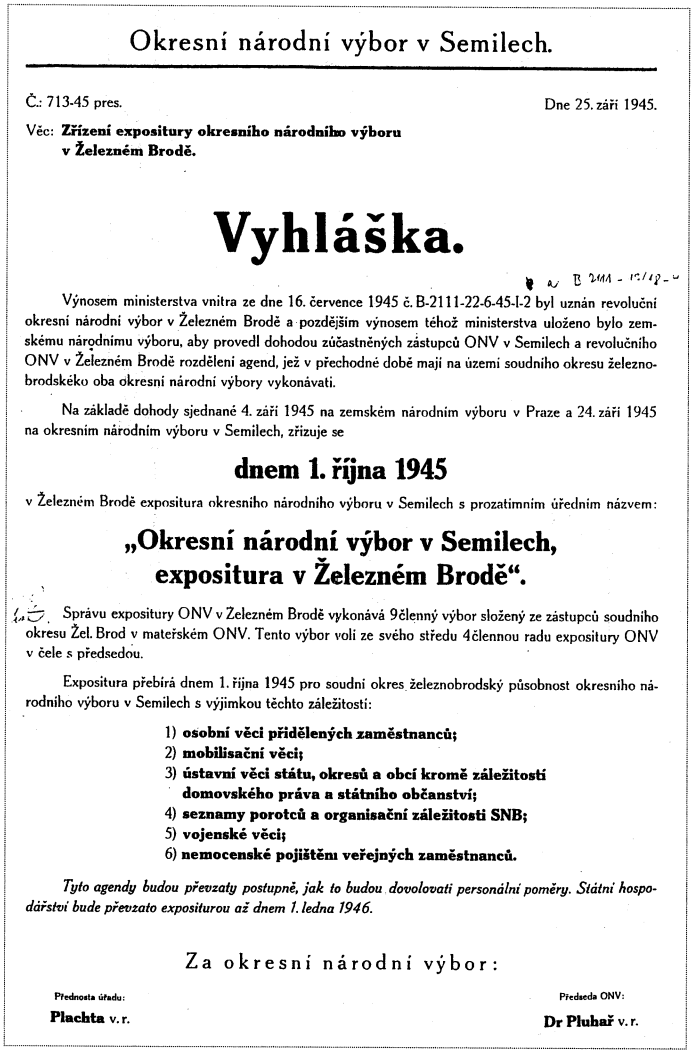

Okresní národní výbor v Semilech.

Č.: 713-45 pres. Dne 25. září 1945.

Věc: **Zřízení expositury okresního národního výboru v Železném Brodě.**

Vyhláška.

Výnosem ministerstva vnitra ze dne 16. července 1945 č. B-2111-22-6-45-I-2 byl uznán revoluční okresní národní výbor v Železném Brodě a pozdějším výnosem téhož ministerstva uloženo bylo zemskému národnímu výboru, aby provedl dohodou zúčastněných zástupců ONV v Semilech a revolučního ONV v Železném Brodě rozdělení agend, jež v přechodné době mají na území soudního okresu železnobrodskéko oba okresní národní výbory vykonávati.

Na základě dohody sjednané 4. září 1945 na zemském národním výboru v Praze a 24. září 1945 na okresním národním výboru v Semilech, zřizuje se

dnem 1. října 1945

v Železném Brodě expositura okresního národního výboru v Semilech s prozatímním úředním názvem:

„Okresní národní výbor v Semilech, expositura v Železném Brodě".

Správu expositury ONV v Železném Brodě vykonává 9členný výbor složený ze zástupců soudního okresu Žel. Brod v mateřském ONV. Tento výbor volí ze svého středu 4člennou radu expositury ONV v čele s předsedou.

Expositura přebírá dnem 1. října 1945 pro soudní okres železnobrodský působnost okresního národního výboru v Semilech s výjimkou těchto záležitostí:

1) **osobní věci přidělených zaměstnanců;**
2) **mobilisační věci;**
3) **ústavní věci státu, okresů a obcí kromě záležitostí domovského práva a státního občanství;**
4) **seznamy porotců a organisační záležitosti SNB;**
5) **vojenské věci;**
6) **nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců.**

Tyto agendy budou převzaty postupně, jak to budou dovolovati personální poměry. Státní hospodářství bude převzato expositurou až dnem 1. ledna 1946.

Za okresní národní výbor:

Přednosta úřadu: **Plachta** v. r.

Předseda ONV: **Dr Pluhař** v. r.

Vyhláška ONV v Semilech o zřízení železnobrodské expozitury od 1. 10. 1945.

kracie mezi občany a úřady projednávat problémy státní správy a samosprávy zásadnějšího rázu,[68] neváhala expozitura na podzim roku 1947 uspořádat vlastní pololetní sjezd.[69]

Přes společný základní zájem - rozvoj regionu a zisk statutu okresního města pro Železný Brod - nebyl vztah expozitury a městské samosprávy vždy idylický. Takřka rok, od června 1946 do dubna 1947, trval nesoulad mezi oběma úřady ohledně financování oprav domu čp. 53 - sídla expozitury.[70] Po provedení oprav bylo tehdy expozituře proplacení ze státního rozpočtu Zemským národním výborem odmítnuto s tím, že proplatit je má místní MNV, neboť obec v sídle okresního úřadu je povinna nést náklady spojené s jeho umístěním. Železnobrodský MNV ovšem toto odmítl s tím, že město Železný Brod nebylo nikým k umístění expozitury semilského okresu vyzváno a naopak představitelé expozitury ujišťovali zástupce obce, že veškeré výdaje s umístěním úřadoven ponese okres, navíc k zamýšleným úpravám nebyl MNV přizván a neměl možnost finančního dohledu nad pracemi. MNV byl ochoten nést nejvýše třetinu nákladů a navíc podotýkal, že jde ne o opravy související s chodem úřadu, ale spíše o opravy, které přísluší majiteli domu, a tím MNV není. Po zdlouhavém jednání byly nakonec účty železnobrodskou radnicí předány ONV v Semilech, a tak (zřejmě) zaplaceny ze státních peněz.

Zdálo se, že železnobrodská samospráva zvítězila, ale šlo spíše o Pyrrhovo vítězství. Tento první příklad rozporu mezi oběma úřady v Železném Brodě signalizoval, že jsou pryč doby touhy města po místní politické státní správě na okresní úrovni i za cenu vlastních obětí. Není se pak co divit, že stát si začal rozmýšlet drahé vydržování dvou institucí politických úřadů na území semilského okresu a později, po únoru 1948, jasně směřoval k likvidaci expozitury. Již v prosinci 1946 byly převedeny tři referáty expozitury (zemědělský, samosprávný, účtárna) zpět pod ONV Semily. Navíc usnesení pléna expozitury se musela předkládat ke schválení radě ONV v Semilech. Na obojí *zpomalení a zdražení veřejné správy pro lid na Železnobrodsku* si představitelé expozitury postěžovali ve svém memorandu meziministerské komisi, která město Železný Brod navštívila ve dnech 30. - 31. května 1947.[71]

Po komunistickém převratu 1948 Železnobrodští pokračovali ve způsobu boje za svá práva tak jako již po sto let. V petici místního akčního výboru Národní fronty (MAV NF) ze 14. dubna 1948 uvítali novou budovatelskou vládu obrozené Národní fronty s důvěrou v to, že v rámci důsledné jednokolejnosti veřejné správy se nyní pevně prosadí decentralizace a postavení národních výborů. Tak i Železnobrodsko by konečně rádo dosáhlo svého uznání nejen po stránce hospodářské jako dosud, ale i po stránce veřejně politické. Podpora různých činitelů nalezla - dle slov petice - naposledy pokračovatele

v členech meziministerské komise, která pod vedením JUDr. Jaroslava Fuska a Tomáše Pumpra uznala životaschopnost železnobrodského okresního útvaru. Železnobrodsko již od roku 1850 bojuje o své osamostatnění a současná situace, kdy existuje pro Železnobrodsko expozitura ONV v Semilech, je *pomíjejícím a dočasným řešením.*[72]

O čtyři měsíce později, 28. srpna 1948, se MAV NF k otázce Železného Brodu jako sídla okresního úřadu vyjádřil znovu. Tentokrát již ovšem bránil pouhou existenci expozitury, alespoň do chvíle blížícího se nového správního uspořádání země.[73] Centralizační tlak státu na zánik expozitur však rychle sílil - již 18. září musel MNV v Železném Brodě společně s MAV NF rezolucí reagovat *na nátlak veřejných a politických činitelů okresu semilského, aby došlo k urychlenému zrušení expozitury ONV v Železném Brodě,* a požadovat zachování expozitury až do definitivního rozhodnutí o reformě veřejné správy, kdy v duchu dobrozdání meziministerské komise z května 1947 a všech dosavadních podání včetně memoranda MNV ze 4. ledna 1947 je možno doufat, *že dojde k utvoření samostatného správního okresu železnobrodského.*[74]

Bylo ale již pozdě - téhož dne, tedy 18. září 1948, schválilo plénum ONV Semily usnesení okresního výkonného výboru KSČ a obvodního aktivu KSČ v Železném Brodě o zrušení expozitury.[75] Boj o její záchranu nicméně pokračoval: 20. září 1948 odeslaly ministru vnitra J. Noskovi petici Pojizerský průmyslový a vývozní ústav, Společenstvo výrobců skleněného zboží a Odborná skupina drobného skla v Železném Brodě. S odkazem na závěry meziministerské komise příznivé pro existenci expozitury se stavěli proti zrušení expozitury (akt by v regionu způsobil ztráty časové i finanční a ohrozil plnění státních exportních dodávek) a doporučovali poslat do Brodu odbornou komisi k prověření oprávněnosti existence expozitury.[76]

30. září 1948 dal naději Úřad předsednictva vlády, když odepsal MNV v Železném Brodě, že vzal podání z 18. září na vědomí a věc je v šetření.[77]

15. listopadu 1948 se pak obyvatelé Železnobrodska vzepjali k poslednímu zoufalému pokusu o odvrácení likvidace expozitury a za zřízení samosprávného okresu železnobrodského. V pětistránkové petici adresované mnoha institucím (ÚV KSČ, ministerstvu vnitra, Hospodářské radě v Praze, Státnímu plánovacímu úřadu, krajskému vedení KSČ v Liberci apod.) byly opětovně shromážděny všechny historické a hospodářské důvody, pro které si Železný Brod zaslouží ONV, přičemž důraz byl tentokrát položen na význam zdejšího sklářství, peněžnictví a cizineckého ruchu. Podrobně byla rozebrána i úřední agenda expozitury.[78]

Navzdory úsilí zúčastněných byla 17. prosince 1948 vyhláškou ministerstva vnitra železnobrodská expozitura ONV Semily k 1. lednu 1949 opravdu zru-

šena,[79] což expozitura sama oznámila všem MNV a velitelstvím stanic SNB.[80] 29. prosince byla na celém území okresu publikována vyhláška ONV Semily o zrušení expozitury.[81] Předsedovi MNV se podařilo získat na ONV slib, že úřad ponechá v Železném Brodě v činnosti jednu úřadovnu a vybaví ji zařízením z majetku dosavadní expozitury pod podmínkou, že MNV zajistí odpovídající místnosti. Od 4. ledna 1949 potom úřadovna ONV Semily v Železném Brodě zahájila svou činnost.[82] Železnému Brodu se nepodařilo samostatný ONV získat ani v průběhu roku 1949, kdy byla podoba státní správy opět sil-

Okresní národní výbor v Semilech

Č. j.: 1288 pres/48. Semily dne 28. prosince 1948.

Věc: **Zrušení okresní expositury v Železném Brodě.**

VYHLÁŠKA.

Ministerstvo vnitra zrušilo vyhláškou ze dne 17. prosince 1948 podle § 16, odst. 2. dekretu presidenta republiky č. 121/1945 Sb.

expozituru okres. národního výboru v Semilech, zřízenou v Železném Brodě

ustanovením § 10, odst. 2. č. 1 dekretu, č. 121/1945 Sb. pro obce soud. okresu železnobrodského.

Okresní národní výbor v Semilech vykonává napříště svou působnost v jejím obvodě přímo.

Toto opatření nabývá účinnosti dnem 1. ledna 1949.

Vyhláškou ministra vnitra byl odstraněn ve zdejším správním okrese nezdravý stav lidové správy, trvající více než 3 roky. Z četných stížností obyvatelstva a obcí bylo zřejmé, že okresní expositura je zařízením, které není dobře slučitelné s principem lidové správy. Zrušením expozitury bude dosaženo ročních úspor státní pokladny v částce cca 1,000.000 Kčs, kterou si vyžádalo osobní a věcné udržování expozitury.

Okresní národní výbor očekává, že občanstvo soudního okresu železnobrodského přijme s uspokojením opatření ministerstva vnitra, které znamená zlepšení chodu veřejné správy v semilském okrese.

PETR PUTUREK v. r.,
předseda ONV.

Vyhláška ONV Semily o zrušení železnobrodské expozitury od 1. 1. 1949.

ně reformována. Při úpravách správy soudní toho roku se sice stal sídlem soudu nejen pro Železnobrodsko, ale pro celé teritorium okresu semilského, toto postavení však vzalo za své roku 1960. Tehdy město nejen přestalo být sídlem soudu jakéhokoliv, ale podřízením teritoria Železnobrodska Okresnímu národnímu výboru a Okresnímu soudu v Jablonci nad Nisou mu byly zpřetrhány styky s okolním Semilskem a Turnovskem, proti kterým se dříve tak rádo a často vyhraňovalo.

Navíc se zdejšímu regionu stalo krajským centrem namísto nedalekého Liberce Ústí nad Labem, do něhož měl Železný Brod ze všech obcí nově vzniklého Severočeského kraje snad vůbec nejdál. Vnějším znamením úpadku se stala výstavba zcela nevhodně umístěných věžových panelových domů, které zahltily údolí řeky Jizery.

Posledními pamětníky bývalé snahy Železného Brodu o samostatnost se staly budovy místní státní správy a samosprávy a z činnosti těchto úřadů vzniklé archiválie. Bývalý městský archiv vedený při železnobrodském muzeu se stal v 50. letech depozitářem tehdejšího Okresního archivu v Jablonci nad Nisou a jeho opatrovatelem se stal mnohaletý správce městského muzea a archivu učitel František Sochor. Budova Okresního soudu Semily v Železném Brodě zůstala i po roce 1960 v majetku ONV Semily. Po majetkovém vypořádání mezi ONV Semily a Jablonec n. N. tehdejší Okresní archiv v Jablonci převedl soudní spisy do svého železnobrodského depozitáře. Budova okresního soudu byla nakonec asanována - alespoň soudní a městské archiválie ale ve městě zůstávaly, byť šlo o státní majetek. Ten stále častěji nebyl jako státní představiteli města vnímán. Po smrti F. Sochora naléhalo město Železný Brod na nové personální obsazení správce depotu a na vylepšení stavu budovy, popř. na předání archiválií nejen soudních, ale všech materiálů v depozitáři. Budova ovšem byla majetkem města, archiválie - dle archivního zákona - majetkem státním. Jablonecký archiv, tehdy již přejmenovaný na Státní okresní archiv v Jablonci nad Nisou, nemohl odevzdat převážnou část fondů bývalého městského archivu ani opravovat majetek města; Železný Brod zase nechtěl investovat do budovy, kde nebyly jeho materiály. V létě roku 1995 byly proto pracovníky SOkA z Brodu všechny archiválie odstěhovány do jablonecké centrály. Zbytek písemností - méně důležité materiály (sbírky soudobé dokumentace, fotografie, mapy a plány) - byl předán městu.

Jestliže shodou náhod Železný Brod ztratil z vlastního teritoria své někdejší archiválie až po roce 1989, celkově mu události posledních deseti let svědčí. S novým zákonem ČNR o obcích z roku 1990 svitla Železnému Brodu naděje na změnu, když byl opět dán prostor pro tvůrčí činnost jednotlivce i celku. Dle autoru dostupných informací se v Železném Brodě nevyskytly snahy stát

Železný Brod – pohled na jihozápadní frontu náměstí 3. května, na místo, kde stávala budova okresního soudu, cca 70. léta 20. století. (Autor Josef Vorel.)

se součástí jiného než jabloneckého okresu. Je to logické a rozumné. Reforem již bylo dost a v souvislosti se snahou o decentralizaci státu se těžiště moci přenáší na jednotlivé samosprávy - jen na nich začíná záležet, jak svých vzrůstajících pravomocí využijí. Železný Brod logicky směřuje a upíná své zraky k vlastnímu regionu, odlišnému od správních hranic jabloneckého okresu. Ty tam jsou však doby, kdy konkuroval Semilům a odmítal spolupráci s Turnovem - dnes jde o partnery více než důstojné a společné projekty jsou na pořadu dne. Na počátku druhé poloviny 90. let město odvrátilo nebezpečí proměny lokality v průtahovou zónu pro plánovaný transfer vápence z nedalekých bohatých ložisek horniny a dnes již opravdu záleží jen na něm, jak rychle či pomalu se bude dále rozvíjet. Přejme proto úspěch malému, ale houževnatému městu na horním toku řeky Jizery!

❑

Po zániku patrimoniální správy se nově konstituovaná železnobrodská samospráva nedokázala okamžitě prosadit se svými požadavky na řádné legislativou vyjádřené důstojné *místo na slunci*. Díky malé průraznosti z let 1848 - 1850, respektive z let 1865 - 1868, pak nevýhodná startovací pozice postupem času dále snižovala vyhlídky na zvýšení významu obce. Přesto představitelé Železného Brodu nerezignovali a vždy znovu a znovu se pokoušeli o zvrat pro ně tak nepříznivých skutečností. Boj za co největší povznesení města nebyl monotónní - drobné prohry střídala drobná správní vítězství a občasné vzácné návštěvy na katastru obce dávaly naději na lepší budoucnost města. Třicátá léta 20. století znamenala vyvrcholení diplomatického úsilí obyvatel Železného Brodu; druhá světová válka však způsobila zpoždění procesu zřízení místního orgánu okresní politické správy. Spontánní vznik železnobrodského ONV v květnu 1945 s počáteční kompetencí pro tři soudní okresy, patřící do zcela odlišných předválečných správních formací, jen znovu dokázal nutnost řešit nevyhovující správní rozdělení regionu. ONV byl sice po stabilizaci poměrů v zemi zrušen, ale nahrazen byl alespoň expoziturou politického úřadu se sídlem mimo Železný Brod. To nebylo možno nazvat vítězstvím, ale dalších čtyřicet let mělo být ještě mnohem horších. O přetrvávajícím chápání Železného Brodu jako místa významného sice vypovídá zachování místního okresního soudu v roce 1949 a rozšíření jeho kompetencí na teritorium celého okresu Semily, i tato *úlitba* ale měla vzít za své. Časem město pod tlakem shůry rezignovalo na svou středověkou a raně novověkou minulost, i na takřka legendární snahu o pozdvižení svého statutu. Teprve dobu současnou lze (byť zatím opatrně) nazývat obdobím znovuoživování ducha města.

Co mohlo být příčinou oněch tak dlouhodobých a vytrvalých pokusů Železného Brodu o vylepšení vlastního postavení v regionu? Jistě jich byla celá řada: kromě vlivu horského prostředí a příslovečné zarputilosti místních chudých sklářských *zapadlých vlastenců* obyvatele v pocitu vlastní výlučnosti jistě posilovala jejich pozice jako výspy češství na hranicích s německým živlem. Obyvatelé zde byli významní národnostně i hospodářsky - šlo o jediný český region, kde se rozvinulo sklářství v míře srovnatelné s německými sklářskými oblastmi blízkých Sudet, a že tento český region dosahoval jako na jednom z mála míst až ke státní hranici, to jeho hodnotu jen zvyšovalo. Místní hraničáři se cítili jako národnostní i hospodářská hráz češství a protiváha sklářského německého a velmi blízkého Jablonce nad Nisou a objektivně tak byli jistě i centrem pociťováni. Zatímco ale Praha poskytovala Železnobrodsku hlavně hospodářsko-organizační pomoc (sídlo měly v Brodě hospodářské organizace přímo podporované státem za účelem rozvoje či alespoň pouhého udr-

žení hospodářského života regionu - např. střední uměleckoprůmyslová škola sklářská, založená v roce 1920, s vynikajícími pedagogy typu Jaroslava Brychty, Pojizerský průmyslový a vývozní ústav či tzv. odbor drobného skleněného zboží či obvodní komise domácké práce pro výrobu zboží sklářského, která se snažila zlepšovat neutěšené životní poměry domáckých dělníků) - elita města a regionu vždy snila a více či méně aktivně se snažila o politické vyjádření významu Železnobrodska. Trvalé zlepšení statutu regionu ovšem nikdy nepřišlo, a to navzdory zdejším slavným rodákům, jako byli Josef Kalfus či Josef Matoušek,[83] kteří mohli hodně pomoci v prosazování železnobrodských zájmů na místech nejvyšších.[84]

Poznámky

1 Tomek, W. W.: *Registra decimarum papalium aneb Registra desátků papežských.* Praha 1873, s. 83. Srv. Sochor, František: *Město Železný Brod v minulosti.* In: Beseda. Obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 1. Železný Brod 1939-1940, s. 261.

2 Sochor, František: *Brodské železářství.* In: Okresní archiv v Jablonci nad Nisou v letech 1976-1980, s. 25-26.

3 K historii vývoje hruborohozeckého panství viz Baladová, Hana: *Úvod k inventáři fondu Velkostatek Hrubý Rohozec.* Státní oblastní archiv Litoměřice, pob. Děčín, s. III-XX.

4 Roubík, František: *Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850.* In: Sborník Archivu ministerstva vnitra. Sv. 11. Praha 1938, s. 63-172 (+ příloha: Přehledná mapa krajského zřízení v Čechách a soudního a politického rozdělení země z roku 1850). Srv.: Hledíková, Zdeňka - Janák, Jan: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945.* Praha 1989, s. 319-324, 375-378).

5 Roubík, *Ke vzniku,* s. 102-104. Tak jednou z místních soudních komisí byla navržena za sídlo okresního soudu i Smržovka jako sídlo velkého panství, ale později z návrhu sešlo. Mezi potenciálními sídly okresního soudu, které - ač měly tehdy více jak 1 500 obyvatel - se nakonec sídlem soudu nestaly, Roubík eviduje tyto obce jabloneckého okresu: kromě Smržovky (3 076 obyvatel) Lučany nad Nisou (2 009 obyvatel), Rychnov u Jablonce nad Nisou (2 705 obyvatel). Z Roubíkova textu není jasné, zda samy žádaly být sídlem okresního soudu, ale zřejmě ano. Spolu s mnoha dalšími je z výběru diskvalifikovaly buď nepříznivá poloha, špatné spojení, nedostatek úředních místností či jiné příčiny - u obcí jabloneckého okresu ale konkrétní příčiny neúspěchu jednotlivě uváděny nejsou.

6 Základní informaci o Karlu svobodném pánu Mecsérym de Tsoór, osobnosti s významným podílem na zformování moderní rakouské správy v Čechách, viz Špiritová, Alexandra: *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850 - 1918.* Praha 1993, s. 121-122.

7 Roubík, *Ke vzniku,* s. 119. Mecséryho návrh možná vyšel z petice Jablonce n. N. ze 4. 10. 1849 o zřízení okresního hejtmanství v Jablonci vedle okresního hejtmanství v Liberci, k němuž měl připadnout. Jablonečtí argumentovali skutečností, že do Liberce je to 2 - 5 hodin daleko a okresní hejtmanství v Liberci by bylo příliš velké. Navíc Jablonec nad Nisou nabídl místnosti. Žádost Jabloneckých byla však již 14. listopadu zemskou komisí zamítnuta s nadějí, že by podle výsledku zkušeností mohla být v Jablonci později zřízena expozitura libereckého okresního hejtmanství. Viz Roubík, *Ke vzniku,* s. 151.

8 Roubík, *Ke vzniku,* s. 124.

9 Roubík, *Ke vzniku,* s. 147. Argumenty, obsažené v petici, zněly takto: Železný Brod má příznivější polohu než Semily a stálý styk s okolím, jehož důvěře se těší. Je zde dost bytů a obec zřídí úřední budovu. Za požadavek města se staví také všechny obce zdejšího soudního okresu. Přílohou petice byly tři české žádosti obcí kolem Železného Brodu z 12., 15. a 18. 10. 1849. Jejich důvody k podpoře kandidatury Železného Brodu byly: obce jsou chudé, je zde velká bída. Do Semil mají daleko, většinou tam stejně cestují přes Železný Brod. Navíc je to až pět hodin cesty, proto by bylo k návštěvě Semil zapotřebí třeba dvou až tří dnů. Semily leží na okraji okresního hejtmanství (zatím teprve plánovaného - až od února 1850 existence, petice nadnesena - poznámka JK), v hornatém kraji a kopce nejsou na mapě vidět! Místní jsou tak chudí, že *se citlivého člověka srdce sevře a strne nad tou bídou, když do příbytku takového vstoupí, tuť vidí trpící člověčenstvo, zde nelze jen největšímu zatvrzelci ten příbytek bez slzí opustiti.* Petenti si také stěžují na to, že

nejsou účastni žádné radosti. Musí stále těžce pracovat a ztráta času by jim byla zvláště bolestná, protože ovesný chléb z neúrodných polí jim stačí sotva do Vánoc.

[10] Roubík, Ke vzniku, s. 168.

[11] Roubík, *Ke vzniku,* s. 136.

[12] Roubík, *Ke vzniku,* s. 123. - Záhadná je situace kolem Smržovky. Lokalita, která byla centrem samostatného panství a měla výhodnou dopravní polohu na půl cestě mezi Jabloncem a Tanvaldem, v první vlně o samostatný politický ani soudní okres ani nepožádala a až v roce 1853, a pak zejména v 60. letech, hlasitě hájila vlastní zájmy.

[13] Roubík, František: *Vývoj správního rozdělení Čech v letech 1850 - 1868.* In: Sborník Archivu ministerstva vnitra. Sv. 12. Praha 1939, s. 11. Mezi petenty se dle Roubíka objevuje žádost o zřízení okresního úřadu ve Smržovce (v roce 1939, kdy Roubík svou stať psal, už byla sice žádost Smržovky ztracena, známa je ale zamítavá reakce kompetentního úřadu). Z literatury je známa i žádost Železného Brodu - viz Folkert, Josef: *Z archivu.* Sborník okresu železnobrodského, *3,* 1925-1926, s. 62-63. Šlo o pětibodovou petici představených a výboru města, ve které se Železný Brod zavazuje pro potřeby již existujících i budoucích okresních správních institucí přenechat celý dům čp. 16/17, stavěný od roku 1849 právě za tímto účelem; město si ponechalo jen právo vlastnictví k domu, slibuje platit pojištění domu proti ohni, do pěti let pak pro okresní úřad ve městě postavit zvláštní budovu z kamene a vybílit ji, vybavit potřebným zařízením a nakonec provést přestěhování okresního úřadu ze Semil do Železného Brodu zcela na své náklady. Současně obec svoluje k tomu, aby stát zaknihoval všechny výše uvedené sliby na její náklady a omlouvá se, že prozatím nemá požadovaný byt pro představeného budoucího okresního úřadu - příčinou je to, že již výstavbou domu čp. 16/17 a jeho zařízením *ve svých prostředcích velmi seslábla.* Podepsáni měšťanosta Josef Mazanec, radní Jan Sochor a Josef Kittel, členové výboru Josef Hlubuček, Antonín Komersi, Jan Rezler, Jan Voska, Emanuel Folkert, František Matura, Josef Folkert, Josef Schaefer, Jan Brožek; jako svědci jsou uvedeni Václav Bukvic a Franc Balatka.

[14] O podobě a funkci okresní samosprávy 1848-1918 viz *Hledíková - Janák, Dějiny správy,* s. 354-356.

[15] Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 101. Šlo o petice z 12. 12. 1865, 12. 12. 1867 a 13. 5. 1868. Ve starších peticích šlo žadatelům zpočátku o to, aby Železný Brod nepřipadl pod Turnov, kde je rovina, když jejich město leží ve zcela jiné krajině, kde převládají hory. Později šlo o to, aby nepřipadli k Semilům - jejich soudní okres je navíc menší než železnobrodský a také jsou protežovány F. L. Riegerem, naopak Železný Brod má výhodnou polohu. Z dalších petic Jablonec odmítá sídlo politického okresu ve Smržovce a prý s jeho názorem souhlasí i Tanvald, naopak Smržovka žádá o sídlo okresního hejtmanství a nechce se dostat pod Jablonec (Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 115 a 156).
Postoj vlády k podobě správy na regionální úrovni se vyvíjel. Tak vládní návrh nového správního rozdělení Čech z 3. 11. 1865 soudní okresy Jablonec a Tanvald zařadil do společného politického okresu Jablonec s odůvodněním, že dřívější politický okres liberecký byl příliš velký a Jablonec poskytl úřední budovu (Roubík, s. 174). V případě soudního okresu železnobrodského pak argumenty Železného Brodu z jeho petic paradoxně zapůsobily opačně - to, že Železný Brod a Turnov leží v rozdílných geografických podmínkách, mělo dle názoru vlády spíše podpořit Turnov. Turnov se alespoň stane spojnicí Prahy s horskými oblastmi kolem Železného Brodu, který, jak z petic Brodu státu připomenuto, má dobrou polohu a dobré silnice do okolí (Roubík, s. 174). Navíc se v této etapě navrhovalo předat k soudnímu okresu semilskému ze soudního okresu železnobrodského obec Stanový (Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 176).
Pro Železný Brod nevyhlížel lépe ani návrh sněmovní komise z 6. 3. 1866. Tehdy byly soudní okresy Jablonec a Tanvald opět pro stejnorodost průmyslu a obchodu a souvislost obyvatelstva navrženy pod Liberec - proti mluvil jen přílišný počet 100 000 obyvatel takového okresu, a proto nakonec sněmovní komise oddělení Jablonecka od Liberce po dlouhé debatě poměrem hlasů 93:86 doporučila (Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 73 a 197). Soudnímu okresu Železný Brod bylo opět odepřeno právo na samostatnost - tentokrát měl být připojen k Semilům, a to společně se soudním okresem lomnickým, protože bez něj by šlo o příliš malý celek (Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 197). A při tomto již zůstalo.

[16] Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 206.
Pro budoucí dějiny Železnobrodska bylo důležité, že sousední Jablonecko v hranicích soudních okresů Jablonec a Tanvald se opravdu osamostatnilo na Liberci (Roubík, *Vývoj správního rozdělení,* s. 203).

[17] Padrta, František: *Územní vývoj okresu Jablonec n. N.* In: Okresní archiv v Jablonci nad Nisou v letech 1976-1980, s. 12.

[18] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - 4. pamětní spis města Železného Brodu z 10. 2. 1927. Bezprostřední příčinou vzniku spisu byl hrozící zákon o organizaci politické správy z roku 1927, kdy měly být zrušeny dosavadní orgány okresní samosprávy a nové korporace územní samosprávy, zvané *okresy,* měly být mnohem více závislé na politické správě na

úrovni okresu, jimiž měly být nově místo okresních správ politických *okresní úřady*. Okresy navíc měly existovat jen v sídle okresních úřadů, protože jejich území se shodovalo s jejich obvody. Pro Železný Brod to znamenalo nejen nezískat do své lokality okresní politickou instanci, ale navíc přijít o okresní samosprávu. Tváří v tvář tomuto nebezpečí snesli Železnobrodští řadu argumentů. Základním byl fakt, že *problematiku reformy správy je třeba řešit tak, aby nebyl porušen 1. článek ústavní listiny RČS: Lid jest jediným zdrojem veškeré státní moci v republice Československé.* Petenti vyjadřují odpor proti přeložení jakýchkoli dalších úřadů ze Železného Brodu, což by ublížilo zdejším občanům, jako se to stalo po nedávném přeložení úřadovny okresní nemocenské pojišťovny do Semil. Železný Brod je popisován jako přirozené středisko pro styk občanů s úřady: *...o tom máme doklady již z minulosti, neboť město Železný Brod podle regulí bylo nadáno všelijakými právy a úřady, v nichž soustřeďovaly se záležitosti nynějších okresů libereckého, frýdlantského, jabloneckého a tanvaldského* (tato informace z oblasti zbožných přání je vyloženě nepravdivá a má snad prazáklad v konstrukcích ze železnobrodské tzv. Vozkovy kroniky - poznámka JK). Ve spise jsou shromážděny argumenty pro uznání železnobrodského samosprávného okresu za významný region: má sice jen 98 km^2 plochy, ale 23 000 obyvatel české národnosti, jde o průmyslové centrum sklářské a textilní (sídlo státního Pojizerského průmyslového a vývozního ústavu, největší sklářské a obchodní školy v ČSR vybudované městem za pomoci okresu a státu nákladem 4 mil. Kč), 150 km silnic, železniční uzel na tratích Pardubice - Liberec a Železný Brod - Tanvald, pokračuje stavba trati Železný Brod - Jablonec n. N., takřka ukončena elektrifikace všech obcí. Oba místní peněžní ústavy - městská spořitelna (33 mil. Kč vkladů) a okresní záložna hospodářská (22 mil. Kč) podporují státní stavební akce nákladem 7 mil. Kč. Rozvoj drobných peněžních venkovských ústavů, všech spolků. Železnobrodský okres buduje Masarykův jubilejní sociální ústav nákladem přes 2 mil. Kč. Město je sídlem mnoha úřadů - okresního soudu, berního úřadu, poštovního a telefonního úřadu, expozitury ministerstva obchodu, které Železný Brod zajistil prostory i přes vlastní bytovou nouzi, důchodkové kontroly, lesního úřadu, železničního staničního úřadu a úřadovny Východočeské elektrárny. Jedná se o umístění technické kanceláře zemědělské rady. Požadavek, aby se Železný Brod stal sídlem okresního politického úřadu, byl vysloven naposledy při slavnostním otevření sklářské školy, a to za přítomnosti členů vlády i cizích vyslanců. Není tedy možno přeložit jakýkoliv úřad ze Železného Brodu, naopak je třeba jej prohlásit za sídlo politického okresu. Za to Železný Brod slibuje zajistit vhodné budovy pro takový úřad, byty pro úředníky a vyhovět všem případným dalším požadavkům.

[19] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - dopis místního odboru NJS v Železném Brodě ústředí v Praze ze dne 4. 3. 1927. Hlavním argumentem Velkohamerských pochopitelně bylo posílení českého živlu v okrese Tanvald. Dle Železnobrodských Hamerští zamýšlejí po připojení k Tanvaldu žádat o zřízení sídla okresní správy politické. Zúčastněným obcím se údajně slibuje snížení daní. Protinávrhy Železného Brodu: už 25. 9. 1921 se toto v Železném Brodě na veřejné schůzi odmítlo, dále existuje písemný protest 400 občanů Velkých Hamrů. Okresní přirážky (zřejmě jeden z argumentů Velkých Hamrů pro odtržení - poznámka JK) se řídí dle potřeby jednotlivých okresů a nemohou být menší. Místní odbor NJS v Železném Brodě žádá nejen zachování celistvosti okresu železnobrodského, ale také zřízení okresní správy politické v Železném Brodě a připojení okresu tanvaldského k okresu železnobrodskému. Tím bude zachován úplný český okres soudní a vznikne další okres politický s převážně českou většinou. Argumentem byla i skutečnost, že dle názoru Železnobrodských mají lidé z Tanvaldska daleko lepší spojení s Železným Brodem než s Jabloncem nad Nisou, kam zatím náležejí.

[20] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - zápis ze schůze zástupců okresní a obecní samosprávy v Železném Brodě, okresních výborů politických stran, hospodářských a kulturních korporací železnobrodského okresu a představitelů ústředí politických stran - senátorů a poslanců za Železnobrodsko ze dne 14.2.1927.

[21] Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n.

[22] O vztahu státní správy a samosprávy v letech 1918-1938 zejména na okresní úrovni viz: Hledíková - Janák, *Dějiny správy,* s. 413-416, respektive 443-449.
Tradice ovšem měly jistou setrvačnost - na dotaz prezídia zemského úřadu, zda v politickém okrese Semily přetrvávají okresní samosprávné sbory a tzv. «okresní starostové» (uvozovky obsahuje již originál dokumentu - poznámka JK), reaguje dotázaný okresní úřad 9. 7. 1931 kladně, a to pro teritorium všech tří místních soudních okresů. Viz SOkA Semily, OÚ Semily, pres. 311/1931.

[23] Sborník okresu železnobrodského, *5,* 1928-1929, s. 68-70.
Písemnost se oficiálně jmenuje *Pamětní spis spojených obcí okresu železnobrodského a jabloneckého pro postavení dráhy Železný Brod - Jablonec nad Nisou a připojení její na hlavní trať.* S odvoláním na schůzi zástupců zainteresovaných obcí s poslanci a senátory vládnoucí koalice dne 7. 2. 1926, kteří slíbili podporovat projekt

spojení sklářského centra státu s jeho dodavateli (tedy Jablonce n. N. s Železnobrodskem - poznámka JK) a současně přímé spojení Jablonce s centrem státu přes liberecko-pardubickou trať, se zde apeluje na vládní kruhy v tom smyslu, aby vydal přípravnému výboru koncesi pro stavbu trati. Projekt od pražské firmy Ing. Raynal a Balzar je již hotov a výborem byl plně akceptován. Za výbor podepsán předseda František Rydval, tajemník František Job a jednatel Miloslav Pujman.

[24] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 18. 5. 1929. Starosta žádá o zřízení okresní komise pro správu nad okresním domem a okresním chorobincem, lomy a drtičem i nad 150 km okresních silnic. Ze Semil, kde je sídlo okresní samosprávy, se totiž nedá tento majetek zodpovědně spravovat. Dokument v závěru obsahuje i standardní *státoprávní ohrazení* - Brod přirozeným centrem svého regionu - v podstatě jsou zde zopakovány argumenty z 10. 2. 1927. Centralizací správy do Semil ukazuje se celá problematika *nevhodně rozřešenou*. Zřízení komise si nevyžádá žádné náklady, budova pro úřadování je v Železném Brodě k dispozici.

[25] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 21. 5. 1929. I tato žádost byla adresována zemskému úřadu v Praze, textově je zcela totožná s žádostí starosty z 18.5. Není známo, zda byla odeslána, reakce je známa pouze na podání starostovo.

[26] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 29. 11. 1929.

[27] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost ze 3. 1. 1930. Argumenty v petici použité jsou obdobné těm z pamětního spisu č. 4 z 10. 2. 1927, jen počet obyvatel Železnobrodska byl zvýšen o 1 000 na 24 000 a náklady na vybudování sklářské školy na 4 500 000 Kč. Žádáno bylo nejen vytvoření okresního úřadu, ale i podřízení Tanvaldska tomuto orgánu státní správy. Tanvaldsko by se tak mělo odtrhnout od Jablonce n. N., což by vedlo k počeštění regionu a ocenění role Železného Brodu, kteréžto město je *posledním pohraničním českým městem ... pohraniční baštou* a od vzniku státu místem miliónových státních příjmů z vývozu sklářského zboží. Petici podepsal starosta Železného Brodu Folkert.

[28] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost ze 3. 1. 1930. Starosta Folkert se odvolává na slib bývalého ministra vnitra Černého, že žádost Železného Brodu po svém podání přijde na řadu již v první etapě všech zaevidovaných návrhů sídel bývalých okresních samospráv. Přílohou dopisu klubu byl i výše uvedený dopis zemskému úřadu.

[29] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 10. 1. 1930, neparafováno.

[30] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 11. 2. 1930.

[31] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 10. 3. 1930, podpis předsedy klubu nečitelný.

[32] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 12. 5. 1930. Příloha dopisu bohužel není dochována.

[33] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z období po 15. 4. 1930. Obsah je zhruba takový: kromě dosud samosprávě ponechávaných výnosů z daní je třeba jí ponechat i celý výnos daně z obratu, výše dotovat tzv. zvláštní fondy (pro náklady na zařízení, která se zřizují a udržují ve veřejném zájmu), zmírnit předpisy o možnosti zápůjček obcí (šlo zřejmě o půjčky samosprávám - poznámka JK). Též podán návrh, aby obecní přirážky do 300 % nepotřebovaly souhlas dohlédacího úřadu a aby byl zrušen 20 % příspěvek obcí na ošetřování vlastních chudých domovských příslušníků - celý náklad by měla nést země či stát.

[34] *Dějiny správy*, s. 453.

[35] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 13. 5. 1930, dopis Svazu čs. měst a obcí městu Železnému Brodu.

[36] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 15. 5. 1930, dopis klubu poslanců strany národně socialistické městu Železnému Brodu. Navíc se dopis věnuje i otázce železničního spojení Stará Paka - Praha přes *území železnobrodské*. Dle sdělení svých představitelů klub již intervenoval za projekt na ministerstvu železnic a opět bude tento železnobrodský požadavek urgovat.

[37] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 16. 5. 1930, dopis klubu poslanců strany národně demokratické městu Železnému Brodu, v níž je stručně uvedeno: *požadavky Vaše týkající se novelizace z. č. 77/1927 budeme podporovat.*

[38] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 22. 5. 1930, dopis klubu senátorů strany národně demokratické městu Železnému Brodu.

[39] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 31. 5. 1930, dopis poslanců strany sociálně demokratické městu Železnému Brodu.

[40] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - jednotlivé složky citující klíčové rozpisy agendy okresního soudu a berního úřadu, počet obyvatelstva okresu, počet státních úředníků v Železném Brodě, počet peněžních ústavů a údaje o jejich ekonomické síle. Údaje v jednotlivých dotaznících pocházejí z let 1930-1932 a data proto nejsou příliš kompatibilní. Argumentace byla zhruba následující: Železný Brod už přišel o okresní nemocenskou pokladnu (kromě toho přišel dříve i o pojišťovnu; na její ztrátu

zde ale stěžováno nebylo, to zmíněno naposledy v petici 10. 2. 1927 - pozn. JK), o okresní správní komisi (1927) a přemístěna byla i nástupní místa jízdních čet nemocničních zaměstnanců - to vše snížilo počet rodin státních zaměstnanců v Železném Brodě a zmenšilo příjmy živnostníků, výsledně na daních pak i města. Při zániku dvou dalších státních úřadů by již místo ve zchudlém Železném Brodě obyvatelstvo okresu mohlo začít obstarávat své potřeby v Jablonci, kam třikrát týdně prodává exportním domům své výrobky, což by opět dále poškozovalo Železný Brod. Při dojíždění do Semil k okresnímu soudu a bernímu úřadu by obyvatelstvo utrpělo újmu časovou až jeden den a díky jízdnému i újmu finanční. I pro stát jsou ovšem změny zbytečné: jednání se stranami z větší dálky trvalo by delší dobu. V železnobrodském okrese je počtem neobvykle vysoká agenda soudní (dvojnásobná proti jiným soudním okresům) i berní (výnos nepřímých daní je velký díky velké zdejší lidnatosti a rozvinutému sklářskému i textilnímu průmyslu - výnos je téměř takový jako v soudních okresích Lomnice nad Popelkou a Semily dohromady). Pro tuto neobyčejnou četnost agendy (zde konkrétně zmíněn problém defraudací - poznámka JK) by soustředěním do Semil nedošlo k žádným úsporám, protože při sloučení železnobrodských a semilských totožných institucí nebude možno zahájit standardní řízení tak brzy jako dosud. Okres železnobrodský nebyl nikdy podle výnosu daní a poplatků pro stát přítěží, což se dokládá čísly (výnosy přímých daní více než 3 000 000 Kč, poplatků přes 1 000 000 Kč, příjmů za kolky přes 300 000 Kč, 8 000 daňových poplatníků, velké knihovní přesuny - hlavně převodních smluv, dlužních úpisů atd. - 3 000 knihovních podání. Velký výnos i z daní nepřímých - jen z tabáku roční příjem odhadem 3 000 000 Kč). Železnobrodský okres by měl být podporován - doporučuje se ponechat zde obě státní instituce a také jej posílit připojením Tanvaldska - Železnobrodsko je jediným českým okresem s vyspělým sklářstvím, a tak jen ono může být protiváhou rostoucímu německému sklářství na Jablonecku, když by sahalo až na samou státní hranici.
(Ke spisům železnobrodské provenience byl přiložen leták akčního výboru zástupců 146 měst a venkova ze 17. 3. 1930, protestující proti snižování počtu berních úřadů s argumentem, že tím se ztratí kontakt lidí s úřady a stát se zbytečně byrokratizuje - poznámka JK.)

[41] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - písemnost z roku 1937, dopis V. Ulmana zemskému zastupitelstvu v Praze. V. Ulman odůvodňoval žádost tím, že jablonecký okres je příliš velký a proto má složitou administrativu. Operuje se ale zejména s obrannými důvody - Tanvaldsko jako samostatná jednotka bude lépe bráněna před případným útokem nepřítele než jako součást Jablonecka. Citován i starší a nikde nedochovaný návrh Tanvaldských z roku 1934, který počítal s připojením obcí Zásada, Velké Hamry, Plavy a Držkov ze semilského politického okresu a a dalších obcí z jilemnického okresu k budoucímu okresu tanvaldskému. Výslovně se zde uvádí, že současná koncepce již s těmito obcemi nepočítá (na celém návrhu je zajímavé, že pokud do národnostně převážně německého Tanvaldska nechce oproti starším návrhům národní socialista připojit ani těch několik výše uvedených českých obcí, usiluje vlastně o nový ryze německý politický okres - poznámka JK).

[42] Josef Kalfus (25. 6. 1880 Železný Brod - 12. 6. 1955 tamtéž) - český národohospodář a politik, ministr prvorepublikové a protektorátní vlády a účastník protinacistického odboje.

[43] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - dopis starosty města Brodu z 29. 11. 1937. Zastupitelstvo Velkých Hamrů již prý vyjádřilo souhlas, zbylé tři obce jsou zatím nerozhodné. Pisatel zde dokazuje, že ani po připojení všech čtyř obcí by česká národnost nebyla na Tanvaldsku převažující a materiální výhody pro obce že jsou pochybné; jde jen o *osobní ambice určitých občanů na funkce v okresním výboru eventuálního nového okresu*. Úspěch akce by znamenal oslabení významu Železného Brodu, ohrožení existence okresního soudu a berního úřadu, přesun obou úřadů do Semil a konec nadějí na získání politického úřadu do Železného Brodu. Naproti tomu starosta navrhuje sice využít snahy o oddělení Tanvaldu od Jablonce, ale současně oddělit Železný Brod od Semil a vytvořit jeden politický okres se sídlem v Brodě, popř. s expoziturou v Tanvaldě. Výhodou takového řešení by byla skutečnost, že by šlo o okres většinově český (a to daleko více než Tanvaldskými navrhovaná varianta - poznámka JK). Sahal by až k hranici, a tak by se sousedním českým okresem jilemnickým rozrušil souvislou řadu německých okresů v pohraničí.

[44] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - pozvánka do Prahy je vlastně pouze dodatkem k tajemníkovu dopisu z 26. 1. 1938, který se bohužel nedochoval.

[45] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - žádost z 23. 2. 1938. Autoři výslovně odkazují na vlastní žádosti z 16. 5. 1929 (nedochována - poznámka JK) a 3. 1. 1930. Že šlo Železnému Brodu tentokrát již jen o zřízení expozitury, je zřejmě možno přičíst usměrňujícímu ministerskému vlivu. Kromě starších argumentů byly nově zmíněny těžké důsledky hospodářské krize a jen velmi pomalé oživení.

[46] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - dopis z 26. 2. 1938.

[47] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - dopis z 9. 4. 1938. JUDr. Josef Dufek byl

předsedou Ústředního sdružení republikánských úředníků, učitelů a zřízenců.

[48] SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod, neuspoř. - dopis z 20. 4. 1938. Neznámým adresátem - poslancem je pravděpodobně opět JUDr. Dufek.

[49] SOkA Semily, OÚ Semily, pres.212/1938. Dochované materiály z počátku října 1938 věrně demonstrují vážnost situace na Železnobrodsku. Tak 4. 10. přednesli na okresním úřadě v Semilech zástupci Zásady obavu, aby v duchu ustanovení Mnichovské dohody o netrhání ucelených hospodářských oblastí mezi oddělující se Sudety a zbytek ČSR nebyly i sklářské oblasti Železnobrodska a Vysocka připojeny k říši. Zásadští žádali, aby okresní úřad podstoupil upozornění na toto nebezpečí výše na zemský úřad, což se také dle zápisu telefonicky hned stalo. Viz SOkA Semily, OÚ Semily, pres. 1285/1938. Srv. Padrta, *Územní vývoj,* s. 12.

[50] Viz *Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava,* roč. 1942, částka 81. Viz též: SOkA Semily, OÚ Semily, pres. 813/1942. O vztahu státní správy a samosprávy v letech 1938-1945 zejména na okresní úrovni viz: Hledíková - Janák, *Dějiny správy,* s. 480-486, respektive s. 490. Vývoj na území Jablonecka viz Padrta, *Územní vývoj,* s. 12-13.

[51] K dočasnému osvobození Železnobrodska přispěl fakt, že vládní nařízení č. 4/1945 Sb. o volbě a pravomoci národních výborů připouštělo svým výrokem *v sídle každého okresního úřadu se ustanoví ONV* dvojí výklad, neboť nestanovili jasně, zda jde o okresní úřady správní soustavy předmnichovské či platné v roce 1945. Jasno udělal až dekret z 27. 10. 1945, který určil obnovu stavu ke dni 29. 9. 1938. Navzdory pozdnímu říjnovému rozhodnutí ONV Turnov předal agendu soudního okresu Železný Brod ONV Semily již 30. 9. 1945; v té době situaci na Železnobrodsku řídil relativně s přehledem Okresní (revoluční) národní výbor v Železném Brodě a řadou jednání v Praze se snažil zlegalizovat svou existenci. Srv. Navrátil, Ivo: *Úvod k inventáři fondu ONV Semily I.* Rkp. SOkA Semily 1984, s. 5.

[52] Viz Havlíček, Miroslav: *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938-1945.* Jablonec n. N. 1965, s. 60-61.

[53] Sochor, František: *Revoluční týden v Železném Brodě (3. - 10. května 1945).* Beseda. Obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší, *3,* 1945-1946, s. 35-46. Týž: *Květnový odboj na Železnobrodsku.* Tamtéž, s. 177. Týž: *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939-1945.* Tamtéž, s. 168-174, 178-179. Havlíček, s. 61 an.

[54] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - pokyn ONV v Železném Brodě z 5. 5. 1945 všem podřízeným MNV k přebírání moci v jednotlivých obcích. Není bohužel jisté, jak velký okres si železnobrodský ONV v této chvíli osoboval, zda teritorium Železnobrodska nebo již i prostor historického politického okresu Jablonec nad Nisou jako později. Rozhodně si ale železnobrodský ONV osoboval právo vést i národní výbory obcí v roce 1938 od soudního okresu odtržených - Velkých Hamrů, Plavů a Haratic.

[55] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - kniha služebních příkazů z 9. 5. 1945. Všechny příkazy byly vydány během 9. května, čímž byla kniha zcela popsána. Organizace revoluční vojenské správy nebyla žádnou improvizací - jde o standardní tiskový formulář a hlavičkový papír. Většinou se jedná o povolenky k výdeji zbraní ze skladu pro revoluční jednotky z celého území železnobrodského okresu (příkazy podepisoval *okresní vojenský velitel,* bývalý legionář Rudolf Hásek). Šlo o zbraně v úžasném množství: 383 ks pušek, 49 samopalů, 72 pistolí, 1 bedničku, 186 ks a další blíže neurčený počet granátů, 35 přileb, 35 protipancéřových pěstí, 1 těžký a 3 lehké kulomety, 10 kulometů bez rozlišení, 1 pancéřované auto, 6 dynamitových rozbušek a 2 vojenské opasky po 2 sumkách, též většinou blíže neurčené množství jednotlivých nábojů a zásobníků. Knižní záznamy dále informují o transferu zajatců pocházejících z oblasti Vlastiboře, a v 16.40 je uveden rozkaz provést *odrušení překážkových uzávěr na silnici Železný Brod - Jablonec.*

[56] Podrobný popis květnových událostí roku 1945 v Jablonci nad Nisou viz Volprecht, Jindra Jan: Jablonec n. N. včera, dnes a zítra. Jablonec n. N. 1945, s. 41-44.

[57] Padrta, František: *Úvod k inventáři fondu ONV v Semilech - expozitura Železný Brod 1945 - 1948,* s. I. Rkp. SOkA Jablonec nad Nisou 1982. Jednalo se vlastně o železnobrodský ONV, doplněný o tři zástupce z Jablonce, dva z Tanvaldu a jednoho ze Smržovky.

[58] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - pokyn ONV v Železném Brodě z 19. 5. 1945 všem MNV okresu železnobrodského, tanvaldského a jabloneckého o zásadě přednosti písemného vyřizování korespondence před úřadováním ústním a telefonickým.

[59] Grisa, Miroslav: *Úvod k inventáři fondu ONV Jablonec n. N. 1945 - 1954.* Rkp. SOkA Jablonec n. N. 1966, s. 1.

[60] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - žádost MNV Železný Brod místnímu ONV o zřízení okresního úřadu ve městě. Nedatováno, ale vychází z usnesení rady MNV z 30. 5. 1945. Místní ONV sám sebe zřejmě na vyšších místech propagovat nemohl, ale petice města měly tradici a tato petice se na všechny dosavadní odvolává. Jde o shrnutí stoletého boje o okresní úřad v Železném Brodě. Jsou zde vylíčeny snahy o zisk úřadu v roce 1848, kdy díky

vlivu dr. Riegera připadl úřad Semilům. Později pak byl protežován rakouskou správou Jablonec, který bohatl na úkor Železného Brodu. Přesto se město rozvíjelo, a to i za nepříznivých podmínek protektorátu. Železný Brod vždy býval centrem i pro okresy Liberec, Frýdlant, Jablonec a Tanvald. Okresy Jablonec, Tanvald a Železný Brod jsou podobné průmyslem i strukturou - bylo by dobré je spojit, popř. alespoň Tanvald a Železný Brod se sídlem okresního úřadu v Brodě. Zde bývalo až do 1927 sídlo samosprávného okresu a objekty jsou proto ve městě připraveny.

61 SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř.. Běžná korespondence mezi ONV a MNV z 20. 7., 13. a 17. 8. Po roce 1945 se roku 1938 odtržené obce Velké Hamry, Haratice a Plavy měly opět stát součástí Železnobrodska. Velké Hamry podporovaly jiný výsledek, jak o tom svědčí informace z jednání schůze OSK v Jablonci n. N. ze dne dne 25. 9. 1945, kde ministerstvu vnitra *žádost o ponechání městyse Velkých Hamrů ve správním okrese Jablonec n. N. se doporučuje příznivě* (viz: SOkA Jablonec n. N., ONV Jablonec n. N., kniha 1, protokol ze schůze OSK ze dne 25. 9. 1945, bod č. 15). Velké Hamry se následně včlenily do politického okresu Jablonec de facto, nikoliv však de jure, neboť tím by ignorovaly prezidentský dekret č. 121/45 Sb. o obnovení správních okresů dle stavu k 29. 9. 1938. Na hamerskou neposlušnost si ještě 18. 12. 1945 stěžovala železnobrodská expozitura ZNV v Praze (viz: SOkA Jablonec nad Nisou, MNV Železný Brod, neuspoř. - dopis expozitury z 18. 12. 1945 ZNV v Praze). MNV Velké Hamry se následně musel expozituře podřídit (poslední jeho protest je doložen 23. 9. 1946), správní reformou v roce 1949 však konečně Hamry pod Jablonec n. N. připadly.

62 SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. V dopise se argumentuje zhruba takto: ONV v Železném Brodě vznikl živelně a ještě v ilegalitě. Hned v květnu 1945 jeho existenci podpořily všechny MNV železnobrodského soudního okresu. Ministerstvo vnitra sice zdejší ONV uznalo, ale toto dosud nemá všechny kompetence řádného ONV, a to je třeba změnit. Jde o snad vůbec nejemotivnější vyjádření touhy Železného Brodu po dosažení plné politické nezávislosti na okolních městech: *Jednání následkem různých zásahů z jiných stran nejsou dosud skončena. Jsme však před konečným řešením - stojíme v poslední bitvě o to, aby Železnobrodsko nebylo již více popelkou - trpělivě čekající, co na něj zbyde, při dělení mezi těmi šťastnějšími, kteří mají úřad - o to, aby Železný Brod se nestal vesnicí bez úřadů, škol a institucí, a to nikoliv z úzkoprsého patriotismu, ale v zájmu celku, neboť Železnobrodsko po všech stránkách - v kultuře i v hospodářství (sklo - devizy) - dávalo, dává a bude dávat i v budoucnu národu více, než mnohý jiný kraj, a přesto nemá možnost spravovati se samo a musí trpěti, aby o jeho zájmech rozhodovalo se bez něho a mnohdy i proti němu... jednejte rychle - jednejte hned, aby i Váš hlas padl na váhy spravedlnosti. Máme poslední příležitost buď vyhráti bitvu nebo ztratiti vše.*

63 SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. Argumentace tentokrát nevychází jen z emocí, ale je opřena o zdůvodnění hospodářské: Železnobrodsko tvoří jeden organizovaný celek s dobrým dopravním spojením, svým sklářstvím je významné pro průmyslovou základnu země, je zdrojem deviz. Naopak je zemědělsky chudé, potraviny třeba dovážet - obojí vyžaduje při hustém zalidnění okresu pevnou, ale demokratickou organizaci řízení, což se bohužel nedaří v příliš rozsáhlých správních územích. Zárukou rozvoje by proto byl vlastní politický okres pro Železnobrodsko, kde *lid je pokrokový, podnikavý, pracovitý a vynalézavý* a kde *již dne 3. května byl dán spontánně první signál k povstání celému Podkrkonoší a tím i dalším krajům.*

64 SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. Vyhláška ONV Semily z 25. 9. 1945. Vyhláška se odvolává na výnos ministerstva vnitra z 16. 7., kterým byl revoluční ONV v Železném Brodě sice uznán za legitimní, ale následně ministerstvo uložilo ZNV v Praze provést dohodu o rozdělení kompetencí mezi ONV v Semilech a revoluční ONV v Železném Brodě. Dohoda proběhla na ZNV 4. 9. 1945, a proto se touto vyhláškou od 1. 10. zřizuje železnobrodská expozitura ONV v Semilech. Podrobnější údaje viz Padrta, *Úvod k inventáři fondu ONV v Semilech - expozitura Železný Brod*, s. I-V. Viz též Šmilauerová, Eva: *Správní vývoj a diplomatika písemností okresních národních výborů v letech 1945-1960.* Sborník archivních prací, *32*, 1982, s. 67. Srv. Navrátil, *Úvod k inventáři*, s. 5. Výnos MV o legalizaci expozitury je zde citován ze semilských pramenů pod čj. B-2111-22/6-45-I/2. Schůzku pražskou dne 4. 9. doplňovala schůzka z 24. 9. na ONV v Semilech. - Pozoruhodné je, že železnobrodská expozitura byla vyhlášena ještě před vydáním dekretu č. 121/45 Sb. ze dne 27. 10. 1945, o obnovení správních okresů dle stavu k 29. 9. 1938, který vedle dalších sedmi expozitur ONV výslovně zřídil i tu železnobrodskou. Je otázkou dalšího studia, zda šlo o železnobrodskou specifiku nebo tomu tak bylo všude a zákon jen posvěcoval předchozí legalizaci jednotlivých expozitur ministerstvem vnitra. Zvláštní shodou náhod bylo 25. září 1945 dnem, kdy se jednalo v regionu o instituci expozitury i na úplně jiném místě, a sice v Jablonci. Členové okresní správní komise na schůzi toho dne neměli námitek proti žádosti národního výboru v Tanvaldu o zřízení expozitury jablonecké OSK. Viz SOkA Jablonec n. N., ONV Jablonec n. N., kniha č. 1, pro-

tokol ze schůze OSK ze dne 25. 9. 1945, bod 11. Své stanovisko OSK zopakovala na schůzi dne 14. 3. 1946, kdy její členové ZNV v Praze dokonce informovali, že souhlasí s obohacením dosavadní žádosti o návrh tanvaldského MNV na odtržení některých obcí z okresů Jilemnice, Semily, Frýdlant a Trutnov a jejich přičlenění k okresu jabloneckému - budoucí tanvaldské expozituře. Ta však nikdy nevznikla. Viz SOkA Jablonec n. N., ONV Jablonec n. N., kniha č. 1, protokol ze schůze OSK ze dne 14. 3. 1946, bod 4.

[65] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - písemnost z 24. 10. 1945. Jde zřejmě o reakci na výzvu expozitury ke všem MNV okresu s žádostí o příspěvek na zařízení nového úřadu sloužícího jejich zájmům (i tato výzva je dochována - je nedatována, ale lze usoudit, že předcházela darovacímu dokumentu železnobrodského MNV).

[66] Padrta, *Úvod k inventáři fondu ONV v Semilech - expozitura Železný Brod.*

[67] Viz např. SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - pololetní zpráva ONV Semily - expozitura Železný Brod, červenec - prosinec 1946.

[68] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - dopis z 23. 11. 1946, kterým expozitura seznamuje MNV s vyhláškou MV o konání pololetních sjezdů ONV.

[69] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - plakát s vyhláškou o konání pololetního sjezdu expozitury dne 23. 11. 1947.

[70] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - spis *Úprava čp. 53, sídla expozitury ONV* z období 3. 6. 1946 - 8. 4. 1947.

[71] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - memorandum expozitury v Železném Brodě meziministerské komisi ze dne 30. 5. 1947 ve věci okresní expozitury. Příloha: tabulka provozu expozitury za duben 1947 + program zájezdu meziministerské komise do Železného Brodu.

[72] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - petice MAV NF v Železném Brodě československé vládě o utvoření samostatného okresu ze dne 14.4. 1948:
Únorové události nejenže nijak neotřásly naším odhodláním hájit naléhavou potřebu zdejšího kraje, ale právě naopak přinesly nám daleko více nadějí na uskutečnění této věci, než kdykoliv předtím. Doufáme, že pracující lid Železnobrodska ve svém čistém a spravedlivém boji ve věci osamostatnění okresu nebude zklamán ve svých nadějích a jménem téměř 20 000 občanů provoláváme obrozené vládě Klementa Gottwalda za utvoření samostatného železnobrodského sklářského okresu náš upřímný a nehynoucí dík!

[73] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - dopis MAV NF v Železném Brodě tamnímu MNV a ONV Semily ze dne 28. 8. 1948.

[74] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - petice MNV a MAV NF v Železném Brodě předsednictvu vlády ČSR ze dne 18. 9.1948.

[75] Navrátil, *Úvod k inventáři*, s. 6.

[76] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - petice ministru vnitra Noskovi ze dne 20. 9. 1948.

[77] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - dopis předsednictva vlády MNV v Železném Brodě z 24. 9. 1948.

[78] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - petice z 15. 11. 1948. Množství podepsaných pod peticí adresovanou KV KSČ je skutečně impozantní. Kromě předsedů MNV a MAV NF signovali dokument zástupci Železnobrodského skla, n. p., Společenstva výrobců skleněného zboží pro země Českou a Moravskoslezskou v Železném Brodě, Odborné skupiny průmyslu drobného skleněného zboží v Železném Brodě, Pojizerského průmyslového a vývozního v Železném Brodě, Hospodářského družstva skladištního a výrobního v Železném Brodě, výrobního a nákupního družstva pro Železný Brod a okolí Maják včetně zástupců jeho závodní rady, představitelé Českých cementáren a vápenic, n. p., závod Brodec u Železného Brodu a zástupci tamních odborů, zmocněnec závodní rady Železnobrodských vápenek, dále spotřebního, výrobního a úsporného družstva Svépomoc Železný Brod a jeho odborů a závodní rady, Pojizerských bavlnářských závodů, n. p., závodu 03 - Železný Brod (včetně odborů a závodní rady), Českých válcoven kovů, n. p. - šroubárny Železný Brod a jeho závodní rady. K žádosti se též připojila i Okresní spořitelna a záložna v Železném Brodě. Petice zmiňuje neznámou žádost železnobrodské expozitury vládě republiky dne 11. 11. 1946 o zřízení samostatného politického okresu železnobrodského. Expozituře bylo tehdy údajně odpovězeno, že si vláda vyžádala stanoviska MV a ZNV a ta jsou zdrženlivá, neboť by se věc měla řešit až s novou územní organizací veřejné správy.

[79] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - vyhláška MV ze dne 17. 12. 1948. Viz též vyhláška MV č. 282/1948 Sb. ze dne 17. 12. 1948 o zrušení okresní expozitury v Železném Brodě. Též Šmilauerová, *Správní vývoj a diplomatika písemností*, s. 71-72.

[80] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - dopis expozitury všem MNV a velitelstvím stanic SNB.

[81] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - vyhláška ONV Semily o zrušení expozitury ze dne 29. 12. 1948. Vyhláška oplývá nádhernou argumentací semilských okresních úředníků, skvěle reprezentující jejich pohled na dosavadní činnost podřízené expozitury: *...vyhláškou ministerstva vnitra byl odstraněn ve zdejším správním okrese nezdravý stav lidové správy, trvající více než tři roky. Z četných stíž-*

ností občanů a obcí bylo zřejmé, že okresní expozitura je zařízením, které není dobře slučitelné s principem lidové správy. Zrušením expozitury bude dosaženo ročních úspor státní pokladny v částce cca 1 000 000 Kčs, kterou si vyžádalo osobní a věcné udržování expozitury. Okresní národní výbor očekává, že občanstvo soudního okresu železnobrodského přijme s uspokojením opatření ministerstva vnitra, které znamená zlepšení chodu veřejné správy na okrese.

[82] SOkA Jablonec n. N., MNV Železný Brod, neuspoř. - vyhláška ONV Semily o úředních dnech ONV Semily v Železném Brodě ze dne 29. 12. 1948.

[83] Josef Matoušek (25. 5. 1876 Železný Brod - 4. 6. 1945 Praha) - český právník, národohospodář a politik.

[84] Železný Brod měl snad užší vztah i k československému prezidentu Benešovi (několikrát mu ovšem přiznal a opět odebral čestné občanství, prezident zde vykonal i relativně dlouhou návštěvu v srpnu 1936 - nemuselo ale jít ani tak o projev přízně, jako spíše o daň hraničářskému prostředí, chápanému navíc právě jako české středisko světoznámého průmyslu).

Jan Kašpar: Im Sturm von Verwaltungsreformen. Emantipationsbestrebungen von Železný Brod in den Jahren 1850 – 1950

Der Autor beschreibt den hundertjährigen Kampf der Stadt Železný Brod um die Verbesserung ihrer Lage in dem Verwaltungssystem der Region. Die vorliegende Studie will die Geschichtskenntnisse über die regionale Verwaltung und Selbstverwaltung in den Jahren 1850 – 1950 bereichern.

Železný Brod ist die älteste und in der Vergangenheit auch die einzige tschechische Stadt im heutigen Bezirk Jablonec nad Nisou. In den Verwaltungsreformen nach 1848 war auch Železný Brod bestrebt, den Sitz des Gerichtes und des Bezirksamtes für sich zu erwerben. Seine nicht schlagkräftige Handlung hatte nur das zu folge, dass Železný Brod nur als Sitz des Gerichtes geworden ist; der Sitz der Bezirkshauptmannschaft ist Semily (Semil) zugesprochen worden. In den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts versuchte Železný Brod nochmals sein Status zu erheben, wollte mindestens eine Expositur des Bezirksamtes haben, aber der 2. Weltkrieg hat alles hinausgeschoben. Im Mai 1945 ist der Bezirksnationalausschuss Železný Brod spontan zum Verwaltungsorgan nicht nur für den ehemaligen Selbstverwaltungsbezirk Železný Brod, sondern auch für die Bezirke Jablonec nad Nisou (Gablonz) und Tanvald (Tannwald) bestimmt worden. Diese Institution existierte zwar nur bis Oktober 1945, aber Železný Brod hat als wichtigen Erfolg die Expositur des Bezirksnationalausschusses Semily erworben. Bald aber ist dieser Erfolg zunichte geworden und die Expositur wurde nach 1948 wieder zurückgenommen. Auch bei der Verwaltungsreform 1949 ist Železný Brod zu kurz gekommen, es blieb hier nur der Sitz des Bezirksgerichtes für das ganze Territorium Semily. Der Autor erklärt den Ausdauer der Einwohner von Železný Brod um die Hebung des Status der Stadt damit, dass Železný Brod eine wichtige tschechische Stadt mit Glasindustrie ist, die sich als Vorhut des tschechischen Volkes gefühlt hat.

(Resümiert von František Padrta und Pavel Pilz)

Josef a Eduard Petrákové

Dvojportrét podkrkonošských učitelů

František Jirásko

V druhé polovině 19. století probíhal v rámci habsburské monarchie složitý zápas o získání politických práv českého národa, který byl rozdělením státu na Předlitavsko a Zalitavsko vmanipulován do celku Předlitavska s převahou německy mluvícího etnika. Tomuto postavení, v němž stále hrozila germanizace, se bránil. Jde v jistém smyslu o pokračování staletého procesu stýkání se a potýkání dvou etnických živlů, který vlastně trvá dodnes.

To bylo intenzívní zvláště na jazykovém rozhraní v oblasti Podkrkonoší, kde se vzájemné vztahy obou národnostních celků ve zmíněném půlstoletí a do první světové války přes jednotlivé případy porozumění a spolupráce vyvíjely spíše konfrontačním směrem.[1] Tyto tendence pokračovaly za změněných poměrů i po vzniku nového státu, Československé republiky, kdy nastala opačná situace a německé etnikum v pohraničí se z pozice vládnoucí většiny v rakouské části monarchie stalo minoritou, subjektivně Čechy ohrožovanou v národních právech.

Životní dvojportrét s osudy dvou bratří Petráků z Horní Branné na Jilemnicku poskytuje vhled do této složité situace, v níž nechyběla podaná ruka ke vzájemné spolupráci, ale také její tvrdošíjné odmítání. Chce být částečným splacením dluhu oceněním veřejné práce - a zároveň díkem příslušníkům drobné venkovské inteligence, mezi níž zaujímali přední místo učitelé, kteří vykonali mravenčí dílo na poli obrany národních zájmů i v kulturně osvětové a společenské činnosti. Jde o dluh, který stále ještě na úseku regionálně historické vlastivědy nebyl v plnosti splacen. Osudy bohatě rozkošatělé rodiny Petráků, jejich blízkých a jmenovců mohou posloužit také jako jistý příspěvek, byť skromný, k poznání života jednotlivých míst regionu. Horní Branná, Vrchlabí, Maršov, Lomnice nad Popelkou, Libuň ...

Z Horní Branné do Vrchlabí

Obec Horní Branná, rodiště bratří Petrákových, patřila v minulosti mezi velmi živá sídla v Podkrkonoší. Vedle zemědělství se tu jako hlavní prvek obživy v minulém století uplatňovala domácká tkalcovina a obchod plátnem. Ve zdejším zámku se nacházelo sídlo harrachovské lesní správy.[2]

Po stránce národnostní měla Horní Branná výrazně český charakter. O jeho udržení se zasloužili v nemalé míře branští kněží, z nichž jednotlivci zaujímají dosti významné místo ve východočeském národním obrození. Uveďme např. osobnost Josefa Mirovíta Krále (1789 – 1841), literáta z okruhu Pospíšilovy východočeské vlastenecké družiny a kolem jeho expedice,[3] nebo jeho předchůdce v úřadu Františka Michla (1760 – 1832), strýce J. V. J. Michla-Drašara.

Do celonárodního kontextu se v průběhu národního obrození zapojil v Praze žurnalista, spisovatel a polonofil Jan Slavomír Tomíček (1806 – 1866), známý dnes bohužel jen jako odmítavý kritik Máchova Máje.[4] Mezi další branské rodáky patří též František Kaván (1818 – 1896), významný hudebník, regenschori Týnského chrámu a sbormistr pražského pěveckého sboru Hlahol.[5] Horní Branné patří i generačně mladší citlivý krkonošský povídkář a vrstevník Petráků Josef Šír (1859 – 1920).

Není tedy divu, že se v obci na etnickém rozhraní s německým živlem vytvořilo pod stálou hrozbou ohrožení silné české národní povědomí, umocněné snad i starou nekatolickou tradicí. Obyvatelé horských dřevěnek byli nejen dovednými tkalci, ale také v řídkých chvilkách oddechu čtenáři, písmáky a nadšenými ochotníky.

Zde se bratři narodili a prožili mládí. Branská farní matrika vypovídá poněkud skoupě o rodinných poměrech u Petráků v domě čp. 134. Otec Josef Petrák se živil tkalcovinou, kterou jako úděl převzal po dědovi, také Josefovi, s chalupou. Babička Anna, rozená Houbová, se k Petrákovům přivdala ze selského stavení v Horní Branné (čp. 222), podobně jako matka Antonie, rozená Mašková, dcera kováře z Hrabačova čp. 34. Snad právě tam, u hrabačovského dědečka kováře, můžeme hledat jeden z kořenů tuhé houževnatosti a pracovitosti chlapců, která se potom projevila v mužném věku.

Josef Petrák, druhým jménem Wilhelm (kterého ovšem na rozdíl od bratra neužíval), se v otcovském domě narodil 6. července 1851. U jeho křtu jsou uváděny osoby v obci vážené, hospodářsky dobře situované. Kmotr Josef Peldrián, obchodník z čp. 215, byl známý jako velitel branské Národní gardy z roku 1848, s níž prováděl výcvik za zámkem a která se účastnila neúspěšného tažení ku Praze o svatodušních bouřích.[7] Kmotra Františka Petráková z čp. 8 je

zapsána jako tkalčinka, ale zřejmě více pomáhala manželu Františkovi, jenž vedl hospodskou živnost.

Eduard Rudolf Petrák se narodil 22. listopadu 1855. Pokřtěn byl jako katolík, podobně co bratr, hned následujícího dne 23. listopadu. Pozdější poznámka u Eduardova jména *bez vyznání* upozorňuje na myšlenkový a názorový vývoj u něho, ale i u staršího bratra Josefa, který mu potom působil určité potíže v jeho učitelské praxi. Za kmotra mu byl již vzpomínaný František Petrák, hospodský z čp. 8, zřejmě podle jména blízký příbuzný rodiny a manžel kmotry Josefovy. Kmotřičkou byla Josefa Říhová, vdova po branském tkalci z čp. 188.

O základní vzdělání obou bratří se postarala branská škola. Její místo hledejme poblíž jilemnické křižovatky *Na špici* v kamenném stavení, kam děti docházely až do roku 1864, než se přestěhovala do domu čp. 18.[8] Její charakter byl jednoznačně český. Josef do ní chodil tři roky a potom do soukromé péče P. Františka Kozáka, zdejšího kaplana a později faráře (1826 – 1891, v Horní Branné 1850 – 1891). Ten nejen jeho, ale i *mnohé hochy cvičil v počátcích němčiny a ve vědomostech, jakých jen v tehdejších hlavních školách možno bylo nabýti.* To bylo nutné pro všechny hochy, kteří chtěli pokračovat ve vzdělávání na vyšších školách (hlavní škola, gymnázium), po předchozím úspěšném složení zkoušky. Té se Josef podrobil na hlavní škole ve Dvoře Králové.[9]

V Horní Branné tedy prožívali Petrákové dětství v domku čp. 134, který v obecních dokladech je spojen se jménem rodiny od roku 1841 do roku 1856. Dle pozdní osobní vzpomínky staršího Josefa vročené do let 1856 nebo 1857 měli ještě dvě starší sestry, které se s dalšími děvčaty v Branné po večerech scházely k šití a vyšívání na besedách s českými deklamovánkami.[10] Mezi děti Josefa a Antonie Petrákových patřil také chlapec a třetí z bratří František Karel, který se později dobře uchytil v Praze jako úředník. Hlásí se na gratulačním lístku novomanželům Ambrožovým 14. srpna 1922 jako *z bratrského trojlístku branských Petráků dle stáří ten prostřední.* Podobu rodného domku zachytil v pozdější době vlastní dovednou kresbou nejmladší Eduard Rudolf. Jeho dnešní podoba se od původního stavu příliš neliší.

Šestileté období do roku 1862 můžeme vyplnit jen otazníky. Prodali Petrákovi domek a žili tu dále *na podruží* nebo na jiném místě v Branné? Jisté je, že se odstěhovali do zněmčelého Vrchlabí až roku 1862. Proč? Zde jsme opět na tenkém ledu nejistoty a dohadů. Hledala snad rodina domáckých tkalců, ubíjená stále rostoucí tovární konkurencí, lepší životní jistoty v některé z vrchlabských fabrik? Nebo to bylo úplně jinak?

Asi se přikloníme k té nejpravděpodobnější možnosti, kterou podporují matriční zápisy, a to dokonce dvakrát. Při narození dětí Eduarda Rudolfa v Mar-

šově je jejich již zemřelý děd Josef uváděn nikoli jako tkadlec, ale tovární *Appretteuer*, tedy pracovník při úpravě látek.[11] Textilek s touto výrobní činností pracovalo tenkrát ve Vrchlabí hned několik.

Střechu nad hlavou získala rodina v Labské ulici s nepříliš honosnou zástavbou, jdoucí paralelně s tokem řeky a hlavní ulicí. Dům čp. 301 (po přečíslování 306) je uváděn v majetku Wilhelminy Fingerové. Petrákovi zde tedy žili v nájmu.

Cesty bratří za vzděláním

Po přestěhování do Vrchlabí se stalo město branou k získání vyššího vzdělání obou chlapců. Starší Josef nastoupil do zdejší hlavní školy, která jako čtyřtřídka *s malým oddělením* právě v roce 1862 vznikla z nižší triviálky a severně od kostela o rok později dostala novou budovu.[12] Opakoval zde čtvrtou třídu a připravil se tak na vyšší studium. Tato vrchlabská škola měla velmi dobrou úroveň, *řízená energickým mužem Antonínem Katzerem a chvalné pověsti se těšící.*[13]

Z jeho školy pak vedla Josefova cesta do Dvora Králové, kde absolvoval druhý a třetí ročník reálky. Na výkon učitelského povolání ho pak připravil pražský učitelský ústav. Po dvouletém studiu, při němž zastihl ještě ředitele Kar-

Eduard Petrák. (Foto R. Halm.)

la Ammerlinga a profesora P. Josefa Karla Škodu, nastoupil do praxe, *obmyšlen odcházeje z ústavu zakladatelstvím České Matice z nadání Jungmannova.* Z uvedeného je patrno, že jeho vzdělání bylo převážně české, krom krátkého pobytu ve Vrchlabí.

Základní vzdělání Eduarda Rudolfa, získané ve Vrchlabí, už bylo zcela německé.[14] Výjimkou je rok na reálce ve Dvoře Králové.

O dvorské nižší reálce víme, že byla povolena městu v roce 1851 a dovršena v roce 1853 třetí třídou. Její dokumentace (kronika, katalogy atd.) je bohužel nezvěstná. O prospěchu studentů se můžeme tedy jen domýšlet. Historik smí položit pouze otázky. Bylo předčasné ukončení studia Eduardova po jednom roce reálky zaviněno jeho špatným prospěchem? Nebo to byla neutěšená sociální situace v rodině (úmrtí otce), která rozhodla, že Eduard půjde do učení?

Skutečnou školou života se Eduardovi stává období let 1869 – 1876. Zkušená ve Vídni po víceméně neúspěšném studijním pokusu vydala za mnoho. Pobyt v metropoli monarchie, kde se připravoval na kupecké povolání (nelze tam nevidět zásah a pomoc kupecké rodiny Peldriánovy), mu umožnil získat rozhled a jistotu pohybu ve společnosti. Ze zachované kabinetní fotografie přibližně z tohoto období na nás hledí energická pohledná tvář s chutí do života. Do Vídně odešel chlapec a do Vrchlabí se vrátil zralý mladý muž...

Leč písemný doklad o životní zralosti mu chyběl. Ten musel pracně získávat jako externista na učitelském ústavu v Trutnově při zaměstnání. Tato německá škola prožívala první desetiletí své existence od založení roku 1870 a její pedagogický sbor pod vedením ředitele Franze Gaksche se jí snažil získat autoritu vysokou náročností na žáky. Nahlédnutí do katalogů o tom přesvědčuje. Nacházíme tu značný počet repetentů a nejčastější známku *genügend* i z náboženství a tělocviku, *gut* zřídka a *sehr gut* jen výjimečně.

Společně s Eduardem Petrákem se na závěr školního roku 1878 – 1879 přihlásilo ke zkoušce vedle padesátky internistů čtyřiadvacet uchazečů z praxe, tzv. *privatistů*. Sestávala z písemné a ústní části. Velký zájem o získání způsobilosti vykonávat učitelské povolání je snadno vysvětlitelný. Byla to takřka jediná možnost pro nadané chlapce z nemajetných rodin (kromě kněžství), jak získat dosti solidní životní zajištění.

Zatímco internisté při maturitě ve velké většině uspěli (jeden dokonce s vyznamenáním), z *privatistů* mělo úspěch jen pět! Také Eduard nezazářil. Náboženství, metodika a pedagogická praxe, zeměpis, dějepis, přírodopis, hospodářství a tělocvik – dostatečně, němčina, matematika, psaní, kreslení – dobře, hra na housle a zpěv – *dispensiert* (osvobozen). *Ungenügend* (nedostatečná) z pedagogiky, hlavního předmětu, měla pro něj za následek opravnou

zkoušku po prázdninách 25. září 1879, kdy konečně byl úspěšný a způsobilý pro funkci podučitele nebo provizorního učitele s otevřenou cestou k dalšímu služebnímu postupu.

U nepříliš slavné klasifikace poněkud přestárlého maturanta jsme se zastavili trochu déle kvůli získání představy o náplni učitelského studia. Pro úplnost je třeba dodat, že v plánu byly ještě dva nepovinné předměty: hra na varhany a český jazyk. Pro ilustraci ovzduší na ústavu a nikoli bez určité pikantnnosti konstatujeme, že přes řadu českých jmen studentů z ryze českých obcí zkoušku z češtiny nedělal nikdo![15]

I to nelze bez zvláštní příchuti nepřipomenout, že mezi přísnými examinátory Eduardovými nacházíme na vysvědčeních mj. i podpis Johanna Böhma. Tento učitel na cvičné škole ústavu, pak jeho profesor a dokonce později c. k. školní inspektor se s mladým Petrákem sešel jen o rok později (roku 1880) jako partner při zakládání Krkonošského spolku (Oesterreichischer Riesengebirgsverein - OeRGV) a převzal po něm po jeho odchodu do Prahy roku 1887 redakci spolkového časopisu Das Riesengebirge in Wort und Bild (RGWB).[16] Ale konec dobrý, všechno dobré. S maturitním vysvědčením (Zeugnis der Reife für Volksschulen) se i mladšímu z Petráků otevřela zajištěná cesta k učitelování.

Josefovy první učitelské patálie

Po absolvování učitelského ústavu v Praze v roce 1869 nemusel Josef naštěstí dlouho čekat na své první místo. Již k 1. lednu 1870 je ustanoven podučitelem v Lomnici nad Popelkou na tamní obecné škole. Město pod horou Táborem s rozvíjejícím se kulturním a národním životem přivítalo mladého muže řadou příležitostí k společenskému uplatnění.

Na městského starostu MUDr. Kabeláče nový podučitel zapůsobil velmi dobrým dojmem. Ne zcela jednoznačně však za jeho doprovodu dopadla úvodní audience na faře, kde byl představen lomnickému děkanovi Dr. A. Schalkovi. Proč? Při rozloučení místo políbení děkanovy ruky s velkým prstenem, což bylo se samozřejmostí očekáváno, jí mladý *Jozífek* jen bodře potřásl.[17] Děkan byl tenkrát zároveň školní vrchností, c. k. školním inspektorem, a Petrákovi svou nelibost v Lomnici dával často později najevo. Ani jmenování Schalkova nástupce do funkce inspektora Františka Ryšavého, *suchého automata a patrona*, příliš Petrákovu reputaci nezměnilo. Teprve později...

Petrák nastoupil společně s nově jmenovaným řídícím učitelem Františkem Streitem, který sem přešel z místa učitele hlavní školy na Smíchově a jako ambiciózní pedagog se po letech vypracoval do funkce c. k. školního inspek-

tora.[18] S dalšími pedagogy, učitelem Václavem Libáneckým a podučiteli Václavem Obešlem a Václavem Pomezným, hned po prvním roce dosáhli pochvaly od městské rady, ač práce pro velké počty zapsaných žáků nebyla snadná. Ty dosahovaly na třídu vesměs kolem 120 dětí. Začátečník Petrák jako třídní zapsal dokonce 178 prvňáčků. Je ovšem třeba poznamenat, že tehdy jejich pravidelná docházka nebyla v plném počtu pro úlevy obvyklá.[19]

V únoru 1872 se dostal *Jozífek* do další velmi nepříjemné, ba choulostivé situace. V městském divadle v Lomnici přednášel o *národním vychování* rakouskou vládou roku 1868 předčasně penzionovaný pokrokový kněz P. Josef Karel Škoda. Petrák ho znal z doby jeho působení na Ammerlingově učitelském ústavu v Praze, a proto se samozřejmostí jemu vlastní se postaral po přednášce o rozprodej jeho spisku o výchově. Byl však obviněn z nedovoleného rozšiřování tisku, kterýžto *politický* delikt mu byl prokázán četnickým strážmistrem V. Štolcem. Hrozilo mu nebezpečí ztráty místa. Naštěstí se však Petráka ujal náčelník Sokola Jan Janďourek a *vzal vinu na sebe*, takže se potrestání Petrákovo výnosem soudního senátu v Jičíně obešlo jen peněžitou pokutou.[20]

Vysoký počet žáků na škole byl asi jeden z hlavních důvodů k podání Josefovy žádosti (krom platu) o přeložení na místo učitele obecné školy v Jaroměři roku 1874, které však bylo obsazeno jiným zájemcem. Platový rozdíl mezi zařazením podučitele a učitele byl značný: 350 a 600 zlatých ročně. Ale to se upravilo v Josefův prospěch jeho jmenováním učitelem dne 27. ledna 1875.

Nejen toto hmotné zlepšení, ale i postupně rychle se měnící situace na škole k lepšímu ve prospěch žactva i práce pedagogů jsou důvody k sžívání se Josefa Petráka s místem. V poměrně krátké době dochází v Lomnici od roku 1873 k rozšíření obecné školy o školu měšťanskou.[21] Dne 27. září 1874 je slavnostně vysvěcena čestným kanovníkem a děkanem P. Antonínem Markem nová školní budova, která se stala přes později se projevivší konstrukční problémy důstojným stánkem vzdělanosti v Lomnici nad Popelkou.[22] Nejvýznamnějším úspěchem bylo ovšem pro stále rostoucí počty žactva na obecné škole její rozdělení na samostatnou školu chlapeckou a dívčí ke dni 10. května 1875, takže se pak počty dětí ve třídách pohybovaly kolem 50 – 60 žáků.[23] Učitelé získali více času a energie, aby se mohli věnovat veřejnému životu.

Josef Petrák se v Lomnici i v okolí stává záhy znám svým svobodomyslným smýšlením a vlasteneckým cítěním. To se u něho projevuje rok od roku stupňující se veřejnou angažovaností. Zcela se to však neshoduje s představami c. k. okresní školní správy o profilu loajálního pedagoga. Petrákovy názory a chování se stávají předmětem jeho několikerého postihu. Úřední doklady o tom informují dosti skoupě, přesto se však nepodařilo vše utajit.

Je uveden jako autor (už v roce 1874 po čtyřech letech učitelské praxe) hlavního referátu na okresní učitelské konferenci dne 30. července s názvem *Jak buditi při mládeži smysl pro obecnosť a lásku k vlasti.*[24] Možná, že tam zazněla i při nutné autocenzuře na tomto fóru některá odvážná slova, která byla jednou z příčin odložení zvýšení jeho služného.[25] Zemská školní rada žádost zamítla, načež okresní školní rada servilně *přemrštěnost návrhu uznává a dále podotýká, že chování Josefa Petráka není takové, jaké se zvláště od osoby učitelstvu náležející vyžaduje.*[26] Ke špatné známce z *chování* snad přispěla i tehdy ne zcela bezzávadná Petrákova aktivita v lomnickém Sokole a onen *politický* delikt z roku 1872, potrestaný pokutou.

Po čase se naskytla další příležitost, jak Petráka *usměrnit*. V obci Slaná na místní dvojtřídce dlouhodobě onemocněl řídící učitel Josef Stehlík a z toho důvodu zde byl Petrák 15. prosince 1877 ustanoven zatímním správcem školy. Mezi důvody přeložení čteme mj. ... *by učiteli Josefu Petrákovi přesazením tím příležitost k všelikým politickým zápletkám odňata byla, jelikož týž, ač jinak učitel obratný, zdá se býti tajně co do politického smýšlení přepjatý, přemrštěný a nespolehlivý.*[27]

Oznámení o přeložení do Slané nepřijal Petrák s nadšením, ale podřídil se. Vesnická dvojtřídka (1. třída o třech odděleních – 92 žáci, 2. třída o dvou odděleních – 74 žáci), soustřeďující nejen děti z obce, ale také přespolní z Nedvězí a Hořenska, umístěná ve dvou nevyhovujících chalupách bez nutných pomůcek a inventáře, neskýtá podle jeho představ základní podmínky pro úspěšnou školní práci.[28] Žádá o inspekci na škole a posléze po jednadvaceti měsících zastupování 22. září 1879 o vystřídání jinou silou, *protože přeložením takovým v mnohém ohledu citelně trpí.*[29]

Mluvu úředních dokumentů oživuje pozdější vzpomínka Josefa Petráka na *exil* ve Slané, psaná na výzvu přítele a kolegy Fučíka, jenž redigoval vlastivědný sborník *Lomnicko nad Popelkou.* V obci bez bytu se ho ujal starosta František Svoboda a propůjčil mu *světničku s jedním oknem, asi 6 m² velikou (vešla se tam nevelká postel, stolek, kufr, židle a zcela malá kamínka).* Škola byla umístěna *takto: první třída v nizounké chaloupce, jen několik krátkých laviček v ní, takže polovina dětí seděla na zemi, třída druhá v jiné chalupě, vedle níž dílna...* Nebylo divu, že se odtud každou středu a sobotu tehdy ještě svobodný mládenec po dopoledním vyučování rád vracel do Lomnice nebo na návštěvu k přátelům do Bořkova (J. M. Příborský a J. J. Fučík) či do Tuhaně k lesnímu Stanislavu Lopatářovi.[30]

Ještě 16. června 1879 mu nebylo zaplaceno zastupování řídícího učitele. Žádost o napravení tohoto nedostatku nám umožňuje ojedinělý vhled do rodinných poměrů u Petráků ve Vrchlabí, kde *jest se mu starati o starou chu-*

ravou matku a o mladšího bratra, který právě co externista písemné zkoušky maturitní na c. k. ústavu pro vzdělávání učitelů v Trutnově odbyl a k ústním zkouškám na témže ústavu nezbytně další pomoci potřebuje.[31]

Přibližně ve stejnou dobu přichází další útok proti svobodomyslnému mladému učiteli, motivovaný zřejmě z místa, ze Slané, ale jehož se ujali představitelé semilského katolického kléru. V udání semilského děkana Josefa Koubleho je Petrák na základě výpovědí žáků druhé třídy ve Slané před katechetou Františkem Čapkem obviňován, že zakazuje ve škole ranní modlitbu a zdravit *Pochválen buď Ježíš Kristus* ve škole i venku, prý *aby sobě nechali to až doma*. Pan učitel prý říká: *Lepší jeden otčenáš než sto. Pán Bůh nemá rád, když toho mnoho napovídáme. Mnoho modliti je škoda.*[32] Petrák se obratně brání tím, že chce žáky vést k vnitřní zbožnosti, což nutí úřad šalamounsky ponechat záležitost k obapolnému dorozumění a vyrovnání stran.

Tento výsledek ani přiznání příplatku za zastupování řídícího (100 zlatých ročně) Petráka neuspokojují, protože ho doprovází zpráva, mařící naději na vysvobození z exilu, že jediný zájemce o místo řídícího učitele ve Slané, už potvrzený Emanuel Mil, mezitím zemřel.[33] Zamítnutá žádost o učitelské místo v Nymburce (9. února 1880) nakonec zachránila Petráka pro Lomnici, kam se vrací 14. září 1880 se začátkem nového školního roku, protože se podařilo obsadit místo ve Slané Františkem Sladkým.[34]

Eduard Rudolf Petrák v Krkonoších

Prvním učitelským místem Eduardovým byla škola v Hořejším Vrchlabí. Nastoupil zde roku 1876 jako jednadvacetiletý učitelský pomocník, tedy poduučitel, který se pro toto povolání rozhodl dodatečně, zřejmě po dohodě se starším bratrem Josefem. Ten už měl za sebou první učitelské zkušenosti v Lomnici a jistě bratrovi poradil po jeho návratu z Vídně, kde se připravoval na kupeckou kariéru. Je pravděpodobné, že k získání místa nedaleko bydliště rodiny mu dopomohl přímluvou vrchlabský kaplan, který do Hořejšího Vrchlabí na školu docházel jako katecheta učit katolické náboženství. Jan Petrák kaplanoval ve Vrchlabí v letech 1869 – 1882 a snad byl příbuzný, jmenovec či alespoň přítel rodiny. Tento štěpanický rodák (nar. 24. 4. 1838), vysvěcený na kněze 25. července 1865, začínal jako kaplan v Dolním Lánově (1865 – 1869) a pak se sem vrátil roku 1882 do úřadu faráře. Zemřel obdařen čestnými církevními tituly roku 1896 v Dolním Lánově.

Počet obyvatel v Hořejším Vrchlabí byl v souvislosti s rozvojem průmyslu poměrně značný, kolem dvou tisícovek. Škola tu byla podle počtu žáků zřejmě čtyřtřídní (418 dětí v roce 1877) se čtyřmi až pěti učiteli. Jména některých dovo-

lují předpokládat český původ (řídící Nyklíček, učitel Mládek).[35] Všichni se měli co ohánět ve třídách, kde ve škamnech posedávalo v průměru po stovce žáčků.

Po dvou letech perné praxe bez předchozího odborného vzdělání (Eduardovi chyběla i maturita) z Hořejšího Vrchlabí odchází proti proudu Labe dále do hor na jednotřídku v Předních Krausových Boudách. Těžko říci, zda to byl projev důvěry úřadů nebo železná nutnost obsadit uvolněné místo, kam se uchazeči příliš nehrnuli. Od roku 1871, kdy škola měla samostatného učitele pro děti z Volského Dolu, Třídomí a z Čisté Vody, se zde vystřídalo několik pedagogů. Denně sem docházelo třicet až padesát žáčků, kteří měli zajímavě upravený školní rok, protože museli odmalička rodičům hodně pomáhat v hospodářství. Prázdniny trvaly pět týdnů, a to čtrnáct dnů v srpnu v době horské senoseče a tři týdny na podzim při vybírání brambor. V sobotu se neučilo.[36]

Přestože tu učitel neměl na růžích ustláno, Eduard Petrák na své první samostatné místo řídícího učitele na horské jednotřídce, kde učil v letech 1878 – 1880, rád vzpomínal. Pravda, se značným časovým odstupem, po dlouholetých zkušenostech z velkého města a s trochou nostalgie po konstatování, jak se hory téměř po půlstoletí změnily: *Tak idylická zdá se mi také ta doba, když jsem dvě léta vyučoval tu malou havěť na Předních Krausových.*[37] Zde také začal se svou publicistickou činností v regionálním tisku.

V roce 1880 se účastní Eduard Petrák po předchozí přípravě založení Krkonošského spolku (Riesengebirgsverein – RGV), kde je zvolen na ustavující valné hromadě 13. června 1880 jednatelem. Zřejmě padl do oka továrníkovi Prosperu Piettemu de Rivage, majiteli maršovských papíren. Ten mu nabídl místo řídícího učitele na vlastní soukromé škole v Maršově s tím, že se bude moci věnovat intenzívně práci pro spolek.

Je pravděpodobné, že na mladého učitele z Předních Krausových Bud také upozornil maršovského továrníka jeho zaměstnanec a Petrákův jmenovec, další z petrákovské krkonošské galerie, František Petrák. Pracoval v té době jako odborník v jeho papírně ve velmi důležitém postavení továrního dílovedoucího (Fabrikwerkführer) a jeho žena, rozená Ullrichová, pocházela z Dolního Lánova. Byt v čp. 82 byl bytem rodinným a Eduard si do něho přivedl nevěstu. Vybral si ji ještě *doma* ve Vrchlabí z okruhu tehdejších sousedů. Paní Emilie pocházela z kupecké rodiny zámožného měšťana Petra Sirovátky a jeho ženy Wilhelminy, rozené Exnerové. Bydleli v domě s krámem čp. 184 na hlavní ulici (dnes Krkonošská). Eduardův tchán je uváděn jako majitel tohoto stavení ještě roku 1906, kdy došlo ve Vrchlabí k přečíslování a dům získal nové číslo 191.

Na podzim 24. října 1884 zaplnil prvně maršovský byt Petráků křik novorozeňátka, holčičky Emmy. Jména kmotrů svědčí o tom, jakou vážnost si Edu-

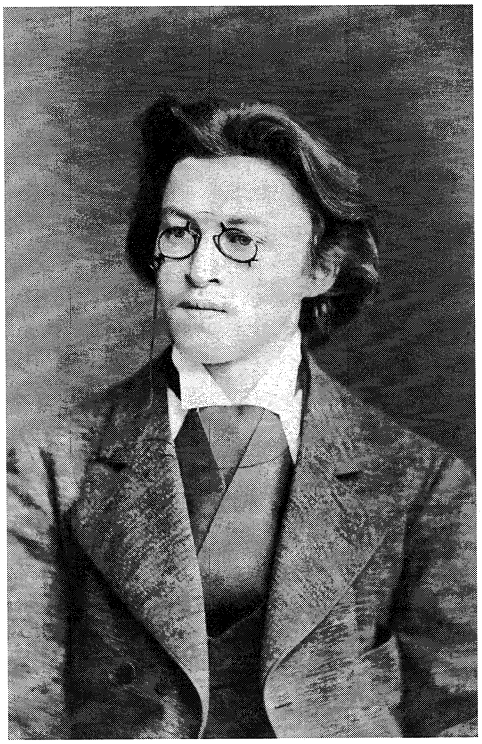

Josef Petrák. (Foto Lafranchini, Vídeň.)

ard v Maršově za krátkou dobu získal. V matrice se podepsali Hedwiga Piettová, manželka továrníkova, a tovární ředitel (Kanzelei-Direktor) Franz Holub. Za dva roky na to, 30. května 1886, se Petrákovům narodil chlapec Vladimír. Při jeho křtu 9. června si přátelé rodiny vyměnili kmotrovské role. Tentokrát to byl sám Prosper Piette de Rivage a jako kmotra manželka ředitele Ernestina Holubová.[38]

Eduard v Maršově získal pevné hospodářské zázemí a mohl veškerý svůj volný čas věnovat práci spolku. Vedle mravenčí práce jednatele a zapisovatele redigoval spolkový časopis *Das Riesengebirge in Wort und Bild* (Krkonoše slovem i obrazem, 1881 – 1887). Pro potřeby spolku neúnavně získával mecenáše z řad předních podnikatelů Vrchlabska a Trutnovska, takže z něj zakrátko vyrostla vlivná organizace v regionu, jejíž koncepce a program, převážně dílo Petrákovo, nebyly limitovány německým nacionalismem.[39]

Hlavním cílem Riesengebirgsvereinu byla propagace a zpřístupňování jižní české strany Krkonoš, rozvoj cestovního ruchu, a tím i hospodářské povzne-

sení obyvatelstva hor. K tomu účelu Petrák zpracoval dobrou turistickou mapu Krkonoš s návrhem sítě značených turistických cest, které spolek převedl do terénu. Po získání podpory spolku ze strany majitelů panství (Jan z Harrachu na Jilemnicku a Černínové na Vrchlabsku) došlo k budování řady nových cest v horách.[40]

Petrák stál též u kolébky muzea, archivu, knihovny a galerie spolku ve Vrchlabí, významné kulturní a vlastivědné instituce, jíž se může pochlubit málokterá jiná oblast v Čechách.

Dodnes cenný a ceněný je jeho důkladný průvodce po Krkonoších *(Illustrierte Führer durch das Riesengebirge),* dokončený později v Praze. Jde o dílo, k němuž přistoupil Petrák po několikaletém pilném studiu literatury a historických pramenů i cestami v terénu. Zachovaly se mnohé sešity podrobných výpisků v trutnovském okresním archivu a muzeu v Jilemnici. Průvodce se odlišuje od současných *pruských* bedekrů, které okázale upřednostňovaly severní, slezskou stranu Krkonoš. Nyní je, podobně jako kniha J. K. E. Hosera, ze které hojně čerpal, cenným historicko-vlastivědným dokumentem a pramenem.[41]

Uprostřed pilně a úspěšně se rozvíjející práce pro spolek však přišel úder... Úder, který zcela názorně ilustruje rostoucí napětí v pohraničí a stupňující se velkoněmecké nálady proti českému etniku v 80. létech. Eduard Petrák se stal jeho obětí. Zahájila ho skupina německých intelektuálů z místního kasina a přenesla ho do okresního tisku (Trautenauer Zeitung a Trautenauer Wochenblatt). Vytýkají mj. Petrákovi, že prý neumí pořádně německy a pokouší se v Maršově zavádět českou školu. Snad tu sehrála určitou roli i osobní závist, že se mladý přistěhovalec takřka rázem ocitl na výsluní pozornosti nejúspěšnějšího (a nejbohatšího) podnikatele v úpském údolí.

Eduard Petrák se útokům brání, ale bohužel zůstává osamocen. Na jeho obranu nevystoupil veřejně ani Prosper Piette de Rivage. Na valné hromadě spolku 29. srpna 1886 Petrák složil všechny funkce z důvodu přesídlení. Jeho rezignace s uznáním za dosavadní činnost je chladně vzata na vědomí.[42]

Spolek se ovšem neobešel bez jeho další spolupráce po přestěhování, kdy v roce 1887 z Královských Vinohrad rediguje ještě první dvě čísla spolkového časopisu, než jeho řízení předal Johannu Böhmovi z Trutnova. V Praze pracuje dál, snad ve větším klidu na průvodci, který vychází roku 1891.

Význam Eduardovy práce v prvním období existence Krkonošského spolku je přímo klíčový. Po právu je jeho podobizna vedle šlechtických mecenášů Jana z Harrachu a Rudolfa Černína uveřejněna roku 1905 v pamětním spise k pětadvacátému výročí RGV s titulkem *zakladatel rakouského Krkonošské-*

ho spolku. Nová vlna funkcionářů však jeho zásluhy překryla nánosem zapomnění. Úmyslně nebo bez hlubšího záměru?

Josef Petrák opět v Lomnici

Návrat na obecnou chlapeckou školu v Lomnici nad Popelkou z venkovské malotřídky ve Slané přijal Josef Petrák s uspokojením. Uvítali ho rádi zpět do města i kolegové ze sborů obou škol, jejichž kádr přes časté změny tvořili v čele s Františkem Streitem dobří spolupracovníci a osobní Petrákovi přátelé, zejména Josef Tichánek, Eduard Halík z Hostinného, Jihočech Jan Benda, zručný výtvarník, neúnavný veršotepec a slavnostní řečník Antonín Kosina i hudebníci Pomezný a Munzar.[43]

V pětitřídní škole bez oddělení při počtech kolem 50 – 60 chlapců v ročníku bylo možno dosahovat dobrých výsledků. Školní kronika zaznamenává, byť mezerovitě, rostoucí Petrákovu aktivitu ve škole i na veřejnosti. Již před odchodem do Slané se stává jednatelem patnáctičlenného komitétu na podporu chudé školní mládeže v čele s továrníkem Petrem Šlechtou, který organizuje získávání finančních prostředků na školní potřeby, oblečení a obutí pro tyto děti i vydávání bezplatných obědů pro chudé a přespolní v pondělí až pátek, což přispívá ke zlepšení školní docházky.[44]

Školní akademie s loajálními projevy vůči monarchii a deklamovánkami se Josef Petrák snaží postupně nahradit dětskými divadelními představeními, která s kolegy nacvičuje. Zisk potom věnují na dobročinné účely pro chudé žáky nebo škole. Jako hlavní režisér *vypravuje na jevišti pouze kusy dokonalé a pamatuje vždy na školy naše příspěvky peněžitými.*[45]

Uveďme jména některých divadelních her, oněch *dokonalých* kusů: *Vlastenci bohumilí* (hrálo se 8. 5. 1881), *Příjezd císařův* (22. 5. 1881). Mimořádný úspěch sklidila báchorka náchodského učitele J. K. Hrašeho *Krakonoš,* která byla za pomoci dospělých ochotníků nacvičena *velmi krásně díky obětavému přičinění pp. učitelů naší školy Petráka a Tichánka* se zpěvy učitelů Jarého a Pomezného. Hrála se k narozeninám následníka trůnu, korunního prince Rudolfa, 17. dubna 1886.[46] O rok později k téže příležitosti Lomničtí zhlédli další Hrašeho hru *Láska k vlasti (*režie Petrák a Tichánek), pro velký úspěch dokonce hranou dvakrát.[47]

Loajální postoje vůči habsburské monarchii a členům vládnoucího domu ze strany učitelů, ať už upřímné nebo jen proklamované, jim nemůžeme mít za zlé. Vždyť ani představitelé českého politického života v té době většinou neměli jinou představu české národní existence než v mnohonárodní a spravedlivěji uspořádané podunajské federaci.

Zajímavou a trochu netypickou ilustrací poměrů nechť je lomnická oslava 40. výročí nástupu Františka Josefa na trůn 24. listopadu 1888. Po dopolední slavné mši se zpěvy (nacvičili učitelé) následovala schůze učitelské obce s projevem Josefa Knížka z Libuně a zakončená banketem v hostinci u Řeháčků. Večer byl pro veřejnost připraven pěvecký a hudební koncert v sále U sokola s projevem učitele Čermáka.[48]

Je příznačné, že Petráka nenajdeme mezi slavnostními řečníky na akcích tohoto druhu. Buď se těmto *příležitostem* obratně vyhýbal, nebo se organizátoři o jeho nasazení nepokoušeli pro jeho známou názorovou *přepjatost*. Ta se u něj projevovala nejen v rovině národní, ale přecházela postupně i do oblasti sociální. S chutí řečnil o potřebě založení podpůrného učitelského spolku, o *porobě a robotě lidu selského* nebo později v Libuni o *ujařmení českého lidu, člověčenství a výhostném listu*.

Školní rok 1883 (začal v polovině září 1882) přinesl Josefovi značné zdravotní potíže, které ho vyřadily na valnou část roku z práce. Banální záležitost, ale pro učitele veledůležitá – hlasivky a snad i celkové vyčerpání. Stonal od 18. září do nového roku a ani potom se jeho stav nezlepšil. V žádosti o další zdravotní dovolenou, doložené vyjádřením úředního lékaře v Jičíně, píše, že *při značné slabosti tělesné stížen je dosud takovou slabostí hlasu, že hodina hlasitého mluvení byla by mu nejvýše obtížnou*.[49] Žáci v *jeho* páté třídě si ho tento rok příliš neužili.[50] Žádost o dovolenou je odeslána z Maršova, kde zřejmě pobýval u bratra Eduarda v jeho rodině. Delší odpočinek ho zdravotně postavil na nohy a unikl osudu, stíhajícímu řadu kolegů z jeho okolí, kteří umírali mladí, hlavně na souchotiny.

V témže roce na podzim, už zdráv, Josef zakládá rodinu. Ženu si vyhlédl dosti daleko od Lomnice, v čilém podhorském městečku Vysokém nad Jizerou. Paní Marie pocházela z rodiny zdejšího měšťana a řezníka Josefa Machačky (vulgo Svobody) a její matka Anna byla rozená Petrušková. Bydleli v domě čp. 65. Manželský slib věrnosti pár uzavřel 6. října 1883 v Praze-Podskalí za přítomnosti svědků Františka Karla Petráka, bratra ženichova, a Františka Patočky, c. k. gymnaziálního profesora v Praze.[51] Zdá se to poněkud podivné, ale záležitost se nám vyjasní při dalším sledování Josefova vztahu ku Praze.

První nemluvňátko, které zaplakalo v kolébce u lomnických Petráků, se narodilo 27. ledna 1885. Dostalo jméno Jaroslava Marie a ke křtinám jako kmotr přispěchal maršovský bratr šťastného otce Eduard. Role kmotry se ujala vysocká babička Anna. Dům čp. 117 uvítal pod svou střechou dne 29. ledna 1889 i dalšího člena rodiny. Byl jím Miloš Josef. K jeho křtu dne 3. února přijel pro změnu *pražský* bratr František Karel a je zapsán společně s kmot-

rou Annou Matouškovou, vdovou po měšťanovi a řezníkovi z Vysokého nad Jizerou.[52] Z uvedeného je patrné, že Josef jako nejstarší velice dbal na udržování dobrých vztahů mezi bratry, což přetrvalo až do jejich pozdního věku.

V druhé polovině osmdesátých let a potom dále získává postupně Josef Petrák jako *učitel obratný* a hlavně pilný pevnou pozici na škole, v obci i u nadřízeného úřadu. V roce 1883 je totiž jmenován školním inspektorem jeho bývalý kolega František Streit, který jako člověk z praxe umí ocenit učitelskou aktivitu. S jeho nástupem končí období podezíravé opatrnosti vůči Petrákovi. Svůj pěkný vztah ke Streitovi vyjádřil Josef Petrák při jeho úmrtí 26. května 1912: *Podepsaný ... musí doznati, že pohlížel k němu vždy jako k učiteli velmi dobrému, jehož pokynů rád šetřil.*[53]

V roce 1891 v květnových volbách je prvně zvolen za učitelstvo do obecního zastupitelstva a tato důvěra je mu opětována společně s učitelem Munzarem na jaře roku 1898 i v červnu roku 1901.[54]

V rámci okresu se účastní roku 1878 zakládání učitelské Jednoty Komenský, jejímž předsedou se roku 1896 stává. Jednota v roce třístého výročí narození Učitele národů (1892) požádala o povolení oslavy. Ta byla ovšem zakázána. Přesto o něm Josef Petrák přednáší v místním divadle a ulice ke škole získává jméno Komenského. Učitelé jeho obrazy zdobí prostory školy a knihovnu jednoty doplňují jeho spisy.

Pod Petrákovým vedením organizují učitelé vzdělávací a osvětovou činnost nejen ve vlastních řadách, ale obracejí se přednáškami i k nejširší veřejnosti. V lomnickém divadle seznamuje s historií Lomnice Josef Jan Fučík. Současný sociální problém – alkoholismus – si bere za terč u příležitosti založení veřejné lidové čítárny v Lomnici 19. a 20. září 1902 sám Petrák, známý na veřejnosti jako dlouholetý naprostý abstinent a nekuřák.[55]

Za sokolským praporem a na prknech Thalie, zakladatelem muzea

Město Lomnice patří mezi ta místa, kde velmi záhy po založení Sokola v roce 1862 vznikla jeho jednota. Počátkem sedmdesátých let pracovala pod vedením starosty J. V. Mastného a náčelníka Jana Janďourka. Již roku 1871 Josef Petrák *oblékl červenou košili a čamaru* a stal se jednatelem. Jistě z jeho iniciativy vyšel návrh na uskutečnění prvního sokolského výletu na Krkonoše v srpnu 1873, o němž se zachovala obsáhlá zpráva v knižním památníčku[56] i v korespondenci městského tajemníka v Jilemnici Jindřicha Ambrože. Účastnila se ho početná delegace Sokola pražského (20 bratří) a zástupci jednot z Nové Paky, Lomnice nad Popelkou, Jičína, Kutné Hory a Nymburka, celkem asi sedmdesát borců. Z pečlivě připraveného třídenního programu

budí pozornost zejména velice přátelské přijetí v tehdejším značně německém Vrchlabí. Na nádraží hudba v čele s *kapelníkem – ovšemže Čechem*, nastoupený německý sbor dobrovolných hasičů, hřímavé volání *Hoch!*, slavný průvod městem do hostince U mouřenína... Zkrátka překvapení, *jež se nás dotklo tím příjemněji, že stalo se nám ve městě velkou většinou německém.*[57]

Průběh dne ve Vrchlabí 13. srpna a pak další si vyžádaly předchozí pečlivé přípravy a místních znalostí, které nemohl mít nikdo jiný než Josef Petrák, jenž sem, do Vrchlabí, jezdil k rodině *domů* na prázdniny. Bratr Eduard po letech vzpomíná na tuto událost v dopise Ambrožovi a potvrzuje společnou účast na přípravách s bratrem. Ke zdárnému přijetí sokolů ve Vrchlabí přispělo i to, že velitelem vrchlabských hasičů byl učitel End, také Čech. Josef si prý rychle před akcí dojel do Lomnice pro sokolský kroj. Po zkušenostech z pozdějšího soužití obojího etnika komentuje tuto událost povzdechem: *V nynější době německého rozvášnění... Toť pravá pohádka, že ano? Nemohli by v takové shodě stále žíti oba národové a pracovati svorně pro blaho státu?*[58]

Lomnickému Sokolu zůstal Josef věrný až do svého přeložení do Libuně roku 1909. Tam byl do začátku války zapsán, vázán jinými úkoly, jen jako přispívající člen. Za války, když však došlo k ochromení činnosti libuňské jednoty, neboť deset mužů narukovalo, přebírá Petrák v lednu roku 1915 spolkové knihy a písemnosti do školy a je pověřený správou jednoty. Nevyhnul se tím hrozbě domovní prohlídky, která tvrdě postihla lomnický Sokol, odkud byl včas před jejím nebezpečím varován, ale která se naštěstí Libuni vyhnula.[59]

Samostatnou kapitolu v líčení záslužné veřejné činnosti Josefa Petráka musí tvořit popsání jeho šestatřicetiletého působení mezi lomnickými divadelními ochotníky. Lásku k divadlu si přinesl jistě už z branského dětství. V Lomnici mělo divadlo též velmi dobrou tradici, protože mezi jeho nadšené příznivce a aktivní *herce z libosti* patřil do konce padesátých let i starosta dr. Alois Kabeláč. Důležité bylo, že Lomnice měla pro divadlo velmi dobré hmotné podmínky. Od roku 1866 se hrálo v prostorném sále s jevištěm v druhém patře radnice. Ta byla postavena nově po velkém požáru města roku 1862. Tedy scéna, jíž *do té doby nebylo rovné daleko vůkol.* S Kabeláčem se také Josef právě přes divadlo spřátelil a od roku 1872 zastával funkci jednatele spolku. Všeobecně však byla nejvíce uznávána dle pamětníků jeho práce režisérská a organizační. Vynikal nejen volbou divadelních her, ale i jejich dokonalým provedením. *Jeho vzdělání a bystrý rozhled zaručovaly jeho dlouholeté režie divadelním hrám vždy morální úspěch. Skryt za jevištěm zrakům obecenstva, konal nenáročně často nejen velkou duševní, ale i fyzickou práci.*[60] O jeho herecké činnosti však nemáme zprávy.

Josef Petrák.

S ochotnickou prací Josefa Petráka úzce souvisí i jeho aktivita v lomnickém pěveckém spolku Bořivoj. Ve městě vznikl po vzoru pražského Hlaholu po organizačních přípravách 12. ledna 1862 zejména zásluhou Jindřicha Velebína Mastného (též starosty Sokola) a zapojil se do bohatě se rozvíjejícího národního života společně se Sokolem a divadelními ochotníky. To vedlo dokonce i k pronásledování a věznění několika jeho představitelů ze strany úřadů. Josef Petrák zřejmě neměl tak vytříbený dar muzikálnosti jako někteří jeho kolegové, kteří zastávali funkci sbormistrů (A. Munzar a j.), ale spolek velmi radostně využil jeho schopností organizačních. Od roku 1890 do roku 1892 pracoval jako jeho místopředseda a pak až do roku 1900 jako předseda.[61]

Další, neméně důležitou a nedílnou součástí veřejné činnosti Josefa Petráka, která kulminovala zejména v polovině devadesátých let, je snaha o vybu-

dování městského muzea v Lomnici nad Popelkou. Zde se ukázal branský rodák především a opět jako dobrý organizátor. K prvnímu náběhu ke zřízení vlastivědné expozice došlo již roku 1888, kdy Petrákem získané starožitnosti byly umístěny v jedné místnosti na radnici. Jejich počet se záhy rozrostl za pomoci Jana Raima a Ignáce Hornycha, takže pro ně byl vyčleněn krám v přízemí radnice. Dne 27. listopadu 1891 za úřadování starosty Františka Matouška bylo usneseno zřídit muzeum a do rozpočtu na rok 1892 pro něj zařazena částka 15 zlatých.[62] Další mocný impuls přichází z Prahy, odkud byly zahájeny přípravy na Československou národopisnou výstavu roku 1895. I v Lomnici byl ustaven 27. prosince 1892 *sběrací výbor*, v jehož čele stál Antonín Kosina a jako místopředseda působil Josef Petrák. Petrák vykonal množství přednášek v okolí o důležitosti sběrů pro výstavu a shromáždil s ostatními členy materiál pro výstavu v Lomnici, jež proběhla ve dnech 12. – 19. srpna 1894. Ve výkonném výboru čteme jména učitelů Petráka, Tichánka, Kosiny a dalších. Petrákovi se podařilo získat pro přípravu krojové části Helenu Martínkovou a pomocníky z řad studentů, Václava Knopa a Jana Kozáka.

Výstava byla umístěna ve dvou učebnách místní školy a obsahovala především národopisné sběry a pak výrobky místních podniků. Její součástí byla i rozsáhlá a zajímavá sbírka minerálií ředitele měšťanské školy Jana Bendy, znalce podkrkonošského permu, která také potom putovala do Prahy. Lomnická výstava se těšila zájmu a pozornosti publika a doprovázela ji řada kulturních podniků, např. sjezd rodáků. Po skončení Československé národopisné výstavy v Praze většina exponátů rozmnožila sbírky muzea, jež bylo přemístěno do velké světnice v druhém patře radnice. A Josef Petrák tu za nedělních odpolední až do roku 1909 provázel hosty.[63]

Nenápadný *Jozífek* se postupně stal v Lomnici nad Popelkou všeobecně uznávanou, váženou, a hlavně oblíbenou osobností se značným vlivem v obecním zastupitelstvu, který uplatňoval jako druhý náměstek starosty. Zdá se ale poněkud nápadné, že ho dlouhodobě *předbíhali* jeho kolegové na zdejších školách ve služebním postupu, když se obsazovala řídící a dobře placená místa na obecné škole chlapecké, dívčí i měšťanské. Bylo to pro nedostatek Petrákovy loajality vůči monarchii?

Teprve v roce 1909 dochází i k náležitému ocenění Petrákovy pedagogické práce, kdy je jmenován definitivním řídícím učitelem na obecné škole v Libuni. Ocenění – snad, ale zároveň vytržení z prostředí, které dlouhé roky s úsilím pomáhal vytvářet. Loučení s Josefem Petrákem se ujali lomničtí ochotníci. Po představení dne 25. prosince 1908, kdy se hrál kus Slavomam, mu ředitel spolku Antonín Jirounek poděkoval za vykonanou práci a věnoval na památku fotografie všech členů spolku.

V Libuni

S platností od 1. ledna 1909 byl Josef Petrák přeložen z Lomnice nad Popelkou do funkce definitivního řídícího učitele obecné školy v Libuni. Uvítala ho obec s rozvinutou národní a vlasteneckou tradicí, kterou zde po dlouhou řadu let vytvářel děkan P. Antonín Marek, dědic a pokračovatel odkazu jungmannovské generace národního obrození. Do místní školy včetně přiškolených míst byly zapsány dvě stovky dětí, které se učily ve čtyřech třídách. Petrák převzal školu po dobrém pedagogu Josefu Knížkovi, jenž odcházel do penze vyznamenán zlatým křížem za pracovní zásluhy. S trojicí kolegů Korbelářem, Vávrou a Rambouskem si velmi brzy porozuměl.

Také rodina tu prožívá počáteční období klidu a pohody. Hned na podzim u Petráků slaví svatbu dcery Jaroslavy, která se provdala za Josefa Valentu. Spolu pak odcházejí do Prahy, kde manžel získává místo správce nemocnice. Syn Miloš končí studia na vyšší reálce v Jičíně a pak přechází též do Prahy, kde se věnuje studiu stavebního inženýrství na Vysokém učení technickém.

Hned první rok v novém místě obrátil Josef Petrák pozornost ke své lásce, k divadlu. Se školními dětmi společně nacvičili hru Františka Brunclíka *V zahradě Krakonošově.* Později *Slepou babičku,* Matějkovu *Perníkovou chaloupku* a Pravdova *Učitele ve francouzském zajetí.*[64]

Do režisérské práce se Josef Petrák pustil i s libuňskými ochotníky. Bylo tu na co navazovat, protože jejich spolek tu zdárně pracoval už od roku 1864 pod žezlem samotného P. Antonína Marka a později kaplana Vincence Rameše. Po nich nacvičoval divadelní hry i učitel František Zelenka. Spolek měl k dispozici vlastní knihovnu, čítající 450 svazků, z toho polovinu dramatických děl.[64a]

Osvětové působení školy a učitelů v místě se snažil Josef Petrák rozšířit i na dorůstající mládež přednáškami v tzv. *Besídkách dorostu.* Počáteční značný zájem s účastí kolem padesátky posluchačů na jednotlivých sezeních (v roce 1910 pět akcí) ale postupně vychládal a v dalším roce se vytratil k Petrákově lítosti docela. *Lid náš nedovede si uložiti dobrovolně za povinnost něco, co je mu třeba i velmi prospěšno, není-li k tomu donucován zákony. Nebýti zákonů, však by i ta školní docházka byla velmi ubohá. Nerad, nerad loučím se s besídkami, na jejichž začátky byl jsem nemálo hrd.*[65]

Pokračuje dál ve své činnosti jako člen okresní školní rady, již zahájil už v Lomnici roku 1906 a v níž setrval až do roku 1918, tedy dvě šestiletá funkční období. Dost času mu zabírá i vedení podpůrného učitelského spolku (1898 – 1910).[66] Poměrná pohoda v práci i v rodině končí roku 1914 pověstným listem císaře Františka Josefa, uvozeným slovy *Mým národům...* V Libuni zasa-

huje válka do života obce i každé rodiny. Ze 630 obyvatel devadesát mužů bylo nuceno obléknout rakouské uniformy a čtrnáct se jich nevrátilo ze zákopů a polních lazaretů.

Mezi prvními odvedenými byl osmatřicetiletý Petrákův kolega Antonín Vávra, pozdější pečlivý obecní kronikář. Měl ale štěstí. Brzy byl propuštěn jako *waffenunfähig* (zbraně neschopný). Zato další člen sboru Čeněk Korbelář narukoval 16. srpna 1915 a na čtyři třídy zůstali tři učitelé. Ve druhé třídě se tedy učilo obden a později v době nedostatku uhlí se třídy střídaly jen v jedné vytápěné učebně. Mnohé řádky školní kroniky[67] a posléze i shrnující zápis z roku 1922 kroniky obecní[68] zaznamenávají ten příval bídy hmotné a s ní vzápětí i mravní, které Josef věnuje stejnou pozornost.

Zpočátku jako by válka stmelila lidi dohromady. Libuňští, zejména ženy, mezi nimi i Marie Petráková, žena řídícího učitele, ale také on a jeho syn, student Miloš, pomáhají raněným vojákům při průjezdu lazaretních vlaků obcí poskytováním občerstvení, při organizaci sbírek a podobně. Později v druhé polovině války se nedostatek potravin a dalšího zboží stává katastrofální.

Tvrdé zkušenosti z války umocňují Petrákovo sociální cítění, které je dokumentováno řádky libuňské školní kroniky: *To právě je válka: jeden úžasně bohatne, druhému jest údělem žebrácká mošna.*[69]

Národ ale platí i daň nejdražší – krví a životy synů a otců rodin. Platí i Josef a Marie Petrákovi. Syn Miloš, student inženýrství na technice v Praze, narukoval jako jednoroční *dobrovolník* 21. června 1915 a po nasazení na východní frontě hyne *na přední stráži* 18. ledna 1916 u Čartoryjska zasažen ručním granátem.[70]

A bída mravní? Jeho hrob, českými kamarády pěkně upravený, dal velící hejtman rozmetat, protože nevěnovali stejnou pozornost i hrobu s ním padlého kadeta – Němce. Dojemný příběh syna branského rodáka zaujal soucitného krkonošského povídkáře a učitele Josefa Šíra. Vložil ho do úst horákyně Petračky na cestě *do kraje* za trochou potravin na přežití.[71] Na italské frontě padl i syn učitele Rambouska Alois.

V posledním roce války důvěra v monarchii valem chladne a úřady se to snaží zachránit vyhledáváním vhodných tipů k udělení medailí *za věrné služby*. Mezi *oběťmi* jsou i dva přátelé, Josef Petrák z Libuně a Josef Tichánek z Lomnice nad Popelkou. Samozřejmě k jejich velké neradosti. Místodržitelství a zemská školní rada kritizují nesprávný postup vůči jmenovaným, protože oba prý ... *medaile za věrné služby hodlají nepřijmouti.*[72]

Je přirozené, že konec války a vznik Československa v Libuni uvítali s nadšením a hlavně s nadějemi. Josef Petrák ulehčeně konstatuje, že *zámky spadly s úst učitelových.*[73] Ujímá se slavnostního projevu na hojně navštívené

oslavě vzniku republiky, která se koná na prostranství u pomníku P. Antonína Marka 30. října 1918.

Život se však do mírových kolejí vrací velice pomalu. Práce v *aprovizační komisi*, jejímž členem Josef Petrák v Libuni je od srpna 1915, se ukazuje dále nutná a trvá až do roku 1921.

V roce 1919, kdy se dožívá Josef sedmašedesáti let, je 30. března vyřízena jeho žádost o penzionování. Přijímá uznání ministra školství mladé republiky *za horlivé a úspěšné působení ve službách školních*.

Mladá republika kromě národní svobody s sebou přinesla i myšlenkové uvolnění. Otřásla mj. i dominantním postavením římskokatolické církve, s jejímiž představiteli měl v minulosti zejména Josef potíže. Vztah k ní a náboženství vůbec řešil maximálně radikálně bratr Eduard, jak svědčí už jednou zmíněná poznámka *bez vyznání* u jeho jména v branské matrice narozených. Dcera Eduardova Emma rozmnožila obec českobratrskou v Praze. Josef zůstal věřícím a ovlivněn národními tradicemi, zejména husitstvím, přihlásil se po převratu k nově vzniklé československé církvi dr. Farského, tedy ke ctitelům Mistra Jana Husa. Libuňské období Josefa Petráka končí v roce 1925, kdy se stěhuje do Prahy, aby žil poblíž své dcery Jaroslavy.

Petrákové a Praha

Česká metropole představuje pro Petráky nejen studnici vzdělání a inspirující zdroj vlasteneckého uvědomění (Josefova studia), ale také po letech místo existenčního zakotvení, zajištění a nakonec i životní útočiště. V Praze zastihuje Eduarda již rok 1887, kde nastoupil na místo podučitele v německé škole na Královských Vinohradech, v tehdejší Moravské ulici. Byl to značný krok zpátky z místa řídícího učitele pětitřídní maršovské školy, ale zřejmě jediná cesta ze situace, již kolem něho vytvořili jeho nepřátelé. Dva roky prý proti němu trvaly útoky v tisku. Zdá se však, že se jich neúčastnil nikdo z Krkonošského spolku.

Při stěhování mu Petrák prodal většinu svých knih, takže spolková knihovna získala cennou kolekci převážně regionální literatury. Jednotlivé svazky opatřené Petrákovým razítkem v knihovně Krkonošského muzea ve Vrchlabí dodnes registrujeme a jsou cennými studijními pomůckami.

V pozůstalosti v Krkonošském muzeu v Jilemnici, zachráněné Jindřichem Ambrožem, nacházíme Petrákovy spolkové legitimace (poslední z roku 1921), které svědčí o tom, že si i v Praze udržoval členství v maršovské skupině RGV též po válce. Občas navštěvoval valné hromady, pokud se konaly o prázdninách.

Počáteční existenční potíže mu pomohl překlenout továrník a mecenáš RGV Prosper Piette de Rivage, kterému jistě mimo jiné šlo o to, aby neuvízly dokončovací práce na krkonošském průvodci: *V tu dobu* (rozuměj po roce 1887) *se ke mně zachoval neobyčejně šlechetně továrník Prosper Piette, rodem Francouz, který mi ještě po léta vyplácel služné, ač jsem se stal na Vinohradech definitivním učitelem.*[74]

Na ocenění svých pedagogických schopností nemusel Eduard v Praze dlouho čekat a již v roce 1894 se stává ředitelem vinohradské německé desetitřídky, v jejíž budově také s rodinou bydlí asi do roku 1911, kdy se stěhuje do soukromého domu.

Dne 11. února 1904 však zasáhla do rodinného života Eduardova osudová rána. Byla jí sebevražda teprve osmnáctiletého syna Vladimíra, na delší čas poznamenávající rodinné klima.

Jaké životní osudy připravila Eduardovi a jeho rodině světová válka, nejsme informováni. Ojedinělou bratrovu zmínku zachycujeme v libuňské obecní kronice, která naznačuje, že ani v Praze pro rodinu Eduarda i ostatní nebyl život jednoduchý: Eduard s chotí *odešli v létě 1917 na nějakou dobu do Doks, doufajíce, že na venkově spíše se snad najedí. Přišli ale z deště pod okap: mouka žádná, chléb žádný, brambory žádné, nemluvě o mléku, mase a tukách. Aby pro zítřek přece něco opatřili, sbírali klásky, jež v noci vydrhli a zrní na kávovém mlýnku semleli. Druhý den upekla se placka. Sbírali, pražili a mleli žaludy, náhražku za kávu. Co všechno se vykouřilo...*[75]

Z pozdějších dokladů usuzujeme, že vinohradská obec se na své škole prostřednictvím učitelů české národnosti snažila o klima národní snášenlivosti, jež přetrvalo do vzniku samostatného československého státu. Německé etnikum se ocitlo v pozici menšiny, což u něho vyvolalo pocity národnostního ohrožení. Nacionalistická hysterie se mj. obrátila také proti českým učitelům a samotnému Petrákovi, kteří museli čelit útokům ze strany německého inspektora. Nedivme se, prosím, jde o rok 1922! *Teď však opět zavanul ‚severák', nastoupil germanofilský kurs. Na naší škole bylo až do letoška několik starých učitelských sil Čechů, kteří již dávno překáželi německým štváčům, v první řadě inspektorovi. Navrhl ministerstvu řadu mladých učitelských osob (vesměs jeho protekční chráněnce) pod záminkou, že jsme všichni již přes 60 let staří – a ministerstvo mu k tomu dalo placet. Nejpovedenější na tom jest, že nově ustanovení jsou vesměs zuřiví nacionálové.*[76] Čtyři Češi a dva staří Němci z vinohradské německé školy museli odejít. Eduard Petrák si však místo ředitele ještě udržel až do penzionování roku 1924 s tím, že nemohl učit.

Metropole českého národního života Praha si získala na celý život i nejstaršího Josefa, který ji poznal už na studiích a stále se sem rád vracel, zejmé-

na od doby, kdy mohl navštívit oba své dobře se zde uchytivší bratry v jejich rodinách, nejvíce však dceru Jaroslavu se zetěm. Uvítal i příležitost k *úřední* cestě do Prahy, když byl zvolen delegátem Semilska na všeobecnou učitelskou konferenci o prázdninách roku 1902.[77] To ještě netušil, že zde dožije i svoje roky poslední...

Kontakt Eduardův s rodným krajem tedy zajišťoval především bratr Josef. K jeho posílení dochází v době poválečné, kdy sice postupně Krkonošský spolek na svého zakladatele zapomíná (přestali mu posílat i časopis), ale hlásí se přímo z Krkonoš pilný pokračovatel ve vlastivědné práci a v propagaci pohoří Jindřich Ambrož, městský tajemník v Jilemnici. Při jeho osobní návštěvě v Praze u Petráků bohužel nedošlo k osobnímu kontaktu obou mužů. Ambrožovi šlo zřejmě o to, aby od něj získal pro muzeum a pro svou budoucí práci zbylý písemný materiál, jehož existenci v pražském bytě u Petráků tušil. Dále chtěl zřejmě motivovat zkušeného publicistu pro práci na aktualizovaném, a také asi českém vydání krkonošského průvodce.

Po delší přestávce Ambrož dostává obsáhlý dopis, kde Petrák omlouvá své zpoždění a oznamuje, že pro Jilemnici připravil *sbírku* ze své knihovny a beden na půdě. *Posílám Vám všechno, co ještě z krkonošské literatury zbylo v mém majetku.*[78] Jak Ambrož udává, šlo o kolekci knih, spisů, fotografií, legitimací, map apod. Vzpomíná také na Petrákovu poslední návštěvu v Krkonoších (zřejmě roku 1923), s nimiž se rozloučil před třiceti sedmi lety, kdy se také zastavil v Jilemnici. *Jeho mohutná postava byla již sehnuta a nádherný plnovous, půl metru dlouhý, značně zešedivěl.*[79] Na Ambrožova pozvání do hor reaguje poněkud lítostivě: *S sedmašedesátkou na zádech se už špatně leze po horách. Nebude mi těch věcí více třeba. Mé děti vyrostly v Praze a Krkonoše jsou jim cizí, aspoň ne tak k srdci přirostlé jako mně – a Vám.*[80] Tím má na mysli prvorozenou Emmu a po zemřelém Vladimírovi ještě Břetislava.

Později si stěžuje i na zdravotní potíže, které by mu byly jistě překážkou při shromažďování nového materiálu v terénu pro průvodce. *Nějaké to lezení po kopcích je mi obtížné – ne že by chybělo síly, ale proto, že se nesmírně potím, kupř. i při mé cestě do školy.* Petrákovi se přestěhovali ze školního bytu v Moravské ulici na Vinohradech již před válkou do Londýnské ulice. Na pozdějších legitimacích je uváděn Eduard jako *majitel domu* s adresou bydliště v Hálkově ulici čp. 53 (nebo 51/263). Praha zůstala domovem Eduarda Petráka i po jeho odchodu do penze v roce 1924 a 27. září 1931 Petrák umírá. Po smutečním obřadu, kde zaznamenáváme z členů rodiny krom manželky Emilie a syna Břetislava ještě dceru Emmu, učitelku (provdanou Černou), a Vlastu (provdanou Pražákovou), bylo jeho tělo zpopelněno v krematoriu na Olšanech. Charakteristické pro přerod Krkonošského spolku v krajně nacio-

nalistickou sudetoněmeckou organizaci je, že o smrti zakladatele ve spolkovém tisku neuveřejnili jeho funkcionáři ani řádku.

Zato uctění památky Eduardovy se velmi aktivně ujímá Jindřich Ambrož. V kondolenčním dopise rodině zemřelého najdeme tyto řádky: *S bolestí vzpomínáme, že nevděkem jednotlivců vyštván jsa z Krkonoš, nemohl pokračovati ve své zářivé působnosti, která by byla zajisté ještě mnoho dobrého horám a jeho obyvatelům přinesla. Za svou práci prý bohužel obdržel jen... vděk jím milované přírody, jež život jeho oblažovala*, ale od lidí *naposled jako většina pracovníků pro veřejnost nespravedlivý a bolestný nevděk lidský.*[81]

Zprávu o úmrtí napsal také do Národních listů a poslal ji telegraficky do Prahy s žádostí o otištění v den kremačního obřadu. Dva krátké nekrology vyšly anonymně i v německém tisku (Deutsche Woche a Reichenberger Zeitung), pravděpodobně též Ambrožovým přičiněním. Velmi záhy se dostává Ambrožovi poděkování za zhodnocení bratrovy práce v nekrologu v dopise od bratra Josefa. Je datován vzápětí po kremaci, 2. října 1931 na Žižkově, U rajské zahrady čp. 13, kde libuňský penzista žil na odpočinku. O postojích zemřelého, přestože žil a pracoval v německém prostředí, svědčí věta: *Co br. Eduard vytrpěl pro své české smýšlení, byla by zvláštní kapitola.*[82]

Pozadu s díkem nezůstává ani vdova Emílie Petráková, která tlumočí skromné přání rodiny pojmenovat po zapomenutém zakladateli Krkonošského spolku některou z horských stezek.[83] Jindřich Ambrož samozřejmě zajíždí do Vrchlabí a zasahuje ve věci u předsedy RGV Quido Rottera. Zůstává však jen u slibu a Krkonoším *Petrákova stezka* chybí dodnes.[84]

Metropole dávají příležitost vyniknout jednotlivcům, ale desetitisíce v ní mizí jako kapka v moři. V pražském mraveništi lidských osudů kromě Eduardova končí i Josefův. Někdy v roce 1925 odchází libuňský penzista k své provdané dceři, aby tu v Praze strávil svůj životní podzim. Těšil se stále dobrému zdraví, které mu umožňovalo účastnit se schůzek spolku penzistů, kde byl vítán pro svou jemnou a družnou povahu. Ve volných chvílích shromažďoval materiál pro rodinnou kroniku a o P. Antonínu Markovi. Při této práci, necelý půlrok po bratrovi, dne 11. února 1932 zemřel. V témže olšanském krematoriu se s ním rozloučili mj. jeho bývalí spolupracovníci a přátelé A. Munzar z Lomnice nad Popelkou a A. Vávra z Libuně.[85]

Littera scripta manet... ano i ne

Při pohledu na životy obou bratří je třeba se s uznáním sklonit také před jejich publicistickou činností. U mladšího Eduarda zaznamenáváme její zenit v době na počátcích věku zralého muže, u Josefa později.

První publicistické počátky Eduardovy hledejme v místním tisku ještě před založením Krkonošského spolku roku 1880. Jde zejména o Riesengebirgszeitung a Trautenauer Wochenblatt (Krkonošské noviny a Trutnovský týdeník), dnes velmi těžko dostupné. V oddíle, vyhrazeném pro fejetony, nacházíme jeho několikadílné seriály, věnované Krkonoším, jako např. *Skizzen aus Riesengebirge* I. - III. (Skicy z Krkonoš), *Genrebilder aus Heimat* I. - V. (Žánrové obrazy z domoviny), *Die Poesie in Fremdenbüchern - Studien von einer Kammwanderung* (Poezie v návštěvních knihách - studie z putování po hřebeni) a beletristický útvar *Izabella*. Ty ho učinily v regionu známým a do jisté míry populárním.[86]

Dále tu znovu připomeňme jeho redaktorskou činnost při vydávání spolkového časopisu *Das Riesengebirge in Wort und Bild* do roku 1887 a pak hlavně jeho krkonošského průvodce.[87] Tehdy mu bylo kolem třicítky a vše psal německy v souladu s potřebami spolku.

Petrákem otiskované jednatelské zprávy v časopise ze zasedání hlavního výboru spolku, valných hromad i zprávy z jednotlivých místních skupin RGV jsou cenným dokumentem. Zvlášť proto, že ručně psaná kniha protokolů ze sezení RGV, která s Petrákem putovala do Prahy, připomínaná ještě v roce 1931 jeho synem Břetislavem, je dnes nezvěstná.[88] Regionální historiky by jistě zajímal i na stejném místě jmenovaný rukopis *Ortskunde Marschendorf* (Místopis Maršova) a čtyřdílný roční výkaz o činnosti školy Prospera Piette *(Jahresbericht der Schule Piette)*, stižené týmž osudem. Najdou se ještě někde?

Jazykový styl staršího bratra Josefa Petráka z období jeho aktivního věku, jenž psal výhradně česky, poznáváme nejvíce ze školních kronik jím vedených (Lomnice nad Popelkou, Slaná, Libuň). Jsme též informováni o jeho tištěných statích v ústředních časopisech Český lid, Časopis přátel starožitností a v jičínském Krakonoši.

K opravdovému vrcholu publicistiky Josefa Petráka dochází však po jeho penzionování ve dvacátých letech. Jednak získal více času ke studiu, kterého se mu dříve pro práci ve škole nedostávalo, a potom potřebný prostor.

Jím se stal shodou okolností *Vlastivědný sborníček pro školu a dům Lomnicko nad Popelkou*. Jako jeho majitel a vydavatel se hlásí nám známá Učitelská jednota Komenský v Lomnici. Tato *bible Lomnicka* začala vycházet v září roku 1920 v útlých šestnáctistránkových sešitcích desetkrát ročně a jako periodikum se bohužel dožila jen velmi krátkého pětiletého trvání. Redakcí byl Jednotou pověřen nadšený vlastivědný pracovník a regionální historik Lomnicka, učitel v Nové Vsi nad Popelkou, Josef Jan Fučík (1859 – 1930).[89] S velkým úsilím kolem sebe shromáždil dosti reprezentativní okruh

spolupracovníků a přispěvatelů, především z řad učitelů, jimž ovšem šel sám ve psaní příkladem. Sborníček a jeho autoři se zaměřovali hlavně na historickou tematiku Lomnice a jejího okolí, věnovali pozornost přírodě, národopisu, společenskému životu, kultuře, pamětem a vzpomínkám. Redaktor popřával místo i poezii z dílny místních autorů.

Při prohlídce obsahu jednotlivých ročníků zjišťujeme, že po J. J. Fučíkovi byl nejpilnějším autorem právě Josef Petrák, Fučíkův přítel. Zásoboval ho hlavně regionálními články nebo jen krátkými etnografickými postřehy ze svého okolí. Pozoruhodný je zejména jeho několikadílný seriál *Letopisy divadel na Lomnicku,* začínající v 2. ročníku, vzpomínky na počátky lomnického Sokola nebo městského muzea v Lomnici či vzpomínkové vyprávění *Můj exil* a další.

Když se Sborníček dostával do odběratelské krize a zájem spolupracovníků klesal, Josef Petrák Fučíkovi píše: *Ty Vaše lamentace o Sborníčku chápu. Řekněme si upřímně: jsme my dva skoro jediní, kteří Sborníček zásobujeme. Ale člověk se vyčerpá... Přestat se Sborníčkem byla by ostuda.* Jako východisko ze situace doporučuje sebekriticky omezit na polovinu *starou plesnivinu* (tj. vlastivědnou náplň) a zařazovat také např. vychovatelský článek, dětskou besídku, povídku, přírodovědné a zeměpisné články.[90]

Leč měsíce Sborníčku jsou desátým číslem pátého ročníku sečteny. Jeho konec v roce 1925 zhruba souvisí s odchodem Josefa Petráka do Prahy. V řádcích na rozloučenou přeje příteli Fučíkovi *mnoho síly k probíjení se trnitou cestou veřejné práce.* Na nás zůstává odhadnout příčiny jeho odchodu z kruhu přispěvatelů a zároveň také z Libuně, o kterých se nechce šířit.[91]

Poznámky

1 Z novější literatury např. Urban, Otto: *Česká společnost 1848 – 1918.* Praha 1882. Kořalka, Jiří: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914.* Praha 1996.

2 Schmid, Ludvík: *Horní Branná.* Horní Branná 1980.

3 Jirásko, František: *J. M. Král a jeho místo ve východočeském národním obrození.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 3. Bystrá nad Jizerou 1990, s. 9–28.

4 Jirásko, František: *Muži roku 1848 z Krkonoš: Jan Slavomír Tomíček.* Krkonoše, 1988, č. 4, s. 26–28.

5 Janda, Josef: *Hornobranský Slavín.* Krkonoše, 1937-1938, s. 26–27.

6 Státní oblastní archiv Zámrsk, Sbírka matrik, matrika narozených FÚ Horní Branná, č. 5754, fol. 72 a 22.

7 Schmid, *Horní Branná,* s. 30. Také Janů, Otakar: *Rok 1848 v Podkrkonoší.* Turnov 1948, s. 93 a 99.

8 Schmid, c. d., s. 42.

9 Státní okresní archiv (dále jen: SOkA) Semily, Obecná a měšťanská škola chlapecká Lomnice nad Popelkou, inv. č. 1, Kronika obecné a měšťanské školy chlapecké v Lomnici na Jičínsku (KR-140).

10 Petrák, Josef: *Národní besedy.* In: Lomnicko nad Popelkou. Roč. 3. Lomnice n. P. 1923, s. 65.

11 SObA Zámrsk, matrika narozených FÚ Horní Maršov, 1881-1896, č. 44-4660, fol. 88 a 124.

12 Jirasek, Franz Josef – Patzak, Josef: *Volks- und Heimatkunde des politischen Bezirkes Hohenelbe.* Hohenelbe 1907-1915, s. 1188.

13 SOkA Semily, KR-140, s. 216–217.

[14] První česká škola zde byla založena s 38 dětmi teprve roku 1913 jako soukromá jednotřídka Národní jednotou severočeskou. Jirasek - Patzak, c. d., s. 1192.

[15] SOkA Trutnov, K. u. k. deutsche Lehrerbildungsanstalt in Trautenau. Schuljahr 1878-1879, Katalog der Candidaten, welche sich der Reifeprüfung untergegangen haben, č. 111, Zahl. 65 a 85.

[16] Jirásko, František: *Činnost RGV a projevy německého buržoazního nacionalismu v Krkonoších.* Diplomová práce, Pedagogická fakulta Hradec Králové, katedra historie. Hradec Králové 1978, s. 18, 30, 42 a 47.

[17] Petrák, Josef: *Můj exil.* In: Lomnicko nad Popelkou. Roč. 3, 1923, č. 6, s. 94–95.

[18] SOkA Semily, KR-140, s. 213. Inspektorem od roku 1883. Publikoval v pedagogických časopisech Národní škola, Školník, Posel z Budče. Vydal učebnici němčiny pro 3. ročník, Pravopisná cvičení z češtiny (3 díly) a učebnici měřictví s metodikou.

[19] Tamtéž, s. 90 - 94.

[20] Petrák, Josef: *Ještě vzpomínka na J. Janďourka.* In: Lomnicko nad Popelkou. Roč. 2, 1921/22, č. 3, s. 42 - 43.

[21] SOkA Semily, KR-140, s. 116.

[22] Tamtéž, s. 119.

[23] Tamtéž, s. 161. Ve školním roce 1880/1881 měli podučitel E. Halík (1. třída) 61 žáka, učitel J. Dvořáček (2. tř.) 52 žáky, učitel J. Petrák (3. tř.) 68 žáků, učitel V. Obešlo (4. tř.) 57 žáků a učitel J. Knížek (5. tř.) 49 žáků.

[24] Tamtéž, s. 116.

[25] SOkA Semily, OŠV Semily, sign. II 6 20/60, žádost J. Petráka zemské školní radě z 29. dubna 1874.

[26] Tamtéž, přípis zemské školní radě ze 7. prosince 1874.

[27] Tamtéž, přípis zemské školní radě od okresní školní rady z 21. srpna 1877.

[28] SOkA Semily, Národní škola Slaná, inv. č. 2, protokol konferenčních schůzí, zápis z 3. září 1878.

[29] SOkA Semily, OŠV Semily, sign. II 6 20/60, přípisy okresní školní radě v Semilech z 16. ledna 1878 a 22. září 1879.

[30] Viz pozn. 17.

[31] SOkA Semily, OŠV Semily, sign. II 6 20/60, Petrákova žádost okresní školní radě ze dne 16. června 1879.

[32] Tamtéž, stížnost J. Koubleho okresní školní radě ze dne 27. června 1879.

[33] Tamtéž, okresní školní rada v Semilech zemské školní radě dne 24. června 1879.

[34] SOkA Semily, Národní škola Slaná, inv. č. 2, protokol konferenčních schůzí, zápis ze 7. října 1880.

[35] Jirasek – Patzak, c. d., s. 1159–1160.

[36] Tamtéž, s. 1145–1147.

[37] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Eduard Petrák Jindřichu Ambrožovi dne 26. května 1923.

[38] SObA Zámrsk, kniha narozených FÚ Horní Maršov, 1881–1896, č. 44-4660, fol. 88 a 124.

[39] Jirásko, František: *Krkonošský spolek a jeho význam pro poznání regionu.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 10. Semily 1997, s. 87–108.

[40] Jirásko, František: *Zapomenutý zakladatel.* Krkonoše, 1994, č. 3, s. 28–30.

[41] Hoser, J. K. E.: *Das Riesengebirge in einer statistisch topographischen und pitoresken Uebersicht.* Wien 1804.

[42] *Das Riesengebirge in Wort und Bild.* Roč. 1886, č. 3, s. 83. Zápis ze VII. valné hromady RGV 29. srpna 1886.

[43] SOkA Semily, KR-140, s. 213. Zde jsou stručné životopisy některých učitelů, působících na škole v polovině 80. let 19. století.

[44] Tamtéž, s. 143.

[45] Tamtéž, s. 216–217.

[46] Tamtéž, s. 218.

[47] Tamtéž, s. 224.

[48] Tamtéž, s. 237–238.

[49] SOkA Jičín, Národní škola Libuň, Kronika školní, díl I. od roku 1842 do roku 1938 obecné školy v Libuni, s. 252.

[50] SOkA Semily, OŠV Semily, sign. I 6 20/126. Petrákova žádost okresní školní radě o zdravotní dovolenou z 29. listopadu 1882.

[51] SOkA Semily, KR-140, s. 175.

[52] SObA Zámrsk, kniha narozených FÚ Lomnice n. P., 1872–1890, s. 299.

[53] SOkA Jičín, NŠ Libuň, kronika I, s. 267.

[54] SOkA Semily, KR-140, s. 283 a 294, 249.

[55] Tamtéž, s. 302.

[56] Jedlička, O.: *Pomněnka z hor.* Hradec Králové, bez data.

[57] Jirásko, František: *První sokolský výlet na Krkonoše r. 1873.* Krkonoše, 1993, č. 11, s. 24–25.

[58] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Eduard Rudolf Petrák J. Ambrožovi, Král. Vinohrady 2. 11. 1922.

[59] Obecní úřad (dále ObÚ) Libuň, Kronika obce Libuň, 1. svazek, s. 130 a násl.

[60] Munzar, A.: *Za zesnulým Jos. Petrákem.* Opis z 3. čísla Věstníku učitelských penzistů, roč. 1932.

[61] Polák, Antonín: *60 let pěv. spolku Bořivoj v Lomnici nad Popelkou.* In: Lomnicko nad Popelkou. Roč. 2. Lomnice n. P. 1922, č. 10, s. 145 a n.

[62] Petrák, Josef: *Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou.* In: Lomnicko nad Popelkou. Roč. 5. Lomnice n. P. 1925, s. 103.

[63] SOkA Semily, KR-140, s. 259, 264, 269.

[64] SOkA Jičín, NŠ Libuň, kronika I, s. 250, 273, 283.

[65] Tamtéž, s. 259.

[66] SOkA Semily, OŠV Semily, sign. inv. č. 217, osobní výkaz definitivního řídícího učitele v Libuni Josefa Petráka.

[67] SOkA Jičín, NŠ Libuň, kronika I, s. 283–309.
[68] ObÚ Libuň, Kronika obce Libuň, 1. svazek, s. 127 a násl.
[69] SOkA Semily, KR-140, s. 301.
[70] Tamtéž, s. 300–301.
[71] Šír, Josef: *Cestou. Hory za války.* Vrchlabí 1945, s. 261-265.
[72] SOkA Semily, OŠV Semily, k. 189, sign. III 20/4, přípis zemské školní rady okresní školní radě z 25. září 1918.
[73] SOkA Jičín, NŠ Libuň, kronika I, s. 317.
[74] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Eduard Rudolf Petrák J. Ambrožovi, Král. Vinohrady 2. listopadu 1922.
[75] ObÚ Libuň, Kronika obce Libuň, 1. svazek, s. 158.
[76] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Eduard Rudolf Petrák J. Ambrožovi, Král. Vinohrady 2. listopadu 1922.
[77] SOkA Semily, KR-140, s. 294.
[78] Viz tentýž dopis jako v pozn. 74 a 76.
[79] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, *Za Eduardem Rudolfem Petrákem,* strojopis Ambrožovy vzpomínky (?).
[80] Dopis, citovaný v pozn. 74.
[81] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, koncept dopisu Jindřicha Ambrože z 30. září 1931 rodině Eduarda Rudolfa Petráka.
[82] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Josef Petrák Jindřichu Ambrožovi 2. října 1931.
[83] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Emílie Petráková Jindřichu Ambrožovi 13. října 1931.
[84] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Jindřich Ambrož Břetislavu Petrákovi 30. prosince 1931, kopie.
[85] Viz pozn. 60.
[86] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, zachováno ve výstřižcích.
[87] Jirásko, *Krkonošský spolek,* s. 104 a násl.
[88] Krkonošské muzeum Jilemnice, Pozůstalost J. Ambrože, Břetislav Petrák Jindřichu Ambrožovi 25. prosince 1931.
[89] Procházka, Lubomír: *Význam J. J. Fučíka pro národopisnou a vlastivědnou činnost v Podkrkonoší.* In: Člověk a kultura v Krkonoších a v krkonošském podhůří I – II. Praha 1985, s. 230–232.
[90] Městské muzeum Lomnice nad Popelkou, Pozůstalost J. J. Fučíka (?), Josef Petrák J. J. Fučíkovi.
[91] *Josef Petrák.* In: Lomnicko nad Popelkou. Roč. 5, Lomnice n. P. 1925, s. 160.

František Jirásko: Gebrüder Eduard Rudolf und Josef Petrák. Paralleler Lebenslauf

Der Aufsatz zeigt anhand der Lebensschicksale der Gebrüder Petrák aus Horní Branná das politische Klima im Gebiet des Riesengebirgsvorlandes und die komplizierte nationale Situation in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts und am Anfang des 20. Jahrhunderts.

Josef hatte im tschechischen Milieu in der Stadt Lomnice nad Popelkou Fuß gefasst und wurde dort ein anerkanntes Mitglied und leitende Persönlichkeit in mehreren Vereinen, hingegen Eduard Rudolf stellte damals seine Kräfte und Kenntnisse beim Aufbau des Riesengebirgsvereines (RGV) im damals vorwiegend deutschen Milieu der Umgebung von Vrchlabí (Hohenelbe) und Trutnov (Trautenau) zur Verfügung. Dieser Beitrag weist darauf hin, dass die gegenseitigen Beziehungen dieser beiden Nationalitäten in diesem Gebiet nicht immer kontrovers waren und dass es an Beispielen von freundschaftlich gereichten Händen von tschechischer Seite her nicht gefehlt hatte. Diese Versuche endeten allerdings öfters in der Sackgasse von Seiten eines Teiles der einseitig eingestellten deutschen Intelligenz. Das verursachte bedeutende Schäden, denn vor allem die Initiative und Energie Eduards blieb deshalb nach vielversprechenden Anfängen im Bezug zum Riesengebirgsverein ungenutzt.

(Übersetzt von Werner Fiala)

Vrchní lesní rada Leopold Anger (1875 – 1947) a velkostatek Hrubá Skála

Gustav Novotný

Leopold Anger se narodil dne 23. dubna 1875 v Pelešanech či v Pelešanské myslivně u Turnova v rodině známého lesníka. Měl staršího bratra Jindřicha (12. 4. 1873 – 17. 7. 1921) a dvě sestry – Marii a Hermínu.

Byl však zároveň z rodu proslulého staletou tradicí lesníků. Děd Josef (1799 Hora svatého Šebestiána – 4. 11. 1866 Lipany) se v letech 1813 až 1815 po tři roky učil na myslivce u *učebního principála* c. k. lesního Hineisse, dne 9. 1. 1816 obdržel tzv. Lehrbrief a pak působil jako revírník na velkostatku Pardubice a Zbraslav.[1] Otec Leopold (7. 5. 1837 Lipany – 29. 9. 1915 ? Hořensko) vystudoval reálku a poslouchal ve školním roce 1855/1856 celkem deset přednášek u věhlasného lesníka-novátora Christopha Liebicha (9. 10. 1783 Falkenberg v Pruském Slezsku – 22. 1. 1874 Praha)[2] na pražské stavovské polytechnice. Podle potvrzení z 11. 7. 1856 se jednalo o tyto předměty:

a) lesnickou botaniku, nauku o lesním hmyzu, agrikulturní chemii a rostlinopis,
b) zalesňování a půdní statistiku pro lesní a polní hospodářství,
c) lesní těžbu a účetnictví,
d) nauku o lesní administrativě,
e) nauku o lesní technologii a vedlejší těžbě,
f) nauku o vodním a pozemním dopravnictví,
g) národní hospodářství,
h) nauku o ochraně lesů a lesní policii,
i) myslivost,
j) nauku o moruši a hedvábnictví.

Ze všech uvedených předmětů byl klasifikován po třídenních zkouškách výborně, rovněž *jeho mravní chování vyhovovalo akademickým předpisům.*

Leopold Anger starší působil na velkostatku Zbraslav a Sychrov a od 1. 1. 1858 na velkostatku Hrubá Skála postupně jako adjunkt, nadlesní (1868), přednosta lesní správy, lesmistr (1895) a jeho ředitel. Věnoval se i botanice, pěstění lesů a cizokrajným dřevinám, lesní estetice a myslivosti. Rovněž jeho zaměstnavatel, velkostatkář z Aehrenthalu, se vážně zabýval dendrologií. Založil v Doksanech dva parky s exotickými stromy a zřejmě v roce 1860 arboretum především cizokrajných dřevin na Bukovině u Hrubé Skály. Na ploše asi tří hektarů zde rostla především severoamerická douglaska a dalších devět druhů jedle, pět druhů smrku a několik druhů dubu.[3] Arboretum se stalo živým pomníkem práce vlastníka velkostatku a lesníka L. Angra staršího. Podle nejnovějších údajů v něm rostlo 36 druhů exotických jehličnanů ve 314 exemplářích a 23 druhy exotických listnáčů ve 127 exemplářích.[4] Další park necelý kilometr od předešlého se nazýval *Krasoles*. Rozprostíral se okolo zámku Hrubá Skála na rozloze asi 33 ha. Toto oddělení č. 56 s hmotou asi 10 000 m^3 se vylučovalo *z ohledu lesního krasocitu* z pravidelného hospodaření a těžily se v něm jen souše a vývraty a jedle či buk z náletu.[5]

V Pelešanech působil otec L. Angra po 28 let jako nadlesní a přednosta lesní správy. Sceloval čili arondoval a zalesňoval nově zakoupené lesní parcely a dohlížel na zvelebení selských malolesů. Po dlouhá léta zastupoval skupinu velkých statků v okresních výborech v Turnově a v Lomnici nad Popelkou. V roce 1907 obdržel za vlastníka velkostatku Felixe svobodného pána z Aehrenthalu, vrcholného státního a zemského úředníka, vášnivého jezdce a milovníka koní,[6] rytířský řád Františka Josefa.[7] Krátce na to, v březnu 1908, odešel do výslužby a po osmi letech zemřel.

Leopold Anger junior studoval nejprve nižší reálku v blízkém Jičíně, kvintu pak na vyšší reálce v České Lípě. Snad mu dějepis ve škole a jeho učitel znechutil další studium nebo ho dokonce donutil k odchodu ze školy: *Na tento rok vzpomínal s povzdechem, neboť tamní historik našeho studenta zle trápil s posloupností císařů a konsulů z doby antiky.*[8] L. Anger odešel na předepsanou dvouletou lesnickou praxi na nám neznámé místo (Hrubá Skála?) a po ní do prestižního vyššího lesnického ústavu v Bělé pod Bezdězem, aby jako jeho bratr Jindřich pokračoval v lesnické tradici svého rodu. Zde měl na něho největší vliv prof. dr. Vilém Sallač. V roce 1895 dvouletá studia ukončil a působil po krátkou dobu jako lesní příručí čili adjunkt u lesního úřadu v Kyšperku (Geiersberg).

Zřejmě na počátku roku 1896 vstoupil L. Anger jako lesní praktikant do služeb bosensko-hercegovinské zemské lesní správy v Sarajevě. Po ročním půso-

bení na jihu se vrátil do Čech, kde od 1. ledna 1897 přijal místo lesního asistenta na velkém lesním majetku Hořovice. Jmenování obdržel již 21. 11. 1896.[9] Na velkostatku nakonec působil téměř 25 let, tedy čtvrtstoletí. Tento svěřenský velkostatek knížete Viléma z Hanau měl na počátku našeho století výměru asi 11 848 ha. Z toho pole zaujímala asi 1 361 ha, louky asi 310 ha, zahrady asi 53 ha, pastviny asi 231 ha, lesy asi 9 721 ha (82 procent!) a rybníky necelé 63 ha. Lesy se rozpadaly do šesti polesí čili revírů. Z hospodářského průmyslu vyvíjely činnost železárny a emailovna, ve vlastní režii pak cihelna, pila a pivovar v Hořovicích. V té době velkostatek prodával dříví všeho druhu, prkna, železné zboží, pivo, cihly, ryby a srstnatou a pernatou zvěř.[10]

V roce 1899 složil L. Anger zkoušku pro samostatné lesní hospodáře. Dne 1. dubna 1900 ho proto vlastník jmenoval lesním geometrem a na podzim 1901 jako revírní správce převzal polesí Podluhy o rozloze asi 1 450 ha. Tam založil rodinu s Marií rozenou Týlovou. V červenci 1902 se stal lesním kontrolorem, od 1. října 1907 lesním inspektorem s titulem lesmistr a převzal vedení lesního úřadu v Jincích se třemi polesími o rozloze skoro 6 000 ha. *Lesní úřad jinecký stál tehdy na samotě poblíže nádraží a pár běloušů patřil jako znak k tomuto pánu nad tamními lesy.*[11]

Za poznamenání stojí skutečnost, že se do dnešní doby dochovaly tři hospodářské a sedm porostních map, které vyhotovil v letech 1900 až 1910 lesní asistent či geometr L. Anger na papírovém podkladě v měřítku 1 : 15 000, technikou ručně kolorované litografie.[12]

Na mladého lesníka působila krásná a pestrá krajina, městys vytvářející tradici letoviska, slavné geologické naleziště silurských trilobitů. Jemu svěřené lesy prošly etapou železných hutí a hamrů např. v Komárově, Čenkově a v Jincích, kterým kdysi dodávaly obrovská kvanta dřevní suroviny, především v podobě dřevěného bukového uhlí. Navrch potom získávaly – tak jako jinde – smrkové porosty, s ohledem na jejich rychlejší a snazší vzrůst a např. i chmelovou horečku v severozápadních Čechách, kam se dodávaly smrkové tyčky do chmelnic. Lesní hospodářství zmíněného velkostatku silně ovlivňoval provoz myslivosti, jako ostatně na všech velkých majetkových souborech, tedy poměrně vysoké stavy jelení a srnčí zvěře. Připomíná se i tetřev, tetřívek, bažant, sluka, liška, jezevec, koroptev, zajíc, divoká kachna a rozruch způsobila invaze ondatry. *To vše dovedlo vystřídat zájmy lesníka i myslivce během celého roku.*

Mladého lesníka L. Angra však stále více zajímala biologická stránka lesa. Na Koníčku zachránil zbytek původního smíšeného porostu, typického pro brdskou krajinu. Území dal oplotit před zvěří, aby zaručil přirozené zmlazení *tohoto kusu ráje*. Podporoval přirozené zmlazení ve zbytcích smíšených

porostů i v polesí Královka, v jiných porostech se snažil zavádět některé *exoty,* tedy exotické dřeviny. Založil sbírku ptačích vajec, věnoval se lesní entomologii a biologii lesní zvěře.

V Jincích se přátelil s lesníkem Václavem Berkou, lesním geometrem Moricem Risslem, přednostou stanice Antonínem Pfeffrem, kaplanem P. Ferdinandem Jiříčkem a úředníkem čenkovských železáren J. Müllerem. Dále se angažoval v kulturních podnicích a jako pomocník a mecenáš v tamním okrašlovacím spolku. *Vozíval školní drobotinu na kočáře ze školy* a o Vánocích *u Angrů stávala v jednom z četných pokojů prvního poschodí velká jedle, ověšená od vrchu až ku spodu jen a jen perníky a jinými sladkostmi, a po Třech králích zvávali Angrovi děcka z okolí, aby si šla odstrojovati stromek.*[13]

Na jaře 1917 nastoupil L. Anger jako lesmistr a přednosta lesního úřadu v Hořovicích, jemuž byla podřízena čtyři polesí. Tamní lesy zastihla v roce 1917 mnišková kalamita, jejíž následky nakonec dobře zvládl. Od té doby věnoval mnoho času a sil studiu tohoto škůdce a jeho potírání, odbornému zpracování holožírů a účelnému zalesnění holin po nich. Prováděl desetileté revize lesních hospodářských plánů a podrobně se seznamoval s hospodářskými poměry velkostatku. Konal své služební povinnosti svědomitě a přesně. Kolegové, podřízení, které zahrnoval ochotou a podporou, a přátelé oceňovali jeho *milý zjev, taktní vystupování a společenskou rutinu, kterou si osvojil již v domě otcovském.*[14] Dokázal se včlenit do nejlepší společnosti v Hořovicích.

L. Anger vyjednával po smrti svého bratra Jindřicha dne 17. 7. 1921 s Leopoldem Lobkowiczem, soudem určeným generálním plnomocníkem za nezletilého vlastníka velkostatku Jana Lexu Aehrenthala, o tom, že přestoupí na velkostatek Hrubá Skála na místo lesmistra, vedoucího lesního úředníka a ředitele velkostatku. Dne 28. 8. 1921 psal L. Anger správě velkostatku v Hořovicích žádost o propuštění ze služebního svazku na zdejším velkostatku koncem září, pokud to je možné ze služebních důvodů a s ohledem na příslušná opatření hořovické administrace. Již druhý den rezignaci obdržel vlastník velkostatku.[15] Jindřich Schaumburg z této administrace dne 30. 9. 1921 vystavil L. Angrovi vysvědčení tohoto znění:

Pan Leopold Anger nastoupil do služeb v lesní správě velkostatku hořovického dne 1. ledna 1897 jakožto lesní asistent a dokončil svou kariéru jako lesmistr dobrovolným rozvazem poměru služebního dne 30. září 1921. Po tuto dobu téměř 25 roků byl pan lesmistr Leopold Anger pro záslužnou činnost svou odbornou majitelem velkostatku vážen a pro bezpříkladné své vlastnosti občanské svým úřednictvem jakož i vším obecenstvem ctěn. Podepsaná admi-

nistrace projevuje panu lesmistrovi Leopoldu Angerovi při odchodu jeho vřelé díky za záslužnou činnost a přání všeho blaha do budoucnosti.[16]

Již jako vyzrálý lesník s bohatými zkušenostmi přešel Leopold Anger v říjnu 1921 na velkostatek Hrubá Skála. Tak se stalo, že rod Angerů působil ve službách hruboskalského velkostatku od 1. ledna 1858, tedy po dobu takřka 75 let. O Jindřichu Angrovi se uvádí, že byl vynikající lesní geometr ve službách hruboskalského velkostatku od roku 1899, poté vedoucí nadlesní a od roku 1921 lesmistr a ředitel. Na desetiletí 1906 až 1915 vypracoval decenální lesní hospodářský plán a k němu stejně kvalitní mapové přílohy. Svěřené lesy tedy nově vyměřil, odstranil dřívější rozdělovací síť a opustil svazující šablony překonané hospodářské úpravy lesů, pro orientaci ponechal prosekané hospodárnice čili tenatnice, porosty opatřil značkami a rozlišoval je podle dřevinné skladby. Na bojištích první světové války se sice pohyboval jako důstojník, ale vrátil se s podlomeným zdravím a po krátkém působení ve funkci vrcholného úředníka zemřel. Jeho paní ho přežila o 26 let.[17]

Je zajímavé, že v mezidobí mezi smrtí Jindřicha Angra a příchodem jeho bratra Leopolda konala Ústřední jednota československého lesnictva (ÚJČsL) na velkostatku Hrubá Skála jeden ze svých každoročních sjezdů, valných hromad a vycházek. Tato akce se uskutečnila ve dnech 13. až 15. 8. 1921 mj. pod záštitou městské rady v Turnově. Členy Jednoty, nečleny a dámy na ni zval její předseda ing. Antonín Holub, jednatel dr. ing. Karel Šiman, pokladník Josef Lázňovský a úřednictvo velkostatku např. pozvánkou ve spolkovém časopisu Československý les ze dne 10. 7. 1921. Tento časopis také otiskl *Všeobecný popis lesů velkostatku hruboskalského* od J. Angra.[18]

V neděli dne 14. 8. 1921 se účastníci vycházky shromáždili v osm hodin na náměstí v Turnově a v půl deváté vyrazili přes Pelešany na zříceninu hradu Valdštejna. Prošli po dvou mostech se sochami k hradu. Druhý můstek prý ještě v roce 1825 každý den ráno spouštěl a večer zdvíhal zdejší poustevník. Malá kamenná kaplička v předhradí ochraňovala obraz sv. Jana Křtitele, *věrnou prý to podobiznu slavného našeho básníka Karla Hynka Máchy*. Za druhým mostem viděli návštěvníci na skalním vrcholku kostelík sv. Jana Nepomuckého. Za ním prošli po *pěkných širokých, ze žernovského porfyru vytesaných schodech* do vlastního hradu s pustými a sesutými ochrannými hradbami, pobořenými věžemi, kde *nádherné druhdy síně jen sovám a netopýrům vítaného poskytují útulku*. Z hradu návštěvníci pokračovali cestou, z níž se jim otevíralo nádherné panorama Skalního města, dále do valdštejnského polesí k myslivně v Bukovině, do Krasolesa a do zámku Hrubá Skála. Vycházka končila sestupem tzv. Myší dírou kolem Dračích skal a skály Kapu-

Vrchní lesní rada Leopold Anger.

cín do Lázní Sedmihorky. Tam si její účastníci odpočinuli, poobědvali a vydali se zpět *Podhájem a Krokodílem přes Pelešany* do Turnova.[19] Po skončení valné hromady následující den po vycházce, kde referoval *o pozorováních učiněných při vycházce do lesů* nadlesní Vilém Krýš z Jičína, se účastníci sjezdu naobědvali v hotelích a restauracích v Turnově a večer odjeli domů.

Nesvěřenský zemskodeskový velkostatek Hrubá Skála ležel v nadmořské výšce od 250 až do 740 metrů nad mořem a zaujímal rozlohu více než 4 300 ha. Z toho lesy zaujímaly asi 2 500 ha (58 procent), pole asi 1 170 ha, louky asi 303 ha, pastviny asi 118 ha, zahrady asi 58 ha, chovné rybníky v počtu 11 (J. Anger) či 18 a potoky asi 47 či 60 ha, nehledíme-li na cesty, neplodnou a zastavěnou půdu. Na počátku dvacátých let našeho století se uvádí po sedmi dvorech a polesích, z hospodářského průmyslu dvě parostrojní cihelny, pila a pivovar a ředitelství v Hořensku,[20] pošta Lázně Sedmihorky. Velkostatek zasahoval do více než dvaceti katastrálních obcí v tehdejších soudních okresích Turnov a Lomnice nad Popelkou, které patřily pod okresní hejtmanství Turnov a Semily.[21]

Velkostatkové lesy se nacházely hlavním dílem v pahorkatině a v severovýchodní části měly již horský ráz. J. Anger u nich tedy rozlišoval dvě rozdílná pásma. První pásmo pahorkatiny s průměrnou nadmořskou výškou 380 metrů, tzn. od 250 (Olšová tabule) do 514 (Panna) metrů, před rokem 1919 zahrnovalo pět polesí – Loučky, Pohoř, Valdštejn, Vartenberk (Sedmihorky) a Troskovice. Charakterizovaly ho *kopcovité vlny a vrcholky prostoupeny jsou hlubokými prorvami a strmými skalami impozantních a začasté i pitoreskních tvarů krajinářsky vyhlášených hruboskalských pískovců*. Druhé pásmo s průměrnou nadmořskou výškou 550 metrů, tzn. od 360 (Lhota) do 743 (Kozákov) metrů, připomínalo znatelně horský ráz nedalekých Krkonoš a patřila do něj zbylá dvě polesí – Tatobity a Holenice. Rozmanité útvary a romantické pohledy měly nemalý vliv na způsob lesního hospodaření, na vedení lesních pasek a těžbu.

Před první světovou válkou, v době vyhotovení lesního hospodářského plánu J. Angrem, činila rozloha lesní půdy velkostatku asi 2 559 ha, z toho porostní plocha asi 2 520 ha. Dělila se do zmíněných sedmi polesí:[22]

Rozloha polesí v ha	**1906–1915**	**1919 ?**	**Poznámky**
1. Loučky	210,4	385	Kvítkovice (tj. Loučky a Tatobity)
2. Tatobity	174,7	–	
3. Pohoř	495,8	496	
4. Valdštejn	228,5	230	
5. Vartenberk	468,2	468	Sedmihorky
6. Troskovice	382,1	382	
7. Holenice	560,1	?	
Celkem	2519,8	?1961	

Těchto sedm polesí, z nichž nejmenší rozlohu mělo tatobitské a největší holenické, se dále dělilo na 97 oddělení a ty pak ještě na pododdělení. Na počátku třicátých let za vlastníka Jana Aehrenthala měřila lesní půda velkostatku již dokonce 3 017 ha a spadala do sedmi polesí – Loučky, Tatobity, Pohoří, Valdštýnsko, Sedmihorky, Troskovice a Holenice. Výskyt borovice v porostech se uvádí asi na 65 procent a smrku na 35 procent.[23]

Při určování těžby bral J. Anger zřetel na dané přírůstkové poměry a věkové třídy v jednotlivých porostech. *Roční výtěž hmotná* činila podle jeho návr-

hu na léta 1906 až 1915 a podle pěti hospodářských a samostatně obhospodařovaných tříd či jednotek A až E:[24]

Třída *jednotky*	**Rozloha** *jednotky* *ha*	**Těžba *pasečná*** *holé seče* *ha*	*m³*	**Těžba *mimotní*** *probírková nahodilá* *m³*	*m³*	**Celkem** *m³*
A	606,5	4,0	2042	710	80	2832
B	503,8	3,7	1537	460	70	2067
C	1064,4	10,5	1990	580	150	2720
D	312,0	3,2	527	110	40	677
E	33,0	–	–	–	20	20
Celkem	2519,7	21,4	6096	1860	360	8316

Ve zmíněných hospodářských třídách či jednotkách J. Anger slučoval porosty podle dřeviny, způsobu těžby, účelné obmýtní doby, věkových rozdílů, stanoviště, přírůstku a hospodářského způsobu, a to bez ohledu na hranice polesí. Do třídy A spadaly smrkové monokultury, *čistý smrk*, případně s jinými přimíšenými dřevinami na nejlepších stanovištích a se stoletou obmýtní dobou, *s dvouletým klidem pasečným a částečným lesním polařením*, do třídy B smrkové monokultury s jinými dřevinami na dobrých stanovištích a se stoletou obmýtní dobou, *s jednoletým klidem pasečným*, do třídy C borové a smrkové monokultury, *čistá borovice a čistý smrk* na dobrých a ještě odpovídajících stanovištích s osmdesátiletou obmýtní dobou, *s jednoletým klidem pasečným*, do třídy D borové monokultury na skrovných a špatných stanovištích se sedmdesátiletou obmýtní dobou, a konečně do třídy E již představený *Krasoles*. Probírková těžba, jak byla zmíněna v předcházejícím přehledu, činila u třídy A asi 35 % pasečné těžby, u třídy B asi 30 %, u třídy C asi 25 % a u třídy D asi 20 %, celkem pak uvedených asi 1 860 m³ ročně. Nahodilá těžba, tedy souší, zpracování polomů čili kalamit a vývratů, činila podle zkušenosti asi 300 až 400 m³ ročně, poněvadž porosty trpěly např. sněhovými polomy a převládajícími severozápadními větry. Podle J. Bubáka vycházela předepsaná těžba na jednotlivá polesí v roce 1919(?) takto (m³): Kvítkovice 893, Pohoř 1 170, Valdštejn 736, Sedmihorky 1 597, Troskovice 1 180 a Holenice 2 740, celkem tedy roční etát 8 316 m³. Dříví odebírala především parní pila bratří Plátků v Turnově a režijní turbinová pila v Roketnici na potoce Libuňka zpracovala ročně asi 1 800 m³ kulatiny.[25]

Po holé seči v porostech třídy A vznikaly holiny, často používané k lesnímu polaření. Po dobu jednoho roku po těžbě čili zpasečení lesní dělníci a příležitostní dřevaři, tedy především rolníci v zimě, na holině pěstovali nejčastěji brambory a neplatili za to poplatek, nebo velkostatková režie na nich dala zasít oves a pohanku. Sloužila potom jako krmení pro vlastní zvěř. Z typické vedlejší těžby se v pasekách hospodářské třídy A *v menších dílcích* prodávala tráva a dále kámen, hlína a písek. V holenickém a troskovickém polesí se totiž nacházely lomy na porfyrit a čedič, v ostatních pak na pískovec s tím, že *materiál jest znamenitý a používá se jej ku stavbám vůbec, hlavně pak ku stavbám a štěrkování silnic. Valdštýnský pískovec hodí se výborně i ku pracem sochařským. V novějším čase odkryta byla v polesí pohořském dosti mocná ložiska ohnivzdorného jílu a křemičitého písku, který se ve vlastní parní cihelně dobře zpeněží.* Lesních cest byl dostatek a velkostatek si nestěžoval ani na dělnické poměry. Pracovních sil měl hlavně v zimě a na jaře *takřka přebytek, takže veškeré práce lesní najmě kulturní vždy zavčas a přesně provedeny býti mohou.* Z negativních jevů se uvádí, že lidé odcizovali slabší soušky a nekontrolovaně hrabali lesní stelivo.[26]

K 1. 1. 1919 se podle J. Bubáka velkostatkové lesy dělily jen na šest polesí (srov. přehled). V polesí Pohoř působil revírní lesní Josef Kunetka (myslivna Pohoř) a dva lesní hajní – František Kozák (hájenka Kacanovy) a František Mlejnek (hájenka Rozsypalov), v polesí Valdštejn nadlesní Josef Marek (myslivna Pelešany) a tři lesní hajní – Josef Cihulka (hájenka Podháj), Josef Dudek (hájenka Konice) a Josef Horáček (hájenka Radeč), v polesí Sedmihorky revírní lesní Eduard Špilar (myslivna Bukovina) a čtyři lesní hajní – Josef Sudek (hájenka Bukovina), Josef Dědek (hájenka Žantov), Antonín Karela (hájenka Prašivec) a František Buriánek (hájenka Stávek), v polesí Troskovice revírní lesní Konrád Postupa (myslivna Troskovice) a čtyři lesní hajní – Josef Vávra (hájenka Želejov), František Pokorný (hájenka Tachov), Karel Dobrý (hájenka Křenovy) a Josef Franěk (hájenka Rovensko pod Troskami), v polesí Holenice revírní lesní František Jungnickel (myslivna Holenice) a čtyři lesní hajní – V. Ušák (hájenka Lány), Alois Kafka (hájenka Bítouchov), Jan Kudrnáč (hájenka Křečovice) a František Dědeček (hájenka Holenice) a v polesí Kvítkovice revírní lesní Jaroslav Šperling (myslivna Kvítkovice), vrchní lesní hajný Alexander Schmidt (hájenka Žlábek) a tři lesní hajní – Tomáš Sklenář (hájenka Rohliny), František Bláha (hájenka Kvítkovice) a Jan Kozák (hájenka Radostná).

V částech polesí Pohoř, Valdštejn a Vartenberk (Sedmihorky) vznikla zřejmě v roce 1902 trvale oplocená obora o rozloze skoro 880 ha. Patřilo do ní asi 112 ha polí, asi 22 ha luk, asi 43 ha pastvin, asi 693 ha (79 procent) lesa a 9

hektarů vodních ploch. Stav srnčí zvěře v ní však v letech 1913 až 1921 setrvale klesal ze 143 kusů na 67. Další srnčí zvěř žila v polesí Holenice.[27] Poměrně značný počet lesního personálu, tedy především lesních hajných, se vysvětloval velkou rozlohou obory, dále *dosti rezeklaným terénem* a turistickým ruchem, *hustotou obcí a jejich obyvatel*. Prospěl však v době mniškové kalamity jako dohled při těžbě a zalesňování. Postupně se redukoval tzv. bezbolestnou cestou. Po penzionování některého z hajných se již nehledala náhrada a revír Pohoř a Valdštejn připadl k Sedmihorkám a Troskovicím. Nakonec tedy z úsporných důvodů zůstala jen čtyři polesí – Sedmihorky, Troskovice, Holenice a Kvítkovice. Za hájenky se platilo nízké nájemné.[28]

V září 1923 vlastník Felix Aehrenthal jmenoval L. Angra lesním radou. Pravou rukou L. Angra byl revírní lesní ze Sedmihorek E. Špilar. Sedmihorské polesí, v jehož středu se nacházelo ředitelství, se stalo *velkou pokusnou stanicí, jejíž výsledky sloužily ostatním polesím za vzor*. Zřejmě zde poprvé uplatnil L. Anger pokrokové zásady lesního hospodáře – odklonil se od dosud všeobecně uplatňovaného holosečného hospodářství, nehledícího na veřejné poslání lesů, zhoršování lesního stanoviště *(plodivost půdy)* a na malou odolnost stejnověkých a nesmíšených porostů, snižoval početní stav chované zvěře, zvýšil pěstební a obnovní péči a posílil klesající přirozenou produkci lesa.[29]

Podle archivních dokladů můžeme sledovat zajímavý případ z léta roku 1922 v souvislosti s vrcholící mniškovou kalamitou v lesích hruboskalského velkostatku. Pan Václav Nejedlý, až příliš přičinlivý předseda místní organizace republikánské strany v Hnanicích, jeden z typických českých *odborníků* na lesní hospodářství, ale i na mateřský jazyk, napsal okresní politické správě v Turnově udání (ponecháváme původní pravopis, jen doplněna interpunkce):

Z místní organysace Republikánské strany v Hnanicích. Okresní politické správě v Turnově!

Jak známo, lesy na velkostatku Hrubá Skála jsou z velké části zničené mniškou a musí býti vykácené. Proslýchá se, že lesní správa zamýšli dřivi prodati za hranice. Kdyby tomu skutečně tak mělo býti a dřívi se vyvezlo, nastal by u nás nedostatek paliva, o kterém nemůžeme si ani učiniti představu, neb z lesu těch okolní vesnice i naše se čas od času dřívim se zásobují. Místní naše organysace politické obce Hnanic učinila soupis dřívi a schledáno, že spotřebujeme ročně: dřivi palivového 292 metru a 47 pevných metru užitkového (tesy, ligre, a.t.d.), mimo toho jednou pro vždy Václav Damašek 20 pevných metru dřivi stavebního. Prosíme okresní politickou správu, by lesní správě velkostatku spotřebu naši oznámila a nám ji každoročně zajistila (podtrženo v originále – pozn. G. N.) *a teprve dřívi které se zde nespotřebuje, to aby bylo vyve-*

zeno. Žádáme také o to, by dřívi přiděleno bylo nám co nejblíže obce. Konečně prosím, by o žádosti naši byli jsme co nejdříve vyrozuměni.[30]

Ředitel velkostatku L. Anger dostal tento pseudoproblém k vyjádření. Obratem okresní politické správě kvalifikovaně odpověděl:

Především nutno zdůrazniti, že politická organizace republikánské strany ve Hnanicích jest na omylu, domnívá-li se, že jakýmkoliv nátlakem může majitele lesa přinutiti k odprodeji dříví – obchod dřívím ať užitkovým, ať palivovým jest té doby zcela uvolněn a nepodléhá vázanému hospodářství právě tak, jako plodiny zemědělské. O tom by bylo zapotřebí zmíněnou organizaci poučiti. Leč také i obavy v podání zmíněné organizace projevené jsou naprosto bezdůvodné a postrádají jakékoliv podstaty. Ačkoliv jsou zdejší lesy žírem mnišky postiženy, nedá se ještě dnes bezpečně stanoviti, bude-li nutno přikročiti k mimořádné těžbě zachvácených porostů, které, nastanou-li příznivé poměry povětrnostní nyní v době rojení motýla zejména pak na jaře v době vegetační, mohou se pravděpodobně z pohromy podstatnou měrou zotaviti. Proto nemá podepsaná správa v úmyslu prozatím káceti více než-li obvykle dle předepsané těžebné výsady a přikročí k mimořádnému těžení teprve v pozdním jaru, pakliže se toho ukáže nutná potřeba. Nebylo tudíž o kácení žírem postižených porostů vůbec jednáno, tím méně pak mohl býti projeven úmysl o zpeněžení dosud nevyrobeného dříví za hranicemi. Úmysl takový mohl se tudíž zroditi pouze v přebujnělé fantazii pánů členů organizace republikánské strany v Hnanicích, čímž není však ovšem řečeno, že by se správa, jsoucí členem sdružení majitelů lesů a zaplativší přímo kruté dávky fondu pro strojená hnojiva, z nějž nemá pohříchu jiných výhod, nežli právě nároku na vývoz dříví za hranice při sníženém exportním poplatku, tohoto svého zákonitými předpisy zaručeného práva v případě nutnosti vzdávala, i kdyby to snad politické organizaci republikánské strany ve Hnanicích vhod býti nemělo. Nejpádnějším dokladem nicotnosti obav a tudíž zcela zbytečné obtěžování úřadu se strany zmíněné organizace jest skutečnost, že v polesích ve blízkosti Hnanic položených jest té doby, kdy nezapočalo se ještě s pravidelnou těžbou podzimní, v zásobě ještě 335 prm palivového a 240 m^3 užitkového stavebního dříví, kromě 205 m^3 bidloviny.[31]

Politický úřad trapnému stěžovateli odpověděl písemně dne 5. 8. 1922: *K tamnímu podání ze dne 17. července 1922 se sděluje, že nehledě ani k tomu, že obchod dřívím jest úplně volný a jest tudíž jakákoli ingerence zdejšího úřadu vyloučena, má zdejší úřad, který vyslechl ředitelství aehrentálských lesů, za to, že jsou obavy, jež jste ve svém podání vyslovil, neodůvodněny.*[32]

Další korespondence se opět týkala mnišky. Již zmíněná okresní politická správa v Turnově ředitelství velkostatku svým výnosem vybídla, *aby vzhle-*

dem k nouzi o píci a stelivo povolovalo těžbu lesního steliva, zejména vyžínováním trávy na pasekách a v lesních kulturách.[33] Není jistě třeba podotýkat, že tuto činnost z pochopitelných důvodů pokrokoví a vzdělaní velkostatkoví lesníci viděli a povolovali velmi neradi. L. Anger našel řešení. Do Turnova dne 11. 9. 1922 sděloval, že *vzhledem ke katastrofě mniškové v oblasti bývalého království českého, zejména pak v okresích severovýchodních zavládnuvší,*[34] *pozměnilo ministerstvo* (zemědělství – G. N.) *citovaný výnos ze dne 24. X. 1921 č. 61174 a zakázalo hrabati a odnášeti stelivo z lesů, aby se zabránilo odstranění infekční látky nemoci polyedrové, která právě v pokrývce půdní jest nahromaděna a dle nabytých zkušeností onemocnění housenek a hromadný zánik jejich přivoditi může. V obvodu okresní správy politické v Turnově byl také výnosem ze dne 22. května 1922 čj. 17.060 zákaz ku hrabání steliva v porostech mniškou zamořených vydán a všem obecním úřadům oznámen. Porosty zdejších polesí byly zachváceny pohromou mniškovou v míře velmi citelné a dostavilo se zde onemocnění housenek polyedrovou nemocí, jejíž zárodky jsou v lesní hrabance nashromážděny. Za této okolnosti v postižených lesích stelivo hrabati, znamenalo by zbaviti se jediného účinného prostředku ku zdolání kalamity mniškové a možnosti záchrany zamořených porostů, čili jinými slovy vědomou devastaci lesů. Vzhledem k ustanovením zákonů ze dne 3. prosince 1852 ř. z. č. 250,*[35] *ze dne 17. prosince 1918 č. 82 Sb. z. a n., ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n., a ze dne 12. února 1920 č. 118 Sb. z. a n.*[36] *nemohla by lesní správa takový zásah, jímž by existence lesů nesporně ohrožena byla, připustiti. Pokud se týče lesní trávy, na pasekách a v kulturách spoře rostoucí, jest tato dle kolektivních smluv vyhrazena jednak lesnímu personálu, jednak lesnímu dělnictvu, a není tudíž ku prodeji uvolněna. Ostatně letošní nadobyčejná úroda pícnin, rovněž i stelné slámy poskytuje zemědělci možnost se dostatečně zásobiti, není tudíž zapotřebí mimořádných opatření, pokud jde o těžbu píce a steliva z lesů, činiti.*[37]

Nedlouho potom L. Anger nabídl náhradu za klasické stelivo. Podle sdělení okresní lesní inspekci v Jičíně víme, že se jednalo o vřes. Koupěchtiví si ho měli sami vyhrabat pod dohledem hajných v jednotlivých polesích.[38] L. Anger se tedy opět osvědčil jako neohrožený zastánce svěřených lesů a odpovědný zaměstnanec velkostatkáře.

Další materiál vypracovaný okresní lesní inspekcí v Jičíně a adresovaný okresní politické správě v Turnově podepsal přednosta zmíněné inspekce lesní rada Karel Teplý a župní delegát mniškové komise lesmistr a ředitel velkostatku L. Anger. Oba podepsaní lesníci svolali na 9. 9. 1922 do hotelu Franc ve Staré Pace anketu okresních delegátů mniškové komise a zástupců velkostatkových lesních správ, aby získali přehled o stavu mniškové kalamity

v roce 1922 v obvodu jičínské lesní inspekce a zároveň dohodli nutná opatření proti tomuto biotickému škůdci v následujícím roce 1923. Žádali okresní politickou správu o jednotnou akci, vyhlášení pokynů obecním úřadům a braní zřetele na *Směrnice opatření a prostředků proti bekyni mnišce* ve výnosu ministerstva zemědělství z 23. 3. 1922.[39] Jednání mniškové ankety zahájily zprávy okresních mniškových delegátů a zástupců velkostatků. Pak bylo patrné, že lesy na rozsáhlých a souvislých plochách v obvodu zmíněné inspekce trpěly v roce 1922 katastrofálním holožírem housenky mnišky. *Nastalo zároveň téměř všeobecné hromadné vršková*ní *nemocných housenek. Polyedrická nemoc nevyhubila však letos úplně housenky mnišky; epidemie nemohla se při trvale suchém počasí v květnu a červnu rychle šířiti a potřebné vlažné počasí nedostavilo se v době té vůbec. Rojení motýla bylo v lesích po většině jen nepatrné. Neustalo ještě letos úplně; samičky se vykladly, a proto nebezpečí lesům hrozící není pro rok 1923 dosud odvráceno a zažehnáno.*

Anketa proto navrhovala:

1. přísnou dbalost zákazu hrabání lesního steliva v porostech zamořených bekyní mniškou pro přítomnost zárodků polyedrické nemoci v pokrývce lesní půdy[40] a také proto, že úrodu pícnin a obilnin na Jičínsku bylo možné označit za dobrou,
2. postavit výrobu housenčích lepů pod státní kontrolu, aby se nevydávaly zbytečně prostředky za bezcenné přípravky; při ojedinělém kácení stromů se mělo zjistit osazení vajíčky mnišky a podle něho pak odhadnout pravděpodobný stupeň zamoření housenkou v roce 1923,
3. omezit těžbu v zimním období 1922/1923 jen na nejnutnější míru a ještě jen v pruzích, tedy jen mýtných stromů, u nichž nešla zastavit jejich zkáza, poněvadž dřevní trh byl přeplněn; ostrouhat z pokácených kmenů kůru, aby se zavčas čelilo invazi lýkožrouta; držitelé lesů ohlašovali těžbu měsíc předem okresní politické správě, nad šedesátinu plochy žádali o svolení okresní lesní inspekci a ministerstvo zemědělství.[41]

V přípisu okresní lesní inspekci v Jičíně L. Anger sdělil, že zásoby palivového dříví z těžby (*pasečení*) v roce 1921/1922 lze považovat spíše za nepatrné a vystačující jen ke krytí deputátních požitků zaměstnanců hruboskalského velkostatku. Zásoba stavebního dříví činila asi 300 m^3. Teprve po sklizni brambor se měly zpracovávat porosty zachvácené holožírem mnišky v rámci normální těžební výsady. Tak měly obdržet dostatek stavebního a palivového dříví obce v oblasti velkostatku a v jejich samé blízkosti.[42]

V létě roku 1923 nastal vrchol žíru mnišky a na podzim *se muselo s kácením postupovati ostřeji*. Velkostatek opatřil *dobré a hbité* dřevaře ze Šumavy, kteří si na Hrubé Skále vydělali pěkné peníze. Nastala však starost s prode-

jem dříví za úměrné ceny, jehož nabídka byla nadměrná, protože mniška řádila i v lesích jiných velkostatků. L. Anger při hledání kupce využil svých známostí a působení v odborných kruzích. Postaral se o miliónovou smlouvu s reprezentanty Kettlerem a Schlaghamerským z bratislavského Drevárskeho účastnického spolku. Smlouva byla uzavřena v Praze dne 20. prosince 1923. Podnikatelé koupili na 120 000 pevných metrů měkké kulatiny, vyrobené v polesí Holenice, Kvítkovice, Troskovice a Sedmihorky, cca 90 % smrku a 10 % jedle, o předepsané síle od 9 do 24 cm. Kulatina pocházela z mniškové kalamity v roce 1922 a měla být zdravé jakosti, čistě vyvětvená, strouhaná a oloupaná a její dopravu si obstaral zákazník. Kubický metr přišel na asi 60 Kč. Dříví zákazník přebíral do konce června 1925 s pevnou zárukou bratislavské filiálky Tatrabanky ve výši 1,5 miliónu Kč. Kupní cena celé dodávky byla rozvržena na šestnáct stejných měsíčních splátek od 1. března 1924 a odběratel zaplatil daň z obratu. Po delším jednání odběratel stlačil cenu na 50 Kč, protože si stěžoval na napadení dříví *červenými pruhy*.[43] Další dřevní surovina z mniškové kalamity našla rovněž uplatnění. Dlouhé dříví odebrali pánové Kettler a Schlaghamerský, brusné dříví z vršků výřezů firma Richard Rischter v Drážďanech pro německé celulózky, palivové dříví místní a přespolní spotřebitelé a obchodníci s uhlím. Zbytek spálila parostrojní cihelna.[44]

J. Bubák však také uvedl, že snížením ceny dříví utrpěl velkostatek nejprve ztrátu asi 1,2 miliónu Kč, dále činila cena normálně těženého, nekalamitního dříví dříví asi 170 Kč za pevný metr. Znamená to, že velkostatek ztratil ze své podstaty více než 14 miliónů Kč. Dále přistupovaly zalesňovací výlohy ve výši cca 2 000 Kč na hektar a režijní ve výši cca 284 Kč na hektar do naplnění obmýtní doby. Není jistě třeba připomínat, že zalesňování kalamitních holin je v každé době tvrdým oříškem. Souvislé plochy zbavené zástinného vlivu bývalého porostu, který navíc ani často nebyl mýtně vyspělý, ba naopak v době největší přírůstkové potence, zarůstají velmi odolnou lesní buření, nejčastěji v podobě ostružin a malin, a lesnímu stanovišti vadí ještě *výstřední vlivy povětrnostní*. Vyprchá kysličník uhličitý vázaný v *trouchu*, stanoviště ulehne a jeho produktivní vrstva vyprahne. Rychlejší úponky ostružin přerůstají lesní sazenice, odebírají vlhkost a světlo, do lesa chodí ve zvýšené míře než dosud návštěvníci na maliny a ostružiny a při jejich sběru zadupávají sazenice. Jejich chutné terminální výhonky okusuje také zvěř, takže se většinou opatřují drahým odpuzujícím nátěrem. Ke zmíněným režijním výlohám např. patřila údržba budov, stavba a údržba cest a silnic, daně a přirážky, služné lesního personálu, penze a penzijní pojištění, podíl na administrativním vedení, pojištění a amortizace budov a hektarový příspěvek.[45] Úsporná opatření

a změna způsobu hospodaření přispěla ke zrušení obory. Její ploty a sloupy si za poplatek odebrali zájemci.

Ani ke konci dvacátých let neustávaly zprávy o výskytu biotických škůdců lesů na velkostatku. L. Anger informoval okresní úřad v Turnově, že se v borových lesích vyskytoval tmavoskvrnáč borový *sice stále, pouze však sporadicky*. Motýl se rojil v květnu a v červnu 1928, ale ani potom jeho patrný žír nenastal.[46] Konkrétnější obraz hruboskalských lesů zasažených mniškou umožňuje další dokument. L. Anger v něm lesotechnickému oddělení okresního úřadu v Turnově uvedl, že celková rozloha lesů velkostatku činila před mniškovou pohromou asi 2 563,9 ha a pozemková reforma je nezasáhla.[47] Mniška zničila asi 37,2 % z nich, tedy asi 953,2 ha. Do 1. ledna 1932 se podařilo zalesnit asi 810,9 ha, tedy asi 85,1 % mniškových holin, a zbývalo zalesnit asi 142,3 ha. *Veškeré zalesněné mniškové holiny se soustavně vždy vzápětí vylepšují a jsou té doby založené kultury kompletní.*[48]

Dne 17. 9. 1922 *vážený odborník a navýsost zapálený milovník českorajské krajiny a jejích památek* L. Anger provázel spolu se svým zaměstnavatelem Janem Mariou Felixem Lexou Aehrenthalem, majitelem pivovaru Vaitem a turnovským okresním hejtmanem dr. Schmerhovským prezidenta republiky Tomáše G. Masaryka za jeho návštěvy Turnova a Skalního města.[49] Do hruboskalských lesů však přijížděly stále četné návštěvy, jako např. posluchači lesnického odboru Vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství při ČVUT v Praze a Vysoké školy zemědělské v Brně, studenti střední lesnické školy z Písku a z Hranic a další nejrůznější hosté.

L. Anger se stal již před první světovou válkou aktivním členem Sdružení podbrdských lesníků, kde hrál zaslouženě prim Theodor Mokrý (1. 7. 1857 Vodňany – 11. 8. 1945 Písek), ředitel velkostatku Lnáře v letech 1891 až 1925,[50] a Gabriel Jirsík (2. či 7. 12. 1866 myslivna Kopaniny u Podmok u Čáslavi – 22. 12. 1943 Praha), lesmistr na velkostatku Zelená Hora u Nepomuku v letech 1900 až 1912.[51] Od roku 1910 se L. Anger stal členem Jednoty českých lesníků zemí koruny České a v letech 1916 až 1919 přednášel lesnictví na zimní hospodářské škole v Hořovicích.

L. Anger se uvádí po roce 1918 jako představitel a *organizátor velké práce*, protože se podílel na budování organizace jednotek většího lesního majetku. Jednalo se o skoro všechny soukromé, státní, samosprávní a družstevní lesní správy v počtu skoro 700 (674?) a na ploše asi 1,53 miliónu hektarů s názvem Ústřední výbor Volných sdružení lesních správ v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Vznikla především kvůli ochraně lesů a zájmů jejich majitelů *v kvasu tehdejšího poválečného života*, aby změnou poměrů nezískali navrch spekulanti těžící z podstaty lesů a našetřených rezerv. Tato poměrně mocná orga-

nizace měla mít a skutečně měla vliv u vládnoucí garnitury. Za prvního předsedu si zvolila na své ustavující schůzi dne 20. 3. 1920 nadřízeného L. Angra, komorního ředitele Jana Liebuse (nar. 1852 v Lužanech u Přeštic) v Hořovicích.[52] Ten se však vzdal své funkce a dne 26. 10. 1921 se stal předsedou jednomyslným usnesením L. Anger a zastával tuto funkci v tříletých volebních obdobích po dobu 23 let. Tato funkce byla čestná a značně náročná už kvůli přítomnosti na častých jednáních v Praze, předsedovi Angrovi z Hořovic či Hrubé Skály se hradily jen hotové výlohy.

První dva roky pracoval ústřední výbor v úřadovnách společně s Konsorciem majitelů lesů, které vyvíjelo činnost do roku 1923. Pak sekretariát přesídlil do Bubenče, Dolejší náměstí čp. 59.[53] Generálním tajemníkem ústředního výboru a pravou rukou L. Angra se stal od 1. 5. 1922 do 30. 6. 1930 lesní rada Viktor Slavík (zemř. 7. 8. 1939 v Praze-Královských Vinohradech). Byl zároveň i členem jak burzovní rady a rozhodčího soudu dřevařské burzy v Praze, tak Poradního sboru pro řešení otázek lesní reformy Ústřední jednoty československého lesnictva. Odstoupil však pro vážnou nemoc a ve funkci ho vystřídal ing. Jaroslav Kunovský, který odpovídal, stejně jako jeho předchůdce, i za tisk, obsah a vydavatelství časopisu organizace. Tato dvojjazyčná tisková tribuna nesla název *Informační list* s podtitulem *Publikační orgán Ústředního výboru Volných sdružení lesních správ v Praze-Bubenči / Informationsblatt. Publikationsorgan des Zentralausschusses der freien forstlichen Vereinigungen Prag-Bubeneč.*[54]

List byl vlastně koncentrovanou *suchopárnou* svodkou aktuálních, důležitých hospodářsko-obchodních zpráv, ukazatelů a přehledů z oblasti lesního a dřevařského hospodářství ve středoevropském prostoru pro vedoucího lesní správy. V žádném případě tedy neotiskoval články, rozbory a úvahy, kromě biogramu předsedy L. Angra a protektora F. Harracha. Jednalo se o krátké zprávy v rámci pravidelných rubrik – o hospodářské situaci (Wirtschaftslage), lesohospodářských otázkách (Forstwirtschaftliche Fragen), zákonech, nařízeních a výnosech či rozhodnutích nejvyšších soudů (Gesetze, Verordnungen, Erlässe/Entscheidungen oberster Gerichte), daňových záležitostech (Steuerangelegenheiten), dopravě, tarifech a železnici (Verkehr, Tarife und Eisenbahnen), obchodních smlouvách, clech a vývozních poplatcích (Handelsverträge, Zölle, Ausfuhrgebühren), dovozu a vývozu dříví (Holz-ein- und ausfuhr), statistické (Statistische Berichte), pozemkové reformě (Bodenreform), organizačních záležitostech (Organisations-Angelegenheiten), osobní (Persönliches), zaměstnaneckých záležitostech (Angestellten-Angelegenheiten), velkostatkářských pilách (Herrschaftliche Sägen), myslivosti (Jagdbetrieb), různé (Verschiedenes), o literatuře (Literatur), zahájení nebo zastave-

ní provozu, bilanci a insolvenci v dřevařském oboru (Eröffnung oder Einstellung des Betriebes, Bilanzen, Insolvenzen im Holzfache), poptávkách (Nachfragen) a nabídkách (Angebote); někdy pak i zprávy o rybničním hospodářství (Teichwirtschaft), lesohospodářských anketách (Forstwirtschaftliche Enqueten) a dřevařských burzách v Praze, Brně, Olomouci a v Bratislavě (Holzbörsen).[55]

List např. uvedl, že lesní rada L. Anger z Podháje, pošta Sedmihorky, byl předsedou organizace i pro období 1931 až 1933 a 1934 až 1936.[56] V obou zmíněných obdobích byl zvolen prvním místopředsedou velkostatkář František Antonín Thun-Hohenstein z Jílového u Děčína, druhým místopředsedou v roce 1931 ing. dr. h. c. Karel Šrogl (18. 7. 1860 Hořovice v Čechách – 2. 12. 1938 Brno),[57] vrchní lesní rada a ředitel velkostatku Račice u Vyškova na Moravě. Za ním se uvádělo v předsednictvu bez označení dalších šest osob: velkostatkář z Velkého Meziříčí František Harrach, vrchní lesmistr v Košťanech u Teplic Heřman Friedrich, vrchní lesní rada a centrální ředitel ve Strážnici na Moravě Max Hrdliczka, lesní rada a generální ředitel v Petrohradu ing. Waldemar Maresch, lesní ředitel v Karlovicích Arnošt Ryba a lesní rada a ředitel velkostatku v Plané u Mariánských Lázní ing. Julius Wegscheider. Následovalo sedm náhradníků – dva velkostatkáři a pět vrcholných lesních úředníků. Organizace se pak dělila na 14 oblastních sdružení. Označovaly se římskými číslicemi a každé mělo předsedu, jednatele, pokladníka, tři delegáty a tři náhradníky.[58] Např. k roku 1927 a 1931 se jednalo o sdružení – I. jihočeské, II. východo- a severovýchodočeské, III. severočeské, IV. západo- a severozápadočeské, V. středočeské, VI. podbrdské, VII. krušnohorské, VIII. pelhřimovské, IX. Brno I, X. Brno II, XI. jihozápadomoravské, XII. olomoucké či severomoravské, XIII. valašsko-meziříčské a XIV. slezské.

V roce 1934 se stal druhým místopředsedou zmíněné organizace generální ředitel podniku Státní lesy a statky dr. techn. ing. Karel Šiman (23. 2. 1882 Bavorov – 17. 12. 1957 Písek)[59] z Prahy a třetím místopředsedou Karel Šrogl. Svým rozhledem, osobními vztahy, konciliantním jednáním dosáhl L. Anger pro lesnictví úspěchu často tam, kde se již mnohá věc zdála ztracena. Předsedou organizace byl až do jejího rozpuštění okupační správou v roce 1944, v době našeho národního útisku.

Výrazem vážnosti, které se těšil L. Anger v odborných kruzích, se stalo jeho působení ve funkci dlouholetého zkušebního komisaře při státních zkouškách pro lesní hospodáře v Praze pro obor ochrany lesa a v letech 1933/1934 až 1937/1938 pro druhou státní zkoušku na lesnickém odboru Vysoké školy zemědělské v Brně. Tato škola ho poctila *diplomem uznání a úcty za důležité služby vykonané na zvelebení lesního hospodářství slovem, perem a činy,* nebo-

li děkovným diplomem za zásluhy o velký lesní majetek. Stalo se tak na slavnosti zmíněné školy ve čtvrtek dne 20. 6. 1929, v desátém jubilejním roce jejího trvání.[60] Mezi vyznamenanými stál tehdy i T. Mokrý, K. Šrogl, K. Šiman, W. Maresch, J. Wegscheider a J. Frič.

V prostorách této vyhlášené školy přednášel L. Anger dne 18. 5. 1937 na třetím vědeckém kursu pro praktické lesníky o naší obchodní dřevařské politice a o zákonech ovlivňujících odbyt a spotřebu dříví. Odmítl ji, stejně jako nepříznivé železniční tarify, protože podle jeho soudu zavinily pokles našeho zahraničního obchodu s dřívím v Německu a v Maďarsku a ztěžovaly rovněž zásobování dřívím doma.[61]

L. Anger se dále uvádí jako místopředseda Československého lesního syndikátu, řádný člen pracovního výboru druhého lesnického odboru Československé akademie zemědělské, znalec druhého odboru Masarykovy akademie práce a Technické akademie práce, člen Ústřední dřevařské rady, Poradního sboru dřevařského syndikátu[62] a Československé společnosti entomologické. V Turnově byl však i čestným členem Loveckého sdružení, pozdějšího okresního mysliveckého spolku Československé myslivecké jednoty (ČsMJ), a předsedou krajského odboru Ústřední jednoty československého lesnictva a rovněž jejím čestným členem, kdy nesla název Spolek českého lesnictva. Podporoval lesnický výzkum a snahy okrašlovacích spolků. Zúčastnil se prvního poválečného kongresu lesnických výzkumných ústavů ve Švédsku v roce 1928 a lesnických kongresů v Římě v roce 1926 a v Budapešti v roce 1936.[63] Zajel si i do Egypta, kde ho fascinovaly vykopávky, a do Francie.

Ihned po příchodu do Turnova se L. Anger přihlásil ke spolupráci v tamějším Klubu československých turistů. Pomáhal propagovat Český ráj, zpřístupňovat *nádherné lesní a skalní partie našeho Hruboskalska* a dal upravit několik desítek kilometrů cest a stezek v *lesním a skalním bludišti* pro procházky cizích turistů a samotných Turnováků. Pomohl zmíněnému turnovskému odboru vybudovat Šimákovu a Kudrnáčovu stezku a přičinil se o převod zříceniny hradu Trosky do majetku Klubu. Jedna z nejhezčích cest na Hruboskalsku dostala Angrovo jméno na paměť a v uznání jeho zásluh o turistiku. Sám se turistických akcí turnovského odboru zúčastňoval a členům často přednášel o svých cestách.[64] V červenci 1941 obdržel uznání *za věrnost lesu a lesnické práci* a za *nepřetržitou rodovou příslušnost lesnickou po meči prokázanou nejméně od r. 1760*.[65]

L. Anger byl nejenom vynikající praktik, ale i odborný spisovatel se *zvučným jménem*. Vědecky bádal v ochraně a pěstění lesa. Psal např. o příživnících kůrovců (Československý sborník lesnický, 1919), mnišce (Háj, 1920), pozemkové lesní reformě (Lesní reforma, 1926), pěstění *své oblíbené* dřeviny

douglasky (Lesnická práce, 1928), lesním a dřevařském syndikátu (Zájmy zemědělské výroby, 1933) a o morálce v myslivosti (Stráž myslivosti, 1935). Kratší časové úvahy ukládal např. do Československého lesa a do denního a krajinského tisku. Dobový soupis[66] uvedl k roku 1934 příspěvek *O způsobech těžby lesního steliva a škodlivosti těžení steliva hrabankového se stanoviska praktického lesníka,*[67] *Profesor Dr. Henrik Hesselman,*[68] *Ing. Waldemar Maresch šedesátníkem,*[69] *Čeho si slibuje prakse od výzkumu v oboru ochrany lesů,*[70] *Ing. Jaroslav Růžička šedesátníkem.*[71] Dále se uvádí jeho příspěvek *Byrokratická pohádka, Rozpaky s cenami dříví, K ‚lichvě' dřívím,*[72] *Prof. Dr. Ing. Josef Sigmond sedmdesátníkem*[73] a *Několik slov o výsevu a pěstování douglasky na Hruboskalsku.*[74]

L. Anger spolupracoval s *lesníky-vrstevníky*, jako např. se znamenitým lesníkem premonstrátské kanonie Jaroslavem Růžičkou (15. 3. 1874 Ledeč nad Sázavou – 7. 3. 1957 Milevsko):[75] *Zkušenosti o mnišce, získané při jejím žíru v létech 1917–1923* (1926), s lesníkem Janem Fričem (9. 4. 1883 Klatovy – 18. 5. 1971 Praha):[76] *Švédskými lesy* (1930), Waldemarem Mareschem (26. 8. 1872 Praha – 24. 1. 1939 Jindřichův Hradec)[77] a janovickým a velkomeziříčským velkostatkářem Františkem Harrachem (26. 7. 1870 Traunkirchen v Horním Rakousku – 14. 5. 1937 Jihlava)[78]. Přátelsky se stýkal i s profesorem Josefem Pekařem, který zajížděl do svého rodného turnovského kraje.

L. Anger dále připravil a přednesl celou řadu odborných referátů v rámci anket ministerstva zemědělství, Československé akademie zemědělské, Zemědělské rady pro Čechy, poslaneckých klubů, Poradního sboru pro pozemkovou lesní reformu, Ústřední jednoty československého lesnictva a Ústředního výboru Volných sdružení lesních správ. Z referátů se například uvádí:[79] referát k anketě *O nebezpečí bekyně smrkové a jakými prostředky jest jí čeliti* (ministerstvo zemědělství, 1920), *Kalamita mnišková v Čechách* (valný sjezd Ústřední jednoty československého lesnictva v Brně, 1921), *Vládní návrh zákona o zatímní ochraně lesů* (širší výbor této Jednoty, 1926, a dtto, Klub senátorů republikánské strany a výkonný výbor strany lidové, 1927), *Obchodněpolitické otázky dřevní produkce v ČSR* (Československá akademie zemědělská, 1927), *Odškodnění majitelům za vyvlastněný lesní majetek* (Poradní sbor ..., 1927), *Jednání mezinárodního kongresu lesnických výzkumných ústavů ve Stockholmu* (Ústřední výbor Volných sdružení lesních správ, 1929), *Odborná vycházka do lesů velkostatku Bělá pod Bezdězem* (dtto, 1930), *Součinnost výzkumných ústavů s lesnickou praxí na poli ochrany lesa* (Československá akademie zemědělská, 1930), *Povinnost řádného hospodaření v rámci připravovaného lesního zákona* (Ústřední jednota československého lesnictva, 1933) a *Vyjádření ku problému krise v lesním hospodářství a snaze*

po plánovitém jejím odstraňování (Český odbor Zemědělské rady pro Čechy, 1934).

L. Anger se k pozemkové reformě vyjadřoval tiskem několikrát. Sluší se tedy, abych připomněl několik jeho názorů, které napsal u příležitosti ankety redakci Národních listů na jaře 1926. Tehdy byl předsedou zmíněného Ústředního výboru Volných sdružení lesních správ, lesohospodářským referentem Ústřední jednoty československého lesnictva a prvním místopředsedou Poradního sboru pro řešení otázek lesní reformy při této Jednotě.[80]

Diskusi Národních listů a účast lesních odborníků v ní L. Anger vítal, poněvadž lesní hospodářství považoval za podstatně odlišné od zemědělství a hospodaření na zemědělské půdě. Na ní totiž již z velké části reforma proběhla a její nedostatky nebylo žádoucí opakovat i v lesnictví s ohledem na jeho mimořádně dlouhou výrobní dobu. Formy držby k lesní půdě se vyvinuly evolucí a naše lesní hospodářství vynikalo před rokem 1918 i za hranicemi a svým konzervativním zaměřením zajistilo do budoucnosti lesní bohatství, *které nám mohou ostatní státy právem záviděti*. Přispěla k tomu skutečnost, že se lesy nalézaly hlavním dílem v individuálním vlastnictví a *nebude zajisté možno jakýmkoliv reformováním lesní držby zlepšení stavu předpřevratového v lesích přivoditi*. To bylo hlavní a správné Angrovo krédo vyplývající z jeho mnohaleté dráhy vrcholného lesního úředníka ve vyšších soukromých službách.

Za hlavní důvody provádění lesní pozemkové reformy považoval snahu státu rozšířit svou poměrně nepatrnou plochu lesů a pak dosažení celních a strategických ohledů. Stát nemohl o nic více než soukromý podnikatel zachovat a zvelebit produkční sílu lesní půdy. Spíše se L. Anger obával, že státní lesní správu ovlivní politické strany a např. povolí hrabání lesního steliva, odlesnění kvůli pastvě hospodářských zvířat a další zásahy proti zachování *produktivity lesní půdy*. Národní ohledy lze chápat jen jako zdánlivou výhodu. Příliv národního a státotvorného živlu do národnostně smíšených krajin je při nepatrném počtu lesního personálu na značně rozptýlených pracovištích a bydlištích bezvýznamný. Stát nemůže monopolizovat a reglementovat ceny dříví, protože jsou výslednicí nepsaného zákona o nabídce a poptávce. Může jen uplatňovat vhodná obchodně politická opatření.

Do roku 1926 stát podstatně rozšířil svou lesní državu a krátkost období, tedy nepatrný zlomek výrobní doby v lesnictví, neumožňuje soudy o jeho hospodaření. L. Anger přiznal, že ho těší skutečnost, že v nich hospodaří naštěstí odborná inteligence s nejvyšším teoretickým vzděláním. Centralizace rozsáhlých a po celém státě rozptýlených a naprosto odlišných lesních komplexů však přispívá zákonitě k byrokratizaci a úbytku žádoucí pružnosti, brzdění individuálních schopností a komerčních možností. Na tom nemohl nic změnit

sebelepší zákon o hospodaření ve státních podnicích. Hospodaření ve velkostatkářských lesích se bralo cestou *převážně dobré ustálené své tradice*. Velkostatkář je nepovažoval pouze za zásobárnu dřeva, v níž hodlal libovolně těžit v mezích platných zákonných opatření. Naopak. S láskou je ošetřoval jako odkaz svých předků, ukládal do nich přebytky z jiných režijních podniků velkostatku, protože si byl dostatečně vědom toho, že je to bezpečně uložený kapitál, *ve formě redukce přípustného těžebného etátu*, tedy snížení těžby. Byl tak v nejlepším slova smyslu konzervativní, zajišťoval do budoucna nejkrásnější lesy a trvalost jejich výtěže. Umožňoval nejmenší míru byrokratismu a uplatnění individuální zdatnosti a iniciativy vedoucího lesního hospodáře. Tak se i neustále zlepšovala lesní podstata a v tom spočívalo tajemství hospodářského úspěchu a obchodní prosperity.

V selských lesích se v drtivé většině nehospodařilo podle plánu a sloužily především zemědělským potřebám. Dříví se v nich kácelo pro okamžitou potřebu, bez ohledu na mýtnou zralost porostů, způsob a směr pasečení, lesní stelivo se systematicky hrabalo až na minerální půdu, smýcené plochy se vůbec nezalesňovaly nebo se je dařilo zalesňovat příliš pozdě a ještě nevhodnými a náhodně získanými sazenicemi. Výsledkem všech těchto skutečností byl přímo žalostný stav selských lesů dříve i po lesní reformě. Stejný stav L. Anger shledal i u malých obecních lesů, přestože v Čechách nabyl již dříve platnosti zákon o dohledu nad hospodařením v lesích obecních č. 11/1893 ze dne 14. 1. 1893. Minul se však účinkem: neměl prováděcí nařízení a příslušný dohlédací úřad. Velkou lesní držbu většiny městských obcí měli na starosti ustanovení odborní hospodáři, kteří ji nejen vzorně spravovali, ale i dobře čelili neodborným zásahům laických radních a referentů. Nejlépe se tedy osvědčila forma individuální držby velkostatkářských lesů.

Za bývalého mocnářství, jak soudil L. Anger, *trpěla hybnost hospodářství celou spoustou vydaných instrukcí, daných ponejvíce od zeleného stolu, a není tomu lépe ani v Německu, v němž státní lesní držba převládá*. Rakouské předpisy sešněrovávaly *hospodařící osoby* ve státních lesích po obchodní stránce, takže i značně rozlehlé komplexy nemohly prosperovat, průměrný čistý výtěžek byl např. k roku 1913 asi třikrát nižší než u velkostatkářských lesů. Stát usiloval a usiluje o šablonovitost. *Proslulé* německé státní lesní hospodářství muselo sáhnout ke snížení dosavadního obmýtí a riskovat tak zásah do lesní podstaty, aby udrželo rovnováhu prosperity.

L. Anger se v roce 1926 vyjadřoval i o tak zvaném združstevnění lesů. Hrozil se toho, aby se nestalo cílem provádění pozemkové reformy na zabraném lesním majetku. Roztříštilo by totiž arondované velkostatkářské lesy ve vzorném hospodářském stavu a rozbité celky by zase slepovalo přidělením do jaké-

si formy kolektivního vlastnictví. To by bylo zpátečnictví, na úkor lesů, jejich podstaty a k nenahraditelné škodě státu. Zato združstevnění rolnických a obecních malolesů mohlo přivodit nápravu dosavadních neutěšených poměrů této kategorie lesní držby. Celek by pak získal odbornou správu a dozor, vlastně výhody velkého lesního majetku. Pozemková reforma měla spíše zvelebovat dosavadní stav lesů, tedy lesy devastačně obhospodařované, spekulativně vykořisťované a řádně neobnovované. Měla se postarat i o zalesnění neproduktivních a *méněplodných* ploch. V žádném případě neměla přeměňovat a násilně zasahovat do dosavadní držby. *Naleznou-li se však důvody silnější pro provádění pozemkové lesní reformy, nežli jsou důvody veřejné, hospodářské i fiskální, pak bylo by dáti přednost tempu urychlenému z toho důvodu, aby dosavadní majitelé lesů nabyli jistoty o rozsahu převzetí zabrané lesní půdy a na ponechaných jim částech mohli svéprávně hospodařiti a žádoucí investice prováděti.*

Stanovenou výměru sto hektarů nezemědělské půdy či za určitých předpokladů nejvýše 500 ha (§ 11 záborového zákona) považoval L. Anger vzhledem k lesnímu majetku za zcela nepostačitelnou a nedomyšlenou. Sto a víceletá výrobní doba v lesním hospodářství se mohla rozvinout jen na velké ploše, úměrné produkčnímu období. Na stanovené ploše by v žádném případě nešlo zajistit řádné hospodaření a plocha by nevydělala na odborné vedení a dozor. Za nejnižší možnou plošnou hranici lesní hospodářské jednotky považoval L. Anger dobře arondovaný celek s intenzivním hospodářským způsobem o rozloze asi 2 000 ha.

Všechny výhody a vady jednotlivých kategorií lesní držby v českých zemích působily i na produkci dříví. Obchodu dřívím a dřevařskému průmyslu mohly nejlépe posloužit velkostatkářské (či snad i státní) lesy, zachovávající trvalost výtěže a schopné dodávky největšího množství a nejlepšího druhu dříví. Změna dosavadní formy vlastnictví k lesní půdě by měla nepříznivý vliv na příjmy státu. Stát mohl v popřevratové době jedině z velkostatkářských lesů předepsat velmi tíživé dávky – *tísnivá břemena poplatková*, za něž by asi obtížně nalezl náhradu: dávku z lesů na strojená hnojiva, bezplatný příděl značného množství stavebního dříví k podpoře stavebního ruchu, vysoké válečné přirážky k pozemkové dani, převodní poplatky dědické daně, progresivní osobní daň z příjmu, tříkorunový hektarový příspěvek do fondu pro zaměstnance apod.

Lesní reforma má pochopitelně vliv i na lesní personál. Propuštěné zaměstnance nejde odškodňovat zbytkovými statky z lesní půdy. Stát přebíral lesní půdu i se zaměstnanci, v počtu odpovídajícímu rozloze a poskytl jim smluvní poměr. Nedostalo se jim tedy postavení pragmatikálních zaměstnanců, do

budoucna je postihovala restrikce a nucená fluktuace do nehostinných míst země. Myslivost zánikem lesmistrovského systému ve velkostatkářských lesích a přechodem na systém lesních správ ve státní správě dále jen beznadějně upadala, zmenšovala se potřeba dozorčího a ochranného personálu.[81] Združstevněné malolesy mohly poskytnout místa lesním úředníkům a zřízencům. L. Anger se přimlouval za to, aby se na lesní pozemkovou reformu pohlíželo *bez opojení popřevratového*, aby se úzkostlivě vážily veškeré výhody a vady související s jejím provedením. Konečná bilance pak měla být *ku prospěchu lesům, lesnictvu i státu*.[82]

V roce 1935 vlastník hruboskalského velkostatku jmenoval L. Angra vrchním lesním radou. Záhy na to, k 1. lednu 1936, však Anger odešel na vlastní žádost na odpočinek a odstěhoval se do Turnova.[83] Jeho nástupcem se stal na místě přednosty velkostatkové správy Josef Bubák a na místě přednosty lesního úřadu s titulem nadlesního František Kruh. Leopolda Angra viděli současníci jako lesníka s širokým odborným a hospodářským rozhledem, všestranně prakticky zkušeného, s bystrým postřehem, pohotového a s řečnickým talentem. Znali a ctili ho jako bodrého a dobrosrdečného člověka, příjemného, vtipného a zábavného, přitom však houževnatého, konciliantního *vůdce lesního hospodářství nejen v časech dobrých, ale i nepříznivých*. Prý se vždy řídil Bolzanovým heslem *blažen být a jiné blažiti, toť úkol člověka*.

L. Anger zemřel po delší nemoci a po činorodém životě – a nedlouho po smrti své paní – na Květnou neděli dne 30. března 1947 ráno v Turnově ve věku nedožitých 72 let jako *poslední ratolest starobylého a lesům vždy věrného rodu Angerů*.

Na poslední cestě ho doprovodili přátelé a známí ve čtvrtek dne 3. 4. 1947 v 15 hodin v krematoriu v Semilech. Po církevních obřadech provedených farářem Jednoty bratrské Petrem ze Železného Brodu se s ním rozloučil za Československou akademii zemědělskou, Masarykovu akademii práce a bývalý Ústřední výbor Volných sdružení lesních správ vrchní lesní rada ing. Josef Lázňovský z Hradce Králové, za krajský odbor Spolku českého lesnictva v Turnově jeho předseda vrchní lesní komisař ing. Ludvík Maier,[84] za Okresní myslivecký spolek ČsMJ v Turnově jeho předseda lesní komisař ing. František Postupa a za bývalé nejbližší velkostatkové spolupracovníky podal *poslední hlášení* lesmistr Václav Černý. Velkostatkový personál stál čestnou stráž u rakve. Pohřbu se dále zúčastnil např. ing. Jan Frič, prof. dr. ing. Antonín Pfeffer, ing. Jaroslav Kunovský, doc. dr. ing. Bohuslav Mařan, ing. Josef Šulc, ing. Rubek a J. Kovář.[85] Dne 24. 4. 1947 byla uložena urna s popelem do rodinné hrobky na romantickém hřbitůvku na Hrubé Skále.[86] Tak se uzavřela životní cesta pozoruhodného člověka, který je dnes téměř zapomenut.[87]

Poznámky

[1] Josef Bubák: *Vzpomínky na mé čtvrtstoleté působení u ředitelství panství Hrubá Skála, náležejícího vlastnicky Aehrenthalům.* Jablonec nad Nisou, leden 1980. Rukopis, 67 s. (laskavě zapůjčil J. Šperling), s. 18.

[2] O Ch. Liebichovi srv. např. V. Korf in J. Frič a kol.: *Velké vzory našeho lesnictví.* Praha 1958, s. 63–67. G. Novotný: *Lesnické školství v českých zemích do poloviny 19. století.* Lesnictví–Forestry, *41,* 1995, s. 389–400.

[3] J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 3.

[4] J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 13, a V. Jenšovský: *Jméno úzce spjaté s Hruboskalskem.* Pojizerské listy (Turnov), *43,* 1993, 27. 10., s. 5.

[5] J. Anger: *Všeobecný popis lesů velkostatku hruboskalského.* Čs. les, *1,* 1921, s. 353, a J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 13. Viz dále.

[6] J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 5.

[7] Důvody *zvučného jména lesníků Angrů* vylíčil V. Barchánek: *Genealogie myslivců-lesníků Angerů.* Čs. les, *11,* 1931, s. 122–124.

[8] A. Pfeffer: *Vrchní lesní rada Leopold Anger sedmdesátníkem.* Les, *25,* 1945, s. 81.

[9] Státní oblastní archiv (dále jen: SObA) Praha, Hanavský rodinný archiv, sign. B V-1, inv. č. 541, kart. 77.

[10] Gk: *Hořovice.* In: Hospodářský slovník naučný. Díl 1. A – H. 1905, s. 1129.

[11] Srv. A. Pfeffer, *Vrchní lesní rada,* s. 81. Období od narození do nástupu do Hořovic nazval A. Pfeffer prologem a období od roku 1899 do převzetí úřadu v Jincích jarem Angrova života.

[12] Porostní mapa polesí Valdek (Revier Waldek, Bestandeskarte, 1890(? – v tomto roce však ještě nebyl L. Anger zaměstnancem velkostatku, jedná se tedy o chybu ve vročení), 68 x 64,7 cm, koloroval lesní asistent Václav Berka), porostní mapa polesí Baština (Revier Baština, Bestandeskarte, 1900, 75,8 x 69,5 cm), porostní mapa polesí Valdek (Revier Waldek, Bestandeskarte, 1900, 68,2 x 64,7 cm), porostní mapa polesí Podluhy (Revier Podluh, Bestandeskarte, 1900, 74,9 x 59,3 cm), porostní mapa polesí Tíhava (Revier Tihava, Bestandeskarte, 1900, 54,8 x 71 cm), hospodářská mapa polesí Baština (Revier Baština, Wirtschaftskarte, 1900, 75,6 x 69,2 cm), hospodářská mapa polesí Valdek (Revier Waldek, Wirtschaftskarte, 1900, 68,1 x 64,7 cm), hospodářská mapa polesí Podluhy (Revier Podluh, Wirtschaftskarte, 1900, 74,9 x 59,2 cm, litografie Jan Künstner, Česká Lípa), porostní mapa polesí Královka (Revier Královka, Bestandeskarte, 1910 – kresba 1910, 75,3 x 59,6 cm, rev. lesní geometr Moric Rissel, litogr. Antonín Vítek, Praha) a porostní mapa polesí Velcí (Revier Velkau, Bestandeskarte, 1910, 75,7 x 64,5 cm). – SObA Praha, Velkostatek Hořovice, inv. č. 3982, 3985–3987, 3989, 3991–3993, 4004 a 4009; údaje laskavě sdělila dr. V. Hradecká, vedoucí badatelny tohoto archivu.

[13] A. Pfeffer: *Vrchní lesní rada,* s. 81. Toto období nazval A. Pfeffer předletím jeho života.

[14] Srv. *Předseda Ústředního výboru Volných sdružení lesních správ lesní rada Leopold Anger, ředitel velkostatku Hrubá Skála, šedesátníkem.* Informační list, *14,* 1935, č. 4, s. 2.

[15] SObA Praha, Hanavský rodinný archiv, sign. B V-1, inv. č. 541, kart. 77.

[16] Tamtéž.

[17] Podle parte zemřela po dlouhé nemoci v neděli dne 18. 5. 1947 ve 4,30 h v okresní nemocnici v Turnově Marie Angerová rozená Riesnerová. Tělesné pozůstatky byly vykropeny ve středu dne 21. 5. 1947 v 10 hodin v chrámu sv. Josefa na Hrubé Skále a po bohoslužbě uloženy na místním hřbitově. Manželství bylo bezdětné. Na parte se dále uvádí schovanka Anna Křapková a neteř Anna Wagnerová a tři synovci František, Gustav a Antonín Mareš (děti Leopolda Angra či jeho sester). Např. sestra L. Angra Hermína se stala manželkou ředitele velkostatků Koreckého. – Státní okresní archiv (dále jen: SOkA) Semily, Ing. Ludvík Maier, neinv.

[18] Čs. les, *2,* 1921, s. 352–354.

[19] *Průvodce k vycházce do ‚Českého ráje' a do lesů panství hruboskalského.* Čs. les, *1,* 1921, s. 354–355.

[20] J. Bubák uvádí, že úřadovny a byty zaměstnanců se nacházely v objektech rozsáhlého hořenského dvora, ale vzhledem k pronájmu dvorů před pozemkovou reformou se přestěhovaly do hruboskalského zámku. Penzión Podháj se dočkal adaptace a pak v něm sídlilo ředitelství.

[21] J. Anger, *Všeobecný popis,* s. 352, Hospodářský slovník naučný, sv. 4, R – Ž, 1924, s. 580–581, a J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 6.

[22] Srv. J. Anger, *Všeobecný popis,* s. 353, a J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 7. Bubákovy údaje nejsou vždy spolehlivé.

[23] Podle Lustigova a Světničkova schematismu velkostatků v Čechách (s. 186–188).

[24] J. Anger, *Všeobecný popis,* s. 354.

[25] J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 8.

[26] J. Anger, *Všeobecný popis,* s. 353–354.

[27] J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 7. Podrobnosti o zvěři – tamtéž.

[28] Tamtéž, s. 12.

[29] Tamtéž, s. 16.

[30] SOkA Semily, Okresní úřad (dále: OÚ) Turnov, čj. 26750 z 19. 7. 1922 (jednostránkový rukou psaný dopis, datovaný ve Štěpánovicích 17. 7. 1922.

[31] Tamtéž, čj. 1377, Podháj 24. 7. 1922 – jedenapůlstránkový strojopis.

[32] Tamtéž, rukopisná poznámka na Angerově strojopisu.

[33] Tamtéž, čj. 29 765 ze dne 25. 8. 1922.

[34] Není třeba připomínat, že hmyzí kalamity

nezpůsobil neodborným hospodařením L. Anger na svěřeném velkostatku, ani nepovstaly až za hospodaření komunistů v letech 1948 až 1989. Připomínají se již v 18. století.

[35] Slavný rakouský lesní zákon o 77 paragrafech – *Císařský patent ze dne 3. prosince 1852, č. 250 ř. z., jímž se vydává lesní zákon* – v českých zemích platil až do roku 1960. Srv. F. Horna, J. Daňha, J. Ministr: *Komentář lesních zákonů a nařízení platných na celém území Československé republiky.* Praha 1937, s. 17–136.

[36] Přesnou citaci a výklad srv. tamtéž.

[37] SOkA Semily, OÚ Turnov, čj. 1461, Podháj 11. 9. 1922, jedenapůlstránkový strojopis.

[38] Tamtéž, čj. 1492, Podháj 29. 9. 1922, čtvrtstránkový strojopis.

[39] Výnos ministerstva zemědělství č. 12.527–XIV. Směrnice podepsal na prvním místě předseda stálé mniškové komise dr. ing. K. Šiman a za ním za župu Mladá Boleslav lesní ředitel L. Anger z Hrubé Skály.

[40] Výnos ministerstva zemědělství č. 18.509–XIV ze dne 31. 3. 1922.

[41] SOkA Semily, OÚ Turnov, čj. 860 ze dne 13. 9. 1922 – dvoustránkový strojopis.

[42] Tamtéž, čj. 1513, Podháj, dne 6. 10. 1922 – půlstránkový strojopis.

[43] Srv. J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 10–11. Podrobnosti o sortimentech dříví – tamtéž.

[44] Tamtéž, s. 18.

[45] Tamtéž, s. 12 a 17.

[46] SOkA Semily, OÚ Turnov, čj. 343, Podháj 26. 3. 1929 – půlstránkový strojopis.

[47] Srv. k tomu např. J. Voženílek: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy.* Praha 1930, s. 333–334.

[48] SOkA Semily, OÚ Turnov, čj. 624, Podháj 13. 1. 1932 – třičtvrtěstránkový strojopis.

[49] Srv. V. Jenšovský, c. d., tamtéž.

[50] O T. Mokrém srv. např. G. Novotný: *Lesní, myslivecký a rybniční hospodář, vrchní lesní rada ing. dr. h. c. Theodor Mokrý. 1857–1945.* Výběr – v tisku.

[51] O G. Jirsíkovi srv. např. R. Haša: *K sedmdesátým narozeninám profesora Ing. Gabriela Jirsíka.* Věstník ČAZ 12, 1936, s. 818–819; A. Dyk: *Profesor Ing. Dr. techn. h. c. Gabriel Jirsík.* Čs. les, 17, 1937, s. 116–117. Les, *24,* 1944, s. 12, a V. Weingartl: *Za prof. Dr. h. c. Ing. Gabrielem Jirsíkem.* Věstník ČAZ, *20,* 1946, s. 199–201.

[52] O J. Liebusovi srv. např. Hospodářský slovník naučný, 2. díl, Ch–M, 1909, s.822–823. Měl založit zmíněné Sdružení podbrdských lesníků. Nemáme však o J. Liebusovi a sdružení dostatek zpráv.

[53] K roku 1939 se uvádí Praha II, Zlatnická 10.

[54] Např. ročník 1926 a 1927 měl *obří* formát 43,5 x 35 cm a teprve získával pozdější podobu a tvář. Od roku 1928 či 1930 měl formát 32,5 x 20,5 cm. Ročník 1939 nebyl kupodivu dvojjazyčný, zprávy vycházely pouze v češtině. Obecně tvořilo ročníky většinou 12 čísel či sešitů (1930 – 17 čísel), která vycházela tzv. podle potřeby, o průměrném počtu 16 stran (od 13 do 25 stran; 1939 jen 4 až 6 stran).

[55] Měl jsem k dispozici jen 15 svazků – v Univerzitní knihovně v Brně (MZK 4-257.152) jsou jen ročníky 1933–1938; v knihovně Národního zemědělského muzea na zámku Kačina (E 582, č. i. 20.259) pak ročníky 1926–1927, 1930–1932 a 1939, v NK ČR (54 A 1399) ročníky 1928 – 1930. Ústřední zemědělsko-lesnická knihovna v Praze tento list ve fondu bohužel nemá.

[56] Informační list, *10,* 1931, č. 2, s. 7, a *13,* 1934, č. 4, s. 25.

[57] O K. Štroglovi srv. např. G. Novotný: *Vrchní lesní rada Ing. dr. tech. h. c. Karel Štrogl (1860–1938) a velkostatek Račice.* In: Sborník Státního okresního archivu Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna – v tisku.

[58] Jejich seznam pro léta 1931 – 1933 srv. Informační list, *10,* 1931, č. 2, s. 8–11.

[59] O K. Šimanovi srv. např. G. Novotný: *Lesník Karel Šiman 1882–1957.* In: Jihočeský sborník historický. Sv. 66–67. 1997–1998, s. 69–75.

[60] Srv. k tomu např. G. Novotný: *První lesnický kurs a jubilejní oslavy na lesnickém odboru Vysoké školy zemědělské v Brně v památném roce 1929.* Dějiny věd a techniky, 2/1999 – v tisku.

[61] Srv. např. Lidové noviny, *45,* 1937, 19. 5., ranní vydání, s. 26.

[62] Dřevařský syndikát vznikl v ČSR v době hospodářské krize, kdy se nahromadily zásoby dřeva vlivem živelních pohrom a odbytové krize, vládním nařízením č. 170 Sb. z. a n. ze dne 5. 8. 1933 ze zástupců ministerstev, zájmových a dřevařských organizací. Za úkol si vzal zajištění odbytu a zpeněžení dřeva, zásobování obyvatel a podniků dřevem za přiměřené ceny, usměrňovat dovoz a vývoz a regulovat těžbu. Syndikát lesní vznikl 1. 5. 1933 dobrovolnou úmluvou majitelů lesů za podobným účelem. V roce 1938 převzalo úkoly syndikátů Trhové sdružení lesního a dřevařského hospodářství.

[63] Srv. např. W. Maresch: *Lesní rada Leopold Anger šedesátníkem.* Věstník ČAZ, *11,* 1935, s. 341–342, Informační list, *14,* 1935, č. 4, s. 1–3, B. Walter in: J. Frič a kol., *Velké vzory,* s. 237–239.

[64] Srv. Dr. Pll. (RNDr. Josef Plíhal?): Leopold Anger šedesátníkem. Pojizerské listy (Turnov), 1935, 19.4., s. 6.

[65] SOkA Semily, Pozůstalost Ing. Ludvíka Maiera.

[66] E. Reich – B. Vláčil: *Československá akademie zemědělská v prvém desítiletí,* 1924–1934. Praha 1935, s. 71; B. Walter in: J. Frič a kol., *Velké vzory,* s. 237–238.

[67] Časové otázky, *18,* 1929, s. 30–38.

[68] Věstník ČAZ, *7,* 1931, s. 53–55.

[69] Věstník ČAZ, *8,* 1932, s. 713.

[70] Časové otázky, *33,* 1932, s. 29–32.
[71] Věstník ČAZ, *10,* 1934, s. 218–219.
[72] Čs. les, *1,* 1921, s. 24, 122–124 a 180.
[73] Čs. les, *18,* 1938, s. 89–91.
[74] Čs. háj, *20,* 1946, s. 312–313.
[75] O J. Růžičkovi srv. např. L. Anger: *Ing. Jaroslav Růžička šedesátníkem.* Věstník ČAZ, 10, 1934, s. 218–219, a K. Šiman, in: J. Frič a kol., Velké vzory, s. 235–237.
[76] O J. Fričovi srv. např. K. Šiman: *Ing. Jan Frič – padesátníkem.* Věstník ČAZ, *9,* 1933, s. 242–243; J. Nýdrle: *Ing. Jan Frič padesátníkem.* Věstník Československého zemědělského musea, *6,* 1933, s. 146–147; (-r.): *Místopředseda ČAZ vrchní lesní rada Ing. Jan Frič čestným doktorem věd techn.* Věstník ČAZ, *21,* 1947, s. 281; *J. Nožička, A. Jančík, O. Kokeš. Tři významní lesníci. K 85. výročí narození Dr. h. c. Ing. Jana Friče.* Prameny historie zemědělství a lesnictví. Sv. 4. Praha 1968, s. 131–149.
[77] O W. Mareschovi srv. např. G. Novotný: *Lesní rada a ředitel velkostatků ing. Waldemar Maresch. 1872–1939.* In: Jindřichohradecký vlastivědný sborník, sv. 10, 1998, s. 48–53.
[78] O F. Harrachovi srv. např. G. Novotný: *Velkostatkář a lesník JUDr. František Maria Alfred Harrach. 1870–1937.* In: Západní Morava, v tisku.
[79] J. Bubák, *Vzpomínky,* s. 22.
[80] Do poradního sboru patřilo 36 zástupců především z dobových lesnických organizací a kompetentních státních úřadů. Jeho aktivita vrcholila v roce 1927 v souvislosti s lesní částí pozemkové reformy.
[81] Srv. všechny vypsané případy z hruboskalského velkostatku.
[82] J. Dařenický: *Lesní pozemková reforma s hlediska právního, národohospodářského, národního, sociálního aj.* Praha 1926, s. 29–32. L. Anger odpovídal stejně jako ostatní na celkem 12 bodů – *důvody pro reformu, dosavadní hospodaření, nejosvědčenější forma hospodaření, hospodaření států cizích, lesní družstevnictví, zalesňování ploch ladem ležících, tempo reformy, výměra hospodářské jednotky, dřevoobchod a dřevoprůmysl, vliv na příjmy státu a korporací veřejnoprávních, vliv na existenci zaměstnanců a jak provésti reformu.*
[83] Období let 1921 až 1935 nazval A. Pfeffer *plným létem* jeho života a období po roce 1935 *podzimem.*
[84] Srv. dvoustránkový koncept jeho projevu pronesného na kremačním rozloučení. SOkA Semily, Pozůstalost Ing. Ludvíka Maiera, neinv.
[85] Srv. SOkA Semily, Pozůstalost Ing. Ludvíka Maiera.
[86] Srv. též A. Pfeffer: *Vrchní lesní rada Leopold Anger +.* Věstník ČAZ, 21, 1947, s. 279–280; *Za zemřelým vrchním lesním radou L. Angrem.* Čs. les, *27,* 1947, č. 8, s. 132.
[87] Srdečně děkuji za pomoc při obstarávání materiálu dr. Ivo Navrátilovi, řediteli SOkA Semily, Jitce Petruškové z Okresního muzea Českého ráje v Turnově, Jaroslavu Šperlingovi, býv. starostovi obce Ktová, a paní Sukové z knihovny Národního zemědělského muzea na zámku Kačina.

Gustav Novotný: Oberforstrat Leopold Anger (1875 – 1947) und die Domäne Hrubá Skála

Der Oberforstrat und Direktor der Domäne Leopold Anger (geboren am 23. 4. 1875 in Pelešany oder im Pelešaner Jägerhaus bei Turnov – gestorben am 30. 3. 1947 in Turnov) stammte aus einer altherkömmlichen Forstfamilie, deren männliche Mitglieder auf der Domäne Hrubá Skála seit 1858 tätig waren. Er studierte fünf Klassen Realschule und 1895 das höhere Forstinstitut in Bělá pod Bezdězem (Weißwasser) aus. Dann war er kurz in Kyšperk (Geiersberg), in Sarajevo und in den Jahren 1897 bis 1921 auf der Domäne Hořovice v Čechách tätig. Hier war er Forstgeometer, Revierförster im Waldrevier Podluhy, er hat da mit Marie, geborene Týlová, eine Familie gegründet, weiter ist er Forstkontrollor geworden und hat die Leitung des Forstamtes in Jince übernommen. Im Frühjahr 1917 ist er als Forstmeister und Vorsteher des Forstamtes in Hořovice angetreten. Mit Erfolg hat er sich mit der Nonnenkalamität abgefunden und es ist ihm gelungen, sich in die beste Gesellschaft in Hořovice einzugliedern. Im Oktober 1921 hat L. Anger auf der Domäne Hrubá Skála den Posten des Forstmeisters nach seinem verstorbenen älteren Bruder Jindřich (12. 4. 1873 – 17. 7. 1921) angenommen, wo er leitender Forstbeamte und Direktor auf der Domäne geworden ist. Im September 1923 ist er als Forstrat und im Jahre 1935 als Oberforstrat eingesetzt worden. Zum 1. Januar 1936 ist er auf eigenen Antrag in den Ruhestand getreten und nach Turnov übersiedelt. In den anvertrauten Domänewäldern hat er bewiesen, die Folgen der umfangreichen Nonnenkalamität zu beseitigen. Er hat auch an zeitgenössischen Fachberatungen und Enqueten teilgenommen und hat sich als Fachschriftsteller und Vorsitzender der Prestigeorganisation aller Forstverwaltungen – des Prager Zentralausschusses der Freien forstlichen Vereinigungen in Böhmen, Mähren und Schlesien – durchgesetzt. Neben seiner Mitgliedschaft in einer Reihe von ganzstaatlichen Fachkorporationen war er in Turnov Ehrenmitglied der Jagdvereines und Vorsitzender der Kreissektion des Fachverbandes der tschechoslowakischen Forstpartei. Er hat Forschungen im Forstwesen und Bemühungen von Verschönerungsvereinen unterstützt.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

O jednom významném školském experimentu

Pokusná reformní škola v Benešově u Semil

Růžena Váňová

Období předválečného Československa bylo obdobím takřka permanentní školské reformy. Potřeba změnit školský systém z doby Rakouska a atmosféru vztahů mezi učitelem a žákem byla zejména učitelstvem pociťována velmi naléhavě. Demokratický duch nově vzniklé republiky přímo vybízel ke změně. Umožňoval relativně volnou výměnu názorů a do jisté míry ovlivňoval i veřejné činitele kompetentní k posuzování reformních návrhů a k povolování jejich ověřování.

Do reformního dění se zařadila i jedna ze škol semilského okresu, a sice škola benešovská – jako jediná z celých severních Čech. Stala se tak členem početné rodiny československých škol, které ve 30. letech ověřovaly pozoruhodný reformní projekt označovaný později podle jeho autora, univerzitního docenta Václava Příhody, jako příhodovská reforma.

Než se budeme zabývat benešovskou školou, zabývejme se Příhodovým reformním projektem. A abychom mu snadno porozuměli, charakterizujme nejdříve stručně reformní záměry, které mu předcházely.

Školští reformátoři před Příhodou

Reformní návrhy, které začaly vznikat hned po převratu (jejich autory byli – až na výjimky – učitelé, ať už jako jednotlivci nebo jako členové učitelských organizací), usilovaly jednak o změny v přístupu ke vzdělání, které se v některých případech měly promítnout i do podoby školského systému, jednak o změnu školní praxe. Tak byly žádány demokratizace a socializace vzdělání, jimiž se rozumělo vytvoření podmínek pro všeobecný přístup ke vzdělání bez ohle-

du na sociální původ, státní školství, které tyto podmínky, na rozdíl od školství soukromého, hájícího většinou jisté partikulární zájmy, mělo garantovat, bezplatnost vzdělávání aj.

Návrhy na změnu školní praxe navazovaly většinou na názory, které se začaly rozvíjet už na přelomu 80. a 90. let jako důsledek společensko-ekonomických přeměn konce století. Nešlo o názory ojedinělé, ale o celosvětové hnutí, namířené proti dosavadnímu pojetí pedagogiky a výchovy, označovanému jako herbartismus. V Evropě se pro ně vžil název reformní pedagogika, v Americe nová nebo též progresivní výchova. Nový postoj k žákovi byl jeho podstatou. Dosavadní názor, že žák se musí přizpůsobit škole, byl změněn ve svůj protiklad – škola se musí přizpůsobit žákovi. Tzv. koperníkovský obrat v pedagogice, jak toto hnutí nazval jeden z jeho protagonistů, vedl v některých případech až k jednostrannému pedocentrismu, nedoceňujícímu společenské zřetele výchovy.

Respekt k osobnosti žáka vedl školské reformátory mj. k přesvědčení o nutnosti vytvářet při vyučování a výchově podmínky pro uplatnění všech stránek osobnosti, zejména pak pro činnost. V naukových předmětech se razila idea, že poznatek nemá být žákem osvojován, jako tomu bylo dosud, ale *vytvářen* – vlastní intelektuální nebo praktickou činností. Je však přirozené, že pozornost byla upřena zejména do oblasti tzv. výchov. A tak první desetiletí 20. století jsou ve znamení hnutí za uměleckou, event. i tělesnou výchovu. Jeho součástí byl i požadavek tzv. volné školy, navazující na myšlenky Rousseaua a Tolstého a znamenající v podstatě výchovu bez nucení, kdy má žák značnou volnost ve výběru druhu činností i ve způsobu jejich osvojování a následného samostatného provádění.

Učitelstvo, zvyklé z dob Rakouska na centralistické řízení, víceméně počítalo s tím, že se jeho návrhy stanou východiskem slibovaného školského zákona a že navrhované změny touto cestou proniknou do všeobecné školní praxe. Když ministerstvo s vypracováním návrhu zákona otálelo, požádalo několik učitelů o povolení vyzkoušet navrhované principy ve školní praxi. A tak v průběhu 20. let vzniklo několik tzv. pokusných škol. Každá pracovala podle vlastního programu, který kromě charakterizovaných principů obsahoval zpravidla i další úkoly – podle zaměření zakladatelů. Některé pokusné školy si např. kladly významné úkoly v oblasti výchovy mravní a sociální. Co zjistily? Především to, že vycházet při výchově pouze z dítěte a nerespektovat společenská hlediska je scestné. Že uplatňování principu volné školy vede k nesoustavnosti žákova vědění. Nikterak však nepopřely výchozí princip nové pedagogiky: respektování osobnosti dítěte. Pouze varovaly před jeho absolutizací.

Václav Příhoda na fotografii z r. 1926.

Z řady důvodů měly pokusné školy jen krátké trvání, všechny ve 20. letech vznikly i zanikly. Historie každé z nich je obrazem pedagogického nadšení, tvořivosti, ale i obětavosti a nezměrného úsilí o zachování charakteru, často i existence pokusu, neboť nebylo vždy snadné vyrovnat se se základním požadavkem školských úřadů: naučit v daném čase témuž a tolik, co uváděly platné osnovy. Dobová odborná kritika se k pokusům stavěla odmítavě, protože je posuzovala z hlediska jejich významnosti pro celkovou reformu československého školství. Dalo by se s ní polemizovat. Většina učitelů – pokusníků totiž o své práci přednášela, psala, přijímala na svých školách návštěvy, takže není pochyb, že se nové ideje nejen dostávaly ve známost, ale že ovlivňovaly – i když ne organizovaně – i školní praxi. Stojí za pozornost, že ve zmíněné době byla i odborníky pokládána za účinnou jen reforma centrálně organizovaná.[1]

Hlavní myšlenky Příhodovy reformní koncepce
Pokusné reformní školy

Před zmíněným kritériem odborné kritiky nutně musel obstát velkorysý projekt školské reformy vypracovaný docentem Filosofické fakulty UK dr.

Václavem Příhodou na konci 20. let (1928).[2] Počítal totiž s reformou celkovou a plošnou, tj. s reformou školského systému i vnitřní školní práce, která bude zavedena – po předchozím ověření – na všech školách Československé republiky.

Příhoda navázal na tendence dosavadního reformního snažení, vnesl však do něho nové prvky. Na rozdíl od předchozího období chtěl poznat žáka přesně, ne intuicí či pozorováním, ale exaktními metodami. Úkoly, které měly být žákovi přiděleny, měly přesně odpovídat zjištěným údajům o druhu a stupni jeho nadání – měly být *úkoly šitými na míru*. Žák se jich měl zhostit vlastním postupem a tempem. Podané studijní výkony měly být kvantifikovány a přesně změřeny. Důsledné uplatnění tohoto přístupu znamenalo vytvořit pro každého žáka vlastní vzdělávací program, nebo utvořit skupiny žáků přibližně stejné výkonové úrovně a vytvářet programy pro tyto skupiny. Kromě diferenciace žáků, úkolů a metod a individualizace výuky doporučoval Příhoda zavést množství novinek do obsahu, metod a organizačních forem vyučování, např. problémovou a projektovou metodu, tzv. samoučení prostřednictvím pracovních listů a učebnic, často organizované do podoby tzv. daltonského plánu, skupinové vyučování, konsolidaci učiva, na obecné škole globalizaci, a to v organizaci vyučování a v metodách čtení a psaní aj.; školní rok doporučoval rozdělit na kratší jednotky, semestry.[3]

Uvedené prvky byly něčím zcela novým na československé pedagogické scéně a vyvolaly patřičný rozruch. Jejich původ třeba stručně vysvětlit. Příhoda podnikl ve 20. letech dvě studijní cesty do Ameriky. Zde se nadchl pro empirický směr bádání v pedagogice a psychologii, který už předtím poznal v Německu. Po návratu z Ameriky prohlásil pedagogiku za exaktní výzkumnou přírodní vědu a za jediné východisko pedagogického jednání označil exaktní výzkum žáka v pedagogických situacích. Příhodovo pedagogické myšlení ovlivnila Amerika ještě v jiném směru – přesvědčila ho o nutnosti školské racionalizace. S tímto programem se Příhoda vrátil do Československa. Jednotnost, úspornost, vědecké řízení školní práce – to byly Příhodovy znaky racionalizace i zamýšlené školské reformy. Netřeba jistě zvlášť připomínat, že metodologické východisko včetně principu racionalizace od počátku vnitřní reformu zpochybňovalo a ohrožovalo její realizaci.

Nejinak tomu bylo s reformou vnější. Příhoda žádal, jak známo, jednotnou vnitřně diferencovanou školu.[4] Nejen proto, že ji pokládal za racionální. Argumentoval i politicky a psychologicky. Pokládal ji za tvar, který jediný umožňuje realizovat zásadu demokratizace (reformní projekt byl projektem sociální demokracie) a který zároveň vytváří podmínky pro oddálení rozhodování žáka o životní dráze. Jestliže v případě vnitřní reformy šlo z hlediska domá-

cího prostředí o myšlenky zcela novátorské, v případě reformy vnější byly akceptovány předchozí domácí snahy – nepochybně proto, že byly v intencích Příhodova reformního záměru.

Známost myšlenek však neměla znamenat snadnost v prosazení. Jednotná – byť vnitřně diferencovaná – škola nebyla programem ani většiny učitelstva, ani veřejnosti. Z obavy o ztrátu existence s ní nesouhlasila většina učitelstva měšťanských škol. Středoškolští profesoři argumentovali obavami ze snížené úrovně středoškolského vzdělání. Neměla stoupence ani mezi vysokoškolskými učiteli. Byla pouze programem sociální demokracie, částečně s ní souhlasila KSČ. Hlavní příčinou této situace byl nesporně odliv poválečné revoluční vlny. Na přelomu 20. a 30. let už byla zcela jiná situace než o desetiletí dříve, kdy v důsledku prožité války sílící sociální hnutí prosazovalo jednotnou školu takřka v celém světě a mělo při tomto snažení značné úspěchy. Jednotná škola v ČSR měla ve zmíněné době podporu tří za sebou jdoucích ministrů školství. Jejich autorita však nestačila ani k tomu, aby jednotná škola byla ověřena, natož všeobecně zavedena.

Nicméně od školního roku 1929/30 začaly postupně vznikat školy, jejichž zakladatelé se rozhodli reformní projekt ověřit. V zahajovacím roce jich bylo pět, v roce následujícím už o 15 více. Dobové materiály hovoří o celkovém počtu asi 30 škol. Současná šetření však ukazují, že pokusných tříd, resp. učitelů, kteří zkoušeli dílčí aspekty reformy, byly desítky, a to v celé republice, tedy včetně Slovenska. Jejich zakladatelé se většinou rekrutovali z řad posluchačů Školy vysokých studií pedagogických v Praze, kde Příhoda přednášel a kde také sídlila Reformní komise, koordinační orgán reformy.[5] Příhoda byl pro mnoho učitelů uznávanou autoritou, protože poznatky, s nimiž seznamoval, se zdály být lékem na neduhy současné školy. Bylo tedy téměř jisté, že se při ověřování reformního návrhu bude mít o koho opřít. S oporou mohl počítat i u ministra školství.

Založené pokusné reformní školy však nebyly jednotnými školami 1. a 2. stupně, byly to existující obecné a měšťanské školy, které ověřovaly výše charakterizované nové, převážně didaktické přístupy. Model jednotné, vnitřně diferencované školy tedy vůbec nebyl ověřován. Výsledky prováděného didaktického experimentu byly za těchto podmínek zkreslené, protože nebylo možné uskutečnit některá organizační opatření, a co zejména: do měšťanských škol v místech, kde existovaly střední školy, chodily děti s malými studijními předpoklady.

Výsledky experimentu však byly zkreslené i kvůli době. Experiment vyžadoval zvýšené náklady, které v době hospodářské krize nebyly možné. Většina experimentálních škol nedosahovala po materiální stránce ani standardu.

(Výjimkou byly školy zlínské, protože byly podporovány továrníkem Tomášem Baťou.)

Přesto lze konstatovat, že pokusné reformní školy v zásadě ověřovaly Příhodovu didaktickou a výchovnou koncepci a že v podstatě prokázaly její nosnost. Zdá se, že vskutku třeba litovat, že se tuto koncepci kvůli sporům mezi stoupenci a odpůrci reformy nepodařilo v širokém měřítku zavést do všeobecné školní praxe.

Reformní činnost byla přerušena válkou (některé školy pracovaly i v prvních válečných letech). Po válce byla tendence na ni navázat. V důsledku dalšího politického vývoje byla zastavena.[6]

Pokusná reformní škola v Benešově u Semil

Přípravy na zahájení pokusu

Rozhodnutí připojit se k charakterizované školské reformě padlo v Benešově ve školním roce 1931/32. Podnět k němu vyšel z učitelského sboru měšťanské školy. Tvořili ho tehdy Josef Janda, ředitel, který vyučoval němčinu, občanskou nauku, přírodopis a přírodozpyt, Božena Balcarová-Housová (zeměpis, český jazyk, dějepis, občanská nauka), Petr Jirouš (počty, měřictví,

Škola v Benešově u Semil krátce po dostavbě.

rýsování, kreslení) a Oldřich Vacátko (fyzika, přírodopis). Šlo o sbor nedávno se utvořivší – měšťanská škola fungovala v tu dobu teprve čtvrtý rok (od školního roku 1927/28). Úsilí, které benešovští občané vyvinuli za účelem jejího zřízení, je pozoruhodné. Vždyť obec měla v tu dobu přibližně 500 obyvatel a její vzdálenost od okresního města byla (a je) asi tři a půl kilometru. Kromě dětí benešovských do ní chodily děti z Bystré, Rybnic, Loukova a Hájů. Byla to typická venkovská měšťanka bez paralelek, počet žáků se pohyboval mezi 110 a 120. Fungovala ve školní budově z roku 1909, která byla postavena podle návrhu semilského stavitele Josefa Schejbala. Zásluhu na jejím postavení měl továrník František Matouš. Podle ředitele Jandy byla nejpěknější školní budovou v okrese.

Iniciátorem pokusu byl zřejmě ředitel Josef Janda. Každopádně patřil k těm učitelům, kteří byli přesvědčeni o nutnosti provést v Československu školskou reformu a kteří vítali jmenování Ivana Dérera ministrem školství, neboť věděli, že je školským reformám nakloněn. V jeho zápise ve školní kronice za školní rok 1929/30 mj. čteme: *Pan president jmenoval rozhodnutím ze 7. prosince 1929 poslance JUDra Ivana Dérera (Slováka), sociálního demokrata, ministrem školství a národní osvěty. Jeho vlivem hnuto ožehavou otázkou reformy národního a středního školství. Zdar!*[7] Je víc než pravděpodobné, že se chtěl o reformní práci pokusit ve škole, kterou řídil. Věděl, že se ve svých záměrech může opřít o schopný mladý učitelský sbor, v něm zejména o odborného učitele Petra Jirouše, který už dva roky v Benešově zkoušel nové způsoby práce v předmětech své aprobace a který byl od roku 1929 v pravidelném kontaktu s Václavem Příhodou a s učiteli pražských pokusných škol.[8]

O povolení pokusu požádala místní školní rada (dále jen MŠR) dopisem ministerstvo školství a národní osvěty (dále jen MŠaNO) z 8. června 1932. Předcházelo mu zasedání (17. května), na kterém ředitel Janda a členové sboru Balcarová a Vacátko informovali MŠR o podstatných i dílčích aspektech reformy.[9] Získat kladné stanovisko MŠR bylo pro povolení pokusu nezbytné. (A nebylo snadné. Z předchozích jednání MŠR je zřejmé, že úplná shoda v názoru na uvedený problém v radě nebyla.)

Do jaké míry byli učitelé před zahájením pokusu seznámeni s idejemi reformy, nevíme. Podle ředitele byli členové sboru (kteří konkrétně, není uvedeno) v roce 1932 dvakrát v Praze (7. února a 10. - 11. května), *kde navštíveny školy reformní v Michli, Nuslích a Kobylisích... Těmito návštěvami a přednáškou doktora J. Nykla, ředitele v Michli, odborného učitele Františka Svatoše, dále rozhovorem s tvůrcem a iniciátorem reformních škol doktorem V. Příhodou nabyli členové sboru přesvědčení, že cesta reformisty nastoupená je sice obtížnější pro učitele, leč pro žáky prospěšnější.*[10] Škola michelská a nuselská byly

Ředitel Josef Janda.

zakládajícími školami, tedy dvěma z pěti, které byly ve školním roce 1929/30 povoleny. Jejich učitelé měli nejdelší zkušenost s reformní prací a měli co začínajícím kolegům poskytnout. Pokud ovšem benešovští učitelé nebyli do té doby pravidelnými účastníky Příhodových seminářů, což je pravděpodobné, stál před nimi mimořádně náročný úkol. Dobře byl na pokusnou práci připraven pravděpodobně pouze Petr Jirouš. V předmětech své aprobace měl, jak uvedeno, s pokusnou prací dvouleté zkušenosti. Absolvoval několik hospitací při vyučování na pražských pokusných školách, udržoval trvalý kontakt s pražskými učiteli pokusných škol a pravidelně sledoval literaturu o pokusných školách. Dobrým předpokladem pro pokusnou práci byly i vzdělání a učitelská praxe. Byl absolventem reálného gymnázia v Jilemnici (studoval zde v letech 1914-1922), v roce 1923 složil v Jičíně doplňovací zkoušku dospělosti a od školního roku 1923/24 bez přerušení vyučoval.[11] V roce 1932 měl tedy za sebou devět let praxe. Největším předpokladem však bylo zanícení pro pokusnou práci. Svědčí o něm mimo jiné to, že se v roce 1932 vzdal definitivy, kterou v témže roce získal na dívčí měšťanskou školu ve Vysokém nad Jizerou, a že požádal zemskou školní radu (dále jen ZŠR) o ustanovení na pokusnou školu v Benešově (tedy fakticky o pokračování v působení na zdejší škole). O jeho předpokladech pro pokusnou práci svědčí i vyjádření ředitele. J. Janda podpořil Jiroušovu žádost o přeložení, resp. o setrvání na benešovské škole mj. prohlášením, že *ku zdaru pokusného vyučování na pokusné*

škole v Benešově u Semil je odborný učitel Petr Jirouš nepostradatelný.[12] Žádosti bylo vyhověno.

Pokus byl povolen výnosem MŠaNO z 27. 8. 1932 č. 101.083/32-I/1 a v návaznosti na něj výnosem ZŠR ze dne 7. 9. 1932 č. I 873/2 ai 1932, č. z. š. r. 98.619 ai 1932. Škola nesla název *Pokusná diferencovaná škola měšťanská (Komenium),* později, když byl pokus rozšířen i na obecnou školu, *Obecná a pokusná diferencovaná škola měšťanská.* Na jejím povolení se, patrně na žádost P. Jirouše, osobně angažoval V. Příhoda. Angažoval se i na kladném vyřízení Jiroušovy žádosti o setrvání na benešovské škole.[13] (Tuto angažovanost ve vztahu k Benešovu však nelze přeceňovat. Je velmi pravděpodobné, že Příhoda ve vlastním zájmu pomáhal na svět i jiným pokusným školám. Jisté je, že kontakt s benešovskou školou udržoval prostřednictvím Jirouše a že jeho pedagogické schopnosti a nadšení pro pokusnou práci mu byly zárukou přinejmenším dobrého začátku.)

Průběh pokusu

Zahajovací školní rok (1932/33) proběhl vskutku úspěšně. Pokusná práce byla zavedena v 1. ročníku měšťanské školy (v dalších letech se měla zavést vždy v dalším 1. ročníku, takže ve školním roce 1934/35 měla být pokusnou celá měšťanská škola). Třídní učitelkou 1. ročníku se stala Božena Balcarová. Podle zápisu ve školní kronice bylo zavedeno samoučení, diferenciace, konsolidace učebních předmětů, hodnocení prostřednictvím didaktických testů, žákovská shromáždění jako prostředek společenské a občanské výchovy, tedy všechny základní principy vnitřní reformy. S prací byl spokojen jak ředitel (*práce se znamenitě osvědčila*), tak – v podstatě – i zemský školní inspektor dr. J. Štěpánek.[14]

V následujícím školním roce se pokus rozšířil nejen na další ročník školy měšťanské, ale i na obecnou školu. Učitelka L. Pacholíková začala v 1. ročníku vyučovat čtení globální metodou. Nový způsob vyučování vyvolal však u rodičů hned na samém počátku jisté rozpaky, až nechuť. O prázdninách 1934 (13. 7.) bylo o ní jednáno na schůzi MŠR. F. Dolenský už tehdy navrhoval, aby se čtení učilo opět *starou metodou.*[15] Na měšťanské škole se zavedla další nová forma výchovné práce – tzv. výchovné kampaně (čistoty, zdravení, pořádku aj.). Vůle ředitele i učitelů znát dobře nové vyučovací postupy byla veliká. Všichni dojížděli do Prahy na pravidelné Příhodovy semináře, Balcarová, Jirouš a Vacátko dvakrát podnikli návštěvu na pokusné školy do Zlína (březen a květen). Pracovní elán a náladu učitelů nepokazil ani snížený rozpočet na školu (hospodářská krize experimentům nepřeje), ani suplování za nemocného ředitele. (V době nemoci J. Jandy školu řídila B. Balcarová.)

Ve třetím roce (školní rok 1934/35) začaly problémy. Petr Jirouš zve do Benešova Příhodu, aby uklidnil – nejen rodičovskou – veřejnost. Na počátku roku byla vedena akce proti vyučování čtení globální metodou. I když nešlo o událost z hlediska reformy nijak výjimečnou (kvůli protestům rodičů byl dočasně zastaven i jeden z pražských pokusů), stačila rozhýbat relativně klidnou hladinu života školy a obce. Příhoda přijíždí. Večer 3. 10. 1934 přednáší o pokusnictví a globální metodě v sále u Bachtíků, druhý den zkouší ze čtení děti 2. ročníku obecné školy vyučované globální metodou. Dle zápisu ve školní kronice *konstatoval, že čtou lépe než 3. ročník neglobální.* Příhodova návštěva zřejmě splnila svůj účel. Reformní práce pokračuje v obou školách (obecné, měšťanské), na měšťanské už ve všech třech ročnících. Na konci roku ředitel konstatuje, že dosažené výsledky ve vyučování odpovídají výsledkům na ostatních školách, a dává najevo, že mu velmi záleží zejména na výchovném působení školy. Spoléhá na žákovskou samosprávu, pokračuje ve výchovných kampaních. Je nadšen globální metodou (*učí žáky bleskurychle, hravě číst, je to metoda budoucnosti*). Jeho záměr rozšířit pokusnou práci na celou obecnou školu je zřejmý. Zdá se, že není důvod, proč by se to nemělo podařit. Nadřízené orgány reformě přejí, příznivě nakloněn je jí zejména okresní školní inspektor Josef Bláha. Do harmonie inspektora, ředitele a učitelského sboru školy měšťanské však proniká nelibozvuk v podobě nespokojenosti učitelského sboru školy obecné se spojením správy obecné a měšťanské školy – pod vedením ředitele měšťanské školy. Spojení trvá už od roku 1932 a s reformou nesouvisí. Podle učitelů obecné školy ano – došlo k němu v roce povolení pokusu. Učitelé měšťanské školy se nejen nesnaží svým kolegům z obecné školy vymluvit představu o vlastní mocenské pozici, která jim jimi byla přisouzena, ale dopouštějí se ještě taktické chyby: prohlašují, že je podpoří v jejich žádosti o znovuosamostatnění – za podmínky, že celá obecná škola bude přeměněna na pokusnou.[16] Netřeba jistě zdůrazňovat, že učitelé pokusné školy měšťanské udělali tímto prohlášením reformě medvědí službu a že možnosti jejího rozšíření na obecnou školu ohrozili. Navíc narušili – už tak dost vrtkavý – poměr veřejnosti k pokusu. (Stanovisko učitelů měšťanské školy nezůstalo pochopitelně za školními zdmi.) Toto jednání učitelů měšťanské školy bylo vskutku nešťastné a těžko pochopitelné – učitelé obecné školy byli totiž pokusu v podstatě nakloněni.

Školní rok 1935/36 – s ohledem na události, které měly přijít – proběhl relativně klidně. Přes katastrofální ekonomickou situaci v obci, která nastala v důsledku krize a která školu zbavila finanční podpory na učební pomůcky, našla MŠR peníze na nákup nových pracovních učebnic mateřského jazyka autorů Žofkové – Tožičky. Svědčí to i o tom, že pokus měl stále ze strany MŠR

podporu. Dne 11. září 1935 školu znovu navštívil V. Příhoda. Účel jeho návštěvy není znám. Škola toho roku získala nové zkušenosti s diferenciací do pracovních skupin v rámci tříd. Příhoda je pokládal za velmi cenné a žádal Jirouše, aby podal reformní komisi konkrétní návrhy, jak tyto skupiny tvořit a jak diferencovat pracovní úkoly.[17]

Další vývoj pokusu nesporně ovlivnila změna ve vedení školy. Vedoucí místo bylo svěřeno Petru Jiroušovi. Dne 8. června 1936 byl ustanoven zastupujícím ředitelem za onemocnělého J. Jandu (do 31. 5. 1937), poté, po přestávce kratší jednoho měsíce, kdy J. Janda po ukončení nemoci opět funkci ředitele zastával, 26. června 1937 zatímním ředitelem s účinností od 1. července 1937. (J. Janda byl ustanoven ředitelem na měšťanské škole v Semilech.) Co se reformní práce týče, navázal nový ředitel na představy předchozího vedení – těžiště reformního záměru bylo v práci výchovné. Děti byly vpravovány do činnosti školní samosprávy, byly pověřovány různými funkcemi a učily se je plnit. Byly vedeny k dovednosti kritiky, sebekritiky, odpovědnosti, ale i k poslušnosti a kázni. Do činnosti samosprávy byli zapojeni i učitelé. Byli pověřováni přednáškami na žákovských shromážděních. Stejně jako J. Janda dbal i P. Jirouš na další vzdělávání členů učitelského sboru a na kontakty se zkušenějšími kolegy. Učitelé benešovské školy konali hospitace na školách v Bakově a v Nuslích. Zájem o bakovskou školu u Benešovských vzrostl zejména poté, co při výuce mateřského jazyka začali využívat učebnic L. Žofkové, zakladatelky bakovského pokusu. Účastnili se pravidelných měsíčních seminářů V. Příhody v Praze. Všichni se zúčastnili celorepublikové konference reformní komise konané v Praze 21. března 1937.

Sebevzdělávací úsilí učitelů a jejich snaha podat ve škole co nejlepší výkon však nebyly ze strany rodičů oceněny. Naopak. Hned na začátku školního roku 1936/37 vystoupili na plenární schůzi rodičovského sdružení (11. 10. 1936) někteří rodiče s připravenými projevy proti pokusné škole a globální metodě. Následoval dopis benešovského občana Emila Kousala ZŠR s 52 podpisy rodičů, v němž si pisatel stěžoval na globální metodu, diferenciaci, bezradnost dětí při domácí práci, bezradnost vlastní při snaze jim pomoci, na pocity méněcennosti, které diferenciace u dětí vyvolává, na časté střídání učebnic, které jsou drahé, na nadměrnou spotřebu papíru při samostatné práci dětí, která jde na účet rodičů, aj. Stížnost vyústila v žádost o zrušení pokusu a o zavedení *normálního* vyučování.[18] ZŠR požádala prostřednictvím okresního školního výboru (dále jen OŠV) o stanovisko ředitelství školy a MŠR. Na stanovisku ředitelství je pozoruhodné především upřesnění některých údajů, které vypovídají o věrohodnosti celé akce. Bylo např. konstatováno, že 12 z podepsaných občanů nemá děti, které t. č. chodí do školy![19] Argumenty stě-

žovacího dopisu byly přesvědčivě vyvráceny až na jediný – častá potřeba nových učebnic. Lze jistě pochopit rozhořčení rodičů bez práce, když měli zakoupit – pravda, postupně – dítěti všechny nové učebnice. Podstatné v kauze bylo stanovisko MŠR. Naštěstí bylo příznivé. (Pravděpodobně proto, že stěžovací dopis dal její předseda předem k projednání jedné politické skupině v obci, která se tudíž na jednání – na rozdíl od politických protivníků – měla možnost připravit. Postup MŠR nebyl tedy zcela regulérní.[20]) Zmíněný dopis označila MŠR za *politický protitlak*. Vyjádřila nesouhlas se stížností, podporu reformě, učitelstvu i školnímu inspektorovi a prohlásila, že většina občanů s reformou souhlasí.[21] (Je téměř jisté, že se reforma stala předmětem politické hry v obci.) Na základě stanoviska MŠR, OŠV (inspektor J. Bláha školu ve sledované době navštívil třikrát) a zemské školní inspekce (vykonal ji 4. března 1937 dr. Rudolf Šimek) ZŠR stížnost zamítla a uložila OŠV, aby učitelstvu obou škol poděkoval za práci.[22] Pokusná škola tedy zůstala zachována. Ráda si podala žádost o pokračování pokusu na další roky. Podepsal ji ještě J. Janda.

Odpůrci pokusné školy se však nevzdali. Nevyšla-li první, zvolili druhou taktiku. Dne 14. března 1938 (školní rok 1937/38) podala MŠR k OŠV žádost o vypsání konkursu na místo definitivního ředitele a na místa definitivních učitelů.[23] Šlo o ředitelské místo zatímně obsazené P. Jiroušem. Učitelská místa byla rovněž zatímně obsazena – osobami sympatizujícími s reformou. Pokus měl být zlikvidován výměnou ředitele a učitelského sboru. (Že by Jirouš získal definitivu pro sebe, nebyla šance. Volná místa se obsazovala služebně nejstaršími uchazeči. Jiroušovi bylo v roce 1938 35 let.)

Místní školní rada se v otázce pokusné školy ujala iniciativy, která se pokusné škole stala osudnou. Je na místě se ptát proč, když až dosud pokusnou školu podporovala. Bylo to proto, že v ní zvítězily síly, které byly proti reformě.

Už z předchozího vyplývá, že v MŠR nebyla v názorech na pokusnou školu jednota. MŠR ovládlo politické stranictví, které neváhalo používat i nekalých metod. Tentokrát šlo o to, že návrh na vypsání definitivních míst byl podán, přestože výsledek hlasování v MŠR mluvil proti němu (čtyři hlasy byly pro, pět proti, jeden z členů se vzdal hlasování).

Jirouš hned informuje Příhodu. Ten ujišťuje, že věc je v ZŠR *ohlídána* a vyzývá Jiroušе ke klidu.[24] Bohužel se mýlil. Vypsaný konkurs byl předán ministerstvu, k jeho zastavení nebyl zákonný důvod. Příhoda se o to přesto pokouší. Neúspěšně. Na ředitelské místo byl vybrán kandidát navržený MŠR. Ten na ZŠR údajně slibuje, že bude pokračovat v pokusu. Z Příhodovy strany není tedy vlastně důvod k intervencím.

Dne 25. ledna 1938 rezignují všichni zástupci školy na členství v MŠR – P. Jirouš, F. Plíva, M. Plívová, K. Čurda. Je zřejmé, že členové sboru jsou na straně dosavadního ředitele.

Promyšlený tah proti pokusné škole v podobě žádosti o vypsání konkursu na definitivní místa nebyl tahem jediným. Změnou poměru sil v MŠR mohl být zahájen ve školním roce 1937/38 proti pokusné škole i otevřený útok v podobě návrhu na její zrušení. Byl MŠR podán – po bouřlivé diskusi a hlasování, které dopadlo 4 : 2 v neprospěch školy.[25] Odpůrci pokusné školy zpochybňovali výsledky školní práce a vyslovovali obavy, že absolventi *nepostoupí na střední školu*. (Jejich slova svědčí o tom, že o průchodnosti školské soustavy měli velmi vágní představy.) O poměrech v MŠR leccos vypovídá fakt, že tento návrh byl podán a bez předchozího projednání v MŠR znovu odvolán a posléze – po zjištění této skutečnosti – znovu podán.

V atmosféře tlaku a existenčního ohrožení škola pokračuje v pokusu. Ve vyučování jsou uplatňovány pracovní metody. Jirouš se svými spolupracovníky se pokouší o jejich modifikaci na podmínky malé školy, tak jak k tomu byl vyzván Příhodou. Pokračuje se ve společných shromážděních, těžiště výchovné práce je ve výchově k samostatnosti. Na konci školního roku se koná jakási poloveřejná závěrečná zkouška žáků 3. ročníku měšťanské školy (za účasti inspektora J. Bláhy a všech učitelů). O velmi uspokojivých výsledcích je prostřednictvím okresního školního inspektora informována ZŠR.

O prázdninách 1938 se intenzívě jedná. Koná se několik zasedání MŠR, probíhá čilá korespondence mezi OŠV a MŠR. Dopis střídá dopis. MŠR evidentně usiluje o to, aby během prázdnin padlo rozhodnutí o zrušení pokusu, škola a OŠV taktizují. OŠV žádá od MŠR další upřesňující informace, ředitel Jirouš žádá, aby před definitivním rozhodnutím nadřízených orgánů podaly svá vyjádření oba učitelské sbory. (Zda takové vyjádření vzniklo, nevíme. Každopádně se nedochovalo.)

Školní rok 1938/39. Nové ředitelské místo není zatím obsazeno, školu dále řídí P. Jirouš. Nastupují noví učitelé: A. Pršala, V. Hozda a J. Hromádka. Dne 17. 10. 1938 oznamuje OŠV MŠR, že MŠaNO povolilo pro tento školní rok pokračování pokusu. Dochází ke změnám v MŠR. Na zasedání 3. února 1939 jsou zproštěni členství obhájci reformy F. Čech a V. Kašpar. Na témže zasedání rezignuje na členství F. Dolenský. Dne 7. března se vzdává předsednictví F. Jebavý. Na zasedání 5. dubna se stává předsedou F. Matěcha (členy jsou v tu dobu R. Skrbek, F. Kousal, A. Pršala, F. Jebavý a K. Hlava). Na témže zasedání je všemi hlasy přijat návrh na zrušení pokusné školy, který je 19. dubna zaslán OŠV a ZŠR. Dne 24. června zasílá MŠR jako dodatek k *žádosti o změnu vyučovací metody* ZŠR dobrozdání učitelů měšťanské školy, vypraco-

vané 22. června. Podepsali ho A. Pršala, J. Hromádka a V. Hozda. Všichni podepsaní v tu dobu působili na benešovské měšťance necelý rok.

P. Jirouš snad věřil na zázrak. Ještě v době, kdy je mu oznámeno, že má předat funkci ředitele, očekává ve věci benešovského pokusu nápravu.[26]

Výnos o zrušení pokusné školy se nedochoval. Existuje pouze dopis OŠV ze dne 30. června 1939 adresovaný MŠR, v němž se sděluje, že rozhodnutí učiní ZŠR.[27]

Jisté je, že k 30. červnu 1939 ukončil Petr Jirouš funkci zatímního ředitele Obecné a pokusné diferencované školy měšťanské a že tím skončil i sedmiletý benešovský pokus. Nový ředitel Bohumil Flanderka (funkci převzal 1. července 1939) se netajil tím, že *pokusnému tápání a nedomyšlenostem školské reformy* hodlá učinit přítrž.[28] Zahájil tím, že od nového školního roku (1939/40) zakázal učitelům žákům vykat a žákům oslovovat učitele jménem. Nedostal však dlouhou příležitost. Měšťanská škola v Benešově byla výnosem viceprezídia české ZŠR v Praze ze dne 1. 11. 1941 ke dni 15. 11. 1941 zrušena.

Proč zanikla benešovská pokusná škola

I když popsaný průběh pokusu mnohé naznačuje, orientovat se v příčinách zániku benešovské pokusné školy není úplně snadné. Je jisté, že hlavní příčinou byly politické spory v obci. Pokusná škola se stala příležitostí k měření sil mezi levicí a pravicí. (Benešov je dalším argumentem tvrzení, že pro příhodovskou reformu bylo osudné, že se spojila s politikou.) Stáli za ní sociální demokraté a komunisté, proti ní ostatní politické strany v čele s agrárníky. Vliv levice v obci kolísal, ve chvíli pro školu rozhodující se prosadila pravice a získala podporu rodičovské veřejnosti. V době hospodářské krize, kdy řada rodičů byla bez práce, nebylo těžké získat hlasy proti škole, která v důsledku zcela nového pojetí školní práce spojeného s potřebou nových učebnic a pomůcek kladla na rodiče dosti značné finanční požadavky.

Odpůrci školy mohli poměrně snadno využít napětí, které vládlo mezi školou a veřejností. Patřilo k jevům, které bezesporu existenci školy ohrožovaly. Příčiny jeho vzniku lze hledat v pedagogických novotách, jejichž důsledky se přenášely do rodin, a ve zmíněných finančních nákladech. Je na místě klást si otázku, proč se nedařilo ho zmírnit – snahy o to rozhodně nechyběly (viz např. návštěvy Příhody).

Další příčiny možno hledat v samotné škole. Není např. jisté, do jaké míry byli ztotožněni s reformou sami učitelé, kteří ji prováděli (o identifikaci lze mluvit s jistotou pouze u Petra Jirouše a u ředitele Josefa Jandy). Neví se, zda reformně učili proto, že si to přál ředitel, či proto, že principy reformy přijali za své. Poměrně velké změny ve složení sboru mluví spíše pro první důvod.

Nejistotu stran postojů máme i u učitelů školy obecné. Je jisté, že reformně pracovali jen někteří z nich (na rozdíl od učitelů školy měšťanské to bylo možné, neboť jejich škola jako celek nebyla reformní), ale ani u nich nejsou známy motivy, které je k pokusné práci vedly. S ohledem na zmíněnou ztrátu samostatnosti spojovanou s reformou se spíš dá očekávat, že sympatizantů byla menšina. Neví se, jaký postoj k reformě zaujímali učitelé obou škol na veřejnosti.

Při pátrání po příčinách složitého osudu benešovské pokusné školy se nelze nezastavit u jejího zakladatele Petra Jirouše. Je jisté, že byl mimořádně nadaným učitelem a nadšeným a obětavým reformním pracovníkem a že byl připraven učinit vše, aby škola přesvědčila veřejnost o správnosti reformních idejí. Jeho některé osobní vlastnosti mu však bránily v tom, aby byl dobrým kolegou, zejména pak dobrým ředitelem. Podle Příhody byl člověkem velkého nadšenectví, avšak malé uvážlivosti, nechal se unášet náladou, byl prudký, ve sporech si neuměl zachovat rozvahu.[29] Jako ředitel si počínal – podle inspektora S. Jelínka – příliš absolutisticky. Jmenovaný inspektor soudí, že *na to ... pokus ztroskotal: učitelé se mu opřeli.*[30] V zájmu pravdy třeba poznamenat, že zmíněný inspektor znal Jirouše pouze krátce (do funkce nastoupil v roce 1939), navíc v době, kdy Jirouš řídil učitelský sbor s reformou nesympatizující, který bylo třeba k reformní práci nutit (šlo o učitele přijaté na základě konkursu vyvolaného MŠR). Ať tak či onak, je jisté, že Jiroušovy způsoby jednání vyvolávaly ve škole přinejmenším napětí. A nejen ve škole. Při stycích s veřejností vznikaly poměrně často konflikty, jak svědčí zápisy MŠR. I to pochopitelně odpůrcům školy – mezi nimiž byli i osobní nepřátelé – nahrávalo.

Důvody pedagogické se krčí poslední v řadě. Je to skoro absurdní, ale o ně opravdu nešlo. Kdyby ty rozhodovaly, pokračoval by pokus dál. Hodnocení odborníků, tedy znalců pedagogiky a školství, za něž pokládáme okresní a zemské školní inspektory, byla totiž veskrze příznivá. A to se za dobu trvání pokusu vystřídalo pět inspektorů – tři okresní a dva zemští!

Proč zanikla benešovská měšťanka

Zdá se, že končíme kapitolou, která s tématem už nesouvisí. Bohužel souvisí. Zrušení benešovské měšťanky totiž téměř bezprostředně navázalo na zrušení benešovského pokusu a je významně spojeno se jménem Petra Jirouše. Předcházel mu rafinovaně promyšlený proces postupného budování poboček tříd měšťanské školy v Benešově v nedalekém Loukově. Kdo byl duchovním otcem tohoto procesu, nevíme. Mohl to být sám Petr Jirouš, mohl to být někdo z loukovských občanů, který získal Jirouše ke spolupráci. Jisté je pou-

ze to, že se Jirouš na realizaci tohoto procesu významně podílel a že k jeho uskutečnění využil známostí vlivných osob.

V roce 1939, patrně v době prázdnin, podala MŠR v Loukově žádost o zřízení měšťanské školy.[31] Získat ji k tomu nebylo těžké. Loukov o měšťanskou školu velmi usiloval, a to už dávno před válkou. Stál o ni však i Benešov. Mezi Benešovem a Loukovem byl o měšťanku dlouholetý spor – obě obce věděly, že měšťanská škola může být – s ohledem na počty dětí – pouze v jedné z nich. To, že byla zřízena měšťanka v Benešově, Loukov těžce nesl a hned po vydání zákona o újezdních měšťanských školách (1935) zahájil jednání o zřízení újezdní měšťanské školy v Loukově. Celkem správně argumentoval, že v centru školního újezdu (územní celek tvořený katastry obcí, jejichž děti chodí do jedné, v daném případě měšťanské školy) leží Loukov. Nyní šlo tedy vlastně pouze o to obnovit jednání z roku 1936, která byla po zřízení protektorátu odsunuta.

Z protokolů MŠR v Loukově je zřejmé, že žádost o zřízení měšťanské školy v Loukově byla dopisem zemského výboru ze dne 15. listopadu 1939 zamítnuta. Bylo však povoleno – zcela výjimečně a pouze na školní rok 1939/40 – zřídit pobočnou 1. třídu měšťanské školy v Benešově se sídlem v Loukově. Nelze přehlédnout, že se to stalo nařízením vlády – byť s výhradou schválení ZŠR (ZŠR schválila zřízení výnosem ze dne 31. 10. 1939 č. I-5293/18 ai 1936). Za pozornost stojí i to, že pobočka fungovala už od 4. září. Vyučoval na ní Petr Jirouš. Pobočka zřízená na jeden školní rok nejenže nebyla v dalším roce zrušena, rozhodnutím ZŠR z 10. 8. 1940 č. I-5293/32 ai 36 bylo povoleno její pokračování a zřízena pobočka další.[32] Dne 4. 11. 1941 oznámil OŠV MŠR v Loukově zřízení poboček všech tří ročníků měšťanské školy.[33] Pak už byl jen krok k tomu, aby se z poboček měšťanské školy benešovské stala samostatná – tehdy už čtyřletá hlavní – škola se sídlem v Loukově. Stalo se to dekretem ZŠR z 15. 11. 1941 č. 5701 ke dni 16. 11. 1941. Petr Jirouš se stal jejím zatímním ředitelem. V souvislosti s tímto rozhodnutím byla, jak uvedeno, zrušena měšťanská škola v Benešově.

Je téměř jisté, že se na budování loukovské školy podílel Petr Jirouš proto, že mu byl v Benešově zrušen školský pokus. Šlo však ještě o školský pokus? I když na něm Jirouš lpěl a byl jím, jak sám říká, přímo posedlý, zdá se, že teď už nešlo o školský pokus, ale o něho. Jirouš dozajista věděl, jaký bude osud benešovské měšťanské školy, jestliže bude zřízena měšťanská škola v Loukově…

Co se samotných škol týče, dal vývoj Jiroušovi za pravdu. I když po válce byla nakrátko benešovská měšťanská škola obnovena, byla vzápětí zrušena. Loukovská škola zůstala pro svou polohu zachována.

Místo závěru

Všem aktérům školských pokusů, k nimž patřil i benešovský, šlo o výjimečnost. Institucionální, ale bezesporu i osobní. Patrně všichni z nich chtěli mj. ukázat, že pedagogické dílo doopravdy umějí. To chtěli jistě ukázat i Benešovští. Škoda, že o jejich pokusných výsledcích víme tak málo. Škoda, že se nezachovalo stanovisko učitelů, kteří pokusu přáli. Škoda, že se v materiálech ZŠR nepodařilo nalézt Jiroušovy pravidelně zasílané zprávy. Škoda, že se zachovalo pouze prohlášení, které mělo školu poškodit. (Je ironií, že pouze z něho víme, jak se to v Benešově vlastně dělalo.) Suma sumarum: Je škoda, že dokumenty, které se dochovaly, vypovídají převážně o neshodách, nesvárech, příkoří a zlobě, o prestiži a velikášství. A že jen z lakonických poznámek inspektorů víme, že tam působilo několik vynikajících učitelů, kteří vzbuzovali pozornost nejméně okresu. Končíme text s nadějí, že se po zpřístupnění dalších archivních fondů podaří nalézt dokumenty, které umožní hlouběji poznat právě zmíněnou rovinu benešovského pokusu.

Poznámky

[1] Více o pokusných školách viz VÁŇOVÁ, R.: *Úsilí českého učitelstva o školskou reformu. Pokusné školy 20. let.* Pedagogika, *42*, 1992, č. 2, s. 251-257.

[2] PŘÍHODA, V.: *Jednotná škola. Její možnosti dnes a zítra.* Školské reformy, 10, 1928, č. 1, s. 1-8.

[3] Problémová metoda je vyučovací metoda, podle které získává žák poznatky řešením problémových situací. Na rozdíl od problémové metody vede projektová metoda k řešení úkolů praktické povahy. Samoučení je osvojování poznatků bez přímé účasti učitele. Žák se učí prostřednictvím médií, např. pracovního listu, pracovní učebnice, programu, počítače. Daltonský plán je speciální organizace vyučování, při níž žáci pracují individuálně v odborných pracovnách (laboratořích). Mohou si volit pořadí plnění úkolů a pracovat vlastním tempem. Skupinové vyučování je organizační forma vyučování, při které žáci pracují ve skupinách. Smyslem je společné řešení problémů, spolupráce. Konsolidace učiva je omezení počtu současně probíraných učebních předmětů. Globalizace (ve zmíněné době) byla didaktickým postupem, jehož podstatou bylo vycházet při vyučování z celků. Např. při vyučování čtení vycházeli žáci z celých slov a vět, nikoli z hlásek a písmen.

[4] Jednotná škola je takové uspořádání školského systému, kde na sebe jednotlivé stupně plynule navazují. Chodí do ní veškerá populace. Diferenciace nabízí žákovi vzdělání, které odpovídá druhu a stupni jeho nadání.

[5] Škola vysokých studií pedagogických byla soukromá vzdělávací instituce založená v r. 1921. Studovali zde učitelé v činné službě formou externího studia. Neměla právo veřejnosti. Stala se centrem šíření moderních pedagogických idejí.

[6] Více o příhodovské reformě VÁŇOVÁ, R.: *Československé školství ve 30. letech (příhodovská reforma).* Praha, PedF UK 1995.

[7] SOkA Semily, Měšťanská škola (MŠ) Benešov u Semil, KR-431, školní kronika, zápis za rok 1929-1930.

[8] SOkA Semily, ONV Semily, kart. 249, sign. 328, kart. 669, sign. 454/1 (protokol o výslechu V. Příhody). SOkA Semily, Okresní školní výbor (OŠV) Semily, kart. 118, 119, sign. I/1, kart. 169, 170, sign. II/8. žádost o ustavení na Komeniu v Benešově u Semil. Dopis ZŠR z 31. 8. 1932.

[9] SOkA Semily, MŠR Benešov u Semil, kn. 2, zápisy ze schůzí.

[10] SOkA Semily, MŠ Benešov u Semil, KR-413.

[11] SOkA Semily, OŠV Jilemnice, kart. 40, osobní spisy učitelů - Petr Jirouš.

[12] SOkA Semily, OŠV Semily, kart. 118, 119, sign. I/1, kart. 169, 170, sign. II/8, dopis J. Jandy ZŠR z 30. 8. 1932.

[13] SOkA Semily, ObMŠ Benešov u Semil, kart. 15, sign. IV, dopis V. Příhody z 28. 8. 1932.

[14] SOkA Semily, MŠ Benešov u Semil, KR-413.

[15] SOkA Semily, MŠR Benešov u Semil, kn. 2, zápisy ze schůzí.
[16] Tamtéž, zápis ze schůze 20. 12. 1934.
[17] SOkA Semily, Obecná a měšťanská škola (ObMŠ) Benešov u Semil, kart. 14, sign. III, dopis V. Příhody P. Jiroušovi z 21. 2. 1936.
[18] Tamtéž, opis dopisu E. Kousala ZŠR, nedat.
[19] Tamtéž, koncept dopisu ředitelství školy okresnímu školnímu výboru, nedat.
[20] Tamtéž, opis dopisu F. Matěchy okresnímu školnímu výboru z 4. 3. 1937.
[21] SOkA Semily, MŠR Benešov u Semil, kn. 2, zápis ze schůze z 18. 2. 1937.
[22] SOkA Semily, ObMŠ Benešov u Semil, kart. 14, sign. III, dopis OŠV Semily E. Kousalovi z 18. 6. 1937.
[23] SOkA Semily, MŠR Benešov u Semil, kart. 1, dopis OŠV Semily MŠR z 16. 8. 1938.
[24] SOkA Semily, ObMŠ Benešov u Semil, kart. 15, sign. IV, dopis V. Příhody P. Jiroušovi z 9. 12. 1937.
[25] SOkA Semily, MŠR Benešov u Semil, kn. 2, zápis ze schůze z 9. 7. 1938.
[26] SOkA Semily, ObMŠ Benešov u Semil, kart. 3, sign. IV, koncept dopisu P. Jirouše okresnímu školnímu inspektorovi S. Jelínkovi z roku 1939.
[27] SOkA Semily, MŠR Benešov u Semil, kart. 1, dopis OŠV z 30. 6. 1939.
[28] SOkA Semily, MŠ Benešov u Semil, KR-413.
[29] SOkA Semily, ONV Semily, kart. 249, sign. 328, kart. 669, sign. 454/1, protokol z výslechu V. Příhody.
[30] SOkA Semily, dopis S. Jelínka okresní vyšetřovací komisi při ONV Semily z 28. 5. 1946.
[31] SOkA Semily, MŠR Loukov, kn. 2, zápis ze schůze z r. 1939.
[32] Tamtéž, zápis ze schůze z 24. 8. 1940.
[33] Tamtéž, zápis ze schůze z 4. 11. 1941.

Růžena Váňová: Über ein bedeutendes Schulexperiment. Die Experimentalreformschule in Benešov bei Semily

In der Tschechoslowakei zwischen beiden Weltkriegen sind fast ununterbrochen Schulreformen vorgenommen worden, deren Ziel sowie der Zugang zur Bildung ohne Hinsicht auf den sozialen Ursprung, als auch die Veränderung der Schulpraxis selbst war, wofür sich in Europa der Ausdruck Reformpädagogik eingebürgert hat.

Die einzige von den Schulen in ganz Nordböhmen, die sich in dieses Geschehen in den 30er Jahren eingeschaltet hat, war die Pokusná reformní škola (Experimentalreformschule) in Benešov bei Semily. Gemeinsam mit weiteren zirka 30 Schulen in der ganzen Tschechoslowakei (in Prag z. B. in Michle, Nusle und Kobylisy) gehörte sie zu den Experimentalschulen, die das Reformprojekt ausprobiert haben, das der Dozent an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag Dr. Václav Příhoda im Jahre 1928 ausgearbeitet hat. In seinem Rahmen sollte man außer der Differenzierung von Schülern, Aufgaben und Methoden auf die Individualisierung des Unterrichtes so eingehen, dass eine einheitliche, innerlich differenzierte Schule entsteht. Die Reform war, leider, eng mit der Politik verbunden (es hat sie besonders die Sozialdemokratie unterstützt) und sie hatte eine Reihe von Gegnern unter der Lehrerschaft in Bürger-, Mittel- und Hochschulen, die mit der Senkung des Niveaus der Mittelschulbildung argumentiert haben.

Der Initiator des Experimentes in Benešov war wohl der Direktor der nicht lange fungierenden Bürgerschule Josef Janda, den ausgiebig der Fachlehrer Petr Jirouš unterstützt hat. Die Versuchsarbeit ist im Schuljahr 1932/33 im 1. Jahrgang damit eingeführt worden, dass seit dem Schuljahr 1934/1935 als Experimentalschule die ganze Bürgerschule sein sollte. Trotz Unterstützung von Seite des Ortsschulrates (Místní školní rada) in Benešov ist aber im Zusammenhang mit der sich verschlechternden wirtschaftlichen Lage der Gemeinde, die die Schule um die finanzielle Unterstützung bei der Beschaffung von Lehrmitteln gebracht hat, die Zahl der Reformgegner gestiegen. Nachdem Janda im Jahre 1937 in die Bürgerschule nach Semily gegangen ist, wobei als einstweiliger Direktor Jirouš eingesetzt worden ist, kam es 1938 zur personellen Änderungen im Ortschulrat und gleichzeitig ist ein Ausschreiben zur Besetzung der Stellen des definitiven Direktors und der Lehrer veröffentlicht worden. Der Beitritt von neuen Mitgliedern in den Lehrkörper, die nicht zu den Reformvertretern gehört haben, ist mit dem Rücktritt von Jirouš zum 30. Juni 1939 ausgegangen, der die Schule verlassen hat. Damit endete nicht nur der siebenjährige Versuch in Benešov, aber nachfolgend zum 15. 11. 1941 auch die Existenz der Bürgerschule in Benešov zu Gunsten der neu entstandenen Schule in Loukov.

Sich in den Ursachen des Unterganges der Experimentalschule in Benešov zu orientieren, ist nicht einfach, sicher steht aber, dass die Reformgegner die Spannung ausnutzen konnten, die zwischen der Schule und der Öffentlichkeit geherrscht hat und dass die Hauptursache politische Streitigkeiten in der Gemeinde waren.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

MATERIÁLY

Obr. 1. Závěr kostela sv. Bruna ve valdickém kartouzu, z malého vnitřního dvorku.

Kartouz ve Valdicích a kartuziánská architektura

Jan Bukovský

Z kartouzu ve Štípě u Fryštáku, založeného roku 1617 Albrechtem z Valdštejna, jehož výstavba byla navždy přerušena stavovským povstáním v roce 1620, zůstal jen dlouhý, půlkruhově zakončený závěr kostela, dostavovaného až po roce 1743, v podstatě shodný s dlouhým chórem otců kostela valdického kartouzu. K daleko větší výstavnosti valdického kartouzu inspiroval jeho zakladatele, od roku 1623 vévodu frýdlantského, patrně velkoryse založený lombardský kartouz Certosa di Pavia, budovaný od roku 1396, určený za pohřebiště vévodovi milánskému. Přímá osová vazba vstupní brány i s mostem přes příkop za první ohradní zdí, s monumentálním průčelím klášterního kostela, vystupuje i u Valdštejnova valdického kartouzu.

Uzavřený, navenek pevnostně vyhlížející celek má jediné spojení s okolním světem dvěma za sebou řazenými branami. První má kamenné ostění bez vertikálních článků. Člení je užší horizontální pásy, zalomené v úseku oblouku do jeho středu. Poslední horizontální pás nad trojdílným klenákem vystupuje ve funkci architrávu. Nad vlysem, ustupujícím do pozadí, vystupuje římsa, převedená do roztrženého tympanonu, s piniovými šiškami jako zatěžujícími články. Štítový nástavec vrcholí kovanou kytkou, vyrůstající z vázy na zvýšeném kamenném postamentu. Klenák zdobí kartuš s iniciálami CW: CARTUSIA WALDICIENSIS, s vévodskou korunkou.

Druhý článek velké osy, rozložitá vstupní věž do velkého nádvoří, je uprostřed dlouhého průčelního křídla. Krytá mansardovou střechou patří patrně k úpravám, podnikaným ve třicátých letech 18. století převorem Vítem Koreisem. Do té doby vystupoval jen dnešní trojosý výpravný portál, jehož vznosná střední část odpovídá portálům ve Valdštejnově Libosadě. Projektant

Obr. 2. Závěr kostela P. Marie ve Štípě, původně uvažovaný jako chór otců kartuziánů, dokončený až v polovině 18. století. (Autorem všech snímků je autor této stati.)

vystupňoval plasticitu portálové edikuly s římskodórskými pilastry, spojenými pásováním s lisenami, rámujícími boční niky nad soklovým postamentem. Široké pásování přechází do oblouku archivolty s výrazným osovým klenákem. Zalomené kladí portálové edikuly přechází vysokým neutrálním pásem do vlastního štítu. Středem roztrženého půlkruhového frontonu prochází vertikální nástavec, později podložený vstupní věží, po stranách s vázami na pilířcích. Uprostřed nástavce, završeného trojúhelníkovým štítem se zatěžovacími články – koulemi a obeliskem, se uplatnila výrazná nika. Sochařská výzdoba, soustředěná architektem do portálové velké osy, je provedena v plastickém odstupnění. Dekorativní maskaron na klenáku portálové archivolty vystupuje v mělkém reliéfu. Neutrální pás, po stranách vymezený pilířky, nese štít s císařskou orlicí, s českým lvem na hrudi. Doplnění niky volně kon-

Obr. 3. Certosa di Pavia - průčelní brána kartouzu za průjezdem v ohradní zdi.

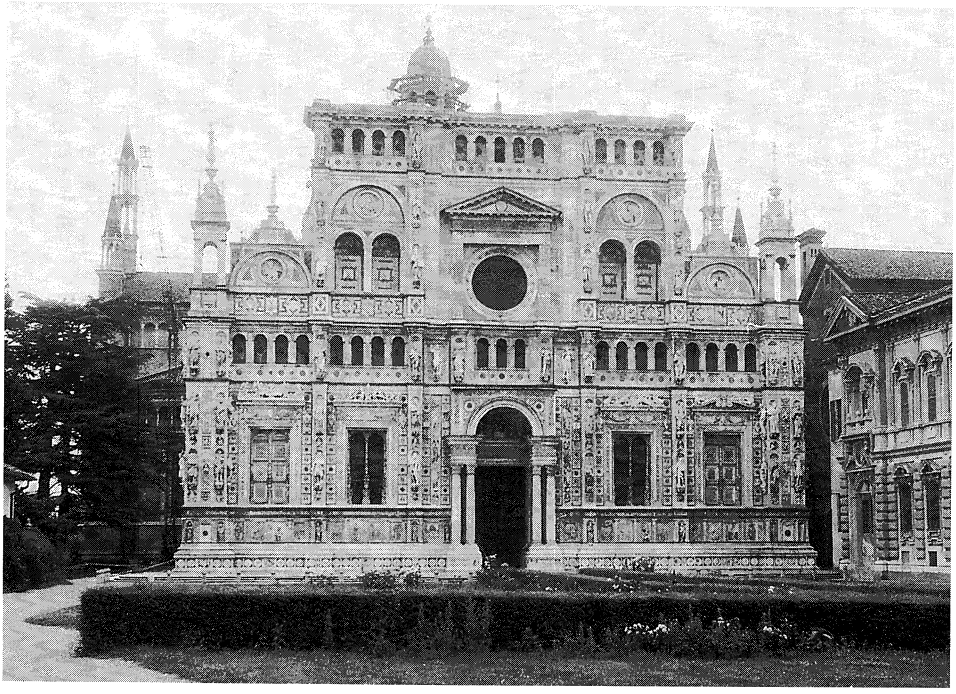

Obr. 4. Certosa di Pavia - průčelí kostela z let 1473-1497, v základním rozvrhu podle projektu Guiniforte Solariho, které doplnil Amadeo bohatou dekorační výpravou.

cipovanou skupinou Immaculaty na zeměkouli, ovinuté hadem, pochází až z 18. století. Liší se podstatně od řezbářsky pojímaných soch sv. Petra a sv. Pavla v nikách po stranách portálu, patrně z dílny Arnošta Jana Heidelbergera. Boční niky vystupují jako individualizované jednotky s vlastní edikulou, s volutovými konzolami pod tympanonem. Obě boční edikuly přecházejí do nástavců, ukončených po stranách volutami, shodně s portály ve velkém ambitu valdického kartouzu.

Členící pilastry a zalamované kladí, v proporcích a v detailu v podstatě shodné s členěním hlavního sálu Valdštejnského paláce v Praze od Andrea Spezzy a Giovanni Pieroniho, vnášejí do prostoru valdického kostela výrazný tektonický prvek. S vignolovským věncem kaplí se setkáváme v širším chóru bratří, odděleném od chóru otců triumfálním obloukem a původně patrně

Obr. 5. První brána valdického kartouzu v ohradní zdi, před bývalým vodním příkopem.

Obr. 6. Trojosá hlavní brána, vyvrcholená štítovým nástavcem se sochou Immaculaty.

i lektoriem. Jak ukazuje dvojice pravoúhlých portálků na počátku chóru otců, otevíraly se na obou stranách do příčného ramene křížové chodby.

Boční kaple se obracejí do chóru bratří oblouky s dekoračními výplněmi převážně oválnými a kruhovými, které se opakují i na příčných pasech, členících klenbu chóru bratří do jednotlivých polí. Respektují diferenciaci obou chórů v důsledku zaklenutí do dvou výškových úrovní pozdně renesanční valenou klenbou s lunetami, dotýkajícími se středních kruhových výplní ve vrcholu

Obr. 7. Oblouk v lodi kostela sv. Bruna ve Valdicích, pilastr a zalamované kladí. (Repro Zdeněk Wirth: Valdštejnův Jičín. Praha 1946.)

klenby. Pozornost byla věnována uspořádání dekoračních výplní na klenbě všech bočních kaplí.

Velký klauzurní dvůr valdického kartouzu dostal jednotné členění obvodových zdí s pravidelným prostřídáním protáhlých úzkých nik a obdélníkových otvorů dvojnásobné šířky, s uplatněním plastického vignolovského rytmického travé v toskánském řádu, známém z kruhového nádvoří Vignolova zámku Farnese v Caprarole u Viterba. Toskánský řád použil Andrea Spezza a Giovanni Pieroni na sloupových dvojicích loggie sally terreny Valdštejnova paláce v Praze, na pilířích loggie sally terreny letohrádku ve valdickém Libosadu a v pilířových ochozech vévodových paláců v Praze a v Jičíně.

Jediný český barokní kartouz ve Valdicích, založený roku 1627 Albrechtem z Valdštejna nedaleko vévodova sídelního města Jičína, v sousedství jeho obli-

beného letohrádku, byl odrazem velkých finančních možností císařova generalissima. Určen za vévodovo pohřebiště řadil se měřítkem a kvalitou k nejvýznamnějším stavebním podnikům Valdštejnovým. Nedošlo k výstavbě vévodova mauzolea uvnitř chrámu, které by soutěžilo s velkorysými náhrobky burgundských vévodů v Champmolu u Dijonu, Galeazza Viscontiho v Certose di Pavia nebo papeže Innocence VI. ve Villeneuve-les-Avignon.

❑

Nejstarším z rakouských kartouzů je kartouz v Mauerbachu, na pokraji Vídeňského lesa, založený v roce 1313 rakouským vévodou Fridrichem Sličným, krátce před jeho zvolením císařem roku 1314. Z Mauerbachu byl osazen i první český kartouz *Dům zahrady sv. Maří*, založený mezi Újezdem a vesnicí Smíchovem 1. 2. 1342 Janem Lucemburským. Kartouz v Mauerbachu byl zpustošen za prvního tureckého obležení Vídně roku 1529 a pak v roce 1590

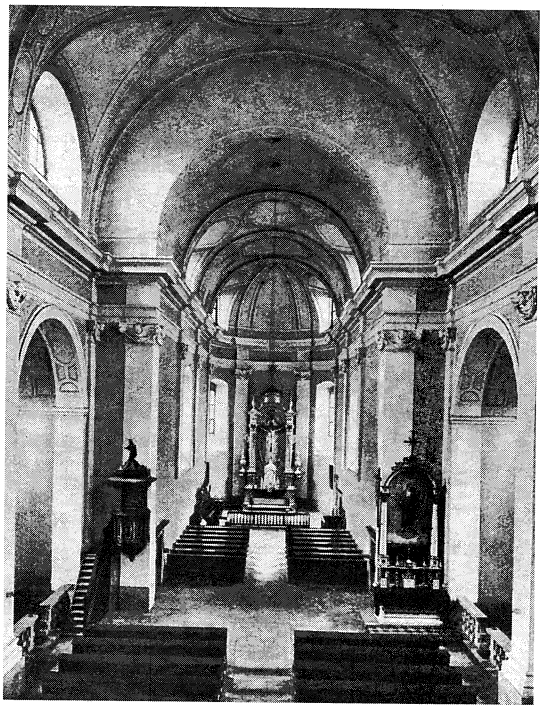

Obr. 8. Průhled z chóru bratří s bočními kaplemi do chóru otců v kostele sv. Bruna.

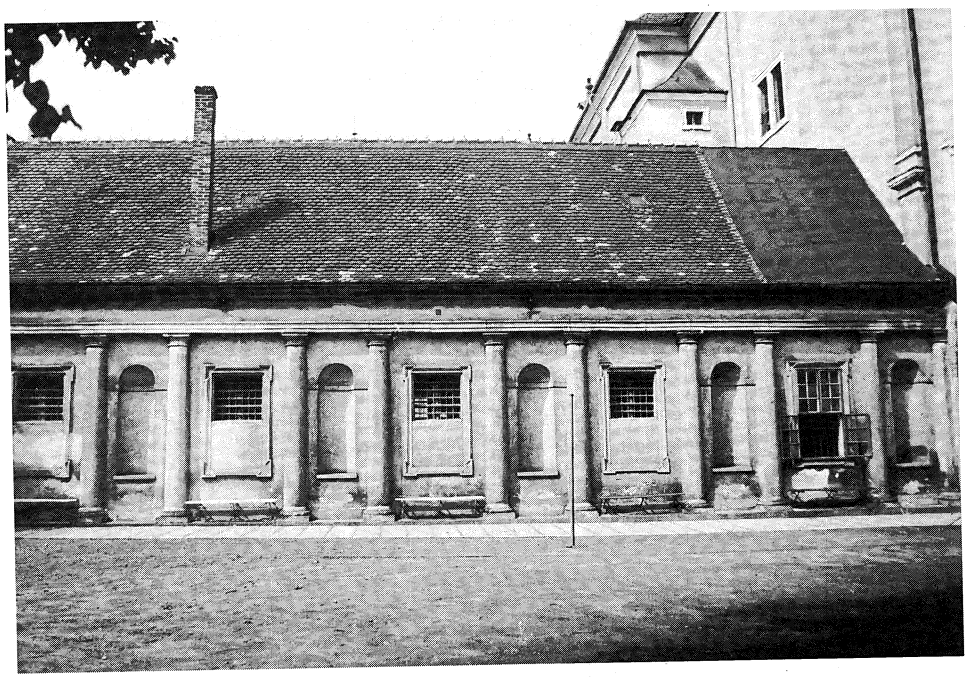

Obr. 9. Jihozápadní křídlo v klauzurním dvoře ve Valdicích s uplatněním plastického vignolovského rytmického travé.

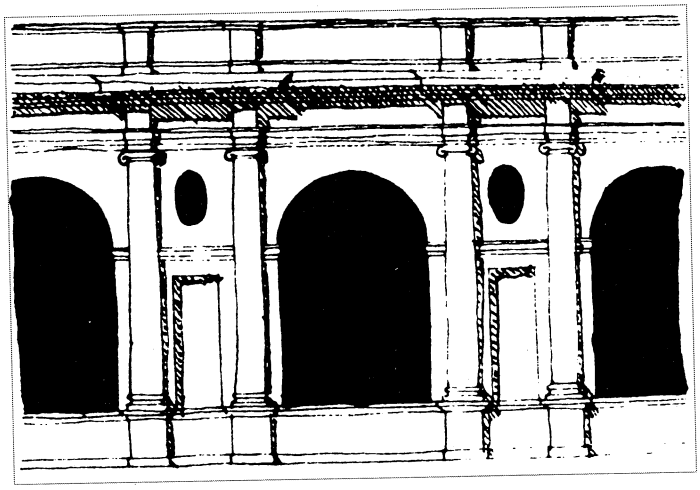

Obr. 10. Rytmické travé na nádvoří zámku Farnese v Caprarole u Viterba od Jacoba Barozziho zv. Vignola. (Syrový, Bohuslav: Architektura svědectví dob. Praha 1974, s. 277.)

zemětřesením do té míry, že z gotické stavby kartouzu zůstalo jen kamenné zdivo v kryptě pod chórem otců kostela, válcová věž, začleněná do jihozápadního hrazení a gotická *Ostatková kaple* uprostřed velkého ambitového dvora, s polygonálním závěrem a s nárožními opěráky.

V době, kdy nedaleko vévodova sídelního města Jičína byl horečně budován valdický kartouz, probíhala i nová výstavba kartouzu v Mauerbachu za převora Georga Fasela (1616–1631). Dosud vede monumentální křížová chodba velkého ambitu mezi chórem otců a chórem bratří kartuziánského kostela v Mauerbachu obdobně, jako procházela, patrně v podobě lektoria, i na pokraji chóru otců ve valdickém kartouzu. Bohatá štukatérská výzdoba stropu v blízké kapli sv. Jeronýma, vycházející z renesančního manýrismu, je blízká nástropní štukatérské výpravě ve vstupní bráně valdického kartouzu.

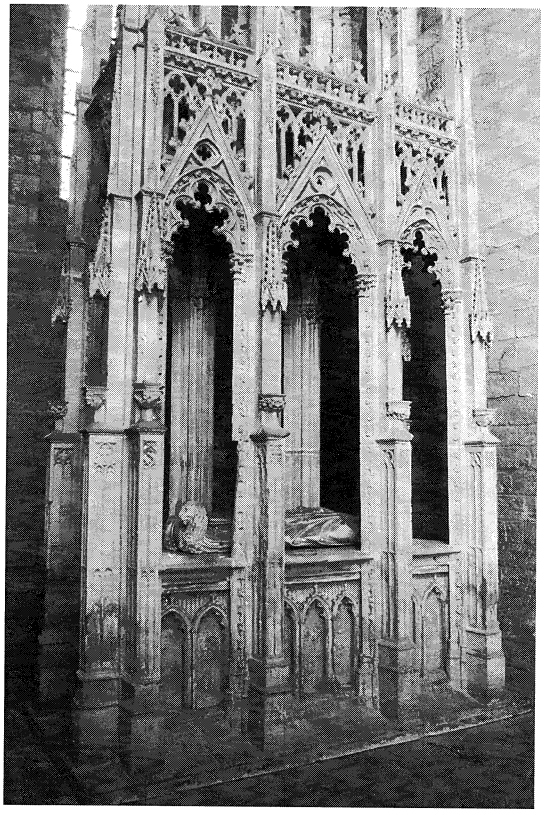

Obr. 11. Náhrobek papeže Innocence VI., zakladatele kartouzu ve Villeneuve-les-Avignon, v boční kapli kartuziánského kostela.

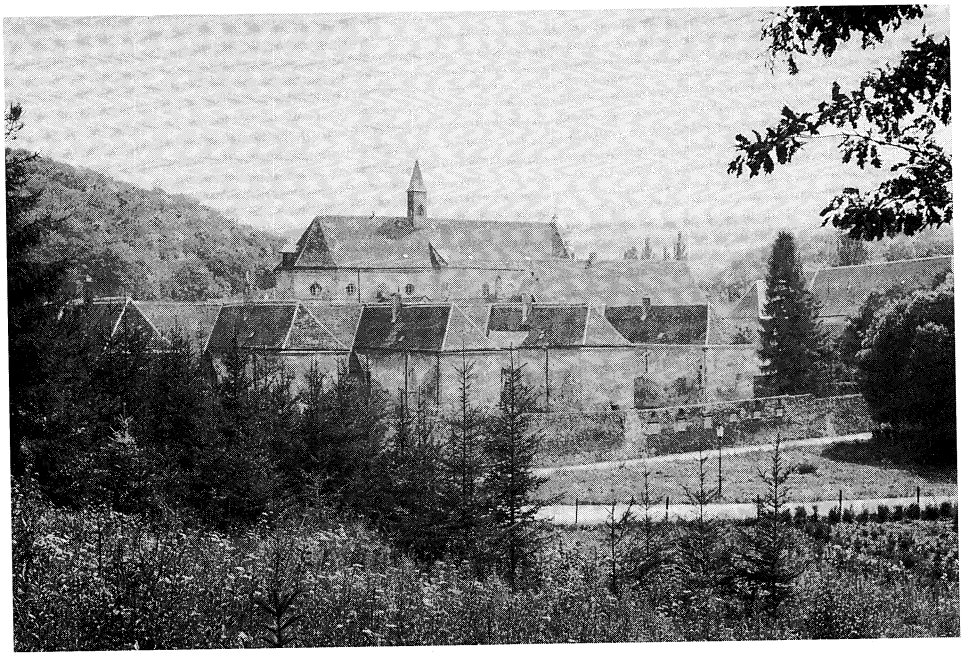

Obr. 12. Celkový pohled na kartouz v Mauerbachu od severovýchodu.

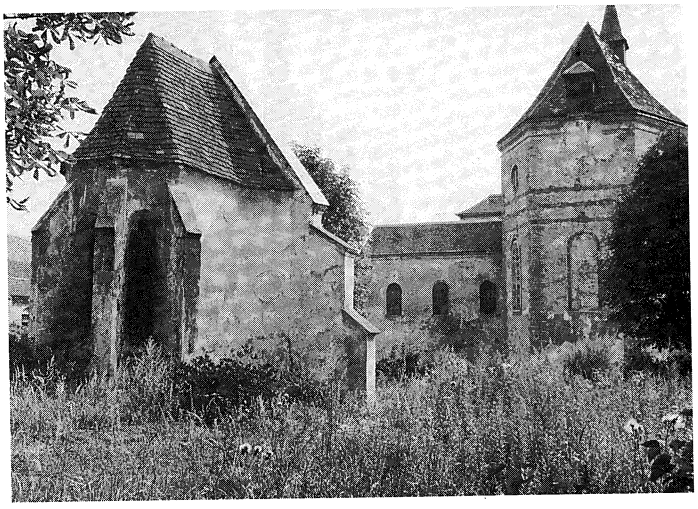

Obr. 13. Gotická Ostatková kaple uprostřed velkého klauzurního dvora v Mauerbachu.

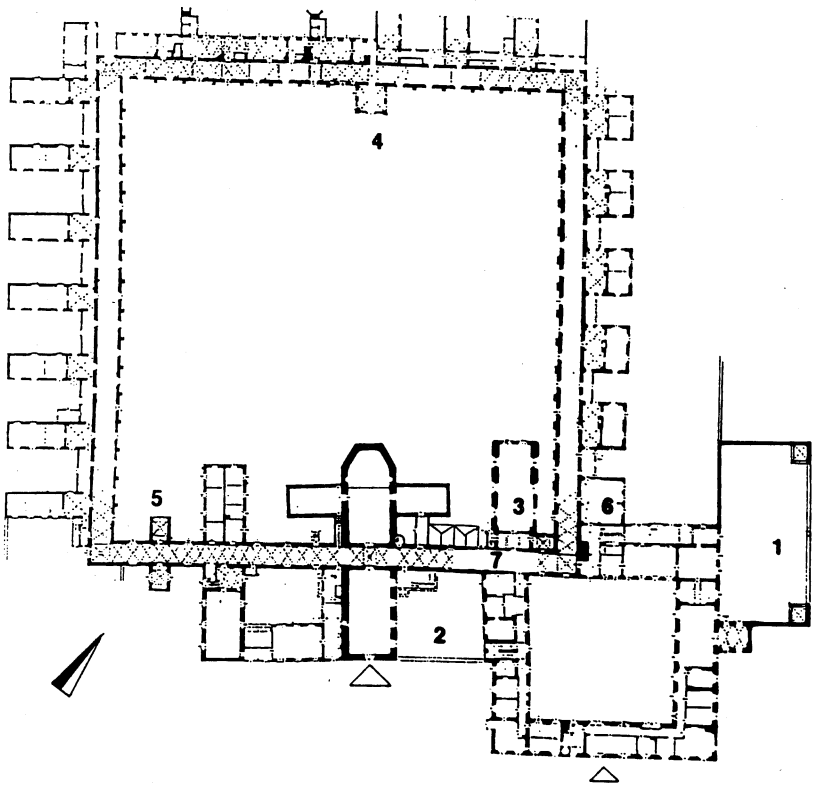

Obr. 14. Půdorysné schéma jádra kartouzu v Mauerbachu s jihozápadním ramenem ambitu, procházejícím kostelem k císařským pokojům v převorství. (Kartause in Maeurbach. Ed. Bundesdenkmalamt 1992, s. 8.)

Kartouz v Mauerbachu, těžce postižený i za druhého tureckého obležení Vídně v roce 1683, prošel pak druhou barokní rekonstrukcí, která pokračovala až téměř do poloviny 18. století. Soustředila se na uměleckou výpravu průčelí kostela a jeho interiéru, na převorství s tzv. císařskými pokoji i s přilehlým úsekem velkého ambitu. Přestože kartouz v Mauerbachu byl po zrušení v roce 1782 přeměněn na nemocnici, dochoval se přes množství následujících stavebních zásahů ve značné komplexnosti, včetně téměř všech cel otců kartuziánů. Proto byl vybrán Rakouským spolkovým památkovým úřadem za informační a dokumentační centrum historických řemeslných technik s mož-

ností praktické aplikace na rozsáhlém celku, který dosud prochází systematickou rehabilitací.

❑

Valdický kartouz je jedním z mála důsledně osově koncipovaných barokních celků, realizovaných v podstatě podle Sebregondiho úprav původního projektu Andrea Spezzy.

Průčelí klášterního kostela sv. Bruna je jediným monumentálním chrámovým průčelím v jičínském okruhu, zcela uskutečněným podle plánu Valdštejnových architektů A. Spezzy, N. Sebregondiho a G. Pieroniho. Jeho první podlaží, členěné toskánskými pilastry, výškově odpovídá do dvou stran rozvinutým reprezentačním křídlům kartouzu. V dominujícím druhém podlaží kostela sv. Bruna vystupují pilastry z parapetního pásu s římskoiónskými hlavicemi, nesoucí trojdílné kladí, dosud nepatrně zalomené ve středním poli. Architekt soustředil výpravnější složky kompozice průčelí do mírně vystupujícího středního rizalitu: portál, sjednocující trojúhelníkový fronton v parapetním pásu, edikulu jediného okna, osvětlujícího z čela chrámový interiér, a roztržený fronton s plastickou kartuší, nesenou dvěma vznášejícími se anděly. Edikula se uplatňuje i ve štítovém nástavci, tvořeném pilastry s kompozitní hlavicí, kladím a segmentovým frontonem, zatíženým po stranách planoucími urnami, uprostřed podstavcem kovaného kříže. Od nároží, zatíženého štíhlým jehlancem, stoupá k štítovému nástavci přechodný článek, krytý dosud symetrickou volutou. Účinnému kontrastu tektonických článků, portálu a výpravných edikul – okna v rizalitu a nik v bočních polích se sochami sv. Bruna a sv. Huga v přízemí, sv. Jana Křtitele a sv. Josefa v patře k ploše stěny, napomáhá použití dvou rozdílných materiálů – tesaného kamene (pískovce) a hlazené omítky.

Osovému rizalitu kostela jsou podřízeny dva další rizality v čele prodlouženého severního a jižního ramene velkého ambitu. Jsou členěny toskánskými pilastry ve vysokém řádu a ukončeny štítovým nástavcem, což odpovídá vertikálnímu členění v prvním podlaží kostela sv. Bruna a v podstatě i jeho štítovému završení, avšak s odchylným trojúhelníkovým tympanonem.

Portály v ose obou bočních rizalitů vedou do prodloužené křížové chodby valdického kartouzu. Po projití prostornou předsíní se vystupovalo do patra – do bytů otců důstojníků. Převor kartouzu měl byt po pravé straně chrámu, doplněný o arkýř, obrácený do vstupního nádvoří, prokurátor bydlel po levé straně chrámu. Bratři kartuziáni, kteří obývali patro protějšího průčelního křídla, kde měli cely o obytné místnosti a komoře, přístupné ze spojovací chodby,

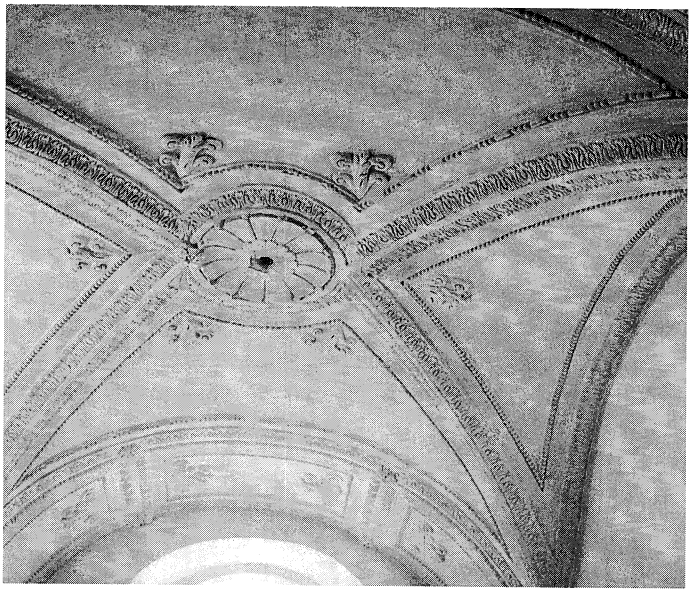

Obr. 15. Kaple sv. Jeronýma po levé straně kostela v Mauerbachu, přistavěná v 1. třetině 17. století, dostala okolo roku 1630 jemnou štukatérskou výzdobu klenby.

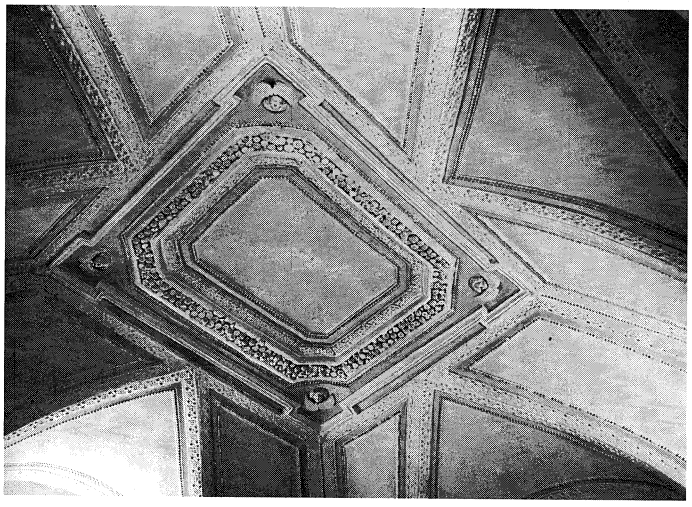

Obr. 16. Náročná štukatérská výzdoba klenby ve vstupním prostoru valdického kartouzu, uprostřed dlouhého průčelního křídla bratří kartuziánů.

vcházeli do kostela hlavním portálem. Otcové kartuziáni vcházeli přímo do chóru otců příčnou spojkou z křížení ambitu – ze západního ramene křížové chodby. Další dva vstupy vedou z chóru otců do bývalé sakristie na straně severní a do kapitulní síně na straně jižní. Za ní následovala knihovna s přístupem z jižního ramene ambitu. Výpravnější portál knihovny, dnes zazděný, má kamenné portálové ostění z dvojice pilířků, složených z kvádrů, převedených do půlkruhové archivolty nad jednoduchou římsou, s vrcholovým klenákem a s klasickým zalomením kvádrů v ložné spáře. K vylehčení supraporty, ozdobené uprostřed kartuší s nápisem BIBLIOTHECA, přispívají po stranách konkávní vybrání. Silně vystupující římsa je podepřena výrazným kymatem, zalomeným v souladu s oběma pilířky. Portál vrcholí nástavcem, složeným z dvojice volut, převedených pružně páskem do osového zahrocení s dekora-

Obr. 17. Rizalit, uvádějící prodloužené jižní rameno velké kvadratury. Po pravé straně bylo převorství, doplněné v patře o arkýř.

tivní koulí. Z kostela vede chodbová spojka do křížení s jižním ramenem ambitu, přímo k bývalému refektáři – dnešní kapli. Bohatou štukatérskou výzdobu valené klenby s lunetami v refektáři, podřizující se její ploše, pořídil převor Vít Koreis ve třicátých letech 18. století.

Albrecht z Valdštejna přikázal v roce 1628 N. Sebregondimu zvýšit cely proti 5,5 lokte ve Spezzově plánu na výšku, odpovídající monumentálnějšímu měřítku klášterního celku. Největší cely byly na východní straně s většími zahrádkami, obohacené o otevřenou loggii při jedné z ohradních zdí, jaké připojil projektant i k první a poslední cele okruhu. Poslední tři cely, které vycházejí z rámce okruhu, byly postaveny jako většina z šestnácti cel až po zavraždění zakladatele. Všechny cely, zastřešené sedlovou střechou, měly v přízemí dvě obytné místnosti. Ke každé cele přiléhala předsíň se záchodem a s přístupem na schody do podkroví a ven na zahrádku. Z ambitu vedl do každé cely pravoúhlý vstup s kamenným profilovaným ostěním, zalamovaným na obou koncích; podávací okénka byla přímo v rámci dveří. Cely jsou zastropeny valenou klenbou s lunetami. Zakladatel výslovně určil, aby stropy cel byly štukovány a malovány. Plocha klenby je rozdělena do jemných štukových rámců, uspořádaných do různých geometrických obrazců, příbuzných se štukovými rámci v bočních kaplích valdického kartuziánského kostela sv. Bruna.

Ve velké ose vystupoval do dvora klauzur válcový studniční altán ve Valdicích podobně jako střízlivější pravoúhlý studniční přístavek v Mauerbachu. Výrazně kontrastoval bohatý tektonicky členící systém, uplatněný ve Valdicích původně i na studničním altánu, se strohým, opěráky členěným obvodem ambitu v Mauerbachu. Pro valdický kartouz i pro kartouz v Mauerbachu je charakteristická podstatně větší šířka klenebního pole ve velkém ambitu (ve Valdicích 320 cm), která v královopolském kartouzu činí 210 cm. V Mauerbachu je ambit zaklenut valenou klenbou s hlubokými lunetami, ve Valdicích valenou klenbou, oddělenou od plochy stěny kordonovou římsou, s křížením ve všech komunikačních uzlech.

Valdický kartouz se dochoval jako kvalitní, v podstatě jednotně koncipovaný barokní celek, který má ojedinělé místo v celé kartuziánské architektuře.

Obr. 18. Vstupní nádvoří valdického kartouzu s monumentálním průčelím kostela sv. Bruna, vyrůstajícím z patrových křídel mezi prokuraturou a převorstvím.

Obr. 19. Pozdně barokní úprava průčelí kartuziánského kostela v Mauerbachu z druhého období barokních rekonstrukcí.

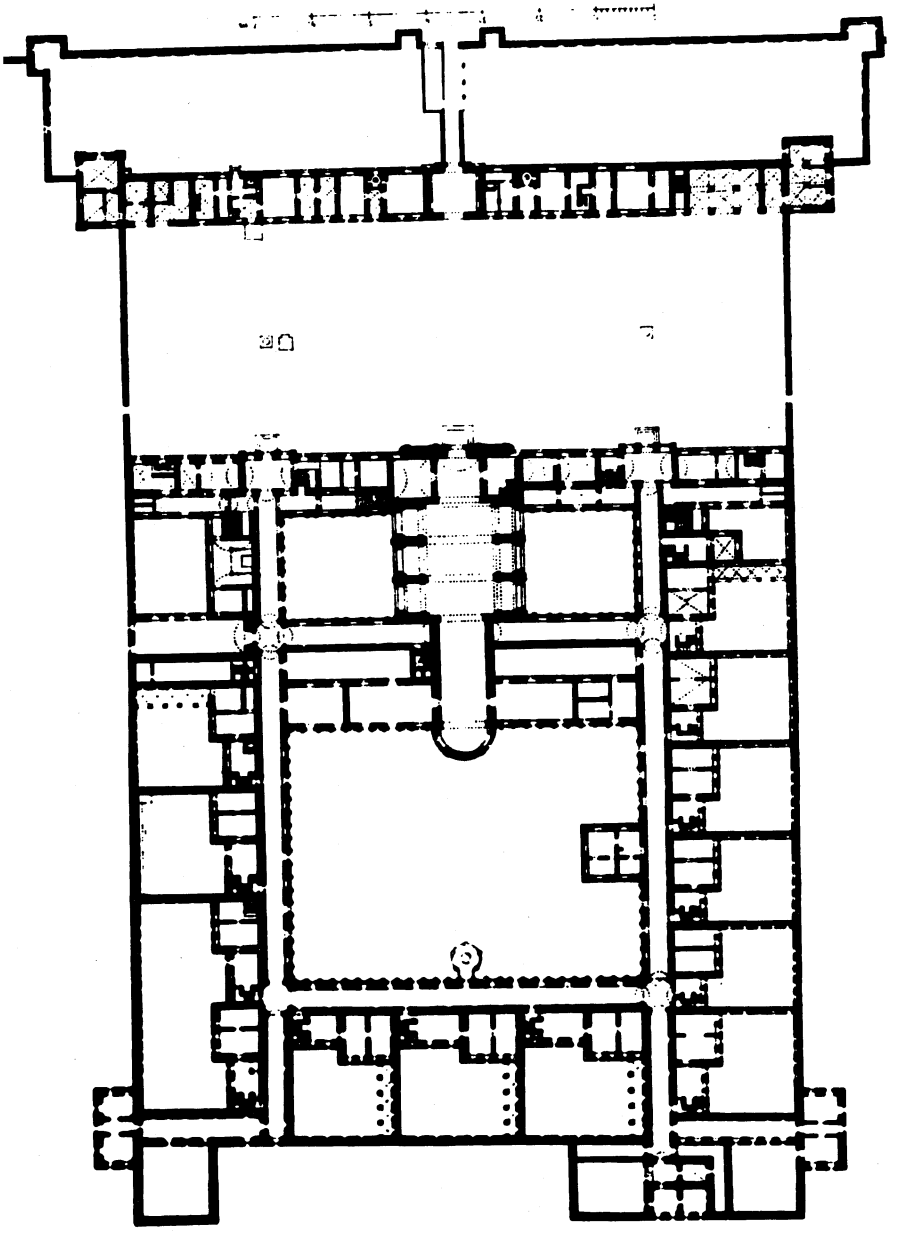

Dnešní využití dokonale uzavřeného klášterního celku souvisí se zrušením státní věznice na brněnském Špilberku v roce 1857 a s jejím přemístěním do Valdic u Jičína. S tím souvisely závažné změny, jimiž prošel od této doby valdický kartouz.

V druhé polovině 19. století byla připojena po stranách vstupního nádvoří jednopatrová boční křídla, nenásilně začleněná do jeho rámce. Tehdy vznikl i neorenesanční dvoupatrový objekt správy věznice, kterým byla přerušena na průčelní straně souvislá ohradní zeď valdického kartouzu. V sedmdesátých letech 20. století byl nahrazen dnešní třípatrovou novostavbou. Znehodnocování výstavného klauzurního dvora započalo ve druhé polovině 19. století, kdy bylo připojeno na východní straně přízemní křídlo, které dvůr podstatně zkrátilo. V sedmdesátých letech 20. století, kdy přešla správa věznice z minister-

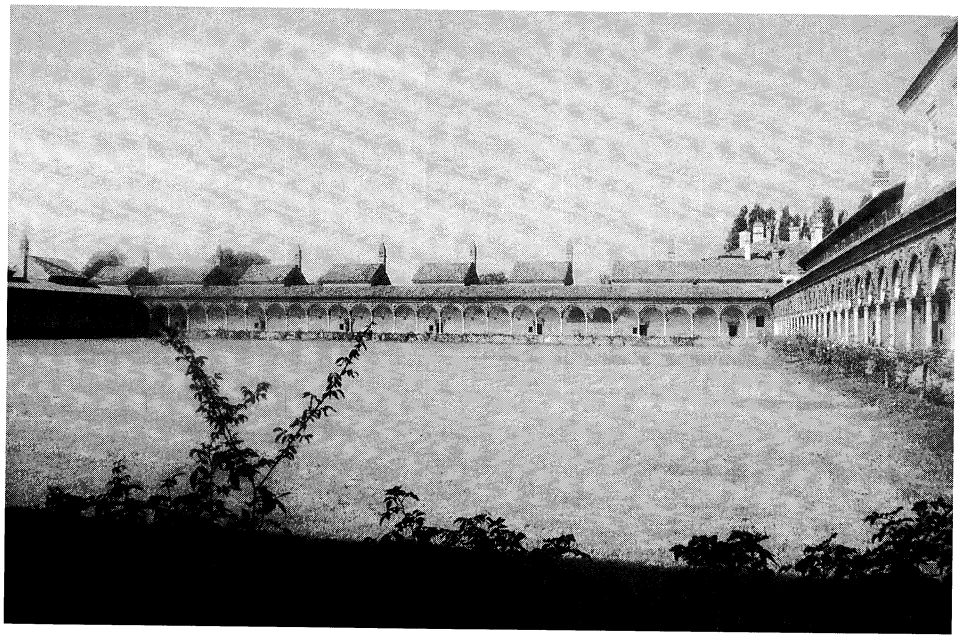

Obr. 21. Výstavná renesanční arkáda z let 1462-1472 od Guiniforte Solariho, obíhající kolem klauzurního dvora v Certose di Pavia.

Obr. 20. Půdorys valdického kartouzu v 2. polovině 18. století, s tehdy neporušenou dispoziční skladbou.

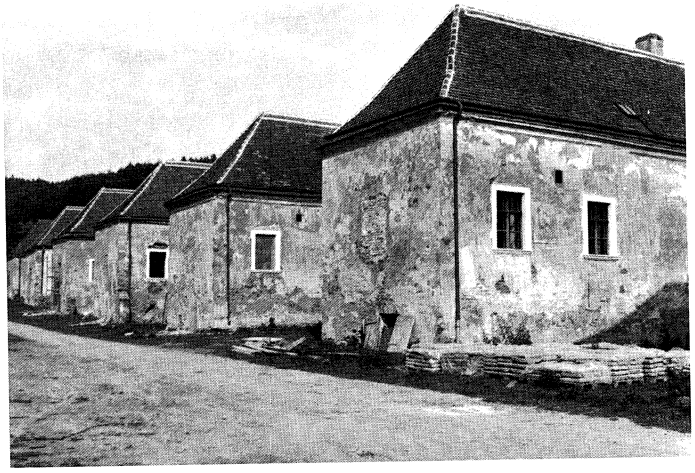

Obr. 22. Západní skupina cel kartouzu v Mauerbachu od jihu, zbavená dělicích zídek mezi zahrádkami po josefinských úpravách na nemocnici.

stva vnitra na ministerstvo spravedlnosti, došlo k nástavbě všech cel o souvislé patro, kryté plochou střechou, takže přístavky k celám, obrácené do bývalých zahrádek, ustupují od líce nástavby. Patrová nástavba byla provedena i nad přízemními křídly po stranách chóru otců. Přestože na západní straně klauzurního dvora bylo ponecháno v přízemí členění tříčtvrtěsloupy, došlo k zazdívce nik a k redukci kladí. Tím byl tvrdě rozrušen základní kompoziční princip vignolovského rytmického travé, uplatněného N. Sebregondim v klauzurním dvoře. Ačkoli byly ponechány barokní klenby v celách a v ambitu, byly klenby v některých celách zakryty rovnými podhledy. Došlo k likvidaci všech barokních krovů cel, intaktně dochovaných z doby založení, které přestaly působit jako individualizované stavební jednotky, charakteristické pro kartuziánskou architekturu. Rušivě působí i zasklení severního vnitřního dvorka; jižní dvorek zůstal otevřený, doplněný v rozích rušivými přístavky. Vnitřní prostor kostela sv. Bruna, který byl v padesátých letech 20. století provizorně pročleněn do několika podlaží, aby sloužil dílenským účelům, byl po obnovení demokracie v České republice prostorově uvolněn, avšak na svoji rehabilitaci dosud čeká. Podařila se úprava barokního refektáře na vězeňskou kapli. Valdický kartouz má zatím jinou perspektivu než jemu prostorově odpovídající kartouz v Mauerbachu, sloužící dnes, ve svém rozsáhlém celku, praktickým potřebám památkové péče v sousedním Rakousku.

Literatura s odkazy na prameny

Bukovský, Jan: *Kartuziánská architektura v Čechách a na Moravě III.* Památky a příroda, *10*, 1991, s. 588-593, 598.

Autor děkuje dnešnímu řediteli věznice ve Valdicích Karlu Kocourkovi za laskavé umožnění seznámení se s nynějším stavem kartuziánského souboru ve Valdicích a Ing. Milanu Bímovi za odborně fundovaný doprovod vybranými částmi areálu.

Jan Bukovský: Die Kartause von Valdice und die Kartäuserarchitektur

Von der Kartause in Štípa bei Fryšták, die 1617 von Albrecht Eusebius von Wallenstein gegründet wurde, und deren Aufbau in der Zeit des Ständeaufstandes schon für immer unterbrochen wurde, blieb nur der lange, halbkreisförmig beendete Abschluss der Kirche erhalten, im Grunde genommen äußerlich identisch mit dem Chor der Väter in der Kartäuserkirche in Valdice. Zur Prächtigkeit der Kartause in Valdice hat sein Begründer, seit 1623 Herzog von Friedland, die Anregung wahrscheinlich in der großzügig aufgebauten Kartause Certosa di Pavia in der Lombardei gefunden, die als Begräbnisstätte für G. A. Visconti, Herzog von Mailand, bestimmt worden ist. Eine direkte Achsensymetrie des Eingangstores mit der Brücke über den Schutzgraben hinter der ersten Umfassungsmauer, mit der gewaltigen Front der Klosterkirche erhebt sich auch in der Kartause in Valdice.

Gliedernde Pilaster und Säulengebälke, in Proportionen und Details im Prinzip identisch mit der Gliederung des großen Saals des Wallensteinpalastes in Prag von Andrea Spezza und Giovanni Pieroni, bringen in den Kirchenraum von Valdice ein ausdrucksvolles tektonisches Element. Der große Klausurhof der Kartause in Valdice hat eine einheitliche Gliederung der Umfassungsmauer mit regelmäßigen Abwechslungen von einer engen Nische und den zweimal breiteren rechteckigen Öffnungen und mit der Eingliederung der rhytmischen Travéen in die toskanische Ordnung, bekannt vom Kreishof des Schlosses Farnese in Caprarola bei Viterbo von Jacobo Barozzi, genannt Vignola.

Die einzige böhmische barocke Kartause in Valdice, gegründet 1627 von Albrecht von Wallenstein unweit von Jičín, der Residenzstadt des Fürsten, die als seine Begräbnisstätte bestimmt worden ist, zählt, was die Größe und Qualität betrifft, zu den wichtigsten Bauunternehmen Wallensteins.

Die älteste der Kartausen in Österreich ist die in Mauerbach, gegründet 1319 vom österreichischen Herzog Friedrich dem Schönen. Von Mauerbach wurde die erste böhmische Kartause Dům zahrady sv. Maří (Haus des Gartens der heiligen Maria) mit Mönchen besetzt; sie wurde am Rande von Prag am 1. 2. 1342 vom böhmischen König Johann von Luxemburg gegründet. In der Zeit, als die Kartause in Valdice fieberhaft gebaut worden ist, ist auch der neue Aufbau der Kartause in Mauerbach unter dem Prioren Georg Fasel (1616 – 1631) ausgeführt worden. Eine reiche, auf Renaissance-Manierismus zurückgehende Stuckverzierung der Decke in der Kapelle des hl. Hieronymus ist der Stuckdekoration der Decke des Eingangstores in der Kartause von Valdice nahe. Bis heute führt der Kreuzgang des großen Ambits zwischen dem Chor der Väter und dem Chor der Brüder ähnlich, wie wahrscheinlich in der Form eines Lektoriums der Kreuzgang am Rande des Chors in der Kartause in Valdice geführt hat.

Die Kartause in Valdice, realisiert nach Sebregondis Bearbeitungen des ursprünglichen Projekts von Andrea Spezza, ist eine der wenigen konsequent axial konzipierten barocken Kompositionen und ein Bauwerk ersten Ranges in der Kartäuserarchitektur.

Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998

Jan Prostředník

V letech 1997 a 1998 proběhla řada předstihových a záchranných výzkumů, vyvolaných zejména stavební činností (archeologické výzkumy v městské památkové zóně Turnova budou zmíněny samostatně). Vedle sledování plošných skrývek jsme samozřejmě dozorovali množství liniových staveb. Přehled pozitivních akcí je představen v následujícím přehledu:

Bítouchov u Semil[1]

Při kabelizaci Bozkova roce 1997 jsme v prostoru přibližně 700 m severozápadně od křižovatky silnic Semily – Bozkov a Železný Brod – Bozkov nalezli relikt kulturní vrstvy s výraznou koncentrací železné strusky a ojedinělými zlomky keramiky. Tento nález dokládá zpracování železné rudy v blízkém okolí a na základě keramiky můžeme tuto činnost datovat do období raného novověku (16. – 17. století)

Český Dub[2]

V letech 1995 a 1996 byl proveden předstihový výzkum v ruině zděného objektu umístěného při severní stěně kostela sv. Ducha na hraně svahu, obtékaného potokem Ještědkou. Objekt těsně přiléhal k zachovalé zdi středověké městské fortifikace. Při jižní zdi této stavby, původně interpretované jako středověký špitál, byla položena průtahová sonda 1/95 v ose Z–V. Vzhledem k nejasné stratigrafické situaci na východním okraji sondy došlo k jejímu prodloužení o 2 m východním směrem – zde jsme zachytili původní středověký

terén. Na základě komparace severních řezů sondy 1/95 a jejího prodloužení z roku 1996 jsme mohli rekonstruovat vývoj antropogenních aktivit od poloviny 13. do 16./17. století: Pod recentními uloženinami byla nalezena planýrovací vrstva s keramikou 16.– 17. století a množstvím lidských kostí. Pod touto planýrkou ležela destrukční vrstva zděné stavby a k ní náležející požárová vrstva, datovaná keramikou do konce 15. století. Ve východní části sondy před zdí byla zjištěna starší pískovcová zeď. Na řezu ve vnitřní části objektu jsme registrovali posunutí hrany svahu o 8 m východně od hrany současné, vymezené městským opevněním. V těchto místech stávala starší zděná stavba, umístěná tehdy na okraj svahu. Její vznik lze na základě archeologického materiálu klást do 2. poloviny 14. stol., zánik spadá na konec 15. stol. Místo bylo poté zplanýrováno, čímž se vnitřní sídelní plocha zvětšila o 8 m. Na takto upravené ploše byla postavena stavba nová (ruiny dodnes stojícího objektu, zánik funkce na konci 16. století). V přední části sondy jsme registrovali slabou požárovou vrstvu se zbytky shořelých trámů a keramikou 2. pol. 13. stol. V interiéru dodnes stojící ruiny špitálu jsou doloženy uloženiny, obsahující zejména zvířecí kosti a keramiku 2. pol. 13. století. Předpokládáme, že zde před založením prvního zděného objektu stával objekt dřevěný, fungující po krátký časový úsek (pravděpodobný vznik provizorní stavby je kladen do 40. let 13. století). Ve svahu před západní stěnou objektu (v areálu dnes stojící ruiny) jsme objevili 2 kostrové hroby, datované do poloviny 13. století.

V Českém Dubu provedlo naše archeologické oddělení ještě jednu záchrannou akci. Jednalo se o dokumentaci řezu v souvislosti s rekonstrukcí renesančního mostu (*pivovar*) na parc. č. 661. Těleso můstku bylo zcela odhaleno, zachovány zůstaly pouze oba mostní oblouky s novověkou štolou, probíhající západním směrem. Z klenebního zásypu jsme získali několik zlomků pozdně středověké až raně novověké keramiky, která velmi přibližně datuje výstavbu můstku do 16. / 17. století.

Čikvásky[3]

V obci Čikvásky, v poloze *U rybníka,* jsme v souvislosti se sledováním průkopu pro kabel nalezli několik zlomků vrcholně až pozdně středověké keramiky (15. – 16. stol.)

Dolní Štěpanice[4]

V červenci 1996 proběhla 3. etapa výzkumu areálu hradu Dolní Štěpanice. Stejně jako v minulých dvou letech se i v této výzkumové sezóně na akci podí-

lela archeologická pracoviště PÚ Pardubice, MVČ v Hradci Králové a OMČR Turnov. Položené sondy 13A, 13B, 14, 15/96 byly situovány ve střední a západní části areálu dolního hradu a v prostoru bašty (obr. 1). Registrovali jsme standardní nálezovou situaci – podobně jako v předcházejících sezónách – uniformní stratigrafie byla tvořena vrstvou hrabanky, 1 – 2 uloženinami vzniklými v důsledku antropogenní činnosti na lokalitě, podloží tvořil prohlinělý rozpadlý i kompaktní fylit. V areálu bašty jsme zachytili relikt metalurgické dílny s četnými nálezy technické keramiky (tyglíky) – na základě rozborů strusky a příškvarů (RNDr. V. Šrejn) můžeme předpokládat hutnění olova, pravděpodobně v souvislosti s metalurgií stříbra. Objekt je datován do 14./15. století (obr. 2). Z výzkumu pochází značné množství keramiky z období existence hradu (červeně malovaná keramika, tyglíky, loštické poháry, komorové kachle s čelní vyhřívací stěnou s motivem sv. Jiří), četné železné předměty (hřebíky, podkovy, přezky, nože, šipky do kuše, stavební železo), bronzovina, sklo, struska, mazanice, kosti a uhlíky.

Jilemnice[5]

V měsících květnu a červnu roku 1998 proběhl v Jilemnici – Kostelní a Komenského ulici archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s úpravou povrchů. Tento prostor je z hlediska středověkého a raně novověkého vývoje města velmi důležitý, neboť představuje spojnici mezi centrem města (náměstím) a kostelem sv. Vavřince. V Jilemnici jsme dosud neměli možnost sledovat dochované středověké stratigrafické situace s výjimkou archeologického výzkumu v roce 1997 v Dolení ulici (obr. 3:1, 4,5).

Přestože registrujeme veškeré zemní práce, které probíhaly na území památkové zóny města Jilemnice od roku 1992,[6] nezískali jsme žádné archeologické doklady o vývoji osídlení města ve středověku – o jeho nejstarší historii dosud vypovídaly pouze prameny písemné.

V srpnu roku 1997 jsme provedli záchranný archeologický výzkum v Dolení ulici (parc. č. 475, 476 – obr. 3:1). Celý areál parcel č. kat. 475 a 476 byl po

Obr. 1. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Půdorys dolního areálu hradu se sondami z let 1994 – 1996 (viz legenda), černě je vyznačeno gotické stávající i nově objevené zdivo. (Zaměření J. Kalferst.)

Obr. 2. Dolní Štěpanice (okr. Semily). Půdorys sondy 13/96 situované v areálu bašty. Tečkovaně znázorněna malta (legenda 1), legenda 2 – skála, legenda 3 – nístěj slévárenské pece. (Doložena metalurgie stříbra, plán J. Kalferst.)

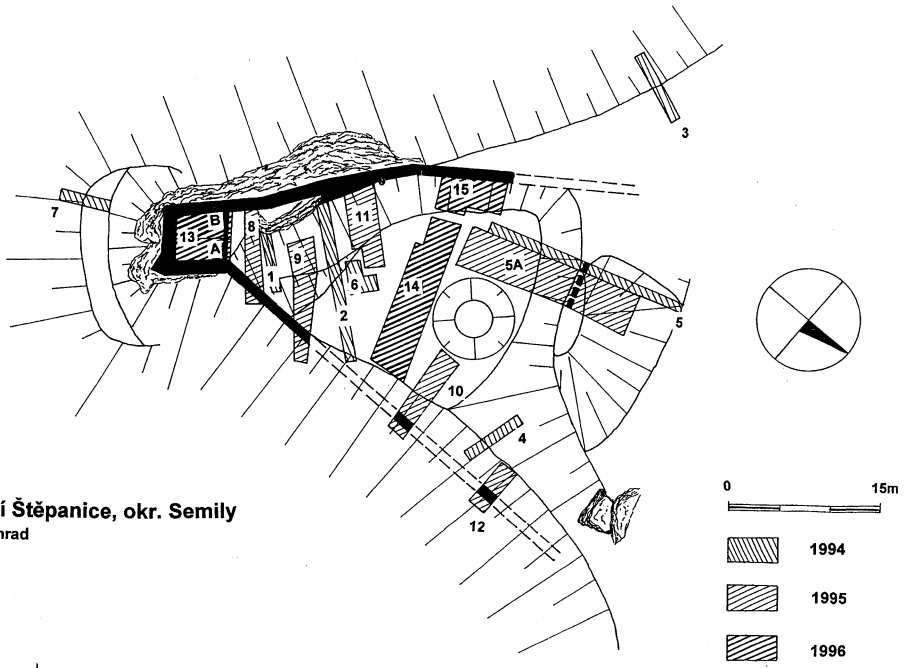

Dolní Štěpanice, okr. Semily
dolní hrad

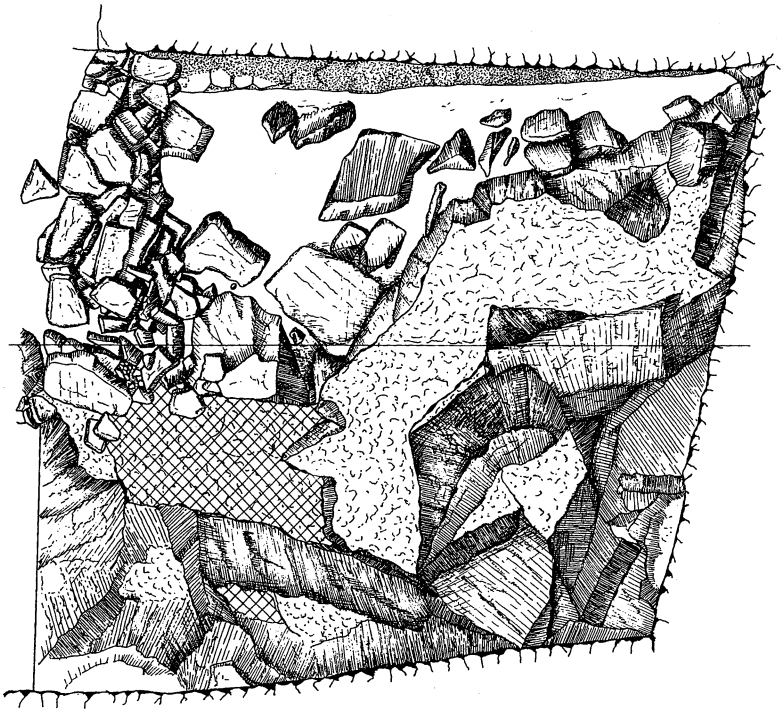

JILEMNICE
Hatě
stad.
nám.

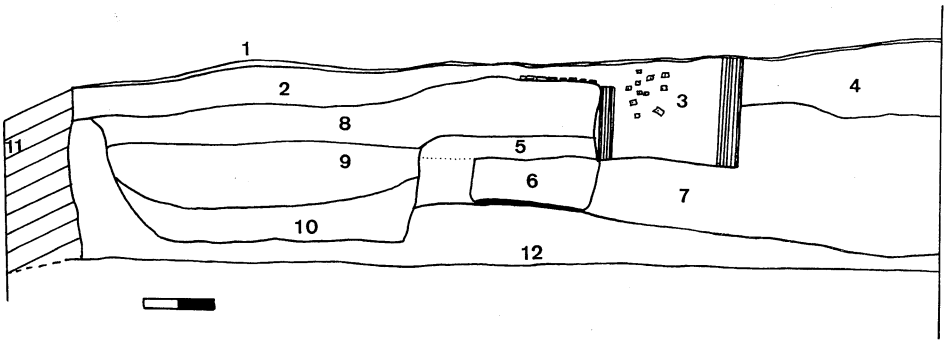

Obr. 4. Jilemnice (okr. Semily). Dolení ulice – jižní řez (popis viz text), září 1997. (Plán autor.)

demolici vybagrován do hloubky přibližně 1 – 3 metry pod úroveň podloží, které zde tvořil žlutočervený jíl permského stáří. Původní stratigrafické situace se zachovaly pouze na jižním a částečně na západním řezu stavební jámy na parcele číslo 476.

V prostoru staveniště byla patrná terasová sníženina, deprese oproti západně položeným parcelám k domům čp. 172 a 173 na náměstí – jedná se o přirozenou depresi, dotvořenou v důsledku středověké a novověké antropogenní aktivity.

Vývoj jednotlivých aktivit na parcele jsme mohli dobře sledovat na jižním řezu – veškeré uloženiny vykliňovaly cca po 2 – 2,5 m severním směrem do prostoru parcely č. 476. Na řezu jsme rozlišili celkem 12 uloženin a zahloubených objektů. Nejmladší vrstvu tvořil drn a poddrní (obr. 4:1). Dále následovala uloženina 2 a 3 (obr. 4:2,3) – černošedá, sypká hlína se silnou příměsí cihel, opracovaných pískovcových kamenů, ztrouchnivělého dřeva – 4 m od západní hranice stavební jámy byl na jižním řezu dokumentován pravoúhlý zahloubený objekt, jehož západní a východní stěna byla vyzděna 1 sloupkem cihel. Objekt, který byl vyplněn shodným materiálem jako uloženina 2, měl délku 2,4 m (obr. 4:3). Jeho stáří je uváděno jako recentní a mohl sloužit výrobě spojené s ohněm (tzv. pecník). Základový vkop pro tento objekt porušil uloženinu 4, 5 a 8. Uloženinu 4 (obr. 4:4) tvořila šedo-hnědo-černá mírně ulehlá hlína s příměsí štěpin cihel, kamene a organických zbytků – tuto vrstvu může-

Obr. 3. Jilemnice (okr. Semily). Zaměření archeologických výzkumů z let 1997 a 1998 – výsek z mapy 1:10000. 1) Dolení ulice – dokumentace stratigrafické situace 14. – 18. století. 2) Kostelní ulice, okolí kostela sv. Vavřince – vrcholně středověká až novověká sídelní aktivita.

me interpretovat jako odpadní prostor domů čp. 172 – 173 na náměstí. Uloženina 5 (obr. 4:5) představuje vrstvu žlutočerveného jílu v sekundárním uložení, neboť překrývá z chronologického hlediska evidentně mladší zahloubený objekt (obr. 4:6). Tento pravidelný, víceméně pravoúhlý zahloubený objekt byl vyplněn středně hnědou, ulehlou jílovitou hlínou s četnými nálezy organických zbytků a naopak nečetnými keramickými a skleněnými artefakty (obr. 5:5), na dně byla registrována vrstva hmoty rostlinného původu – pravděpodobně mech. Tento objekt lze datovat na základě získaných artefaktů do 17./18. století. Objekt byl zahlouben do žlutočerveného jílu v primárním uložení (obr. 4:7), na rozdíl od uloženiny 5.

Nejzajímavější nález však tvořily vrstvy a výplně označené na plánu číslicemi 8 – 9 – 10. Uloženiny 9 a 10 tvořily dvouvrstevnou výplň pravidelného zahloubeného objektu (polozemnice), zachyceného v příčném průřezu v šířce 4 m (obr. 4:9,10). Uloženinu 10 tvořila šedo-hnědá ulehlá hlína s rozpadlými čočkami mazanice, uhlíčky, ojedinělými zlomky keramiky a zvířecími kostmi.

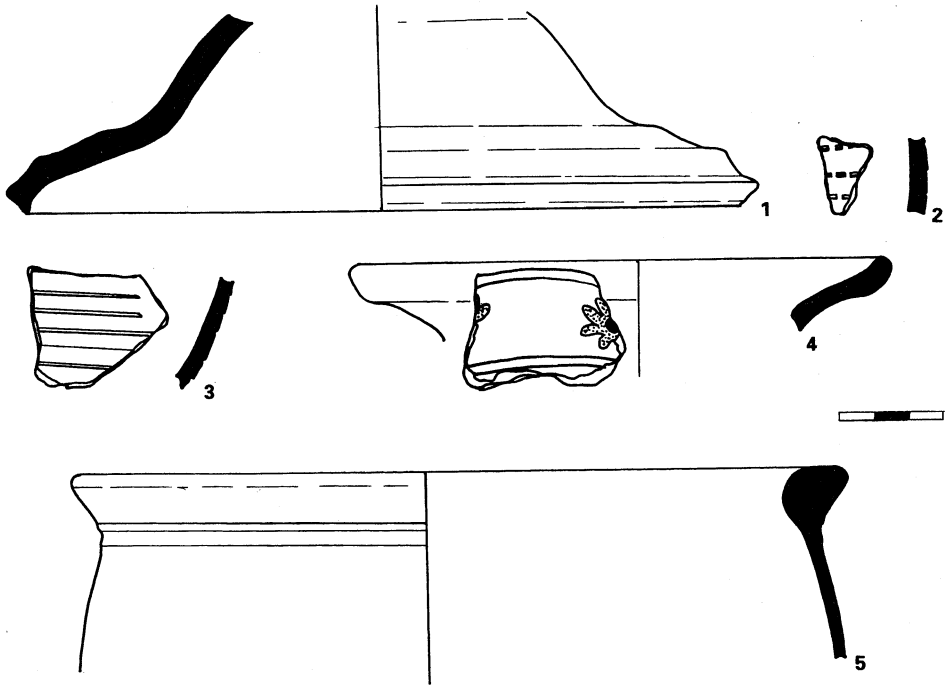

Obr. 5. Jilemnice (okr. Semily). Dolení ulice – jižní řez. Zlomky keramiky ze vzorkování uloženin: 1, 2 – 14. stol., 3 – 15. stol., 4 – 16. stol., 5 – 17./18. stol. (Kresba autor.)

Tato uloženina představuje dosud nejstarší středověkou sídelní aktivitu zjištěnou v Jilemnici, neboť je datována do počátku 14. století (obr. 5:1,2). Tuto vrstvu překrývá uloženina 9 – červenohnědá ulehlá hlína s ojedinělými čočkami rozplavené mazanice a uhlíky. Z vrstvy pocházejí 3 zlomky vrcholně středověké keramiky (15. stol. – obr. 5:4). Celou situaci pak kryje uloženina 8. která představuje planýrovací vrstvu, pravděpodobně po některém z požárů 15. – 16. století (světlá, červeno-hnědá středně ulehlá hlína s ojedinělými zlomky keramiky, cihlami a štěpinami pískovců, obr. 4:8, 5:4).

V Kostelní ulici (obr. 3:2) jsme zachytili výrazné stopy antropogenních aktivit z období vrcholného středověku – jednalo se zejména o relikt kulturní vrstvy při severním průčelí kostela sv. Vavřince (pod tělesem vozovky jsme zachytili 0,2 – 0,25 m mocnou uloženinu – středně až tmavě hnědá hlína s rozplavenou mazanicí a ojedinělými zlomky vrcholně středověké keramiky, vrstva byla poškozena základovým vkopem pro severní zeď kostela sv. Vavřince. Další relikty vrcholně středověkého a raně novověkého osídlení jsme zachytili před jižním průčelím budovy jilemnického gymnázia (parc. č. 50) – vedle této kulturní vrstvy jsme dokumentovali i barokní až klasicistní studnu (její těleso bylo operativně zakomponováno do projektu úpravy povrchů před budovou gymnázia). Náš zájem se soustředil i na poškozenou ohradní zeď jilemnického zámku, jejíž výstavba je v písemných pramenech uváděna k přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století – snažili jsme se proto nalézt jejího možného předchůdce, ovšem náš předpoklad se nepotvrdil – registrovali jsme pouze uloženiny, které pocházely z období výstavby stávající zdi.

Mříčná, Peřimov[7]

V intravilánech obcí Mříčná a Peřimov jsme v roce 1997 nalezli relikty kulturní vrstvy se zlomky keramiky 14. – 17. století. V prostoru 100 m východně od domu čp. 71 v Mříčné jsme dokumentovali vypálenou mazanicovou kru s keramikou 14. století – mohlo se jednat o stěnu shořelého dřevěného objektu. Na severním okraji Peřimova na mírné vyvýšenině nad Jizerou byla nalezena i keramika lidu popelnicových polí.

Ohrazenice

V měsících říjnu až prosinci roku 1998 proběhl pod vedením Lenky Macháčkové výzkum pravěkého sídliště na katastru obce Ohrazenice (ppč. 87/1 a 87/2), který byl vyvolán stavbou silnice 1/10 a 1/35 (obr. 6). Vzhledem k cha-

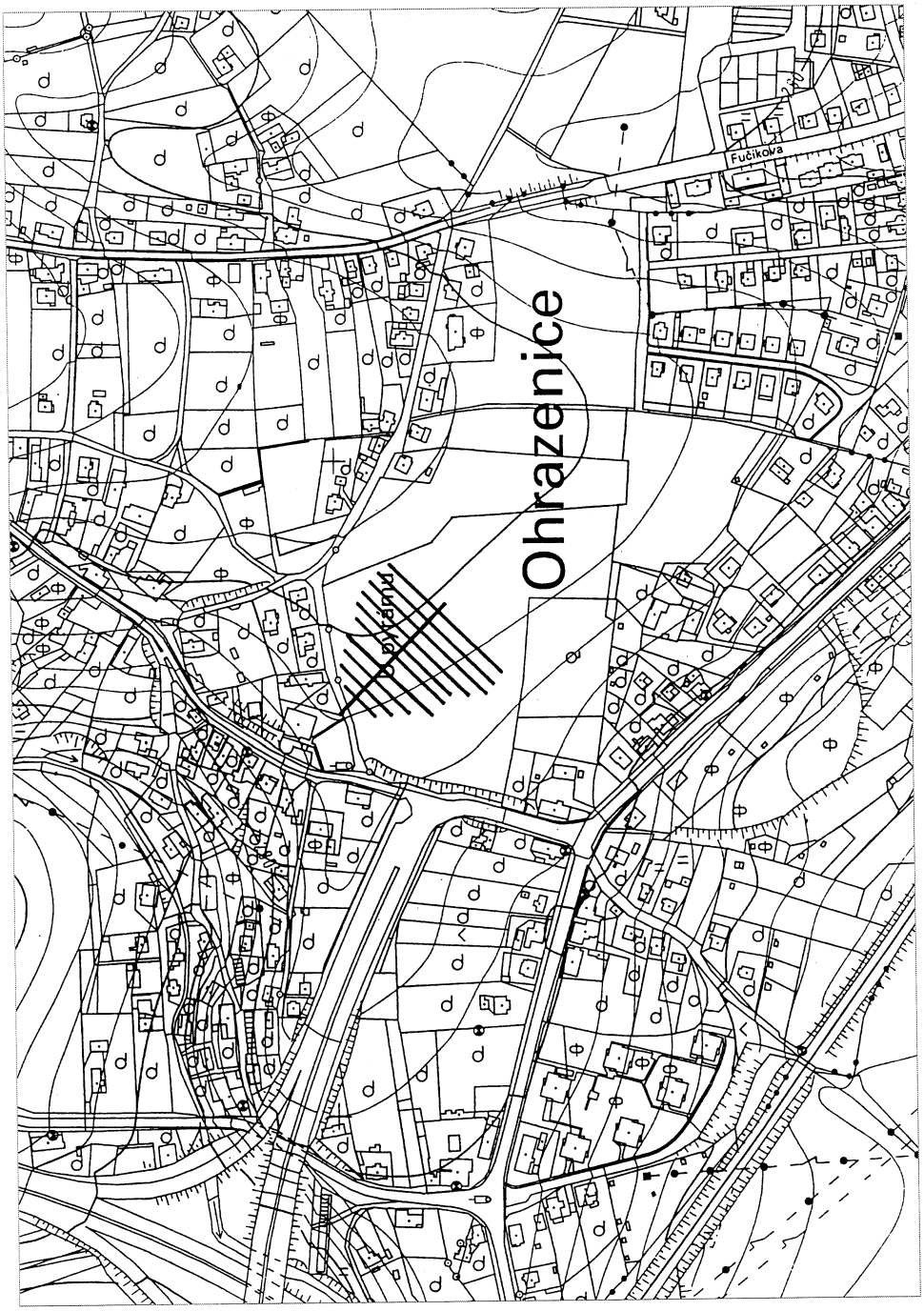
Fučíkova
Ohrazenice
Kamenná

rakteru likvidované archeologické lokality jsme byli nuceni přistoupit k plošné formě výzkumu.

Při výzkumu jsme se zaměřili na stavbou bezprostředně ničenou a trvale znepřístupněnou plochu, která představovala přibližně 14 arů. Po skrývce ornice (cca do hloubky 0,2 m) bylo na zkoumané ploše zachyceno 8 větších objektů. Z nadložní vrstvy pocházelo značné množství artefaktů, zejména keramiky a štípané industrie. Pod nadložím následovala uloženina, interpretovaná geology jako spraš (sterilní podloží). V úrovni této uloženiny (světlá hnědorezavá jílová až prachová hlína) se sledované objekty rýsovaly dosti zřetelně (šedobílá prachová hlína). V důsledku nepříznivého počasí byla ručně začišťována pouze část plochy, povrchy objektů a jejich bezprostřední okolí. Dva objekty (1/98 a 8/98) můžeme interpretovat jako hliníky. U ostatních objektů (2-7/98) šlo o běžné sídlištní jámy. Z obou hliníků pochází značné množství broušené a štípané industrie, zvláště z objektu 1/98, který byl specifický i svým tvarem (obr. 7). Dlouhý byl 7 m a široký 6 m, hloubka většinou nepřesáhla 15 cm. Výjimkou byla jeho centrální část, ve které se nacházel zahloubený prostor přibližně čtvercového tvaru (3x3 m), o hloubce 1 m. Jednalo se s největší pravděpodobností o dílnu na výrobu broušené a snad i štípané industrie. Tento předpoklad potvrzuje naprostá absence finálních výrobků a na druhé straně přítomnost artefaktů, dokumentujících celý proces výroby broušených kamenných nástrojů (surovina se stopami řezání, polotovary výrobků, vývrtky, výstružníky atd.). Soubor štípané industrie, v porovnání s jinými lokalitami (Černožice, Jaroměř atd.), vykazuje vysoké procento jader (až 30%), což by mohlo svědčit o její místní výrobě. Surovina broušené industrie pochází z jizerských teras a štípaná industrie pak převážně z glacigenních sedimentů. Na základě nálezů keramiky můžeme sídliště datovat do období kultury s vypíchanou keramikou, ojedinělé zlomky keramiky upomínají na osídlení v mladším eneolitu. Ze dvou sídlištních jam jsme získali keramiku kultury lužické (mladší doba bronzová).

Pipice[8]

V intravilánu obce Pipice jsme při sledování průkopu pro kabel nalezli ojedinělé zlomky keramiky 16. století.

Obr. 6. Ohrazenice (okr. Semily). Poloha U Pyrámu – výzkum neolitického výrobního okrsku – výsek z mapy 1:5000.

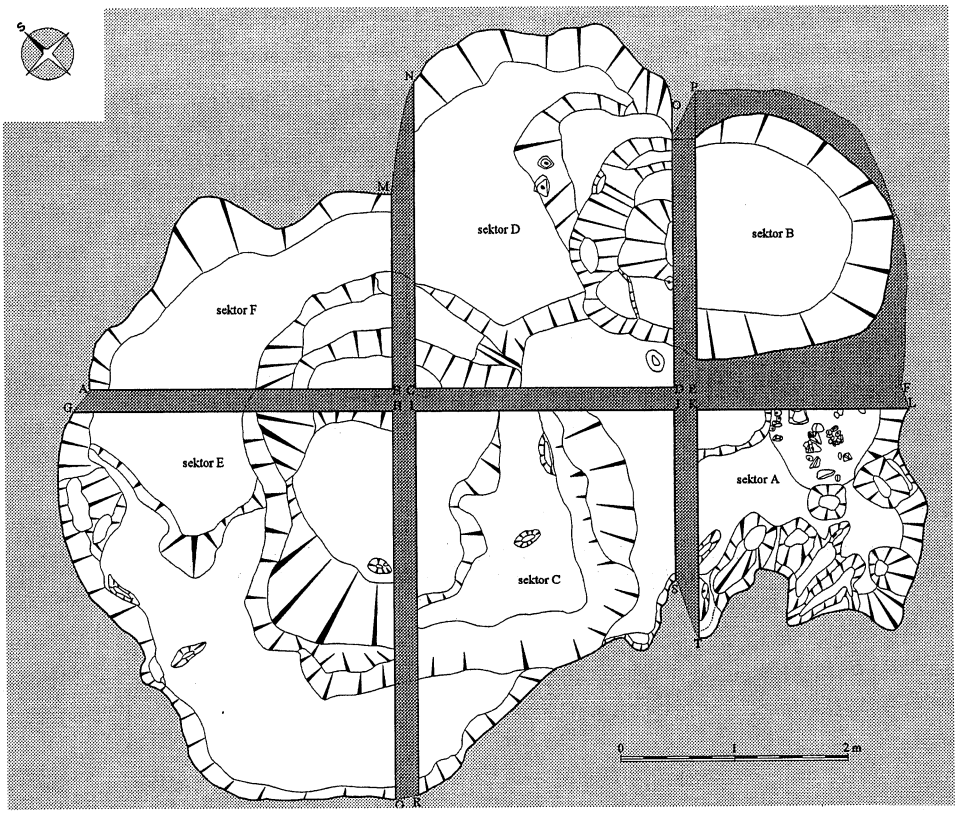

Obr. 7. Ohrazenice (okr. Semily). Půdorys objektu 1/98 (hliník) – uprostřed patrné kvadratické zahloubení (3 x 3 m). Pozůstatky po výrobě štípané a broušené industrie. (Plán L. Macháčková, M. Čermák – Peres.)

Semily[9]

V Semilech, části Letná IV, jsme při dohledu nad hloubením rýhy kabelu MTO Semily před domem čp. 347 nalezli v hloubce 0,4 m vrstvu mazanice o mocnosti 0,15 m a délce 2 m. Bohužel jsme z nadložních vrstev nezískali žádný datovací materiál. Při dohledu nad stavbou výrobní haly spol. ACRA v Semilech-Podmoklicích jsme na výrazném kopci s vrcholovou plošinou nalezli kulturní vrstvu s mazanicí a uhlíky. Přestože nebyl jiný datovací materiál získán, můžeme předpokládat pravěkou až středověkou sídlištní aktivitu.

Sklenařice[10]

V intravilánu Sklenařic se nalézá kulturní vrstva, kterou jsme dokumentovali při výzkumu formou dohledu nad stavbou MTO Vysoké nad Jizerou – Sklenařice – Jablonec nad Jizerou. Z této kulturní vrstvy a z mazanicových ker v jejím okolí jsme vzorkováním získali keramiku 15. – 17. století.

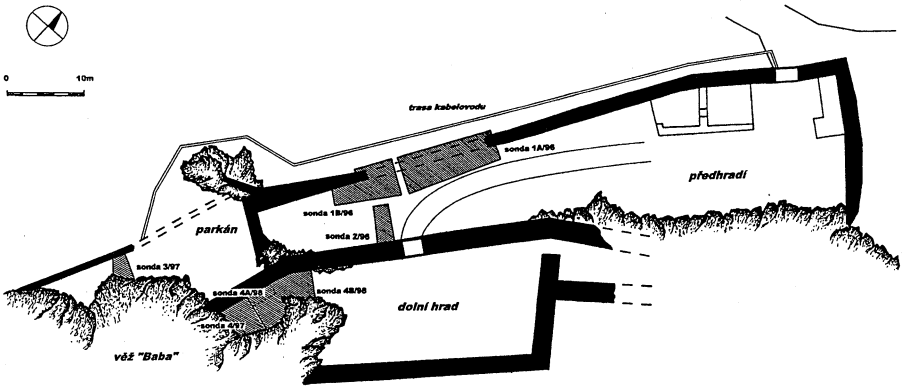

Obr. 8. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad. Umístění sond 1/96 – 4B/98 v severní části areálu hradu. (Plán J. Benešová.)

Trosky – hrad[11]

V letech 1997 a 1998 pokračoval další etapou výzkum severní části hradu a předhradí Trosek (SH Trosky, k. ú. Troskovice, okr. Semily). V srpnu 1997 proběhla předstihová akce na západním okraji zdi severního předhradí, která pouze potvrdila naše zjištění ze sezóny 1996 – tj. fakt, že zeď severního předhradí byla vybudována na počátku 15. století (výzkum v souvislosti se stavbou stanice IRT 2000 – Tesla a. s., Praha 9 – Hloubětín – obr. 8: sonda 3/97).

V říjnu 1997 došlo k první etapě předstihového výzkumu zděného objektu při severním úpatí věže Baby (obr. 8: sonda 4/97). Výzkum probíhal pod vedením Jany Benešové z PÚ v Pardubicích, na této záchranné akci se podílelo i archeologické oddělení turnovského muzea. V roce 1997 bylo prozkoumáno cca 60% dotčeného prostoru, v květnu a červnu 1998 jsme pak výzkum dokončili (obr. 8: sonda 4A/98, 4B/98). Sonda 4/97 byla situována do prostoru za

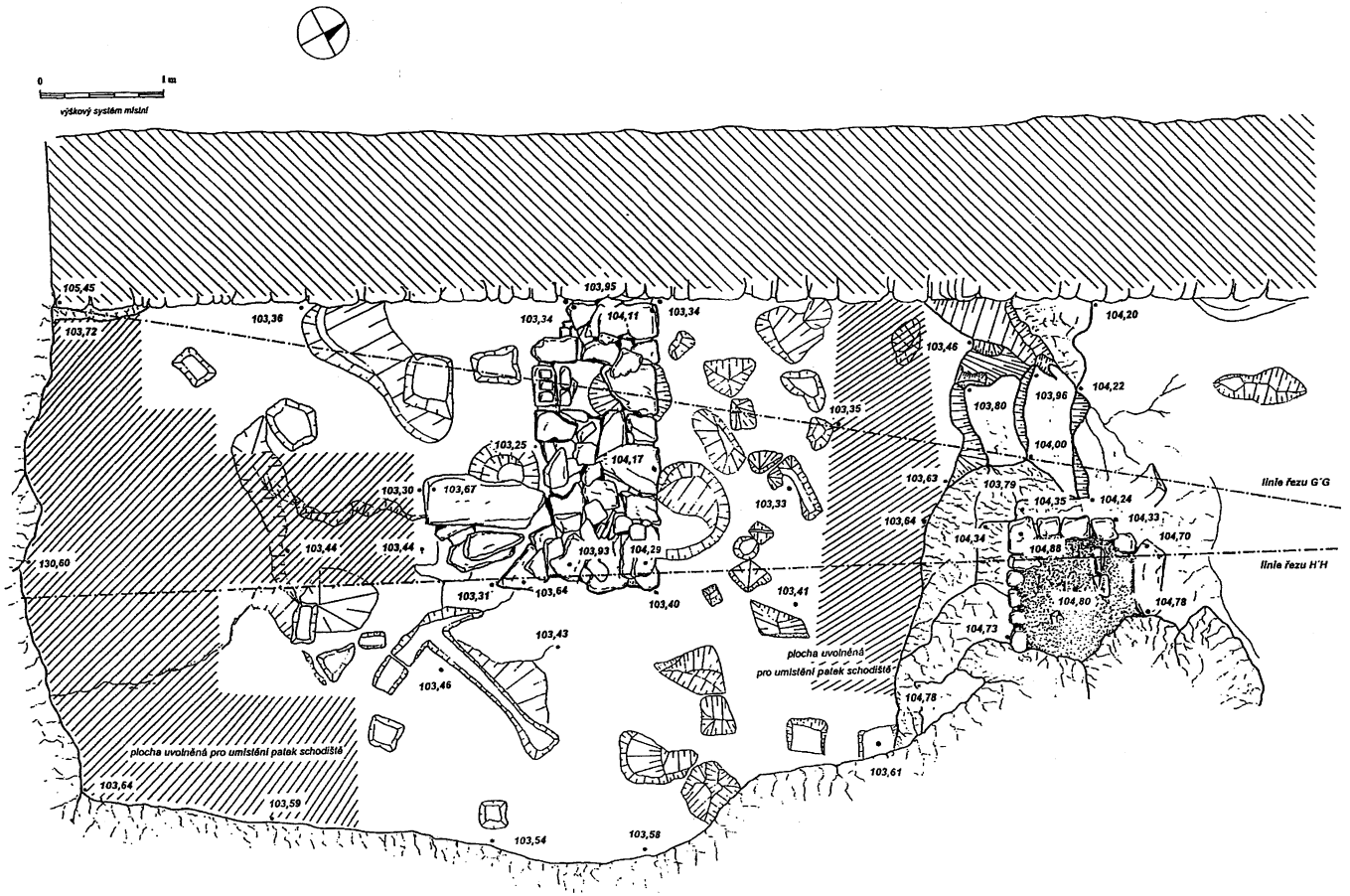
0
1 m
výškový systém místní
105,45
103,72
103,36
103,95
103,34
104,11
103,34
104,20
103,46
104,22
103,96
103,80
103,35
104,00
103,25
104,17
103,30
103,67
103,63
103,79
104,35
104,24
103,33
103,64
104,33
104,34
104,70
104,88
103,44
103,44
103,93
104,29
130,60
103,31
103,64
103,40
103,41
104,80
104,78
104,73
103,43
103,46
plocha uvolněná pro umístění patek schodiště
104,78
plocha uvolněná pro umístění patek schodiště
103,64
103,59
103,61
103,54
103,58
linie řezu G'G
linie řezu H'H

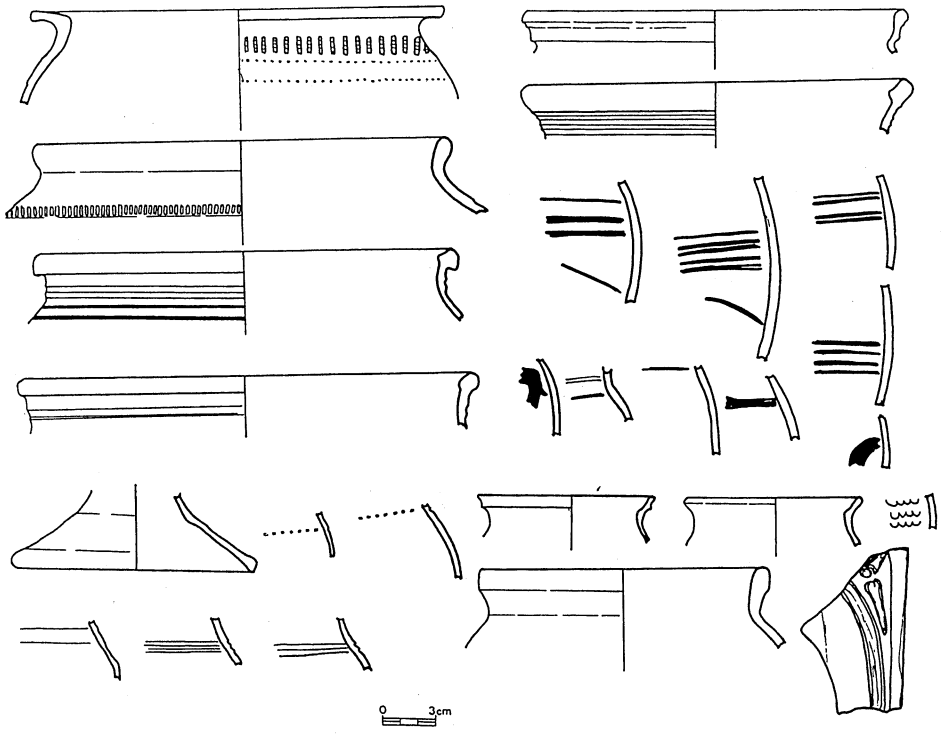

Obr. 10. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad. Vrcholně středověká keramika a zlomky komorových kachlů z uloženiny nad podlahou kovárny (pol. 15. stol., kresba autor).

vnitřním lícem severní hradní zdi, jižní a západní hranici sondy vymezovala čedičová skalní stěna, severní hranici tvořila severní hradní zeď, přístup do zkoumaného prostoru z východní strany (délka činila 10,2 m, šířka 2,16 – 4,52 m, mocnost hradní zdi 1,4 – 1,5 m – obr. 9).

Svrchní uloženinu tvořil recentní a subrecentní násypový kužel (1,2 – 2,2 m – obr. 11:1) Dále následovala vrstva žluté jílové hlíny (1 m) z hrázděné úpravy vyšších pater objektu (obr. 11:2). Tato uloženina ve své hmotě zachovávala relikty trámů a propálených mazanicových čoček. Vzhledem k dochovaným reliktům stop po dřevěné konstrukci na jižní a západní skalní stěně

Obr. 9. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad. Celkový půdorys sondy 4/97-98 – ve středu místnosti o rozměrech cca 8 x 4,5 m se nalézá zeď L půdorysu se zabudovanou kovářskou výhní (15. – 17. stol., plán J. Benešová).

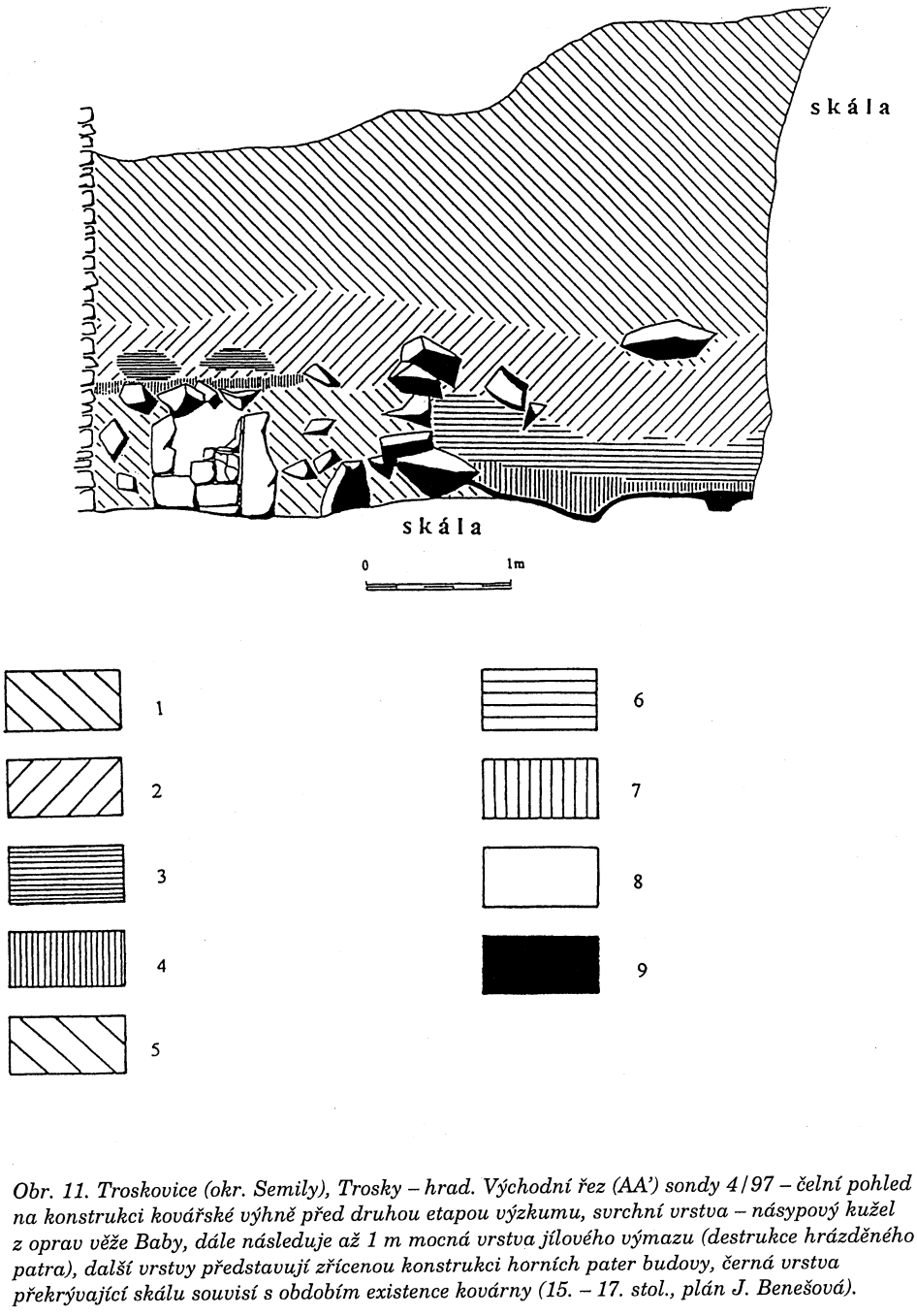

Obr. 11. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad. Východní řez (AA') sondy 4/97 – čelní pohled na konstrukci kovářské výhně před druhou etapou výzkumu, svrchní vrstva – násypový kužel z oprav věže Baby, dále následuje až 1 m mocná vrstva jílového výmazu (destrukce hrázděného patra), další vrstvy představují zřícenou konstrukci horních pater budovy, černá vrstva překrývající skálu souvisí s obdobím existence kovárny (15. – 17. stol., plán J. Benešová).

můžeme předpokládat 3 nadzemní podlaží. Tato uloženina vznikla až po úplné destrukci celé stavby (po polovině 17. stol.). Následovaly další splachové a destrukční vrstvy, které přibližně ve středu zkoumaného prostoru naléhaly na zídku L půdorysu (obr. 11:3,4), do níž byla vestavěna kovářská výheň. Ta byla umístěna v místnosti vytesané v čediči o rozměrech cca 8 x 4,5 m (místnost byla na severní straně uzavřena severní hradní zdí – obr. 9). Objekt byl pracovně interpretován jako hradní kovárna. V uloženinách před i za výhní se nalézaly četné kumulace kovářských struskových slitků ve tvaru plankonvexních koláčů, železného šrotu (hřebíky, plíšky, rozlámané loukotě aj.), uhlíků, hrudek vypálené mazanice a zlomků keramiky.

Pro přímé datování kovárny nejsou spolehlivé podklady. Nad skalním podložím byly nalezeny zašlapané zlomky vrcholně středověké keramiky (14. – 15. stol., obr. 10), které nepřispívají k datování výstavby výhně. Jedná se o možné splachy z provozu budovy. V konstrukci zdiva stínící zídky se nalezly barokní cihly, které dokládají, že kovárna existovala ještě v 17. století. Z písemných pramenů je znám pobyt vojenských posádek za třicetileté války.

Na základě metalografických analýz můžeme konstatovat, že hradní kovárna zajišťovala malovýrobu a drobné opravy pro potřeby pevnosti. Analyzované předměty byly vyrobeny tradičními metodami s minimem kovářských operací.[12]

Sekerkovy Loučky

Při povrchovém průzkumu na západním okraji obce Kvítkovice nalezl M. Kuchařík, student archeologie FF UK, na jaře roku 1998 eneolitický sekeromlat z tufu. Nález je uložen ve sbírkách MVČ v Hradci Králové (dosud bez evidence).

Turnov – Vrchhůra

V květnu roku 1998 proběhl záchranný archeologický výzkum v Turnově na Vrchhůře, na parcelách 3160/1, 3160/2 (obr. 12). Výzkum byl vyvolán stavbou obytných domů (STASPO, spol. s r. o. Turnov).

Vzhledem k tomu, že v blíže nelokalizované poloze *Vrchhůry* byly registrovány starší archeologické nálezy z mladší a pozdní doby kamenné, mladší a pozdní doby bronzové (sídliště, žárové pohřebiště) a doby hradištní, byla řešenému území věnována větší pozornost.[13] V poloze *Na Kamenci* ppč. 3346/5 byl v roce 1963 prozkoumán sídlištní objekt z přelomu starší a mladší doby železné.[14]

V září roku 1995 provedlo AO OMČR v Turnově záchranný výzkum na parcele ppč. 1026/1, kde bylo registrováno osídlení z přelomu starší a mladší doby železné (5./4. stol. př. Kr.) Vzhledem k charakteru a umístění této lokality lze předpokládat strážní funkci – strážiště. Za zmínku stojí první nález raně

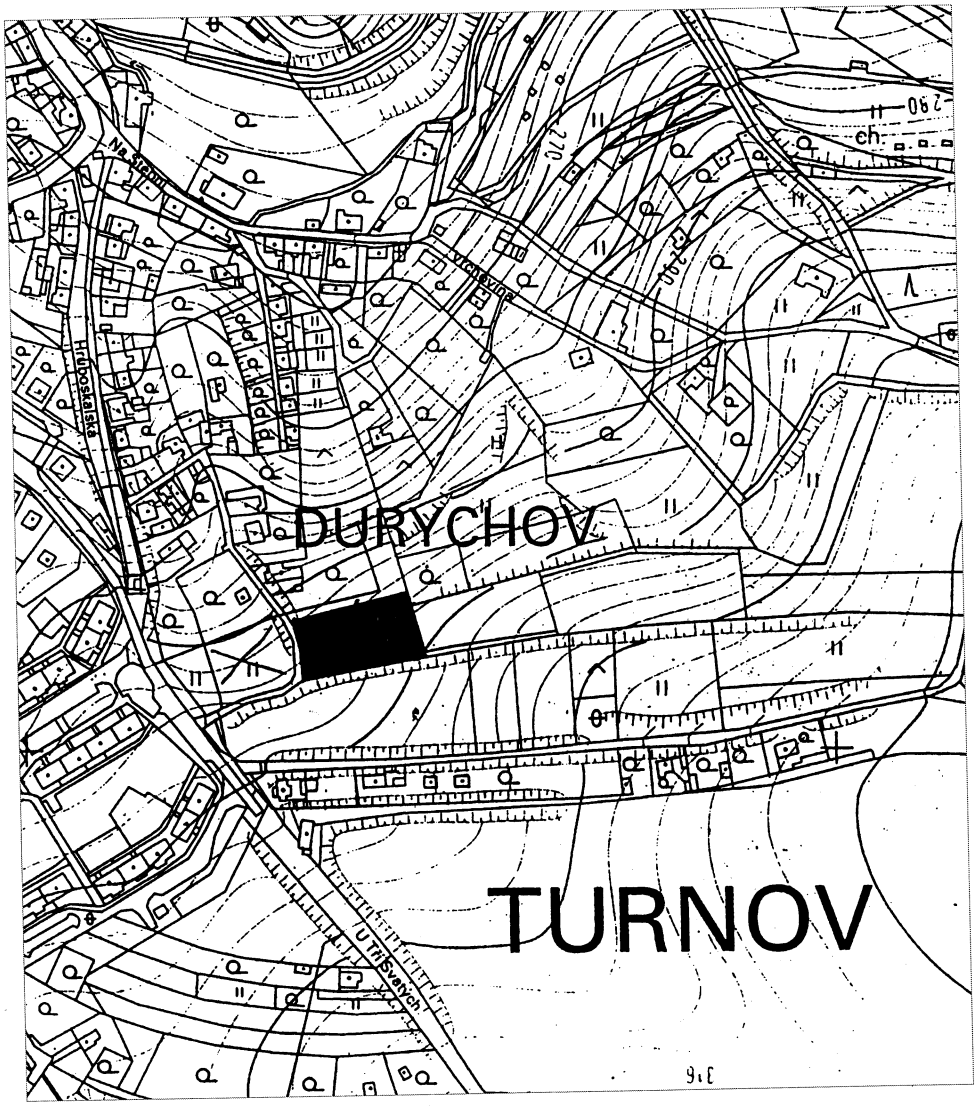

Obr. 12. Turnov (okr. Semily), Vrchhůra – výsek z mapy 1:5000, plocha výzkumu vyčerněna.

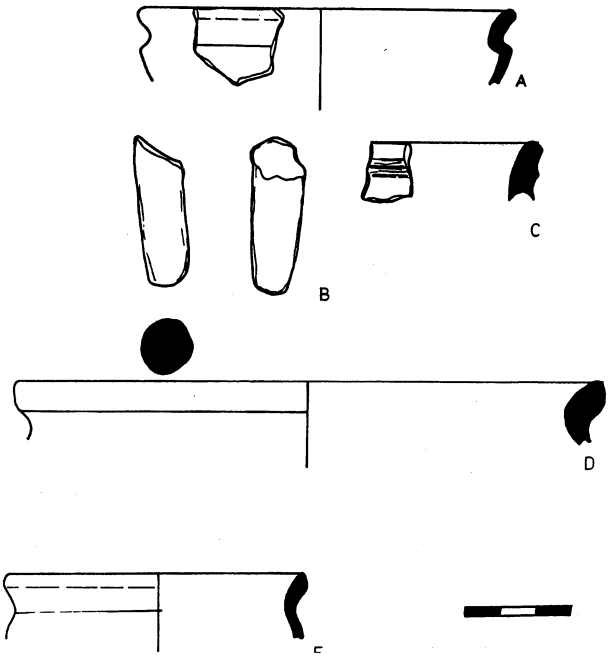

Obr. 13. Turnov (okr. Semily), Vrchhůra. A – zlomek profilované misky (LTA), B – zlomek nožičky z nádobky kultovního charakteru (popelnicová pole), C – zlomek okraje nádoby (popelnicová pole), D – zlomek okraje hrnce (16. stol.), E – zlomek okraje menšího hrnce (16. stol.).

laténské kolkované keramiky v Pojizeří[15] – s největší pravděpodobností se jedná o západní import. Tato lokalita je umístěna na vrcholu kopce *Vrchhůry*, přibližně 80 m východně od řešeného území parcel ppč. 3160/1 a 3160/2.

Likvidovaná nebo přinejmenším trvale znepřístupněná plocha (2596 m^2) se nalézá na jihozápadním návětrném svahu Vrchhůry. Na základě dosavadních znalostí topografie výšinných poloh starší doby železné jsme mohli předpokládat pokračování jižním a jihozápadním směrem, přibližně do úrovně stavbou ničeného prostoru. Tento předpoklad se nám potvrdil, neboť jsme ve svrchní části objevili kůlovou jamku obdélníkového půdorysu s výplní s výraznými stopami požáru (kůlová jamka č. obj. 2/98 byla zachycena při jižní vnější straně sondy 2/98, nálezy keramiky z přechodného halštato-laténského období 5./4. stol. př. Kr. – profilovaná miska tvářena na hrnčířském kruhu, zlomek nožičky z nádoby či plastiky kultovního charakteru – obr. 13:A-C).

Pouze v tomto prostoru jsme zachytili nálezově sterilní podloží. V nižších partiích parcely ppč. 3160/1 a na parcele ppč. 3160/2 jsme registrovali výraznou erozní a soliflukční činnost. Na obou parcelách jsme položili 2 sondy o rozměrech 1 x 5 m, které byly vyhloubeny až na nálezově sterilní podloží. Vrstvy nezasažené antropogenní činností jsme v nejnižší části parc. 3160/2 zachytili až v hloubce 2 – 3 m při hloubení stavební jámy. Šedohnědá hlína jílové konzistence s četnými uhlíky, rozplavenou mazanicí, sporadicky drobnými říčními oblázky, z této uloženiny pochází menší soubor zlomků keramiky, kterou můžeme datovat do starší doby železné, období vrcholného středověku a raného novověku. V sondě 1/98 (ppč. 3160/1), na východním řezu byla tato uloženina nevýrazná, pod touto vrstvou jsme zachytili uloženinu šedé až šedohnědé hlíny s ojedinělými nálezy uhlíků, bohužel tento kontext nelze vzhledem k absenci jakýchkoliv artefaktů datovat – její datování je možné jen na základě relativní chronologie. Uloženina překrývá nálezově sterilní podloží, které zde tvoří štěrkový až štěrkopískový překryv (starší kvartér). Tato uloženina nasedá na degradovanou sprašovou návěj (starší kvartér). V sondě 2/98 (ppč. 3160/2), která byla položena kolmo k sondě 1/98, jsme registrovali jednoduchou stratigrafickou situaci tvořenou dvěma uloženinami – svrchní vrstvu tvořila splachová uloženina, která byla oproti analogické vrstvě zjištěné v sondě 1/98 výraznější. Na dokumentovaném severním řezu jsme registrovali mocnější návěj degradované spraše (starší kvartér) – za bezesporu zajímavé pokládáme ojedinělé nálezy štípané industrie z místních surovin (jaspis), které pocházejí z kontaminovaných částí sprašové uloženiny.

Nejstarší antropogenní aktivity můžeme na základě nálezu štípané industrie datovat do mladší až pozdní doby kamenné. Další sídelní aktivitu nad sledovanou polohou tvoří relikt kulturní vrstvy z přelomu starší a mladší doby železné – označení *kulturní vrstva* je pouze pomocné, neboť v tomto konkrétním případě nelze s určitostí rozhodnout, zda se jedná o vrstvu vzniklou erozí nebo v souvislosti se sídelní aktivitou v řešeném prostoru. Nález obdélníkové kůlové jamky s výraznými stopami požáru na ppč. 3160/1 vzhledem k nálezům keramiky spojuje tento zahloubený objekt s lokalitou objevenou v roce 1995 na vrcholu *Vrchhůry* na ppč. 1026/1. Důsledným dohledem při mechanické skrývce drnu a poddrní jsme registrovali i mladší antropogenní aktivity, zejména z období od 13. do 16. století.

Turnov – Maškovy zahrady

V měsících září až listopadu roku 1998 proběhl rozsáhlý archeologický výzkum v Turnově, Sobotecké ulici (ppč. 1818/46 – obr. 14), vyvolaný stavbou

samoobslužné prodejny Discont – Plus (terénní výzkum provedla firma Milan Čermák – Peres, Praha 4). Nepříznivé počasí v poslední čtvrtině roku vytvořilo zcela neregulérní výzkumové podmínky, přesto však byla akce dokončena v termínu. Vzhledem k charakteru likvidované archeologické lokality jsme byli nuceni přistoupit k předstihové formě výzkumu.

Parcela 1818/46 představuje důležitou polykulturní lokalitu, rozkládající se v komplexu *Maškových zahrad* – první archeologické nálezy z této polohy

Obr. 14. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Výsek z mapy 1:5000 – plocha výzkumu vyšrafována.

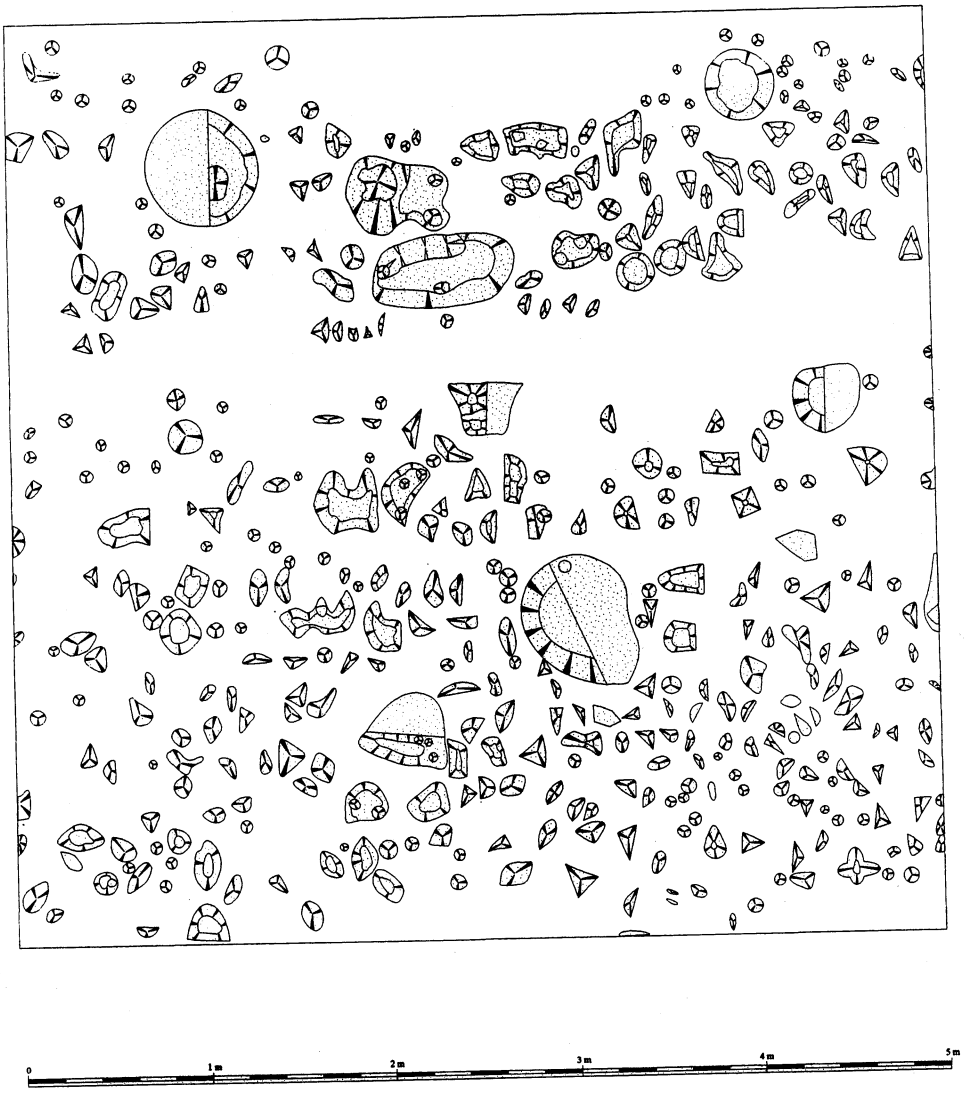

Obr. 15. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Kvadrant D11 s výraznějšími kvadratickými koncentracemi kůlových jamek, větší zahloubené objekty představují zřejmě sloupové jámy. (Plán M. Čermák – Peres).

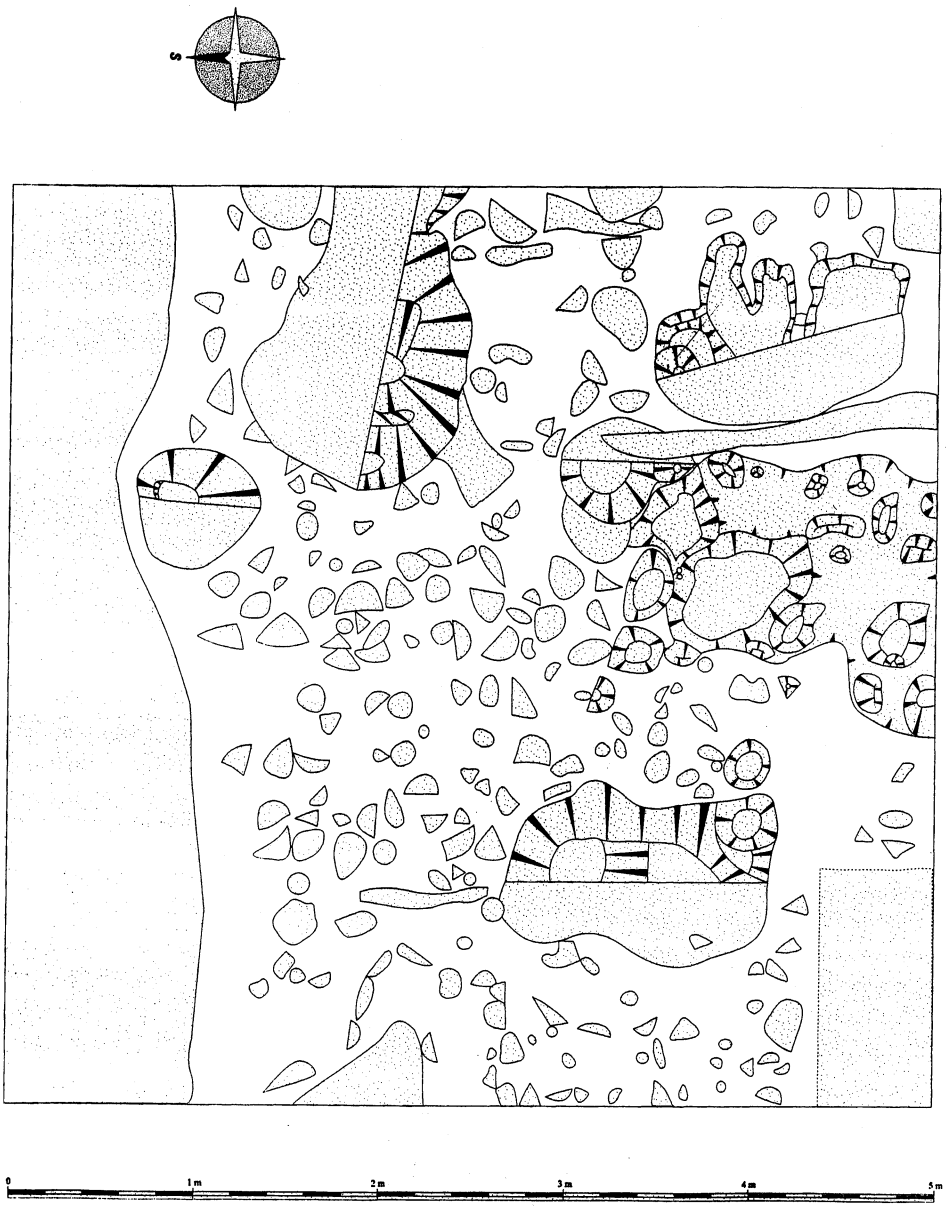

Obr. 16. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Kvadrant A3 – vedle značného množství kůlových jamek se zde vyskytují i zahloubené objekty, které souvisejí se sídlištěm z období suché periody. *(Plán M. Čermák – Peres.)*

pocházejí z období výstavby železniční trati Jičín – Turnov. Na počátku 20. století zde proběhlo několik archeologických výzkumů pod vedením prof. J.V. Šimáka. Nejstarší antropogenní aktivita registrovaná v Maškových zahradách pochází ze starší fáze kultury s lineární keramikou (neolit, mladší doba kamenná, 5. tisíciletí př. n. l.). Dále zde byla zachycena sídlištní aktivita z následující neolitické kultury – kultury s vypíchanou keramikou. Pocházejí odsud kamenné nástroje z pozdní doby kamenné (eneolit, kultura se šňůrovou keramikou, 3. tisíciletí př. n. l.), sídlištní jámy kultury lužické a slezskoplatěnické (mladší doba bronzová až starší doba železná). Z tohoto období zde byly prozkoumány i žárové hroby.[16] V roce 1995 jsme na jižním okraji Maškových zahrad, v poloze *Pod sv. Antonínem* za železniční tratí prozkoumali rozsáhlé polykulturní sídliště s fázemi osídlení v mladší a pozdní době bronzové, na přelomu starší a mladší doby železné a v období římského císařství. Na přelomu 6. a 5. století před Kristem (přelom starší a mladší doby železné) se zde nacházel železářský výrobní okrsek s komplexem 3 vyhřívacích pecí. Prozkoumali jsme zde germánský sídlištní dvorec z 1. a 2. století po Kristu, který zanikl při jedné z povodní, neboť stál na soudobém břehu řeky Jizery, respektive na břehu jednoho z jejích ramen – jednalo se o unikátní nález intaktně zachované sídlištní lokality v krajinně ekologickém kontextu.

Ve výzkumu z roku 1998 jsme se zaměřili na stavbou bezprostředně ničenou, respektive trvale znepřístupněnou plochu, která představovala 1868,75 m^2. Zkoumaný prostor jsme rozměřili do kvadratické sítě o velikosti strany 5 m (osa x – numerická /1–12/, osa y – alfabetická /A–G/ – pevné hranice kvadrantů byly zaměřeny prostorově). Po skrývce vegetace a svrchní části ornice kolovým buldozerem (cca do hloubky 0,1 m) následovala skrývka nadloží, kterou jsme odhalili kulturní vrstvu. Tato uloženina (popsaná v geologickém posudku jako ornice) byla dále skrývána ručně, neboť jsme již v této úrovni registrovali narušené relikty sídlištních situací. Z kulturní nadložní vrstvy pocházelo značné množství artefaktů, zejména keramiky a mazanice. Pod kulturní vrstvou následovala uloženina původně interpretovaná geology jako spraš (sterilní podloží). V úrovni této uloženiny (světlě hnědá jílová až prachová hlína) jsme objevili výrazné kumulace kůlových jamek (předběžný počet 30 000 – např. obr. 15, 16). Tyto relikty (po vyschnutí velmi špatně rozpoznatelné) měly v půdorysu tvary kruhu, trojúhelníku, kruhové úseče, kruhové výseče a různých čtyřúhelníků (obr. 16). Takovéto tvary kůlových jamek nelze zpravidla ve sprašovém podloží zachytit. Tyto objekty tvořily určité řady či přímo skupiny o zhruba obdélníkovém až kvadratickém půdorysu. V průkopu pro telefonní kabel a další inženýrské sítě byly objeveny další sídlištní situace, začištěný řez byl podroben pedologickému zkoumání, na jehož zákla-

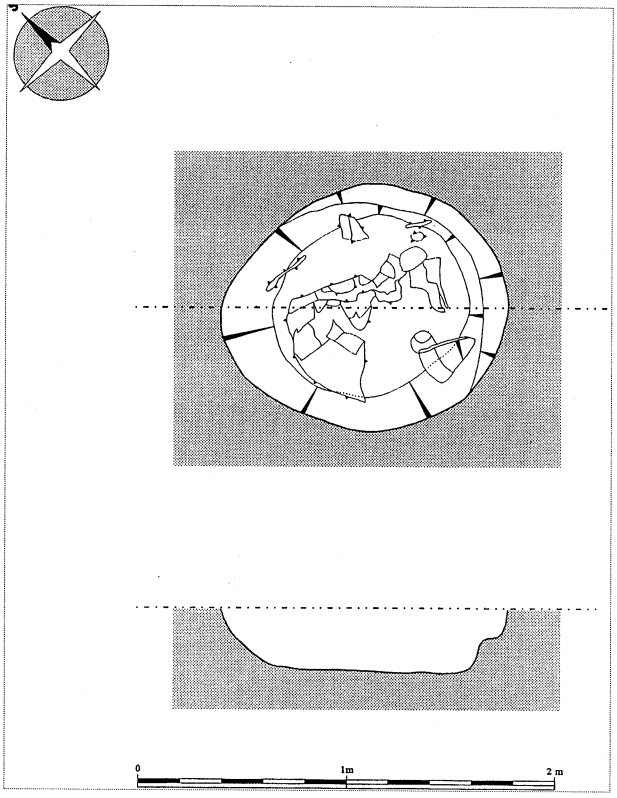

Obr. 17. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Zásobní jáma 2/A8 s výraznou koncentrací keramiky; sídliště kultury lužické – suchá perioda. *(Plán M. Čermák – Peres.)*

dě můžeme s jistotou klasifikovat podloží nikoliv jako spraš, nýbrž jako náplav. Pod cca 70 cm domnělého podloží následovaly další pohřbené sídlištní horizonty. Po tomto zjištění jsme mohli pracovně interpretovat zkoumanou nálezovou situaci – například výrazná kumulace kůlových jamek může souviset s reliktem nákolního sídliště (stavby na pilotech) a s konstrukcí brodu přes řeku Jizeru. Jedná se o unikátní nález nejenom ve vztahu k památce samotné, ale i co do metodiky výzkumu a dokumentace takovéto nálezové situace. Kůlové jamky byly dokumentovány fotogrametricky v úrovni kvadratické sítě z výšky přibližně 4 m, neboť jiné v archeologii běžné dokumentační metody by způsobily poměrně výraznou měřičskou chybu. Fotografie jsou nyní digitalizovány a je z nich vytvářen celkový plán prozkoumané loka-

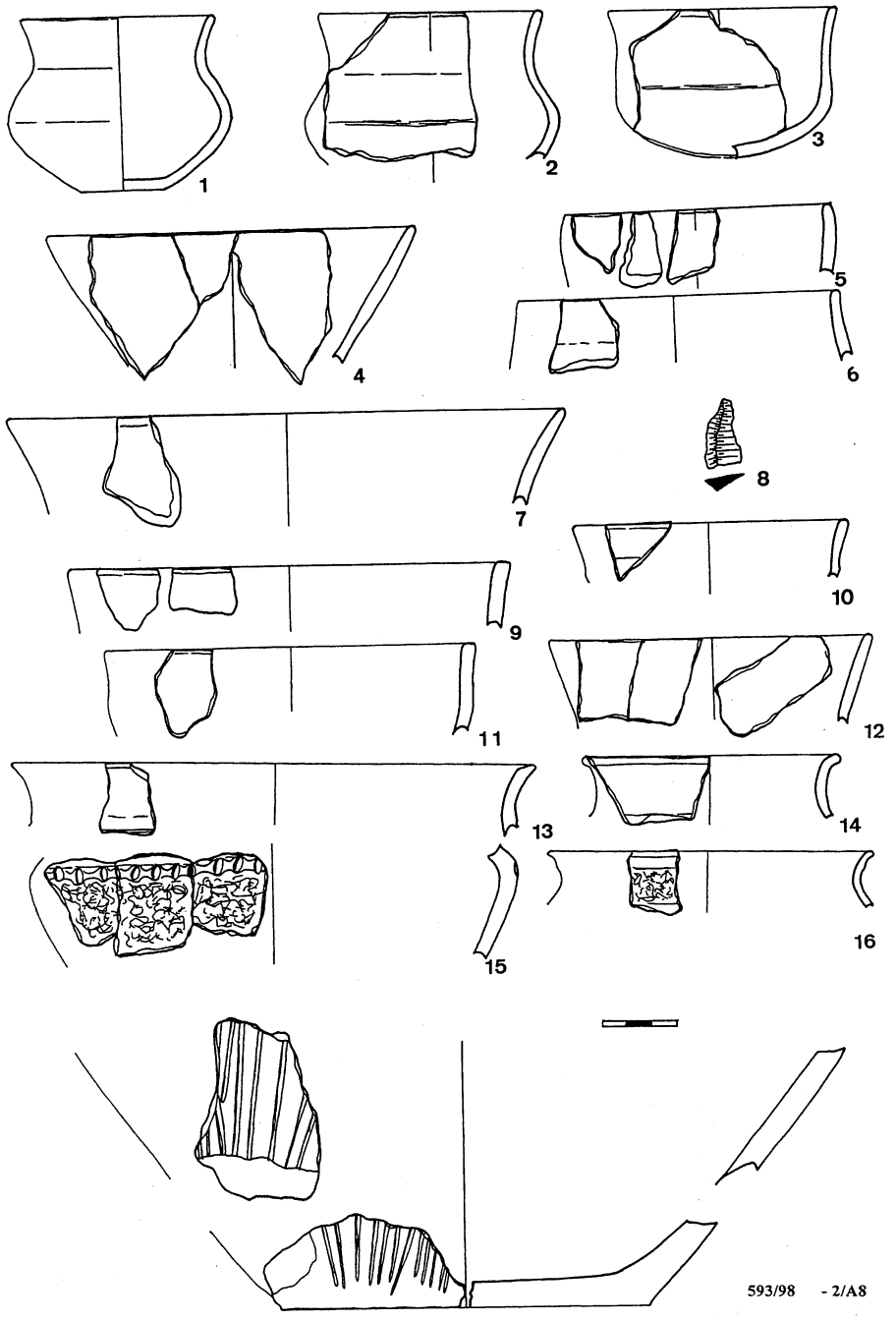
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
593/98 - 2/A8

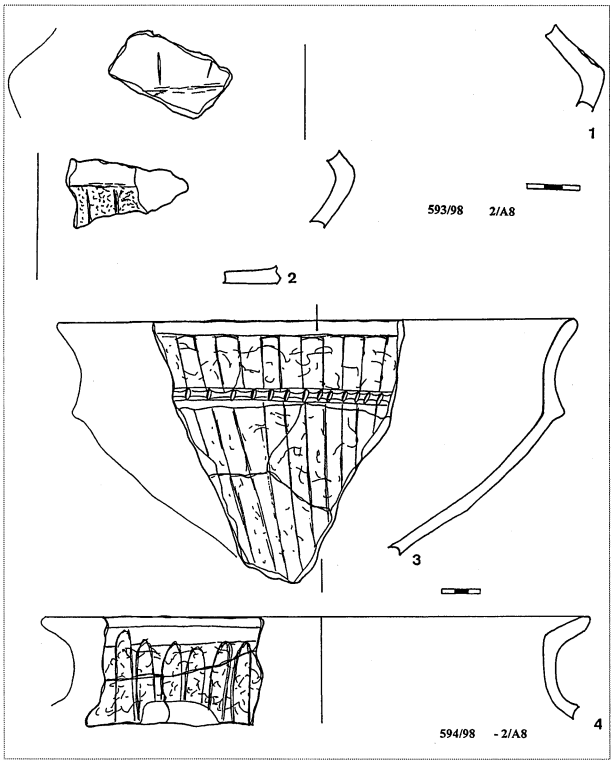

Obr. 19. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Keramika kultury lužické z objektu 2/A8. (Kresba autor.)

lity. Kůlové jamky měly hloubku od několika centimetrů do 15 – 20 cm. Zachytili jsme pouze bazální části těchto objektů, neboť dle pedologického posudku došlo k odnosu cca 0,6 – 0,7 m hmoty náplavu. Vedle menších kůlových jamek jsme prozkoumali dvě desítky větších zahloubených sídlištních jam (pece, zásobnice, odpadní a sloupové jámy – např. obr. 16, 17, 20). Na základě prvotního seznámení s nálezovým inventářem můžeme vzhledem k jeho chronologickému rozsahu rozlišit několik sídlištních fází v rámci mladší doby bronzové. Keramika naznačuje antropogenní aktivitu v řešeném prostoru od středního do mladšího stupně kultury lužické (obr. 18, 19). Existence zahloubených objektů se může prostorově vylučovat s nákolním typem sídliště

Obr. 18. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Keramika kultury lužické z objektu 2/A8. (Kresba autor.)

a pravděpodobně i dřevěnou konstrukcí brodu, neboť soudobý břeh Jizery byl pravidelně zaplavován jarními záplavami (= nákolní sídliště). Při změně hydrorežimu Jizery (posun koryta od sídliště) mohlo ve zkoumaném prostoru existovat běžné sídliště se zahloubenými objekty (*suchá perioda*). Značné množství dochovaných kůlových jamek může svědčit o několika skutečnostech:

1) jedná se o vícefázovou konstrukci brodu přes Jizeru (zpevnění břehu pomocí pilotů, vytvoření přístupové plošiny),

2) jedná se o multiplikaci nákolních sídlišť v mladší době bronzové,

3) jedná se o multiplikaci nákolních sídlišť v různých historických epochách s analogickými hydrologickými podmínkami,

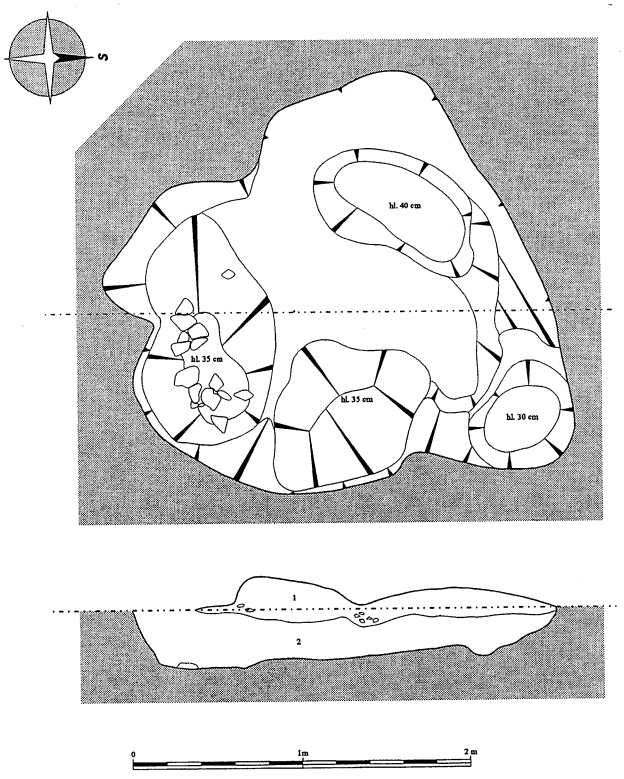

Obr. 20. Turnov (okr. Semily) – Maškovy zahrady. Stavba prodejny Discont – Plus. Větší zahloubený objekt 1/C6 pravděpodobně výrobního charakteru. V zahloubených jamách uvnitř objektu zachyceny výrazné koncentrace mazanice – zřejmě destrukce pecí; sídliště kultury lužické – suchá perioda. *(Plán M. Čermák – Peres.)*

4) vyžadovalo značnou spotřebu dřeva, neboť plocha sídliště/brodu nebyla zaplavena po celý rok (muselo proto docházet k častým opravám dřevěné konstrukce) – pro tuto skutečnost svědčí tvar kůlových jamek, které nemají zpravidla kruhový půdorys, ale půdorys kruhových výsečí či úsečí (kůly byly podélně štípány).

Ojediněle jsme registrovali i zlomky keramiky mladší doby kamenné. Intrusi v některých objektech tvořila vrcholně a pozdně středověká keramika. Na zkoumané ploše jsme zachytili i recentní až subrecentní antropogenní aktivity – pravděpodobně i stopy po orbě.

Závěrem je nutno předložit pracovní hypotézy o možné funkci prozkoumaného areálu. Můžeme uvažovat o dvou – nákolní sídliště nebo konstrukce brodu. Umístění sídliště agrárního charakteru v takovémto ekokontextu není běžné. Musíme proto uvažovat o jiném zaměření. Můžeme předpokládat existenci výrobního okrsku, který pro svůj provoz vyžadoval blízkost vodního zdroje – takovéto sídliště leží přibližně 200 m jižně od zkoumané polohy (výrobní zařízení – železárna s komplexem vyhřívacích pecí z přelomu starší a mladší doby železné) – pro tuto hypotézu však nemáme ani v movitých ani nemovitých nálezech žádnou oporu. Mohlo se jednat například o rybářskou osadu. Za nejpravděpodobnější pokládáme provozování brodu přes Jizeru a s tím související pravidelné revize a opravy dřevěné konstrukce. Řeka Jizera představovala po všechna období pravěku i středověku důležitou obchodní komunikaci, spojující oblast Jičínska, potažmo Hradecka, s jizerskou a žitavskou komunikací, proto musíme nutně předpokládat větší množství takovýchto brodů na příhodných místech na celém středním a dolním toku.

Archeologický výzkum, který proběhl v loňském roce v centrální části Maškových zahrad, odhalil zcela unikátní nálezovou situaci, jež nemá dosud v českém prostředí analogii. Případné další zemní zásahy budou sledovány se stejnou důsledností, ovšem s větším předstihem, než který nám dovolila nastalá situace v roce 1998.

Vesec[18]

V září 1997 jsme dokumentovali stavební jámu pro objekt RSU ve Vesci pod Kozákovem. Na parcele ppč. 733/4 jsme ve vyhloubeném základovém pasu v severní části stavební jámy zjistili kulturní vrstvu – šedo-hnědá středně ulehlá jílovitá hlína s ojedinělými malými až středními pískovcovými kameny, drobnými uhlíky a rozplavenou mazanicí (ojedinělé čočky). Tato uloženina vykliňovala jižním směrem po 3 metrech od severní hranice základového vkopu. Z vrstvy jsme získali nepočetný soubor středověké keramiky, kterou

můžeme datovat do období 13. až 16. století. Vzhledem k nálezům rozplavené mazanice můžeme předpokládat v bezprostředním severním sousedství obytný? objekt, nejspíše dřevěné konstrukce s jílovým výmazem. Tento nález je velmi důležitý pro samotné počátky obce Vesec, neboť je oproti pozdějším písemným pramenům posouvá do závěru 13. století.

Vysoké nad Jizerou[19]

V letech 1996 až 1998 byly sledovány liniové stavby v historickém jádru Vysokého nad Jizerou: při severním průčelí kostela sv. Kateřiny jsme dokumentovali vrstvu s výraznou koncentrací železné strusky (16. – 18. stol.), mezi čp. 6 a 7 jsme registrovali zánikový horizont dřevěné stavby s vypáleným jílovým výmazem (16. – 17. stol.). Obdobný zánikový horizont jsme nalezli i na náměstí dr. Karla Kramáře v průkopu před budovou ZŠ (požár 17./18. století). Veškeré relikty předpokládaných středověkých situací byly likvidovány pozdějšími stavebními zásahy, přesto můžeme na základě terénního pozorování předpokládat, že došlo po některém z požárů 17. – 18. století k posunutí severní uliční čáry jižním směrem.

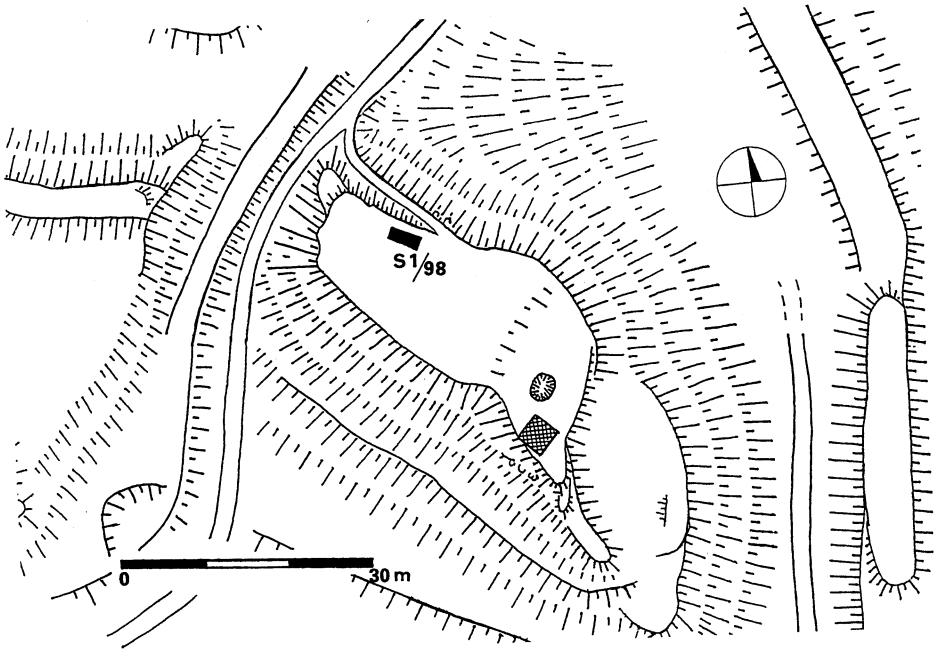

Obr. 21. Dolní Sytová (okr. Semily) – poloha Zámčiště. Krokovaný plánek středověkého panského sídla, černě vyznačena sonda 1/98. (Plán Z. Fišera.)

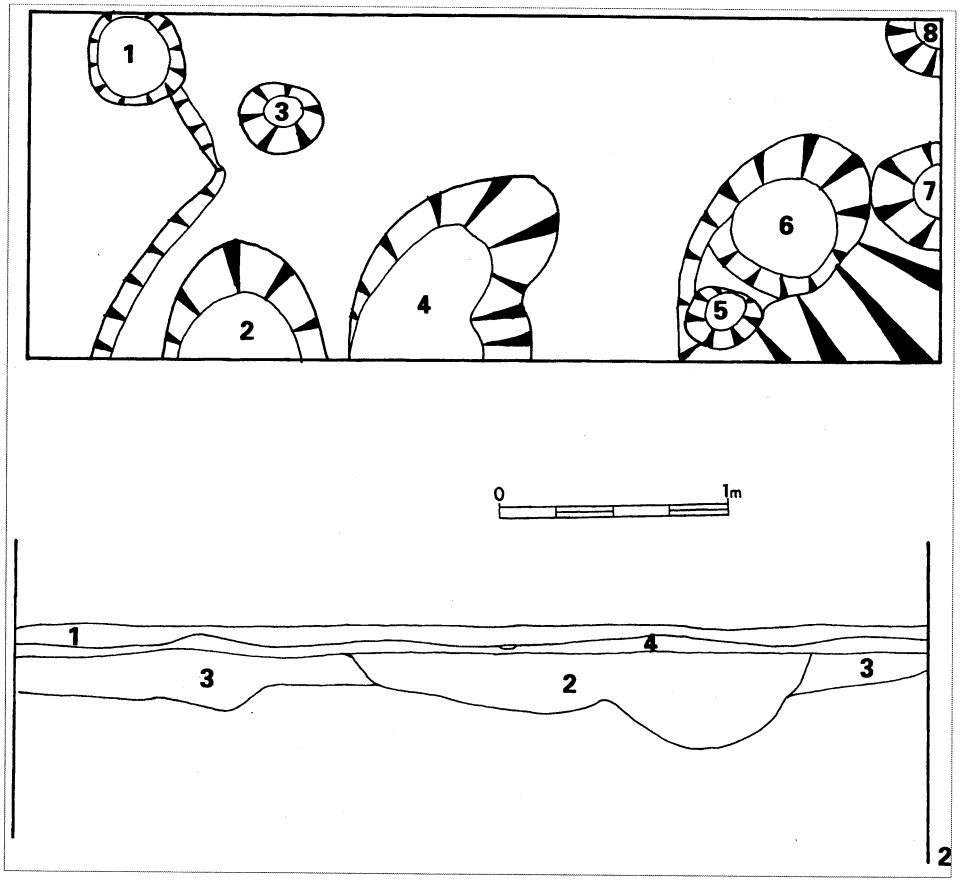

Obr. 22. Dolní Sytová (okr. Semily) – poloha Zámčiště. 1) Půdorys sondy 1/98 se zahloubenými kůlovými jamkami a sídlištními objekty. 2) Severní řez sondy 1/98 (popis viz text, plán autor).

Rekognoskace středověkých panských sídel v severní části semilského okresu

V roce 1998 proběhla v souvislosti s řešením projektu *Státní archeologický seznam* (dále SAS) rekognoskace panských sídel v severní části okresu Semily. Všechny shlédnuté lokality byly fotograficky dokumentovány a následně zaevidovány do databáze SAS. Na této akci se významnou měrou podílel Zdeněk Fišera z Jilemnice a další členové jilemnické pobočky Klubu Augusta Sedláčka. V loňském roce bylo navštíveno celkem 25 lokalit (Benešov u Semil –

poloha *Hradiště,* 2 naleziště, Bozkov – hypotetická věžová tvrz, Čistá u Horek – polohy *Hrádek*, čp. 190, *U křížku*, Dolní Sytová – poloha *Hrádek*, Dolní Štěpanice – panský dvůr, Horní Štěpanice – *Rychlov*, Kruh u Jilemnice – tvrziště u čp. 67, Kundratice – poloha *Na valech*, *Na tvrzi*, Levínská Olešnice – poloha *Hradiště*, tvrziště mezi čp. 17 a železniční tratí, Lomnice nad Popelkou – poloha *Kláštenec*, *Babylon*, poloha *Na Kopci*, *Na Hrádkách*, Nedaříž – panský dvůr u čp. 2, Nová Ves nad Popelkou – tvrz u čp. 120, Přívlaka – tvrz zaniklá při stavbě silnice do Vysokého nad Jizerou, Roprachtice – tvrziště, Roztoky u Jilemnice – polohy *Prklín*, *Čebříkov*, Rybnice – *Hrádek* v Loukově, Semily – *Koštofrank*, Studenec – zámek, Svojek – poloha *Obecnice* – domnělé tvrziště, Víchová nad Jizerou – zaniklý hrádek, Víchová nad Jizerou/Poniklá – hypotetické panské sídlo na pravém břehu Jizery na výrazném skalním ostrohu, Žďár u Staré Paky – panský dvůr mezi čp. 21 – 23). Přibližně 30 % lokalit z naznačeného soupisu musíme řadit mezi nejisté, hypotetické, které bude nutné podrobit drobné zjišťovací sondáži.

Dosud jsme takovouto sondáží potvrdili existenci středověkého panského sídla na katastru Dolní Sytové, polohy *Hrádek* – jedná se o výrazný kopec s vrcholovou plošinou (akropolí) mírně ustupující k jihu, ve východní části akropole se pravděpodobně nalézá cisterna, na severním a severovýchodním

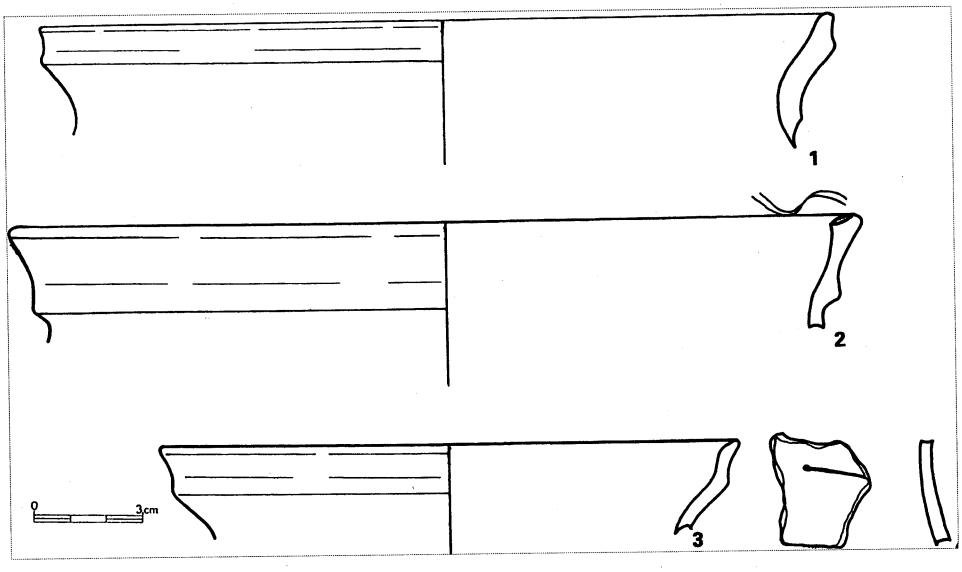

Obr. 23. Dolní Sytová (okr. Semily) – poloha Zámčiště. Keramika 2. pol. 13. – 15. století. (Kresba autor.)

předpolí lze registrovat příkop, vrch je rozdělen místní komunikací. V Dolní Sytové je A. Sedláčkem uváděn *bývalý hrad* v poloze *Zámčiště* nebo na *Kašťákově*. Jako zakladatel byl uváděn Havel Houba z Lemberka (1323). Nejmladší datum uvedené v písemné pramenech je k roku 1437.[20]

Dne 27. července jsme položili při severní straně akropole (obr. 21) sondu 1/98 o rozměrech 4 x 1,5 m – dokumentovali jsme stratigrafii složenou ze čtyř uloženin (obr. 22:2): svrchní část byla kryta hrabankou, pod kterou následoval smíšený horizont hrabanky a písčité hlíny. Stratigrafie pokračovala středně hnědou sypkou hlínou s mazanicí, uhlíky, kameny a ojedinělými zlomky keramiky, rozpadlé skalní podloží překrývala šedá písčitá hlína s uhlíky a keramikou. V úrovni podloží jsme zachytili 3 kůlové jamky o průměru 0,25 – 0,35 m a relikty dvou sídlištních objektů (obr. 22:1). Nalezená keramika nám dovoluje předpokládat minimálně dvě sídlištní fáze – tj. ve druhé půlce 13. století a v 15. století (obr. 23). Nejmladší nálezy pocházejí z 18. a 19. století.

V roce 1999 bude pokračovat rekognoskace panských sídel v jižní části semilského okresu a v severní polovině dojde k ověření minimálně 3 lokalit (Víchová nad Jizerou – obě polohy, Svojek – *Obecnice*).

Poznámky

[1] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1996 a 1997.* Zpravodaj Muzea východních Čech, *24,* 1998, s. 12-13.
[2] Tamtéž, s. 13-14.
[3] Tamtéž, s. 14.
[4] Tamtéž, s. 14-15.
[5] Tamtéž, s. 15-16.
[6] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Semily 1995, s. 215.
[7] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1996 a 1997.* Zpravodaj Muzea východních Čech, *24,* 1998, s. 19.
[8] Tamtéž, s. 20.
[9] Tamtéž. s. 20.
[10] Tamtéž, s. 20.
[11] PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad, 08-97, zeď severního předhradí.* Archiv NZ OMČR Turnov, 1997. BENEŠOVÁ, J. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad, 10/97–06/98.* Archiv NZ OMČR Turnov, 1999.
[12] HOŠEK, J.: *Metalografické analýzy železných předmětů a kovářských strusek z výzkumu 1996–1997.* In: BENEŠOVÁ, J. – PROSTŘEDNÍK, J.: *Nálezová zpráva z předstihového archeologického výzkumu. Troskovice (okr. Semily), Trosky – hrad, 10/97–06/98.* Archiv NZ OMČR Turnov, 1999.
[13] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947, s. 259-260.
[14] WALDHAUSER, J.: *Turnovský typ kultury lidu popelnicových polí v severních Čechách.* Archeologický výzkum v severních Čechách IV. Teplice 1976, s. 78.
[15] KRACÍK, P.: *Nález kolkované keramiky z Turnova.* In: Pojizerský sborník. Sv. 3. Turnov 1996, s. 71-76.
[16] FILIP, J.: *Dějinné počátky Českého ráje.* Praha 1947, s. 259-266.
[17] PROSTŘEDNÍK, J.: *Záchranný výzkum sídliště lidu popelnicových polí a doby římské v Turnově.* In: Pojizerský sborník. Sv. 3. Turnov 1996, s. 11-70.
[18] PROSTŘEDNÍK, J.: *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1996 a 1997.* Zpravodaj Muzea východních Čech, *24,* 1998, s. 22.
[19] Tamtéž, s. 23.
[20] SEDLÁČEK, A.: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Sv. 10. Praha 1895, s. 300.

Jan Prostředník: Archäologische Ausgrabungen des Bezirksmuseums Okresní muzeum Českého ráje in den Jahren 1997 und 1998

In den Jahren 1997 und 1998 sind eine Reihe von vorausgehenden und Rettungsausgrabungen vorgenommen worden, die vor allem durch die Bautätigkeit hervorgerufen worden sind (die archäologischen Ausgrabungen in der städtischen Denkmalzone von Turnov werden selbständig erwähnt werden). Neben der Verfolgung von Flächenabdeckungen haben wir natürlich auch eine Menge von Linienbauten beaufsichtigt. Die Übersicht der positiven Aktionen wird wie folgt vorgestellt:

In Bítouchov ist ein Relikt von einer Kulturschicht mit der Konzentration von Eisenschlacke (16. – 17. Jh.) entdeckt worden. In Český Dub (Böhmisch Aicha) haben wir die Ausgrabungen des mittelalterlichen Spitals bei der Kirche des hl. Geistes (13. – 17. Jh.) abgeschlossen. In Čikváska auf der Flur „U rybníka", in Pipice und Sklenařice (Glasersdorf) ist Keramik aus dem 15. – 16. Jahrhundert gefunden worden. Auf der Burg Dolní Štěpanice haben wir u. a. die Ausgrabungen von einem metallurgischen Ofen aus dem Umbruch des 14. und 15. Jahrhunderts durchgeführt (Gold- und Silbermetallurgie). In Jilemnice (Starkenbach) haben wir in den Jahren 1997 – 1998 die ersten mittelalterlichen Fundstätten (14. – 16. Jahrhundert) dokumentiert. Bei der Beaufsichtigung von Aufgrabungen für Kabeltrassen haben wir in den Gemeinden Peřimov und Mříčná Kulturschichten mit Keramik aus dem 14. –17. Jahrhundert gefunden. In Ohrazenice ist von Oktober bis Dezember 1998 eine Produktionsstätte aus der jüngeren Steinzeit erforscht worden (Herstellung von geschliffener und gespaltener Industrie mit rekonstruierbarem technologischen Verfahren). In Semily im Viertel Letná haben wir Aufgrabungen für Kabelleitungen (Destruktion von undatiertem Mauerlehm) und den Bau einer Produktionshalle der Gesellschaft ACRA (prähistorische bis mittelalterliche Siedlungsaktivitäten) beaufsichtigt. Auf der Burg Trosky am Fuß des Felsens Baba (nördliche Seite) ist eine mittelalterliche bis frühbarocke Schmiede erforscht worden. In Sekerkovy Loučky ist ein eneolithischer Axthammer gefunden worden. Ausgrabungen in Turnov sind auf der Stätte „Vrchhůra" vorgenommen worden (Besiedlung aus dem Neolith – Eneolith, vom Umbruch der älteren und jüngeren Steinzeit, aus dem 13. – 16. Jahrhundert). Im Areal „Maškovy zahrady" im Zusammenhang mit dem Bau der Verkaufsstelle Discont-Plus ist eine unikate Fundstätte erforscht worden – wahrscheinlich handelt es sich um eine Furtkonstruktion über die Jizera (Iser) und einen Teil einer Siedlung (jüngere Bronzezeit – Lausitzer Kultur). In Vesec pod Kozákovem ist eine Besiedlung aus dem 13. – 16. Jahrhundert ermittelt worden. In der zweiten Jahreshälfte haben wir die Rekognoszierung von mittelalterlichen Herrschaftssitzen im nördlichen Teil des Bezirkes Semily durchgeführt und auf der Stätte Hrádek in Dolní Sytová haben wir durch Ausgrabungen eine Besiedlung aus der 2. Hälfte des 13. Jh. und aus dem 15. Jh. bestätigt.

(Übersetzt von Günter Fiedler)

DROBNOSTI

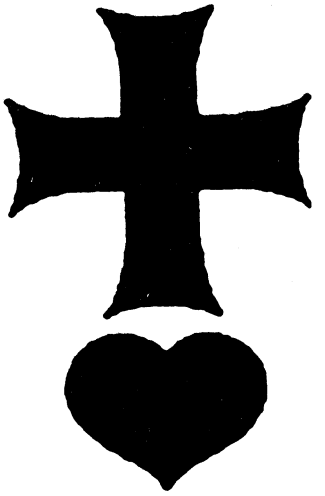

Řádové znamení křižovníků s červeným srdcem.

První zmínka o Jablonci nad Jizerou, aneb vše je jinak?

Robert R. Novotný

V základním díle české toponomastiky – Profousových Místních jménech v Čechách – je v hesle Jablonec nad Jizerou následující údaj: *1398 frater Thomyss prepositus de Jablonecz.*[1] Dle odkazu nalezneme zápis, v němž je Tomáš, probošt z Jablonce, jmenován spolu s faráři Mariánem ze Semil a Martinem z Vysokého jako svědek v případě sporu o desátek z polí, který spolu vedli Jan z Bozkova a Václav ze Zlaté Olešnice, správci těchto far.[2] Listina, kterou nechal v březnu 1398 vikář Jan z Kbel zanést do soudních akt, byla ale zmíněnými svědky sepsána za přítomnosti obou dohadujících se farářů již 23. září 1397. Proto by se, přísně vzato, k tomuto roku měla vztahovat i Profousova citace. Přes tuto malou nepřesnost se jedná i z pohledu středověku o blízké okolí a věc se zdá být jasná. Pochybnosti však přináší nejen časová prodleva mezi rokem 1398 (či správněji 1397) a 1492, kdy je Jablonec nad Jizerou zmiňován v deskách zemských,[3] ale i existence probošství v tomto místě. Proboštem byl nazýván představený významného kostela či samostatného řádového domu nebo církevní hodnostář podřízený opatovi.[4] A o něčem podobném by musela být zmínka v registrech papežských desátků.[5]

V Profousově zmíněné práci nalezneme míst tohoto jména hned pět: Jablonec (Jablonitz) u Bíliny; Jablonec (Gablonz) u Mimoně, tzv. český; Jablonec (Ogfolderhaid) u Horní Plané; Jablonec nad Jizerou a konečně Jablonec nad Nisou, jinak německý.[6] Pro nás jsou logicky nejzajímavější, protože nejbližší, mimoňský a oba posledně jmenované.

Český Jablonec u Mimoně, ve 14. století farní ves, patřící cisterciákům z Kláštera Hradiště nad Jizerou, odváděl v letech 1352 – 1399 po 9 groších papežského desátku.[7] Navíc nedaleko, v Jablonném v Podještědí, existovalo podle formulářové sbírky biskupa Tobiáše z Bechyně při kostelu sv. Kříže cisterciácké probošství, založené opět hradišťským klášterem.[8] V konfirmačních knihách tyto lokality lze sledovat podle vlastníků podacího práva, pánů z Vartenberka, či jablonských děkanů, kteří byli instalací kněží k příslušným podřízeným kostelům účastni.[9] Jablonec u Mimoně však nepatřil do jablonského, nýbrž hradišťského děkanátu a v r. 1398 se v pramenech žádný probošt Tomáš v čele této farnosti nevyskytuje. I v případě Jablonného v Podještědí chybí nezvratný písemný podklad pro působení stejnojmenného plebána.[10]

Nesmíme přitom zapomenout na skutečnost, že úzká vazba hradišťského kláštera především na Bozkov existovala. Kolem r. 1358 totiž klášter postoupil Haškovi z Lemberka na Zvířeticích mimo jiné Bozkov, Roztoky a část Jesenného za bližší statky. Vysvětlení, že se tak stalo právě kvůli značné odlehlosti podkrkonošského zboží, se přímo nabízí.[11] Přesto nám však nepřipadá pravděpodobné, že by ve sporu svědecky vystupoval zástupce kláštera z titulu dřívějšího majitele, nota bene v situaci, kdy měla na bozkovskou farnost podací právo tehdejší semilská vrchnost, totiž Hašek z Lemberka. Bohužel nemůžeme tuto hypotézu podpořit přímým důkazem, obraťme proto pozornost k dnešnímu Jablonci nad Nisou, který se nám jeví být klíčovým nejen pro potvrzení výše uvedeného.

Tzv. německý Jablonec je v registrech papežských desátků uváděn od r. 1369 jako farnost podřízená turnovskému děkanátu. Do kuriální kasy však nepřispěl ani grošem, jak o tom výmluvně svědčí samotný záznam *Jablonecz, pauper.*[12] Vůbec poprvé je o něm v pramenech zmínka v r. 1356, kdy byl *ad ecclesiam in nouo Jablonecz de nouo ortam* instalován Albertem, převorem řádu kajících blahoslavených mučedníků řehole sv. Augustina, jinak také zvaných křižovníky s červeným srdcem či cyriaky, bratr Šebastián.[13] A toto je pro nás velice důležitá informace, jak si ukážeme dále. Právě prezentační prá-

vo převora cyriaků, jejichž centrem v Čechách byl kostel sv. Kříže Většího s přilehlým konventem v Praze na Starém Městě, je velice dobrým rozlišovacím znakem jablonecké fary v konfirmačních knihách.

Křižovníci s červeným srdcem nepatřili k velkým a bohatým řádům, proto se stejně jako jiní kanovníci zaměřovali od 14. století stále více na oblast duchovní správy, přinášející jim zdroj obživy. Řádu patřila vedle Jablonce patronátní práva v dalších několika farnostech, např. v Sačanech u Ledče nad Sázavou, v Žiželicích u Chlumce nad Cidlinou, v Solnici a v pro nás nejzajímavějším Držkově.[14] Jako správci těchto farních kostelů byli členové řádu podřízeni pražskému arcibiskupovi, ve svých vnitřních záležitostech ovšem zůstali nezávislí a spravovali se vlastními pravidly. Jednalo se především o členy svatokřížského konventu, kterými generální převor zmiňované farní kostely obsazoval.[15]

Z konfirmačních knih tedy můžeme vysledovat posloupnost správců jablonecké fary. V r. 1361 vystřídal Šebastiána, přecházejícího do Sačan, *frater Leo, professus monasterii S. Crucis in Praga*.[16] Lva nahradil v říjnu 1362 Havel[17] a po jeho smrti o rok později přišel do Jablonce Mikuláš.[18] Ten si v březnu 1365 vyměnil místo s Janem, spravujícím do té doby držkovskou faru.[19] Další záznam v konfirmačních knihách se vztahuje až k r. 1374, kdy Mořice nahradil Siegfried.[20] V červnu 1376 potom přichází na jeho místo Jan.[21] Všichni jmenovaní byli původně příslušníky pražského svatokřížského konventu.

Velice důležitá je skutečnost, že při řešení sporu o kněžský desátek figurují jako další svědci faráři ze Semil a Vysokého, podléhající také turnovskému děkanátu. Navíc bylo do soudních akt zaneseno i prohlášení samotného děkana Beneše, který uvedl, že Jan z Bozkova a Václav ze Zlaté Olešnice *concordiam amicabilem coram suis vicinis inierunt*.[22] Pokud vezmeme tento zápis doslova, můžeme považovat Jablonec u Mimoně za sousední, jedná-li se o děkanáty. Ne však tehdy, když budeme předpokládat, že je míněna farnost, jak by o tom svědčila ostatní čtyři uvedená místa. Ani v případě, že bychom uvažovali o Jablonci nad Jizerou, není vše v pořádku. Kromě výše zmíněných výtek by totiž tato farnost byla podléhala děkanátu jičínskému. A z pramenů je dostatečně zřejmé, že nejen při uvádění nových kněží do jejich úřadů, ale i při eventuálních sporech byli přítomni jako vykonavatelé či svědci klerici příslušného děkanátu.

Odkud tedy probošt Tomáš vlastně byl? Odvážíme se tvrdit, že určitě ne z Jablonce nad Jizerou, protože ve 14. století žádná farní ves na tomto místě neexistovala. Konečně August Sedláček ve svém slovníku prvou zmínku o tomto Jablonci připisuje až vyrovnání mezi Hynkem a Heníkem z Valdštejna v r. 1492, podobně jako další badatelé.[23]

V Jablonci u Mimoně byl od r. 1396 správcem fary Václav Varvort. Zbývá tedy Jablonec nad Nisou. Vysvětlení onoho záhadného probošství by mohli přinést zde působící cyriaci. Jak uvádí Z. Hledíková, označení *prepositura* se v tuto dobu sice u českých konventů, na rozdíl od polských, pravidelně neužívalo, ale příklad jabloneckého faráře Václava, který byl v dubnu 1418 v rámci dobrých styků mezi členy řádových domů jmenován proboštem v Libichové, by nemusel být solitérem.[24] Domníváme se, že při častém střídání křižovníků s červeným srdcem v duchovní správě se mohl z nám neznámých důvodů uplatnit i obrácený postup, tedy příchod bývalého probošta Tomáše z jednoho z konventů na jabloneckou faru před r. 1398. Jako každá hypotéza je i tato napadnutelná, nicméně dle našeho mínění pravděpodobnější, než existence farního kostela či dokonce blíže neurčeného probošství na konci 14. století v Jablonci nad Jizerou.[25]

Na závěr bychom chtěli konstatovat, že si nečiníme nárok na jedinou správnou interpretaci první zmínky o Jablonci nad Jizerou. Výše uvedené řádky jsou zamýšleny jako příspěvek do diskuse o *domovské příslušnosti* probošta Tomáše z Jablonce, vyvolané městem Jabloncem nad Jizerou v souvislosti s nárokovanými oslavami první zmínky.

Poznámky

1 Profous, Antonín: *Místní jména v Čechách*. Díl 2. Praha 1949, s. 88.

[2] Tadra, Ferdinand: *Soudní akta konsistoře pražské.* Sv. 3. Praha 1896, s. 321. Zde také na s. 320–322 pod pořadovým číslem 48 z 1. 3. 1398 podrobný zápis sporu o *decimarum de agris* (Wlkowigie, pozn. autora) *ad castrum Nawarow spectantibus* s uvedením zúčastněných osob i jeho vyřešení.

[3] Text zápisu, jímž bylo rozděleno panství štěpanické mezi Hynka a Heníka z Valdštejna, včetně *Gablonecz, Kunczyce wsy czele,* vydal např. Donth, Hans H.: *Quellen zur Geschichte der Herrschaft Starkenbach.* München 1974, s. 52-63. Zde uveden i německý přepis.

[4] K významu probošt naposledy Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D.: *Encyklopedie českých klášterů.* Praha 1997, s. 723. Srovnej např. *Ottův slovník naučný.* Sv. 20. Praha 1903, s. 728.

[5] *Registra decimarum papalium.* Ed. V. V. Tomek. Praha 1873, zejména s. 80–85 a s. 91–93.

[6] Profous, cit. d., s. 88 - 89. Rozlišení *český* a *německý* uvádí již Palacký, František: *Popis království Českého.* Praha 1848; dále např. Sedláček, August: *Místopisný slovník historický království Českého.* Praha 1908, s. 348.

[7] *Registra decimarum papalium,* s. 84. Zde v r. 1352 *Jablonycz,* v následujících údajích pro léta 1369–1399 *Jablonecz.* Mylně je zmiňován jako fara ve správě cyriaků, srovnej Tomek, V. V.: *Dějiny města Prahy.* Díl 3. Praha 1875, s. 123.

[8] *Encyklopedie českých klášterů,* s. 262. Formulářovou sbírku vydal Novák, J. B.: *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296).* Praha 1903. Odvolává se na ni ve své práci také Kurka, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská. Místopis církevní do r. 1421.* Praha 1914, s. 310–311.

[9] *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I – X.* Vyd. Tingl, František Antonín – Emler, Josef. Pragae 1865–1889 (dále jen: LC). Jedná se např. o zápisy LC I, pars prima, s. 81 (Zákupy, 5. 1. 1359); LC I, pars altera, s. 11 (Vartenberk, 10. 5. 1363); LC I, s. 12 (Dubnice, 20. 6. 1363); LC I, s. 13 (Zákupy, 5. 7. 1363); LC I, s. 46 (Vartenberk, 29. 4. 1364); LC II, s. 2 (Jablonec, 23. 3. 1369); LC II, s. 3 (Zákupy, 9. 4. 1369); LC III – IV, s. 99 (Jablonec, 19. 10. 1378); LC III – IV, s. 207 (Jablonec, 22. 3. 1389); LC III – IV, s. 216 (Jablonec, 15. 10. 1389) a především LC V, s. 261 (Jablonec, 7. 7. 1396). Zde je plebánem ustanoven Václav Varvort, který byl správcem fary i v době sporu o desátek z navarovského zboží. Srovnej např. Kurka, s. 339 – 340. Též Tadra, c. d., s. 201, zápis č. 140 z 23. 9. 1396.

[10] J. Kurka ve svém místopise na výše zmíněném místě (viz pozn. 8) sice k r. 1397, kdy spor vypukl, přisuzuje probošta Tomáše Jablonnému, vychází ovšem pouze ze zápisu v soudních aktech z 1. 3. 1398.

[11] Šimák, J. V.: *Dějinné paměti okresu mnichovohradišťského.* Díl 1. Mnichovo Hradiště 1917, s. 39–40, 45. Srovnej též Mizera, František: *Paměti města Semil a okolí.* Semily 1930, s. 24; zde uveden r. 1360. Srovnej též Šimák, J. V.: *Středověká kolonisace v zemích českých.* České dějiny. Díl 1. Část 5. Praha 1938, s. 789, kde je tato směna datována r. 1358.

[12] *Registra decimarum papalium,* s. 83. Zde v letech 1384 a 1399 stále uváděn jako chudý a tudíž bez odvodu papežského desátku.

[13] LC I, s. 26 (post 20. 10. 1356). Základní informace o cyriacích podává nejnověji *Encyklopedie českých klášterů,* s. 135, a příslušná hesla řádových domů; jejich historii zpracovala Hledíková, Zdeňka: *Řád křižovníků s červeným srdcem ve středověku.* In: Sborník prací východočeských archivů. Sv. 5. Zámrsk 1984, s. 209–235. Další zmínky o řádu v novějších pracích např. Kadlec, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin.* Sv. 1. Praha 1991, s. 159; týž: *Katoličtí exulanti čeští doby husitské.* Praha 1990, s. 42–43; Žemlička, Josef: *Století posledních Přemyslovců.* Praha 1986, s. 237. Především práce Z. Hledíkové velice podrobně sleduje působení cyriaků v Čechách na základě dochovaných pramenů, a proto se v dalších pasážích na ni budeme často odvolávat. Ve stejném roce (LC I, s. 15; 28. 2.) je zmiňován *Jablonicz,* kam byl Jarkem ze Železnice z titulu patrona dosazen na místo faráře zdejšího kostela Jan, přičemž vykonavatelem uvedení do funkce byl *plebanus de Broda* (tj. Železný Brod, turnovský děkanát). Srovnej také Šimák, *Středověká kolonisace v zemích českých,* s. 788–789, hlavně poznámka 1. Zde Šimákova interpretace počátku Jablonce nad Nisou s uvedenými odkazy na prameny. Též Sedláček, c. d., kde tuto zmínku přiřazuje Jablonci u Mimoně. Šimákův názor však nepřímo potvrzuje Kurka, s. 304, který u Železného Brodu uvádí k r. 1363 jako patrony Václava a Bohuslava ze Železnice; viz též LC I, pars altera, s. 25 (Brod, 27. 10.).

[14] Hledíková, s. 214–216. V poznámkovém aparátu uvedeny příslušné citace v LC.

[15] Hledíková, s. 217–221. Jak autorka upozorňuje v poznámce č. 77, obdobná situace byla i u dalších řádových domů, např. pardubického; ten však patřil do litomyšlské diecéze, pro kterou se konfirmační knihy nedochovaly. Na stejném místě poukazuje na nápadnou polohu farních kostelů spíše na východu země, která tuto domněnku činí velice pravděpodobnou.

[16] LC I, s. 166, 30. 12. 1361.

[17] LC I, s. 184, 17. 10. 1362.

[18] LC I, s. 22, 7. 10. 1363.

[19] LC I, s. 61, 24. 3. 1365.

[20] LC III, s. 21, 17. 10. 1374.

[21] LC III, s. 54, 30. 6. 1376.

[22] Tadra, c. d., s. 321. Český přepis např. Mizera, c. d., s. 33.

[23] Sedláček, c. d., s. 348. Srovnej Donth, c. d., s. 772; Profous, c. d., s. 88. Prof. Šimák ve svém díle o středověké kolonizaci také o Jablonci nad Jizerou nemluví.

[24] Hledíková, s. 217–218, zvláště poznámka č. 70. Též Kurka, s. 309.

[25] Nejnověji je tato zmínka v soudních aktech připisována Jablonci nad Jizerou v monumentální práci Karla Kuči: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Díl 2. Praha 1997, s. 514.
Zajímavý příklad uvádí Z. Hledíková u Žiželic, kde poukazuje na působení čtyř kněží-cyriaků u tohoto kostela současně a vyslovuje domněnku, že *snad i u ostatních bývalo řeholníků více.* Hledíková, c. d., s. 219. Domníváme se, že i v případě jablonecké fary tomu tak mohlo být. V. V. Tomek (*Dějepis města Prahy.* Díl 5. Praha 1881, s. 213–215) žádného Tomáše v přehledu duchovenstva kláštera sv. Kříže neuvádí. Nezapomeňme však, že zaměnil Jablonec u Mimoně za Jablonec nad Nisou (viz pozn. 7). Ve 2. doplněném vydání z r. 1905 uvádí na s. 273 Tomáše, faráře v Solnici, ovšem až od roku 1433. Je tedy nepravděpodobné, že by se jednalo o tutéž osobu.
Nezávisle na nás se problémem prvních zmínek o Jabloncích zabýval i Jan Kašpar ze Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou. Ve své strojopisné práci *Církve města Jablonce nad Nisou* se také domnívá, že ve sporu v roce 1397 figurující probošt Tomáš stěží působil v Jablonci nad Jizerou a přiřazuje ho, byť s otazníkem, Jablonci nad Nisou. Za ochotné zaslání zmíněného materiálu kolegům děkujeme.

Robert R. Novotný: Die erste Erwähnung von Jablonec nad Jizerou (Jablonec an der Iser) oder ist alles anders?

Jablonec nad Jizerou wird laut Dr. Antonín Profous (*Místní jména v Čechách*) erstmals in den Quellen im Jahre 1398 im Zusammenhang mit dem Probst Tomáš erwähnt, der als Zeuge im Streit um das Feldzehent zwischen Jan von Bozkov und Václav von Zlatá Olešnice aufgetreten ist. Die Existenz von einer Probstei in Jablonec nad Jizerou am Ende des 14. Jahrhunderts wird aber weder durch weitere Quellen, noch durch archäologische Funde unterstützt. In der Landtafel findet man Jablonec nad Jizerou erst 1492 vor.

In der nahen Umgebung befinden sich noch zwei Orte mit dem Namen Jablonec (Gablonz) – bei Mimoň (Niemes) und der deutsche Ort Gablonz (heute Jablonec nad Nisou) – die beweisbar 1398 Pfarrgemeinden waren. Jablonec bei Mimoň gehörte den Zisterziensern vom Kloster Klášter Hradiště nad Jizerou (Kloster an der Iser), die Kirche im ärmeren Jablonec nad Nisou war dann in der Verwaltung der Zyriaker, wie darüber Eintragungen in Konfirmationsbüchern des Prager Erzbistums zeugen. Gerade diese Eintragungen von installierten Priestern haben uns zu der Äußerung der Hypothese geführt, dass jener rätselhafter Probst Tomáš ein Kreuzherr mit dem roten Herz war und die Erwähnung über ihn vom Jahre 1398 nicht Jablonec nad Jizerou, sondern Jablonec nad Nisou betrifft.

(Übersetzt von G. Fiedler)

Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka - vizitátor kongregace bratří ivanitů

Pavel Zahradník

V 18. století, době posledního velkého rozkvětu poustevnického života v Evropě, vznikla v Čechách nová poustevnická kongregace bratří ivanitů, snažící se provedení reformy eremitského života spojit s navázáním na odkaz prvního poustevníka v Čechách svatého Ivana.[1] Zakladatelem ivanitské kongregace byl Antonín Dominik Stoy (Stey), rodák z Jablonného v Podještědí (1670-1738), zpočátku truhlář, pak učitel ve svém rodišti (krátce též v Jiřetíně pod Jedlovou) a městský písař tamtéž, později inspektor ve Vlašském špitále v Praze a zároveň autor učebnic i náboženských knih. Stoy se na sklonku svého života obrátil k životu poustevnickému, shromáždil kolem sebe skupinu poustevníků, většinou terciářů, stejně jako on hodlajících reformovat upadající poustevnický stav v Čechách, po vzoru sousedních německých diecézí založil diecézní poustevnickou kongregaci, nazvanou po svatém Ivanovi, a po tříletém usilování dosáhl roku 1732 jejího potvrzení pražskou arcibiskupskou konzistoří.

Nová kongregace se těšila přízni pražských arcibiskupů (i když byla i období, zvláště v prvních letech po vzniku kongregace, kdy tato přízeň poněkud polevila), kteří se vícekráte pokoušeli učinit příslušnost k iva-

nitské kongregaci závaznou pro všechny poustevníky v arcidiecézi a vymýtit tak poustevníky-terciáře, kteří se neřídili tak přísnou řeholí jako ivanité a jejichž kázeň byla volnější; tohoto cíle však až do konce poustevnického života u nás nebylo dosaženo. Ivanitská reforma nebyla přijata všemi poustevníky v pražské arcidiecézi; do ivanitské kongregace patřilo v době jejího největšího rozkvětu jen asi 35-40 % poustevníků v arcidiecézi. Kongregace existovala do roku 1782, kdy byl nařízením císaře Josefa II. veškerý poustevnický život zakázán; tehdy zanikly i všechny terciářské poustevny.

Nejvyšším představeným kongregace byl komisař, jenž však sám poustevníkem nebyl; jmenoval jej arcibiskup z řad vyšších duchovních, vesměs příslušníků arcibiskupské konzistoře. Z podřízenosti kongregace pražskému arcibiskupovi již vyplývá, že šlo o kongregaci diecézní; mimo pražskou arcidiecézi pronikla jen v ojedinělých případech. Pod komisařem stál vicekomisař čili vizitátor, faktický představený kongregace, jenž již byl poustevníkem a jehož povinností bylo ostatní poustevny vizitovat.

Jak se zdá, ve svých počátcích, až do roku 1745, ivanitská kongregace vizitátora neměla. Teprve roku 1745 byl prvním vizitátorem jmenován bratr Arsenius od Panny Marie, světským příjmením Wallisch, jenž řídil kongregaci ze své písecké poustevny až do své smrti dne 21. března 1765.[2] Ivanité zprávu o smrti svého vizitátora oznámili arcibiskupské konzistoři listem, který konzistoř obdržela 20. května téhož roku. V listě zároveň ivanité oznamují, že již si novým vizitátorem zvolili bratra Ivana ze semilské poustevny, a prosí o jeho potvrzení v tomto úřadě; to se stalo ještě téhož dne 20. května.[3] Bratr Ivan Polívka[4] pak svůj úřad vizitátora čili vicekomisaře vykonával ze své semilské poustevny až do zániku kongregace roku 1782. Byly to tedy Semily, přesněji řečeno poustevna u kostela sv. Jana Křtitele na Koštofranku, jež byla v poslední fázi vývoje ivanitské kongregace, od roku 1765 až do zániku eremitismu u nás v roce 1782, centrem poustevnického života v Čechách.

Koštofranská poustevna neměla příliš dlouhou historii. Vznikla z iniciativy majitelů semilského panství, hrabat Desfoursů, kteří do ní ke kostelíku, nově postavenému v letech 1723-1727,[5] usadili poustevníka Ludvíka Chmelíka, františkánského terciáře. Zde jej uvádí již zpráva semilského faráře Karla Josefa Hájka z 28. března 1730, v níž čteme, že Ludvík Chmelík, rodák z Podmoklic v semilské farnosti, byl roku 1725, když byl dříve propuštěn z poddanství, přijat do třetího řádu u františkánů v Turnově, načež byl roku 1728 hrabětem Ferdinandem Desfoursem s povolením konzistoře usazen *zde v Semilech v poustevně, zvané lidově na Koštofranku.*

Na základě Desfoursovy fundace dostával tehdy koštofranský poustevník ročně následující deputát: *Žita na chléb pět strychů, ječmena dva věrtele, hrachu jeden věrtel, másla deset liber, sejra deset liber, soli třináct žejdlíků, patok od každý várky půl vědra, svíček tři libry, na maso 45 krejcarů, piva ročně jedno vědro, dříví k palivu tři sáhy, borovici pro louči jeden strom.* O způsobu Chmelíkova života pak farář Hájek psal, že vede důstojný život, každý měsíc se zpovídá a chodí k přijímání, denně pomáhá a ministruje v kostele (tj. v semilském farním kostele) a pečuje o kapli sv. Jana Křtitele na Koštofranku, u níž na vršku má svoji poustevnu.[6]

Se jménem bratra Ludvíka se často setkáváme v knihách kostelních účtů kostelíka na Koštofranku. Bratr Ludvík, jak vyplývá z účtů, pečoval o světlo v kostelíku, vybíral *almužny svaté do pytlíčku* a platil i nezbytné řemeslnické a nádenické práce - tak roku 1756 šlo o zhotovení nové zpovědnice a o *dělání tarasu okolo a rovnání krchova*, jakož i o dláždění schodů.[7]

Ludvík Chmelík žil v poustevně na Koštofranku plných třicet let, až do své smrti. Podle semilské matriky Ludvík Chmelík, *terciář řádu sv. Otce Františka, semilský poustevník*, zemřel dne 28. října 1758 ve věku 67 let a byl pohřben *v kapli sv. Jana Křtitele.*[8] Po jeho smrti bylo nutno koštofranskou poustevnu obsadit novým poustevníkem a tím se stal právě Ivan Polívka. V knize kostelních účtů kostela na Koštofranku se s ním setkáváme již počínaje následujícím rokem 1759.[9]

Ivan Polívka byl původem Pražan, syn řeznického mistra Karla Polívky a jeho man-

Indikační skica Semil z r. 1843 - poustevna zasahující do hřbitova na Koštofranku je zvýrazněna.

želky Kláry. Jeho rodiče bydleli v novoměstské farnosti sv. Štěpána a v tomto kostele byl také Jan František Jakub (tak zněla křestní jména pozdějšího bratra Ivana) dne 23. července 1718 pokřtěn.[10] V městských knihách Nového Města pražského se s ním shledáváme již v roce 1728, kdy jeho otec zemřel, odkázav všechen svůj majetek manželce Kláře a svým šesti dětem, mezi nimi i Janu Polívkovi.[11] Ten vykonával zpočátku řeznické povolání po svém otci,[12] ale nepochybně jen krátce. Z pozdější zprávy z roku 1770 se totiž dovídáme, že do ivanitské kongregace byl Polívka přijat již prvním komisařem Obyteckým roku 1737,[13] tedy ještě za života zakladatele kongregace; již tehdy zřejmě dostal své řádové jméno Ivan.[14] Jakou poustevnu tehdy Polívka obýval, nedovedeme zatím říci.

Když se však po smrti matky Kláry Polívkové, naposledy provdané Jelínkové, zesnulé 8. března 1755, o dědictví po ní hlásili téhož měsíce její dědicové, je mezi nimi uváděn i *bratr Jan Polívka, kartuziánský donát v Olomouci*, jenž tehdy napsal list novoměstskému magistrátu, v němž píše, že sice *byl zde milostivě přijat jako bratr do slavného kartuziánského kláštera Údolí Josafat*, ale že dosud nesložil řeholní sliby, takže může disponovat svým majetkem; proto se rovněž hlásí k dědictví po matce.[15] Dědicové po Kláře Polívkové se poté v říjnu 1755 o majetek rozdělili, přičemž *pan fráter Ivan Polívka, kartuziánský novitius*, dostal *dům Kozílkovský v čtvrti Štěpánské na Žitné ulici ležící* v ceně 900 zl.[16] Tento dům v Žitné ulici podržel bratr Ivan až do roku 1766, kdy jej prodal za 1000 zl. své sestře Anně Hammerové, rozené Polívkové.[17]

Z těchto zpráv tedy vyplývá, že Ivan Polívka zřejmě krátce před rokem 1755 požádal o přijetí do kartuziánského kláštera v Olomouci, kde poté vykonával noviciát. Skutečnost, že si dosavadní ivanita vybral právě kartuziánský řád, není nijak překvapující - kontemplativní kartuziánský řád, jenž v sobě spojuje prvky cenobitismu i eremitismu,[18] musel být dosavadnímu poustevníkovi zřejmě mnohem bližší než jiné řády. Pokus o vstup do kartuziánského řádu však zjevně zůstal jen krátkou epizodou. Nedlouho po roce 1755 totiž Polívka olomouckou kartouzu opustil, neboť je již uváděn v nedatovaném seznamu ivanitů, pocházejícím z let 1755-1759; podle tohoto seznamu v *hospici ivanitů* na Novém Městě pražském poblíž Sviňské brány střežil posvátné relikvie.[19] Ani v tomto ivanitském hospici však Polívka zřejmě nepobýval příliš dlouho.

Dne 13. března 1758 se novoměstská městská rada usnesla, že *na žádost fratra Ivana à S. Maria jest povoleno, aby na svatém poli při chrámu Pražském posluhovati a almužnu sbírati mohl*, přičemž však *na té blíž Sviňské brány ležící poušti tak dlouho zůstati má, dokavad poušť s jinším poustevníkem zaopatřena nebude.*[20] Polívkovi bylo tedy povoleno usadit se v poustevně na novoměstském hřbitově na Olšanech, ovšem s podmínkou, že dříve bude novým poustevníkem obsazena poustevna (*poušť*), sloužící jako hospic pro ivanitské poustevníky.

Pokus o usazení na olšanském hřbitově se však setkal s protestem faráře u sv. Jindřicha na Novém Městě pražském Prokopa Schucknechta. Dne 1. dubna 1758 došel na pražskou konzistoř jeho list, v němž si stěžoval na poměry v ivanitské kongregaci, uváděje, že bratr Antonín, poustevník v Kounově, z titulu seniora kongregace (opominuv tedy zjevně vizitátora) svévolně přijal do kongregace tři nové ivanity a za jejich novicmistra určil *Ivana Polívku, svým dřívějším povoláním řezníka, nyní však poustevničícího na novoměstském hřbitově*. Tito dva bratři (tedy Antonín Váca a Ivan Polívka) prý se svémocně postavili do čela ivanitů, nedbajíce na řádného, skromného a dobrého vizitátora Arsenia jakožto mladšího v kongregaci, a kvůli svým důstojným plnovousům se dávají oslovovat *velebný* a *vašnosti*, i když jejich chování lze leccos vytknout - tak bratr Polívka *pro nestálost ducha byl již novicem v kartuziánském řádu, ale kvůli svým excesům a nezpůsobům se musel vrátit domů.*[21]

Je nutno podotknout, že z nemalého počtu hodnocení způsobu života bratra Ivana, jež známe, je toto hodnocení faráře Schucknechta jediným stanoviskem záporným. Polívkovo poustevničení na olšanském hřbitově za této situace netrvalo dlouho. Ještě roku 1758 či 1759 se novým poustevníkem na Olšanech stal Prokop Oliva,[22] zatímco Polívka se pře-

stěhoval do Semil na Koštofrank, kde se s ním, jak víme, setkáváme již od roku 1759.

Zanedlouho po Polívkově příchodu do Semil, v letech 1761-1762, došlo k obnově koštofranského kostelíka (*stavení a malování kaple koštofranské*). V prvém roce bylo na práce spojené s obnovou vydáno 638 zl. 3 kr. (z toho 351 zl. 35 kr. z kostelních peněz a zbývajících 286 zl. 28 kr. zapůjčil semilský farář Ondřej Exel), ve druhém pak už jen 87 zl. 43 kr. 3 pen. Na zednické či tesařské práce byly vydány nepříliš veliké částky, zato 35 zl. bylo zaplaceno *za nový tabernaculum a oltář*, 12 zl. 22 kr. 3 pen. *malířovi od malování obrazu na oltáři*, 60 zl. *jemu od malování praesbiterium* a 50 zl. *od štafírování oltáře Václavu Zákouckému*, přičemž *od malování neb stafírování oltáře nedoplaceno Václavovi Zákouckýmu Semilskýmu* 23 zl. 32 kr., které nakonec zaplatil farář. Všechny tyto práce byly provedeny již roku 1760, zatímco roku 1761 byly vykonány hlavně práce zednické (stavba *síňky* a bílení kostela) a tesařské (*pobíjení chrámu Páně*); placeno však bylo i *od stafírování 2 mužův při erbu mil. vrchnosti* a *od díla lezyn* [tj. lesen] *na zdi a od schodů u kazatedlnice.*[23] Obraz na hlavním oltáři maloval podle nápisu na něm roku 1761 F. Hampisch.[24] O tuto obnovu kostelíka ovšem pečoval v první řadě zmiňovaný semilský farář.

O tom, že rozhodně ne všichni posuzovali Polívkův život v pražském hospici a v olšanské poustevně tak jako farář od sv. Jindřicha, svědčí skutečnost, že v roce 1765 novoměstská městská rada usilovala o Polívkův návrat do Prahy. Dne 14. ledna 1765 se městská rada usnesla, *že na Bojiště nějaký poustevník, který by tam patřící věci opatroval, dosazen, dříve ale k slavnému magistrát[u] poukázán býti má,*[25] načež 16. dubna téhož roku bylo v městské radě přijato usnesení, že *poněvadž zapotřebí jest, aby k ostříhání svatých ostatkův po neb. panu Josefovi Ludvíkovi pozůstalých k té na Bojišti se nacházející poušti někdo ustanoven byl,* má být na toto místo povolán nějaký poustevník ivanita.[26] Dne 23. května 1765, tedy krátce po zvolení bratra Ivana vizitátorem kongregace, se pak městská rada usnesla, že *jemu fraterovi Ivanovi z ohledu jeho vždy dobrého a chvalitebného chování nejenom na té poušti obydlí, alébrž také roční plat per 50 fl. přáti ráčí.*[27] K návratu bratra Ivana do Prahy však nedošlo a nový vizitátor ivanitů zůstal nadále v Semilech.

O jeho životě v semilském poustevně pochvalně psali venkovští vikáři, kteří každoročně podávali arcibiskupské konzistoři pravidelné zprávy o svých okrscích, přičemž někdy zasílali i speciální informace, zvlášť vyžádané. Roku 1770 zaslal tak rychnovský farář a venkovský vikář František Rosmeisl konzistoři zprávu o poustevnících působících v jeho okrsku. Ti byli celkem tři, a to františkánští terciáři Josef Elenbacher, žijící u kaple sv. Jana Nepomuckého na vršku u Železného Brodu, a Josef Wikenhauser na hradě Valdštejně a právě Polívka, o němž Rosmeisl psal:

Ivan Polívka na panství a ve farnosti semilské, národností Čech, rodem Pražan, ve věku 57 let, zahradník. Bydlí u kaple sv. Jana Křtitele na Koštofranku u městečka Semil o samotě a vzdálen od lidí. Pečuje o kapli, kterou otevírá, zavírá, udržuje v čistotě, a když je v ní sloužena mše, ministruje. Hábit přijal roku 1737 od nejdůstojnějšího tehdejšího komisaře poustevníků sv. Ivana a konzistorního asesora, zesnulého Obyteckého s povolením nejdůstojnější arcibiskupské konzistoře, od níž je nyní ustanoven jako vizitátor a vicekomisař kongregace poustevníků sv. Ivana. Nežije z žebroty, protože má fundaci od nejjasnějšího pana Ferdinanda Caretta hraběte z Millesima. Vede zbožný a vzorný život, takže ani místní farář, ani kdokoliv jiný nic proti němu nemá.[28]

Obdobně bratra Ivana chválil i venkovský vikář a libuňský farář Mořic Max. Ten v roce 1776 poznamenal, že se v Semilech nachází *poustevna dobře vystavěná*, a o poustevníkovi uváděl: *Na témže území se nachází u Semil v poustevně u sv. Jana Nepomuckého [!] v Koštofranku bratr Ivan od Panny Marie, poustevník sv. Ivana, profes, 20 [!] let v semilské poustevně, mající fundaci od nejjasnější vrchnosti, muž pokročilého věku, zbožný, šlechetný, pokorný a vzorný, proti němuž nebyla vznesena žádná stížnost ani od vrchnosti, ani od místního faráře, všem příjemný, jenž poklidně žije ve své poustevně.*[29] Ve stejném

duchu se o bratru Ivanovi vyslovují i všechny další vizitační zprávy z následujících let, z nichž zpráva z roku 1777 zdůrazňuje, že *každoročně pilně vizituje* ostatní ivanitské poustevníky,[30] a zpráva z roku 1780 blíže lokalizuje jeho poustevnu, uvádějíc, že se nachází *v rohu hřbitova po pravé straně*.[31]

Denní život bratra Ivana se řídil řeholí ivanitské kongregace, nazvanou *Lilium Convallium*, kterou známe v české i německé verzi. Řehole podrobně předepisovala jak řeholní oděv a zařízení poustevny, tak i modlitby, jež má ivanita konat, jakož i rozjímání, posty, skutky tělesného umrtvování, duchovní četbu, zpytování svědomí a pokání a přesně stanovovala celý denní pořádek.[32]

K běžným povinnostem poustevníka-ivanity však v případě bratra Ivana přistupovaly ještě jeho povinnosti představeného. Z nich nejvýznamnější a jistě i nejobtížnější byla každoroční vizitace. Známe záznam z jedné z těchto vizitací, kterou Polívka vykonal v roce 1771. Během ní bratr Ivan navštívil všech 35 ivanitů a urazil celkem 196 mil (tj. 2205 km); cestovní výdaje činily 30 zl.[33]

Jelikož kandidát na vstup do ivanitské kongregace musel podle řehole vykonat nejdříve roční noviciát, *aby řád prubíroval noviciusa a novicius zkusil řád*,[34] byl kandidát přidělován starším bratřím a v jejich poustevnách svůj noviciát konal. Mezi bratry, u kterých novicové pobývali, byl ovšem i vizitátor Polívka. Tak se dovídáme, že roku 1768 pobýval v semilské poustevně ještě bratr Makarius[35] a roku 1771 čtyřiadvacetiletý bratr Pavel,[36] pelhřimovský rodák Matěj Sperka, který pak po vykonání noviciátu působil nejprve v Potštejně a poté od roku 1779 do zrušení kongregace v poustevně na Křemešníku u Pelhřimova.[37]

Po zrušení ivanitské kongregace josefinským dekretem z 12. ledna 1782 bratr Ivan, stejně jako mnozí jiní poustevníci, zůstal nadále ve své poustevně a vykonával nepochybně (což císařský dekret připouštěl) funkci kostelníka. Podle semilské matriky *Jan Ivan Polívka, bejvalý povstevník*, zemřel *od těžkosti* dne 4. října 1791 ve věku údajně 93 let; pohřbíval jej semilský děkan Matěj Škrabálek.[38] Ve skutečnosti ovšem, jak víme, bylo Polívkovi jen 73 let; s udáváním vyššího stáří se však v matričních zápisech z této doby setkáváme u starších osob častěji.

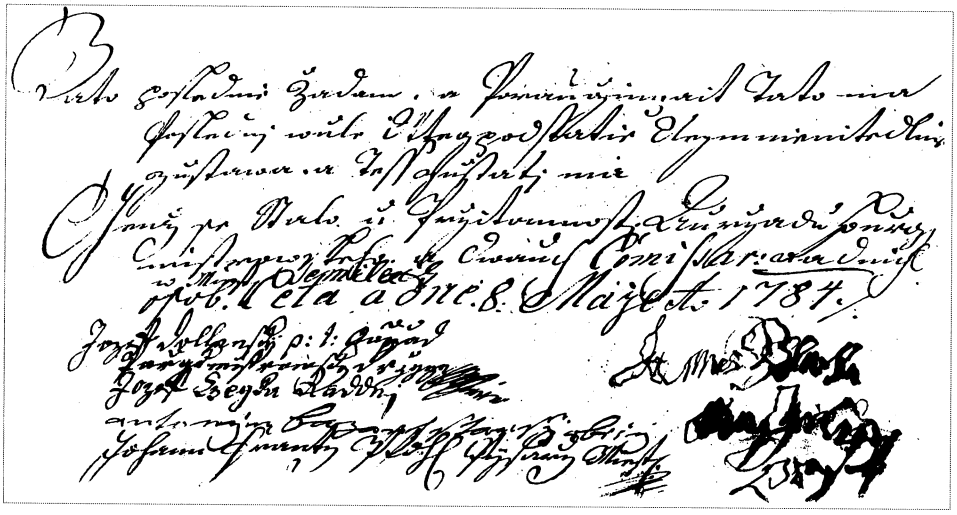

Závěr poslední vůle Jana Polívky z 8. května 1784.

Závětí, pořízenou v době nemoci a v očekávání smrti již 8. května 1784, odkázal Polívka své skrovné jmění svému sluhovi Josefu Zákouckému, a to *z příčiny za jeho věrnou službu, který o mě skrze šest běžících let věrně, upřímně, spravedlivě až do mé smrti jest konal a zastával.*[39] Poustevnu po Polívkově smrti vrchnost 7. května 1792 prodala Josefu Burdíkovi, jenž převzal i Polívkovy kostelnické povinnosti.[40] Poustevna později přestala být obývána a někdy po polovině 19. století se zřítila.[41]

Poznámky

1 Přehled dějin ivanitské kongregace viz ZAHRADNÍK, Pavel: *Antonín Dominik Stoy a kongregace ivanitů*. Bibliotheca Strahoviensis. Sv. 2, Praha 1996, s. 69-99. Zde jsou odkazy na písemné prameny dokumentována tvrzení prvních tří odstavců tohoto článku.

2 Státní oblastní archiv (dále SObA) Třeboň, Matriky, sign. Písek 48, fol. 2r.

3 Státní ústřední archiv (dále SÚA), Archiv pražského arcibiskupství (dále APA) I, kart. 1573.

4 O Polívkovi se stručně zmiňují SVÁTEK, Josef: *Poustevníci v Čechách*. In: Josef Svátek: Obrazy z kulturních dějin českých. Sv. 1. Praha 1891, s. 288; MIZERA, František: *Příběhy města Semil a jeho okolí*. Sv. 1. Semily 1908, s. 30; týž: *Paměti města Semil a okolí*. Semily 1930, s. 131; VOJTÍŠKOVÁ, Marie: *Poustevnictví v českém baroku*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Bystrá n. J. 1995, s. 139 (zde je Polívkovo jméno omylem uvedeno jako Ivan Slavík).

5 Tato data stavby koštofranského kostelíka, jež uvádí již F. Mizera, *Paměti města Semil a okolí*, Semily 1930, s. 126, potvrzuje i korespondence s pražskou arcibiskupskou konzistoří, vztahující se ke stavbě a vysvěcení kostela (SÚA, APA I, kart. 1117).

6 SÚA, APA I, kart. 1258.

7 SObA Litoměřice, Velkostatek (dále Vs) Semily, inv. č. 532; Státní okresní archiv (dále SOkA) Semily, Archiv města (dále AM) Semily, kniha 320.

8 SObA Zámrsk, Matriky, sign. 5201, fol. 294v.

9 Viz pozn. 7.

10 Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), Matriky, sign. ŠT N 4, fol. 356r=371r.

11 AMP, rkp. sign. 4087, fol. 258v-259v.

12 SÚA, APA I, kart. 1360.

13 SÚA, APA I, kart. 2206.

14 V nejstarších dvou seznamech ivanitů, jež pocházejí z doby kolem roku 1738 (druhý z nich byl napsán až po smrti Stoyově, tedy po 25. únoru 1738), však žádný ivanita jménem Ivan není uveden. Zdá se tedy, že informace z roku 1770 není zcela přesná a že Polívka byl do kongregace přijat o něco později (zřejmě však vskutku před smrtí komisaře Obyteckého, jenž zemřel v dubnu 1739). Řádové jméno Ivan měl Polívka rozhodně již roku 1755, tedy před svým návratem do kongregace z kartuziánského noviciátu, takže je nepochybně obdržel už při svém prvním vstupu do ivanitské kongregace.

15 AMP, rkp. sign. 3784, fol. 158v-160r.

16 AMP, rkp. sign. 2288, fol. 188v-200r.

17 AMP, rkp. sign. 3791, fol. 53v-56r. Žádost konzistoři o povolení k prodeji domu je uložena v SÚA, APA I., kart. 1425.

18 Nejnovější publikace o kartuziánském řádu v českém jazyce: LOCKHART, Robin Bruce: *Na cestě do nebe. Skrytý život kartuziánů*. Praha 1996.

19 SÚA, APA I, kart. 1352.

20 AMP, rkp. sign. 1441, fol. 164v.

21 SÚA, APA I, kart. 1360.

22 SÚA, APA I, kart. 1369, kart. 1395.

23 Viz pozn. 7.

24 F. Mizera, cit. v pozn. 5, s. 117.

25 AMP, rkp. sign. 1442, fol. 216v.

26 Tamtéž, fol. 234v.

27 Tamtéž, fol. 239r-239v.

28 SÚA, APA I, kart. 2206.

29 SÚA, APA I, sign. B 8/4.

30 SÚA, APA I, sign. B 8/5.

31 SÚA, APA I, sign. B 9/2. Na indikační skice stabilního katastru z roku 1843 je poustevna znázorněna jako domek Františka Zákoutského čp. 194 (top. č. 254), ležící jihozápadně od kostela sv. Jana Křtitele a zasahující do hřbitova (SÚA, Indikační skici, sign. Bo 459).

32 Podrobněji je text ivanitské řehole rozebrán v: P. Zahradník, cit. v pozn. 1, s. 79-82.

33 SÚA, APA I, kart. 2206.

34 *Lilium Convallium z poustevnické duše zahrády vštípené*. Praha 1762, s. 15.

35 SÚA, Archivy zrušených klášterů, kart. 33, inv. č. 2662, č. 102.

36 SÚA, APA I, kart. 2206.

37 ZAHRADNÍK, Pavel: *Poustevníci na Křemešníku*. In: Vlastivědný sborník Pelhřimovska. Sv. 6. Pelhřimov 1995, s. 10-11. Kromě Polívky a jednoho novice žil v poustevně i sloužící - v soupise obyvatel Semil z r. 1763 je tu uveden Josef pacholek (SOkA Semily, AM Semily, neuspoř.).

38 SObA Zámrsk, matriky, sign. 5201, fol. 493v.

39 SOkA Semily, AM Semily, neuspoř.

40 SOkA Semily, AM Semily, 1. zákl. kniha, fol. 108v.

41 F. Mizera, cit. v pozn. 5, s. 131.

Pavel Zahradník: Die Einsiedelei in Semily am Koštofrank und der Einsiedler Ivan Polívka – Visitator der Ivaniten-Brüderkongregation

Im Jahre 1732 ist in Böhmen eine neue Eremitenkongregation der Ivaniten-Brüder entstanden, die bestrebt war, die Reform des Eremitenlebens mit der Anknüpfung an das Vermächtnis des ersten Einsiedlers in Böhmen, des heiligen Ivan, zu verbinden. An der Spitze der Kongregation stand ein Kommissar, der ein Mitglied der höheren Geistlichkeit war und vom Prager Erzbischof eingesetzt worden ist. Dem Kommissar war ein Vizekommissar oder Visitator unterstellt, der schon ein Ivaniten-Einsiedler war. Seit 1765 bis zum Eingang der Kongregation im Jahre 1782 war dieser Visitator Ivan (mit dem Taufnamen Jan) Polívka (1718 – 1791), ein gebürtiger Prager, der der Ivanitenkongregation wohl im Jahre 1737 oder kurz danach beigetreten ist. Eine bestimmte Zeit um 1755 hat er im Noviziat bei den Kartäusern in Olomouc (Olmütz) verweilt, worauf er zu den Ivaniten zurückgekehrt ist und seit 1759 in der Einsiedelei in Semily bei der Kirche des Johannes des Täufers am Koštofrank gelebt hat. Polívka hat das Amt des Visitators zur allgemeinen Zufriedenheit bis zum Eingang der Kongregation ausgeübt; auch danach ist er aber in seiner Einsiedelei in Semily geblieben, wo er im Jahre 1791 gestorben ist.

(Übersetzt von G. Fiedler)

Archeolog J. V. Hellich na Libáňsku v roce 1844

Karel Sklenář

Jméno Josefa Vojtěcha Hellicha zapadlo již hodně hluboko mezi ta, se kterými se dnešní člověk nesetkává. Starší zájemci o českou kulturu si možná vzpomenou, že to byl kdysi známý český malíř portrétů a chrámových obrazů. A přitom šlo o umělce s nemalým talentem. Když devatenáctiletý mladík, který v Praze prošel prvním školením jako pomocník malíře pokojů – později slavného Josefa Navrátila, vystavil v roce 1826 jako žák pražské malířské akademie svoji první práci, vzbudil už pozornost; roku 1831 skončil školu se zlatou medailí, stal se oblíbeným portrétistou Šliků a jiných urozených rodin, v letech 1836 – 1839 studoval, kreslil a maloval v Itálii, kde se stal stoupencem katolického romantismu německé malířské skupiny tzv. nazarénů. Vrátil se domů s přesvědčením, že získá místo ředitele pražské akademie a prosadí se mezi českými umělci. Věci se ale vyvíjely jinak: jeho styl se poněkud odcizil českému vývoji, jeho otevřené vlastenectví nebylo vhod těm, kdo rozhodovali o obsazování míst a zadávání zakázek. Po krátké epizodě ve Vídni se roku 1850 vrátil do Prahy a stal se tím Hellichem, jakého znají naše dějiny umění: od portrétů (mezi něž patří i slavný obraz Boženy Němcové) a historických scén přešel výhradně k oltářním obrazům a stal se jejich snad nejoblíbenějším autorem v Čechách. Namaloval jich do své smrti (roku 1880) asi 430 a přispěl tak k výzdobě značné části českých kostelů. Kromě nich se zachovala i památka na jeho výraznou tvář: nedlouho před Hellichovou smrtí jej jeho mladý podnájemník Mikoláš Aleš zvěčnil jako Jiřího z Poděbrad na svém známém obraze Jiříkova setkání s Matyášem Korvínem.

To všechno je v souvislosti s J. V. Hellichem jistě důležité, ale titulek článku jej uvádí jako archeologa, což je povolání trochu odlišné. Tak jako znalci dějin umění znají jméno Hellich, znají je i archeologové – ovšem jde o Jana Hellicha, známého průkopníka tohoto oboru na Poděbradsku a zakladatele tamního muzea. O tom, že už Janův strýc malíř byl archeologem – dokonce prvním profesionálním archeologem v Čechách! – se ví jen málo. Ostatně Josef Vojtěch Hellich sám ještě krátce předtím netušil, jak se jeho život na čas změní, když se v Itálii seznámil s Palackým a sdílel s ním zájem o památky a starožitnosti. Palacký se pak stal jednatelem Společnosti Národního muzea, a když prosadil osamostatnění jeho archeologické sbírky a hledal někoho, kdo by se jí ujal, vzpomněl si na Hellicha. Ten neodmítl, a tak v letech 1842 – 1847 byl prvním českým archeologem z profese. (Že k tomu neměl kvalifikaci, nevadilo – tenkrát ji neměl nikdo, věda sama se teprve rodila.) Roku 1843 prováděl i první oficiální vykopávky na Horšovskotýnsku a Boleslavsku a o rok

později jej cesta zavedla dále na východ – do libáňského okolí.

Nebyla to tak docela náhoda a kraj mu nebyl cizí. Odmyslíme-li si okolnost, že on sám pocházel sice z Chrudimska, ale jeho dědeček z Dětenic na Jičínsku, pak stačí vrátit se k prvnímu odstavci tohoto vyprávění a zastavit se u jména hrabat Šliků. S touto rodinou, v níž byl patrně dost oblíben, pobýval na počátku třicátých let častěji v Kopidlně, kde se seznámil nejen se šlechtou, ale i s místními vlastenci, zejména s děkanem F. A. Vackem Kopidlanským. Kromě četných portrétů zde dostal i zakázku na svůj první oltářní obraz – sv. Jiří pro kostel v Psinicích u Libáně; generál Šlik mu také pomohl přímluvou u ministra Kolowrata ke stipendiu do Itálie.

Jak italský pobyt ovlivnil jeho cestu k archeologii, už víme. Hodně je známo o Hellichově archeologické činnosti v Národním muzeu, ale tou se tady zabývat nemůžeme. Stačí připomenout, že jejím nejtypičtějším rysem byly letní cesty po Čechách, na kterých měl Hellich podle projektu Palackého vyhledávat historické a umělecké památky, nemovité kreslit a movité získávat (kromě jiného i vykopávkami) pro muzeum. O některých z nich se dochovaly Hellichovy písemné zprávy. To bohužel neplatí o těch, které vykonal v létě 1844. Naštěstí se dochovalo pár datovaných kreseb, podle kterých můžeme rekonstruovat cestu do tehdejších krajů Boleslavského a Bydžovského.

Kresba hradu v Dražicích na Jizeře nese datum 25. 7. 1844. Sem se tedy Hellich dostal z Prahy, a odtud cestoval na východ do okolí Libáně a Kopidlna, které mu nebylo neznámé. Nejspíše už ve 30. letech díky svým pobytům v Kopidlně a projížďkám po okolí poznal alespoň jedno ze dvou památných hrazených míst, která teď navštívil a zhotovil jejich plánky. (Mohl se o nich ovšem dovědět i z topografií, které už byly k dispozici, přičemž je zajímavé, že o prvním se zmiňuje pouze topografie Sommerova z r. 1835, zatímco o druhém jen Schallerova z r. 1790.)

Tím prvním bylo dne 26. 7. 1844 návrší Hrádek u Údrnic, asi půl hodiny na východ od Libáně – víceméně okrouhlé tvrziště o průměru asi 30 m, obklopené dosud poměrně výrazným příkopem a valem, ale beze zbytků zdiva. Někteří badatelé (např. význačný archeolog Josef Ladislav Píč v roce 1888) se domnívali, že mohlo vzniknout již v raném středověku, ale pravda je zřejmě střízlivější: tvrz se připomíná ve 14. století a zanikla zřejmě počátkem 16. století. Hellich však vyrostl ještě v době romantismu, kdy nepatrné poznatky o dávné minulosti bývaly bohatě vyvažovány malebnými představami o českém *pohanském* dávnověku. Vyplývá to i z textu, kterým doprovodil (ovšemže německy, jak byl v té době vzdělán) svůj tužkou kreslený plánek údrnického hrádku na listě papíru, uloženém dnes v archivu Národního muzea: *Hrádek. Uměle navršený hlinitý pahorek, 170 mužských kroků v obvodu, na výšině mezi Libání a Údrnicemi kraje Bydžovského. Ani na pahorku, ani v příkopu se nenacházejí stopy zdí. Podle vší pravděpodobnosti tu mohl být pohanský posvátný háj nebo obětiště.*

Ještě zajímavější je druhá kresba. Dne 28. 7. navštívil Hellich čtyřúhelníkové valy obdélného půdorysu u Markvartic. Považoval tento zvláštní náspový útvar, spíše nepravidelný (rozměry delších stran 180 a 150 m), podle tvaru za nepříliš starý vojenský tábor – a není vyloučeno, že nebyl daleko od pravdy, ačkoli na druhé straně lidový název Žižkovy nebo švédské šance svědčil přinejmen-

ším o tom, že jejich vznik se už okolním vesničanům vytratil z paměti. Hellich jim tedy nepřikládal takový význam, jako údrnickému hrádku. V nedávné době se ovšem důraz vystřídal, protože na markvartické valy upozornilo naše archeologické bádání koncem 60. let 20. století v souvislosti s tehdy trochu módním hledáním keltských čtyřúhelníkových svatyní, jaké už byly známy ze sousedního jižního Německa. V letech 1969 – 1970 byl na markvartických valech proveden výzkum a na jeho základě se usoudilo, že toto zajímavé místo patří mezi zmíněné keltské svatyně z doby posledního století před Kristem; v jeho sousedství se našly i zbytky keltské vesnice.

Tuhle možnost nemohl tušit dávný průzkumník libáňské krajiny Hellich (ačkoli by se mu jistě líbila, nadšení pro Kelty bylo v té době u mnohých milovníků dávnověku na podobné výši jako dnes), a tak na druhý list onoho dvojlistu, na kterém už měl plánek Hrádku, nakreslil ještě odkrokovaný plán

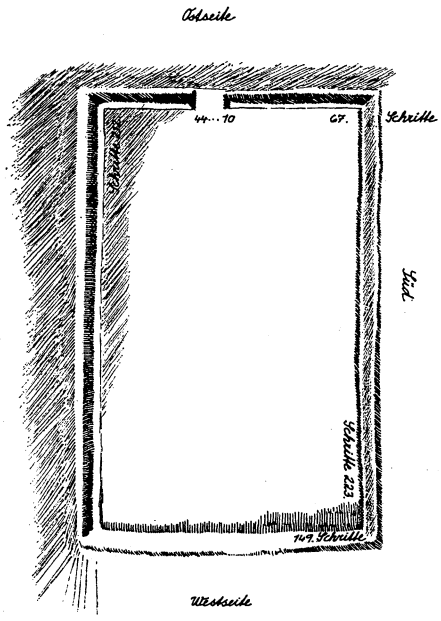

Hellichův nákres markvartických valů (překresleno z tužkokresby, popisky přepsány latinkou).

markvartických valů a připsal k němu: *Staré vojenské ležení. Valy jsou vysoké mezi 10 až 15 stopami. 28. července 1844. Ve Schallerově Topografii se uvádí, že ve vnitřním prostoru se vysévá 5 1/2 strychu obilí.* Po levé straně plánu poznamenal: *1/4 hodiny odtud je ves Markvartice v Boleslavském kraji.*

Markvartické valy nejsou Hellichovým objevem; ostatně s výškou přesahující místy 3 m (a v době Hellichově snad až 5 m) byly odedávna nápadné. Krátce potom, co Hellich kdysi odjel do Itálie, začal užívat šlikovského pohostinství na Kopidlně tehdejší nejvýznamnější český archeolog, rytíř Matyáš Kalina z Jaethensteinu. Ten byl v přátelských vztazích hlavně s Hellichovou žačkou v malování, umění a archeologie milovnou komtesou Alžbětou (Eliškou) Šlikovou. Markvartickým *šancím* se věnoval dosti podrobně, dokonce tady kopal v říjnu 1838 a záznam o akci zůstal v neuveřejněném rukopise... (Ale o tom zase někdy jindy.)

Hellichova návštěva je však důležitá proto, že jejím výsledkem byl první, třebaže ne moc přesný terénní plán valů tak zajímavých – tím více, že už nejméně od 18. století je okolní lidé používali jako zdroj kamene a v poměrně nedávné době byly markvartické valy silně poškozeny a zčásti zničeny – a když k tomu přičteme ještě první plánek údrnického Hrádku, vidíme, že celkem neznámá výzkumná cesta našeho prvního archeologa-profesionála v létě 1844 stojí za zmínku, byť se i svědectví o ní dochovalo vlastně jen na dvojlistu zažloutlého papíru, pokresleného tužkou zapomenutého umělce.

Karel Sklenář: Der Archäologe J. V. Hellich im Gebiet von Libáň im Jahre 1844

Josef Vojtěch Hellich (1807 – 1880), einst ein bekannter böhmischer Maler von Porträt- und Kirchengemälden, war in den Jahren 1842 – 1847 von der Profession her der erste böhmische Archäologe. František Palacký, mit dem er sich während seines Studienaufenthaltes in Italien bekannt gemacht hat, hat ihm nämlich die Stelle des Kustos von den archäologischen Sammlungen des Nationalmuseums angeboten.

Eine von den regelmäßigen Sommerreisen durch Böhmen hat Hellich im Jahre 1844 in die Umgebung von Libáň und Kopidlno geführt. Hier hat er Pläne von zwei befestigten denkwürdigen

Orten angefertigt – von der rundförmigen mittelalterichen Burgstätte in Hrádek bei Údrnice und vor allem von den sog. Žižka- oder Schwedenschanzen bei Markvartice, die erst moderne archäologische Untersuchungen als eine keltische viereckige Heiligenstätte aus dem letzten Jahrhundert vor Christus klassifiziert haben.

(Übersetzt von G. Fiedler)

Přírodní a geologické zajímavosti Zlatonosného pobřeží

Z expedic Okresního muzea Českého ráje v Turnově

Tomáš Řídkošil

Zlatonosným pobřežím nazvali portugalští námořníci část Guinejského zálivu, kde získávali bájné zlato Ašantů. V 17. století západní pobřeží Afriky nechvalně proslulo obchodem s otroky. A tak, když se v roce 1957 osvobodilo z britské koloniální správy, došlo k jeho přejmenování. Jméno Ghana, inspirované mocnou Africkou říší, která vzkvétala na území dnešního Mali a Senegalu v letech 700 – 1100, vyvolalo vlnu nadšení, protože novému státu předurčovalo skvělou budoucnost.

Dnes Ghanská republika zaujímá rozlohu téměř 239 tisíc km² a má velmi pestré etnické složení. Přes polovinu osmnáctimiliónové populace tvoří Akanové, hlavně Ašanti, 16% patří k Mosijům a 12 % obyvatelstva tvoří Eweové. Na severu země žijí tradičním způsobem života Walové, Dagombové, Mamprusiové a Gondžové. Na venkově se lidé převážně živí jako farmáři a chovatelé. Kolem dvora si staví kulaté chýše s plochými i kužely střechami z dostupného materiálu, kterým jsou proutí a jíl. Obydlí na jihu země, obývaná Ašanty a Fanty, jsou často obdélníková se sedlovou střechou, která je pokrytá palmovými listy, štípaným bambusem nebo vlnitým plechem. Vlnitý plech, stejně jako beton, který byl hlavně použit na stavbách z dob kolonizace, je však v tropických podmínkách vystaven značné korozi a zvětrávání, a tak dlouhodobě těžko konkuruje tradičním materiálům.

Hlavní město Akkra tvoří s přístavem Tema aglomeraci na 600 km², kde žije přes milión obyvatel. Kromě toho, že je centrem politického, kulturního i hospodářského dění země, má rozvinutý strojírenský a zpracovatelský průmysl. Pevnost Akkra, založená r. 1576, byla nejvzdálenějším místem, kde Portugalci nakupovali v říši Ga zlato. Proslula trhy Makola a Kaneshie. Ghanská města jsou svými trhy typická. Na trhu, který je radostnou a hlučnou záležitostí, se prodává vše od zeleniny, domácí zvířata, tradiční řezbářské a hrnčířské výrobky až po zázračné léky podle domorodých receptur. Davy lidí s pestrými ranci, domácími zvířaty a zemědělskými plodinami obchodují ve městech na vyhražených místech, ale častěji jen podél silnic. V bouřlivě se rozvíjejícím obchodě nachází práci čím dál více lidí. K historickým centrům obchodu patřily i pevnosti, které byly vystavěny na Zlatonosném pobřeží od 17. století portugalskými, dánskými, britskými, německými, francouzskými, švédskými a holadskými kolonisty. Obvykle vznikaly v místech, kde místní obyvatelé a Evropané obchodovali s otroky, zlatem a slonovinou a kde se zboží nakládalo na lodi.

Přehled geologie

Z geologického hlediska je převážná část území Ghany tvořena krystalickými sériemi algonkického stáří tzv. Afrického štítu. Během posledního vrásnění koncem algonkia vznikla ve střední části území deprese, která byla vyplněna sedimenty staršího paleozoika. S výjimkou úzkého pobřežního pásu, kde byly zaznamenány pohyby mořské pobřežní čáry, bylo území Ghany během dalších geologických období převážně souší. Ghana je známa bohatými zásobami rud manganu, bauxitu a zlata. Bauxit se těží v Kibi a v Temě se vyrábí hliník. Zlato ze známých Ašantských polí přináší více než 17 % exportních zisků.

Typický rovníkový deštný prales. (Foto autor.)

Z nerudních surovin jsou významné sklářské písky, cementářské vápence, jíly a kaolíny, živce, pigmenty, kvarcity, mastek a drahé kameny včetně diamantů. V údolí řeky Bonsa jihozápadně od obce Tarkwa rýžují domorodci diamanty, růžově zbarvené safíry a chrysoberyl. Ložisko je vázáno na štěrkovou polohu o mocnosti okolo 0,5 m, která leží na tarkwaienských fylitech. Nadloží je tvořeno vrstvou písčitého jílu o mocnosti okolo dvou metrů. Nejbohatší ložiska diamantů leží na ploše 1000 km^2 v povodí řeky Birim, nedaleko obcí Kade, Oda, Aboabo. Diamanty se vyskytují v lateritických štěrcích na terénních vyvýšeninách, na terasách asi třicet metrů nad současnou úrovní řeky Birim i v úrovni řeky. V podloží vystupují horniny birimienu, diamantonosná štěrková poloha dosahuje mocnosti okolo 0,6 až 0,9 m a nadloží tvoří 0,5 m mocná vrstva písčitého jílu. Diamanty jsou převážně malých rozměrů, velikosti kolem 0,05 karátu. Devadesát procent všech diamantů patří mezi průmyslové diamanty se šedou barvou. Výjimečné jsou šperkařské diamanty, které nepřesahují hmotnost 4 karáty a mají bílou, nažloutlou nebo namodralou barvu. Z dalších nerostů se vyskytuje korund, chryzoberyl a granát. Na nalezištích Jang asi 16 km severně od Wa je hojný disten, andalusit tvoří ložiska v Abodum asi 6 km východně od Bekwai a 25 km jihojihovýchodně od Kumasi. V jižní části země jsou soustředěna pegmatitová tělesa s ložisky živce pro keramický průmysl. Pegmatity se značnými podíly křemene a rozptýlenými akumulacemi muskovitu jsou známé na pobřeží v blízkosti staré holandské pevnosti na ložisku Mouri a dále na pobřeží mezi Biriwou a Cape Costem a z okolí města Winneba. Místy pegmatity tvoří výchozy až 20 m mocné. Na pobřeží západně od Cape Costu, Elminy a Anapu místní obyvatelé zís-

kávají v mělkých bazénech sůl z mořské vody.

Vyjíždíme z Temy podél mořského pobřeží směrem na Cape Cost již před svítáním, abychom před polední žárem dojeli do stínu deštného pralesa. Cesta pokračuje rychle, zejména tam, kde vedou asfaltové silnice. Dále k severu je v sušším podnebí tropický prales vystřídán listnatým lesem. Vždy zelené deštné lesy ustupují ve vnitrozemí savanám, které zaujímají dvě třetiny území státu. Cesta ke Cape Costu pokračuje místy savanou, ve které tu a tam dominují termitiště.

Termitiště

Až šest metrů vysoké homole vypadají na první pohled opuštěně. Hnízda budovaná kolem královny matky jsou výsledkem organizace hmyzího státu. Uvnitř je termitiště tvořeno soustavou propojených komůrek a chodbiček, slepených slinami ze zeminy, termitích výkalů i dřeva v tvrdou a pevnou hmotu. Centrální prostor je určen královně a kolem jsou koncentricky uspořádány komůrky pro vajíčka, larvy a houbové zahrádky. V zahrádkách termiti pěstují houby jako potravu na kulovitých útvarech z rozžvýkaného dřeva, které dosahují velikosti ořechu až lidské hlavy. Slunce ohřívá pouze kuželovitý povrch důmyslné stavby, protože za silnými stěnami termitiště neustále cirkuluje vzduch, který udržuje vlhkost, množství kyslíku a teplotu na správné úrovni. Obvykle jednou do roka vzlétají roje termitů, tvořené okřídlenými samci a samičkami, a za letu se páří. Oplodněná samička shodí křídla a začíná vznik nové kolonie. Samičky kladou do země vajíčka, ze kterých se vylíhnou larvy dělníků, kteří začnou stavět asi dva metry pod zemí nové hnízdo, kde panuje shon. Bělaví termiti mají asi jeden centimetr velké měkké válcovité tělo s tenkou pokožkou.

Termiti stejně jako každý sociální hmyz vytvářejí řadu kast, které se liší svým vzhledem i způsobem života. Hlavou je královský pár. Nejpočetnější jsou však dělníci a vojáci. V kolonii všichni pracují pro blaho celku a vše se řídí milióny let vyzkoušenými instinkty. K nejdůležitějším faktorům pro správné fungování termitiště patří schopnost komunikovat. Termiti se dorozumívají prostřednictvím zvuků, doteků a pachu feromonů. Vojáci ani dělníci nevidí, ale zato mají dokonalý čich. Nejpočetnější kasta dělníků obstarává většinu činností nezbytných pro chod celé kolonie. Vojáci užívají k boji silná kusadla a neumějí se sami živit, a tak je dělníci krmí. Někteří termití vojáci brání útočníkům v přístupu do hnízda tím, že polykají vzduch do doby, než explodují, čímž ucpou přístupové tunely, jiní jsou vybaveni žlázou, stříkající na útočníka lepkavý sekret. Milióny let před tím, než lidé dospěli k životu v jeskyních, měli termiti, kteří patří do příbuzenstva švábů a kudlanek, dokonalou společenskou organizaci. První termiti, kterých dnes napočítáme okolo dvou tisíc druhů, se na Zemi objevili před více než padesáti milióny lety.

Tu a tam se objevují obydlí místních lidí, kteří bojují s rozpínavým pralesem o každý kus země. Ženy obdělávají políčka jamů, manioku, kukuřice nebo zeleniny. Pěstování kakaovníku, kokosových palem a kaučukovníku rozšířili Britové. Před dvaceti lety sklízela Ghana nejvíce kakaových bobů na světě a nyní produkuje asi desetinu světové sklizně kakaa, což představuje téměř polovinu exportních příjmů země. Plantáže na severu dosahují až k tropickému pralesu. Do vnitrozemí pokračuje rovinatá krajina, hustě zalesněná tropickou vegetací.

Po dvou hodinách jízdy jsme zastavili v jedné z vesnic na pokraji deštného pralesa, abychom se občerstvili pečenými bataty a kokosovým mlékem. Vystupuji z auta a přes nos mě praští vlhký vzduch. Dokola znějí zvuky matky přírody. Je brzy ráno a slunce si teprve klestí cestu zpoza cárů mlhy. Všude v pralese bují zelená spleť rostlinstva. Deštný les je pro nás trochu nezvyklé prostředí. Počáteční snadná cesta se stává překážkovou dráhou s množstvím potůčků a spadaných stromů, ve velkém vedru a vlhkosti.

Deštný prales

Typický deštný prales roste v nadmořských výškách okolo 400 – 800 metrů nad

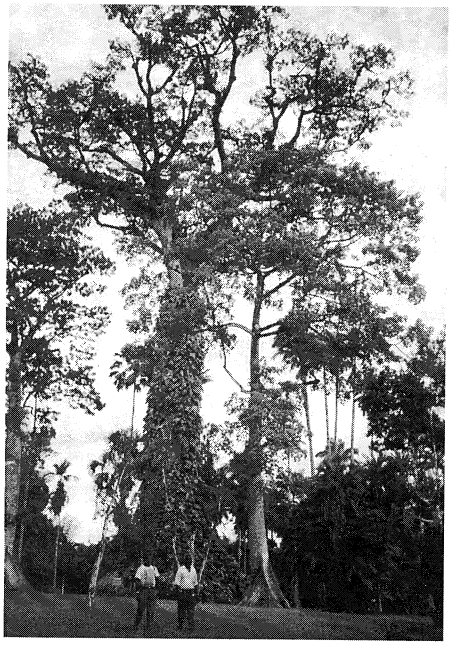

V botanické zahradě Aburi. (Foto autor.)

mořem a místy dosahuje až k mořskému pobřeží. Je neuvěřitelně bohatý na tisícovky druhů rostlin, hmyzu a živočichů. Protože v tropických pralesech roste okolo jedenácti tisíc druhů rostlin, patří mezi největší bohatství naší planety. Ročně v něm spadne kolem dvaceti metrů dešťových srážek a teploty se pohybují od 26 do 31°C při vzdušné vlhkostí okolo 80 – 100 procent. Skleníkové podnebí zajišťuje neustálý koloběh vody. Slunce odpařuje vodu, která se v podobě bouřkových mraků a tropických lijáků a par snáší zpět k zemi. Sluneční paprsky dopadají v poledne téměř kolmo na povrch země. Rozdíly v délce dne během jednotlivých ročních období jsou nepatrné. Blízko rovníku se stmívá rychle a dvanáctihodinový den střídá dvanáctihodinová noc.

Porost deštného pralesa, tvořený neproniknutelnou změtí zelených i suchých stromů, křovin a lián, se neustále dere za světlem. Rostliny tvoří několik pater. Nejvýše, okolo 75 metrů, dosahuje baldachýn korun nepravidelně rozmístěných předrůstavých stromů. Kolem nejvyšších stromů rostou stromy střední velikosti, které dosahují výšek patnácti až třiceti metrů. K zajímavým pralesním stromům patří druhy rodu *Ceiba*. V tobolkách obalující semena mají vlákna odolná proti hnilobě a nepropouštějící vodu, která jsou nazývána kapokem. Hedvábně lesklá vlákna kapoku se používají na vycpávaní polštářů i čalounění nábytku, dřevo stromů se lehce opracovává a semena jsou zdrojem technického oleje, který je používán při výrobě mýdla i ke svícení. Ozdobou středního patra jsou stromové kapradiny. Po kmenech se vinou liány a další popínavé a plazivé rostliny. Větve jsou pokryté epifytními orchidejemi, broméliemi a kapradinami.

Ještě níže rostou v pološeru malé stromy, palmy a křoviny. Přízemní patro je tvořené křovinami. Epifytické kapradiny, lišejníky a orchideje čerpají živiny a vláhu z tlejícího rostlinného materiálu. Při zemi je vlhko a přítmí.

Pralesní živočichové

Stanoviště jednotlivých živočichů určuje rozvrstvení porostu. Ve svrchních patrech žijí opice guerézy červené (*Pilicolobus badius)* s dlouhými červenobílými pláštíky. Pohybují se v tlupách, které sdružují okolo 20 jedinců. Probouzejí se za svítání. Pojídají listí a plody, které dovedou trhat až na konečcích větví. Mezi stromy plachtí pomocí kožních lemů, vyrostlých na bocích, hlodavec šupinatka rudohřbetá (*Anomalurus erythronotus)*. Koruny stromů středního patra obývají opice jako kočkodan a mangabej pláštíkovitý (*Cercocebus albigena*). Drobné poloopice jako komba malá (*Galagoides demidovii*) pátrají po létajícím hmyzu i šťavnatých plodech v noci. Cibetka africká (*Civettictis civetta*) slídí za kořistí v noci od země až do korun stromů a loví myši, rejsky a krysy.

Na zemi hledá potravu také antilopa lesoň (*Tragelaphus scriptus*). Oblasti západní Afriky až do Konžské pánve obývají africtí lesní sloni, kteří patří k největším suchozemským zvířatům. Přestože vypadají neohrabaně, ovládají rozměrné tělo s výjimečnou elegan-

cí. K tomu, aby si slon denně zajistil potravu, musí urazit mnoho kilometrů. Pohybuje se snadno ve stepi, bažinách, ve vodě i na skalnatých svazích hor. Pralesem se prodírá téměř neslyšně a živí se nejrůznějšími druhy trav a rostlin, listím, plody, květinami, kmeny stromů, kořeny. Sloní hlava, která je připojena na krátký nepohyblivý krk, neumožňuje slonovi dosáhnout ústy země. Evoluce na tuto vadu našla lék v podobě chobotu, který vznikl prodloužením horního pysku a spojením s nosem do jediného orgánu. Sloni svůj chobot, složený z tisíců svalů, používají k trhání potravy, vyvracení stromů, prozkoumávání neznámých předmětů, hlazení partnerů a zdravení členů rodiny. Chobot je nesmírně citlivý na čichové vjemy i dotek. Slon používá chobot i k pití a za den vypije obrovské množství vody. Nejprve chobotem vodu nasaje a pak uzavře vstupní otvor na konci, chobot ohne a vodu vstříkne do úst. Než se sloní mláďata naučí takto pít, pijí přímo ústy. Při plavání používají chobot stejným způsobem jako potápěči šnorchl. Prodloužením zubů vznikly slonovinové kly, které jsou horními řezáky. Na rozdíl od ostatních zubů rostou celý život, takže u starého jedince mohou dosáhnout až tří metrů. Samice žijí se svými mláďaty ve velkých rodinných stádech. Stádo vede stará samice, která je příbuzná se všemi ostatními samicemi. Obvykle už nemívá další mláďata, ale jako nejzkušenější rozhoduje o tom, kam se stádo vydá, co bude jíst a pít a kde bude odpočívat. Dospělí samci žijí osamoceně a ke stádu se připojují na kratší dobu, aby se spářili s plodnými samicemi. Samice slona afrického je březí 22 měsíců a porodí sloního novorozence, který je menší než 1 metr a váží asi 100 kg. První dva roky saje mléko. Rodinné vazby jsou ve sloním stádu silné a všichni členové pomáhají při výchově mláďat. Když se sloni potkají, stává se, že radostně zatroubí na pozdrav, případně se rozeběhnou proti sobě. Když je vše v pořádku, sloni vydávají dunivé, hluboké mručení. V případě ohrožení vytvoří dospělí jedinci kruh kolem stáda a chrání mláďata. Když slon umře, zůstávají ostatní příslušníci stáda poblíž mrtvého těla, dotýkají se ho a hladí je. Někdy se snaží dokonce mrtvé tělo pohřbít.

Přes bohatství velkých živočichů je prales především říší bakterií, hub a hmyzu. Entomologové odhadují, že na jednom hektaru pralesa žije více než 40 tisíc druhů hmyzu. Bakterie, kterých je v lese nejméně pět tisíc druhů, zajišťují biologickou rovnováhu.

Člověk žil s pralesem po staletí v souladu. Dnes však devastace tropických deštných pralesů patří mezi největší škody páchané lidmi. Nikdo neví, kolik rostlin, které mohou mít význam pro rozvoj farmacie, nenávratně mizí s povrchu Země spolu s pralesem. Nízká regenerační schopnost deštných pralesů, jejichž obnova trvá desetiletí, je dána tím, že semena stromů ztrácejí klíčivost již po několika dnech mimo své prostředí. Protože pralesy rostou na neúrodné půdě, lze vypálenou plochu využívat jeden až dva roky a potom se lidé odstěhují a postup opakují na jiném místě. Z odlesněného území smývají tropické lijáky tuny půdy z každého hektaru. Nenávratně tak mizí složité ekosystémy. Kácení pralesů pro získání orné půdy a obživu je typické pro oblasti střední Afriky. Na planině Ashanti na západě země byl původní deštný prales vykácen kvůli pěstování kakových bobů. I v dalších oblastech byly části původního lesa vymýceny kočovnými farmáři pro pěstování palem a kakaa. Půda se na plantážích rychle vyčerpává a lidé se stěhují dál a ničí další prales.

Podél Akwapin Ridge byla Angličany před více než sto lety vytvořena botanická zahrada Aburi, která na ploše několika hektarů seznamuje s místním rostlinstvem a modelem kakaové plantáže. Fotografuji velký baobab. Protože chybí větší odstup, nikdo nedokáže vyfotit celý mohutný strom. Kmen zabalený v zeleni nese další rostliny. Nedaleko městečka Cape Cost je nejméně známý národní park Kumatsu. Vchod do parku střeží několik chat s expozicí o deštném pralese, kterou pomáhali vytvořit kanadští odborníci.

Při návratu do Temy podrobně prohlížím vnitřek bungalovu, abych likvidoval komáry, kteří přenášejí malárii. Mezi palubkami stropu a zdí najednou vykukuje malý ocásek dalšího spolubydlícího, mláděte agamy. Agamy osadní (*Agama colonorum)* žijí ve velkém množství na stěnách zděných domů, v ohradách a zdech po celém západním pobřeží Afri-

ky. Když se k agamě přiblížíte, znepokojena zvedá celý předek těla a kývá hlavou jako na pozdrav, pak náhle vyrazí a rychle zmizí v bezpečí. Zbarvení samce, který dorůstá až 35 cm, je na hlavě oranžově červené, tělo a nohy jsou ocelově šedé a hrdlo žluté. Samice je nenápadně hnědá a ozdobu tvoří pouze žluté a černé skvrny.

Volta

Na řece Voltě, dlouhé přes 1600 km, bylo dokončeno v roce 1973 jedno z největších umělých jezer světa. Přehradní nádrž Volta má 8480 km^2, což představuje 3,5 % území Ghany. Přehradní hráz v místě Akosombo dosahuje výšky 113 m a délky 650 m. Dnes se díky hojnosti vody v jejím okolí pěstuje úspěšně rýže a neustále roste rybolov. Nížinný pás při pobřeží zasahuje podél řeky Volty hluboko do vnitrozemí. Oblast je porostlá rozptýlenými skupinkami stromů a tropickými travinami. Na horním toku řeky Volty ustupují lesy tropické savaně, která poskytuje útočiště antilopám, lvům, buvolům, divokým prasatům i slonům. V povodí Volty, které zaujímá přes 394 000 km^2, můžeme kromě ryb potkat i krokodýly. Krokodýlovití obývají Zemi přes 200 miliónů let a mají ze všech plazů nejsložitější mozek. Noc tráví ve vodě a během dne se vyhřívají na slunci. Zůstávají nehybně pod hladinou a vynořeny jsou pouze jejich nozdry, oči a uši. Vodu využívají jako studenokrevní živočichové k udržení stálé tělesné teploty. Přestože dýchají plícemi, dovedou setrvat pod hladinou více než hodinu. Během potápění uzavírají přes uši a nozdry záklopky a průsvitné oční víčko–mžurka chrání oko. Ve vodě díky silnému ocasu patří k výborným plavcům. Mezi sebou

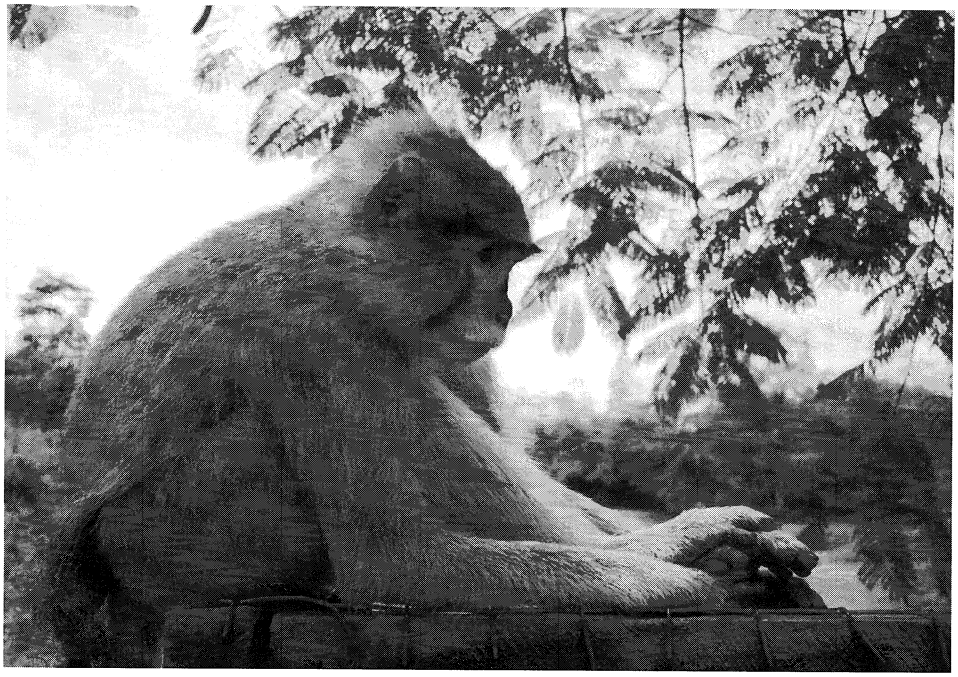

K běžným obyvatelům deštného pralesa patří opice. (Foto autor.)

se dorozumívají ryčením, chrochtáním a dalšími zvuky. Při pronásledování kořisti dovedou z vody vyskočit téměř vertikálně. Svou kořist trhají tak, že se ve vodě rychle otáčejí kolem své osy a ukroutí všechno, co drží v čelistech.

Krajina na severozápadním okraji přehradní nádrže přechází při hranici s Burkinou v suchou planinu, porostlou akaciemi, baobaby a máslovníky, jejichž ořechy poskytují žlutý jedlý tuk.

Putování po zemích zálivu, jako jsou Gabon, Rovníková Guinea, Kamerun, Nigerie, Togo či Ghana, přináší nezapomenutelné zážitky. Západní pobřeží Afriky je lemováno plážemi s bílým pískem a kokosovými palmami. Patří mezi území bohatá na přírodní zdroje. Jeho rozumné využití, které by mělo pomoci k dalšímu rozvoji těchto oblastí, záleží také na pochopení samotné přírody.

Literatura

Jadrníček, P.: *Zdroje nerostých surovin rozvojových zemí. Nerudné suroviny.* In: Sborník VI. sympózia 20. – 21. 12. 1978. Ghana: s. 90–101. Praha 1979.

Krenkel, E.: *Geologie und Bodenschätze Afrikas.* 2. Aufl. Leipzig 1957.

Kun N., de: *The mineral ressources of Africa.* Amsterdam 1965, 739 s.

Kužvart, M. a Neužil, J.: *Preliminary Report on the Prospection for Ceramic raw materials in Ghana.* Zpráva PřF UK. Praha 1960. 25 s.

Kužvart, M. a Neužil, J.: *Geologie a ložiska Ghany.* Geologický průzkum, *2,* 1961, s. 49–52.

Palmer ed.: *Guide to Places of the World.* London 1996.

Votrubec, C.: *Enquete sur les ressources naturelles du continent africain.* UNESCO 1963.

Votrubec, C.: *Zdroje nerostných surovin afrických zemí.* In: Sborník I. sympózia. Praha 1973, s. 4–5.

Tomáš Řídkošil: Natural and geological wonders of the Gold Coast

One famous for it's gold, Ghana is still known as the Gold Coast. In the 15th century the Portuguese established trade off the Gold Coast. Ghana's forts and castles were built during the 17th century by Danish, British, Portuguese, German, French, Swedisch and Dutch colonialists. The Gold Coast was the scene of intense European competition over West Africa, with the British winning. Accra Fort was built in 1576. Thema is major port, and the country's fastest growing city due to construction of the Volta river dam. In 1957 Ghana became the first country to gain independence from a colonial power. The country of Ghana consist of a low sandy coastline, a rain forest and a savannah. The natural resources is based of the export of gold, diamonds and manganese and aluminium.

KRONIKA

Vernisáž výstavy obrazů Václava Pokorného ve Státním okresním archivu v Semilech. (Foto O. Kudrnáč.)

Státní okresní archiv Semily v roce 1998

Po celý rok 1998 se okresní archiv těšil zájmu odborné i laické veřejnosti, jak o tom svědčí mj. řada exkurzí odborných (studenti 5. ročníku architektury z Prahy, archiváři z Jičína, Jablonce nad Nisou a Chrudimi), studentských (Gymnázium Turnov, SUPŠ Turnov, Integrovaná střední škola Lomnice nad Popelkou) i žákovských, spojených obvykle s přednáškou či besedou.

Přírůstky archiválií

K 1. lednu 1999 ochraňoval archiv 4385 běžných metrů archiválií, zahrnujících 1602 fondů a sbírek. Ze zajímavých přírůstků uveďme např.: soubor soutěžních plánů na neuskutečněnou novostavbu semilské okresní nemocnice, ze soukromého majetku získané písemnosti Karla Kovaříka, Ochotnického divadelního spolku v Benešově u Semil, část hudební pozůstalosti učitele a skladatele Antonína Řepky z Košťálova, archiv divadelního souboru Osvětové besedy v Bozkově nebo rozsáhlý materiál bývalého OV ČSTV Semily či 3. ZO KSČ v Semilech, delimitací z Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou pozůstalost berního tajemníka a vlastivědného badatele ze Staré Vsi Vladimíra Koldovského a spolu s ní též část Archivu obce Stará Ves, ze Státního oblastního archivu v Zámrsku osm gruntovních knih města Jilemnice z let 1688-1878 a 4 fondy NSDAP a 1 volkssturmu 1939-1945.

Předarchivní péče a skartace písemností

V evidenci bylo vedeno 567 nepodnikatelských organizací, z toho 251 v úplné nebo částečné péči, a dále 1180 firem, z nichž 483 má trvalá skartační povolení; spisový a skartační řád byl schválen Městskému úřadu v Lomnici nad Popelkou. V průběhu roku vykonali pracovníci archivu 61 skartací - 11 u městských a obecních úřadů, u okresního úřadu to bylo 9 referátů, dalších 6 skartací u škol, z firem např. VaK Turnov, VECTOR Semily, Granát Turnov, SBD Semily, ZZN Semily, z ostatních Úřad práce Semily, NsP Semily, OSSZ Semily, Městská nemocnice Turnov, Masarykova městská nemocnice Jilemnice, Finanční úřad Semily, Turnovské kulturní středisko aj.

Zpřístupňování a využívání archiválií

Dokončena byla inventarizace *Archivu města Jilemnice (1596-1945)*, k němuž byly připojeny delimitované gruntovní knihy. Dále byly uspořádány a inventovány fondy *Okresní školní výbor Jilemnice (1870-1942)*, *Okresní školní výbor Turnov (1870-1949)*, *OV NF Turnov (1948-1959)*, *Farní úřad Bozkov (1747-1950)*, větší část fondů *místních a újezdních školních rad*, nad plán byl reinventarizován fond *Okresní školní výbor Semily (1870-1949)*. Zpracováno bylo celkem 77,49 bm archiválií.

Hudební oddělení Národní knihovny v Praze zkatalogizovalo pro náš archiv pozoruhodnou sbírku hudebnin Farního úřadu v Rokytnici nad Jizerou z let 1796-1857, obsahující 416 skladeb.

Dílna Státního oblastního archivu v Zámrsku restaurovala dva velmi frekventované rukopisy - čelednici Farního úřadu Semily z let 1851-1900 a elench skupiny VI Okresního úřadu Turnov z let 1936-1948. V jičínském Soukromém knihařství byla velmi dobře provedena převazba patnácti rukopisů z fondů Okresní úřad Jilemnice a Okresní úřad Turnov. Řešena byla také akutní otázka ošetření a konzervace skleněných negativů - v r. 1998 s ní započala stružinecká fotografická firma OK podle metodiky Muzea východních Čech v Hradci Králové a zachránila 250 negativů z počátku století.

V roce 1998 studovalo v badatelně Státního okresního archiv Semily 155 badatelů, kteří uskutečnili 468 badatelských návštěv; celkem archiv zaznamenal rovných tisíc návštěv. Vyřízeno bylo 182 písemných dotazů, rešerší a žádostí, pro dalších 157 žadatelů zhotoveny kopie archiválií, realizováno bylo 31 zápůjček archiválií a 4 výpůjčky.

Badatelská témata:

Albrechtová Dana: *Pomístní jména na Jilemnicku (dipl. práce)*
Bareš Jiří: *Dějiny sklářství v Pojizeří*
Beran Jiří: *Historie gymnázia v Turnově*
Blažek Viktor: *Historický a urbanistický vývoj města Jilemnice*
Bodnárová Daniela: *1. světová válka na Semilsku*
Bujárek Přemysl: *Dějiny obce Víchová n. Jiz.*
Buriánková Šárka: *Semilský divadelní ochotnický spolek (sem. práce)*
Cogan Miroslav, PhDr.: *Odborná škola šperkařská v Turnově*
Čermák Ladislav: *Výstavba vodovodu v Poniklé*
Čermák Věroslav: *Turnovské kšafty v letech 1625-1640*
Černý Miroslav: *Vodní elektrárna v Rokytnici n. Jiz., vodní právo*
Činovec Igor: *Josef Aleš-Lyžec*
Doležel Martin: *Dějiny Lomnice nad Popelkou (dipl. práce)*
Drahoňovský Josef: *Rodopis*
Dudková Jaroslava: *Historie gymnázia v Turnově*
Ehmigová Kateřina: *Přírodovědecké zajímavosti okresu Semily a jejich využití ve školské praxi (dipl. práce)*
Fajta Vladimír: *Dějiny obce Veselá*
Farská Dagmar: *Památky na významné semilské rodáky (dipl. práce)*
Fejfar Karel: *Divadelní tradice obce Víchová n. Jiz.*
Finke Franz, SRN: *Rodopis*
Fišera Zdeněk: *Hrady a sídla okresu Semily*
Gerstner Miloš, MVDr.: *Stavba vleku v Benecku*
Grünwald Václav: *Dějiny SOU Turnov (dipl. práce)*
Hájek Tomáš: *Lužice a Slezsko v letech 1310-1437*
Hájková Marta: *Turnovské kšafty v letech 1625-1640*
Hamáček Richard: *Hrobka hraběte Harracha v Horní Branné (sem. práce)*
Hamáček Vladimír: *Stavební plány čp. 2 Studenec-Rovnáčov*
Hanzal Josef, PhDr.: *Josef Pekař*
Hartig Miroslav: *Mlýn čp. 123 ve Sklenařicích*
Havavka Milan: *Významné památky Semilska*
Havelka Miroslav: *Dějiny Rovenska p. Tr.*
Havlíčková Jitka: *Původní rozvržení cest v Chuchelně a okolí (semestrální práce)*
Havrda Bohuslav, Ing.: *Ochotnické divadlo ve vsi Karlovice*
Hejral Martin: *Historie kostela a zvonice v Rovensku p. Tr.*
Hendrychová Svatomíra: *Ludvík Vaculík a Semily*
Hlava Jaroslav: *Hotel Obecní dům v Semilech*
Hloušková Jaroslava: *Rodopis*
Hlůže Petr: *Opevnění na území semilského okresu z let 1937-1939*
Hojda Zdeněk, doc. PhDr.: *Pozůstalosti a testamenty v městech okresu Semily*
Holcová Milada, Ing.: *Rodopis*
Holečková Iveta: *Hrad Kumburk (sem. práce)*
Holubec Josef: *Rodopis*
Holubička Jaromír: *Rodopis*
Holubičková Lenka: *Dějiny obce Benešov u Semil*
Horáková Gabriela: *Květnové události 1945 v obcích landrátu Vrchlabí (dipl. práce)*
Hujer Miroslav: *Sociální bydlení - dělnické kolonie textilek v Semilech a Železném Brodě (semestrální práce)*
Chlum Emil: *Rodopis*
Chlum Jan: *Rodopis*
Chrást Tomáš: *Pomístní jména na Jilemnicku (dipl. práce)*
Christ Christoph, Rakousko: *Krkonošská tkalcovna hedvábí Hradsko*
Jahoda Václav: *Historie Turnova a Českého ráje*
Jebavá Petra: *Historie gymnázia v Turnově*
Ječný Tomáš: *Historie gymnázia v Turnově*
Jenšovský Václav, prom. fil.: *Obyvatelstvo Turnova a obcí býv. okresu Turnov v letech 1939-1945, okresní péče o mládež*
Jínová Radka: *Umělecké památky v okolí Semil*
Jirásko Karel: *Soukromá železnice - koncesní listiny*
Juna Mirko, Mgr.: *Historie školy v Horní Branné*
Karásková Veronika: *Dějiny SOU Turnov (dipl. práce)*
Kašpar Jan, Mgr.: *Správní dějiny města Železného Brodu 1850-1950*
Kecskés Vojtech: *Dějiny vojenství od r. 1848*
Kesner Tomáš: *Historie usedlosti čp. l v Příkrém*
Klíma Vladimír: *Historie obce Košťálov*
Klínková Hana: *Josef Aleš-Lyžec*
Kočová Markéta: *Historie města Semily*
Konopková Lenka: *Urbanistické plány Turnova (sem. práce)*
Kopecká Pavlína: *Rodopis*
Koptík Josef: *Církevní dějiny vikariátu Jilemnice (sem. práce)*
Koudelka Bohuslav: *Hrady a sídla okresu Semily*
Kovář Vlastimil: *Obyvatelstvo býv. panství Hrubá Skála v 17. - 19. století*
Kozák Josef: *Politická perzekuce v roce 1952*
Krausová Lenka: *Hudebniny ze sbírek R. Hlavy*
Krausová Lenka: *Zajímavé profese na Jilemnicku (dipl. práce)*
Kurfiřt Jiří: *Požární zbrojnice v Bozkově*
Kuna Herbert, SRN: *Historie závodu J. Kuna ve Sklenařicích*
Kužel Jiří: *Česko-německé vztahy na Jilemnicku (dipl. práce)*
Landr Petr: *Dějiny Turnova*
Langhammer Antonín: *Vrch Kozákov*
Langkramer Otakar, Ing.: *Rodopis*
Langkramer Daniel: *Rodopis*
Laval Filip: *Zaniklé mlýny na katastru Vysokého nad Jizerou (sem. práce)*
Lenderová Milena, doc. PhDr., CSc.: *Arcibiskup Josef Novák*
Luštinec Jan, PaedDr.: *Hrabě Jan Harrach*
Macák Radim: *Katastrální mapa Bítouchova u Semil*

Maierová Hana, PhDr.: *Čs. legie - osobnosti regionu*
Malý Milan: *Rodopis*
Marek Vojtěch: *MNV Ohrazenice u Turnova*
Mařík Zdeněk: *Malá vodní elektrárna v Jesenném čp. 149*
Máslo Aleš: *Běžecké lyžování v Semilech*
Matlasová Tereza: *Podkrkonošský symfonický orchestr*
Matura Josef, Ing.: *Zábor zemědělské usedlosti v obci Žernov vlastníka p. Drahoňovského*
Mečíř Jan: *Rodopis*
Melich Daniel: *Historie Turnova a Českého ráje*
Mikule Stanislav: *Genealogie a heraldika rodů Šlechtů ze Všehrd*
Mikulková Jarmila: *Restituční řízení*
Milková Jana, Mgr.: *Kulturní dějiny Vysokého nad Jizerou*
Minařík Adolf, Ing.: *Vodní kniha okresu Turnov*
Mlejnek Roman: *Historie Lomnice nad Popelkou*
Mrklas Vladimír, Ing.: *Historie Bítouchova u Semil a přilehlého okolí*
Munzar Zdeněk: *Mapy stabilního katastru Příkrý a Bozkov*
Nešporová Daniela: *Historie gymnázia v Turnově*
Nová Jana: *Vandrovní knížky*
Novák Josef: *Historie Semilska*
Novotný Bohumil, Ing.: *Místní jména na Semilsku*
Novotný Jindřich: *Projektová dokumentace - GO Dětského domova Semily v r. 1964*
Okrouhlíková Lenka: *Vznik a vývoj vlastivědné komise OPS v Semilech (dipl. práce)*
Paichl Přemysl, doc. MUDr.: *Historie obce Nedvězí*
Pauerová Lenka: *Archeologie ve východních Čechách (dipl. práce)*
Pauerová Lenka: *Místní a pomístní jména na Lomnicku (roč. práce)*
Pavlíková Kateřina: *Historie Základní školy v Jilemnici (sem. práce)*
Petrák Václav: *Život Josefa Zemana*
Petříková Hana: *Sociální a hospodářské důsledky bitvy u Jičína r. 1866 (dipl. práce)*
Pick Bohumil, Ing.: *Dějiny nemocnice v Semilech*
Pišl Milan: *Historie okresu Semily*
Potůček Václav: *Obyvatelstvo bývalého okresu Turnov v letech 1939-1945*
Prellerová Libuše: *Soupis abiturientů*
Prokůpková Dana: *Historie Semilska*
Prostředník Jan, PhDr.: *Pravěk okresu Semily*
Převrátil Leoš: *Lidové písně a koledy z Podkrkonoší*
Řehořek Ladislav: *Dějiny Vysokého nad Jizerou (dipl. práce)*
Řídkošil Tomáš, RNDr.: *Turnovští kamenářští bratři*
Salač Jiří: *Fotografie Semil a okolí*
Sedláček Miloš: *Zakládací listina Sboru dobrovolných hasičů v Turnově*
Sedláček Tomáš: *Dominik Kindermann (bakalářská práce)*
Setunský Pavel: *Čp. 205 a 184 v Rokytnici nad Jizerou (sem. práce)*
Smetanová Jarmila: *Stavba semilské nemocnice*
Sochor Bohumil: *Rodopis*
Solnceva Larisa Pavlovna, prof. dr., Rusko: *Lidové divadlo, sousedské divadlo, ochotnické divadlo v Podkrkonoší*
Srbová Milona: *Kozákov v historii a výtvarném umění*
Steffanová Kristína: *Dominik Kindermann (bakalářská práce)*
Stejskal Petr: *Zajímavosti z historie Semil a okolí*
Svoboda Jiří: *Historie gymnázia v Turnově*
Šifta Jiří: *Historie hradu Valečov (sem. práce)*
Šiftová Eva: *Pomníky a památníky padlých v první světové válce*
Šimek Josef: *Dějiny školství v Lomnici n. Pop. (dipl. práce)*
Šimek Tomáš: *Dějiny spořitelen ve východních Čechách*
Šmejkalová Veronika: *Kulturní rozvoj Turnova v poslední čtvrtině 19. století (dipl. práce)*
Šolc Ivan, RNDr.: *Hudebniny ze sbírek Rudolfa Hlavy*
Šourek Ladislav: *Vodní stavby na Stebence a Libuňce*
Špačková Vlasta: *Ochotnické divadlo ve vsi Karlovice*
Štreglová Andrea: *Jilemnice v letech 1918-1938 (dipl. práce)*
Tesařová Zina: *Novinář Josef Vejvara (dipl. práce)*
Thořová Věra, PhDr., CSc.: *Soupis rukopisných pramenů lidových písní v Čechách*
Tomčík Aleš: *Byt faráře čs. církve husitské v Nádražní ul. čp. 350 v Semilech*
Touš Jan: *Historie gymnázia v Turnově*
Vacek Lukáš: *Historie gymnázia v Turnově*
Václavíková Jitka, JUDr.: *Rozšíření vodovodu Kobyly-Radvanice*
Vávra Miroslav: *Historie gymnázia v Turnově*
Vlach Michal: *Malá vodní elektrárna v Jesenném*
Vodvárko Jiří: *Smrt prof. Čumpelíka za 2. světové války*
Vodvárková Jana: *První světová válka na Semilsku*
Votoček Václav: *Historie Semil*
Zdrůbková Věra: *Dějiny Chuchelny*
Zhoř Jiří: *Stavební vývoj Turnova*
Zuzánek Jaroslav, Ing.: *Jablonec nad Jizerou v letech 1918-1950*
Žigmondová Jana: *Volby v letech 1990-1996*

Pro archivní správu MV pokračovaly práce na soupisu typářů a přivěšených pečetí (94 typářů a dosud 70 pečetí na listinách).

V prostorách archivu se konalo okresní kolo celostátní soutěže mladých historiků a vyhodnocení okresní soutěže žáků z 6. - 9. tříd základních škol a nižších tříd gymnázií, uspořádané k 80. výročí vzniku našeho samostatného státu; proběhlo za účasti přednostky okresního úřadu JUDr. D. Hůlkové a ředi-

tele školského úřadu Mgr. J. Zdražila. Ve studovně archivu se dále konal seminář obecních kronikářů semilského okresu, spojený s přednáškou Ing. Václava Háska, místopředsedy Genealogické a heraldické společnosti v Praze.

Podkrkonošskému muzeu v Nové Pace a následně Městskému muzeu v Hořicích jsme zapůjčili dokumenty na výstavu *Josef Aleš-Lyžec*, v Muzeu a Pojizerské galerii v Semilech se archiválie prezentovaly na výstavě *Kozákov v historii a výtvarném umění*, v Okresním muzeu Českého ráje na výstavě k 90 letům turnovského gymnázia a na výstavě *Věrni zůstali* (vznik čs. legií a historie československé armády do počátku druhé světové války). Při příležitosti besedy se spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem uspořádal archiv v městské knihovně 26. 11. malou výstavku archiválií a tisků, připomínajících podíl tohoto autora na událostech let 1968-1969 v Semilech. Ve vstupní hale Gymnázia I. Olbrachta v Semilech je instalována galerie osobností Semilska - jako první byli studentům s využitím našich archiválií představeni učitel, kronikář, archivář, muzejník a sběratel Rudolf Hlava, ředitel LŠU a dirigent Podkrkonošského symfonického orchestru Jiří Matlas a učitel a violoncellista Jaroslav Hlůže.

Ve foyer okresního archivu se během roku konalo devět výstav: *Obrazy a kresby Bohuslava Holubce* (prosinec 1997 - leden 1998), *Jindřich Hegr, řezbář a malíř* (únor - březen), *Václav Pokorný, obrazy* (březen - duben), *První výstava obrazů, kreseb a grafiky pražských malířů* (duben - květen), *Karel Janoušek - umění inspirované písmem* (květen - červen), *Malířské a grafické dílo Jany Svobodové* (červen - srpen), *Odkaz Bohuslava Reynka - grafické listy z Petrkova* (září - říjen), *Skupina ART.I.UM* (říjen - prosinec), *František Kaván, výběr z rané tvorby; Staré vánoční a novoroční pohlednice* (prosinec - leden 1999).

Ke zlepšení stavu informovanosti o práci a poslání okresního archivu jsme připravili internetové stránky, které byly od 1. 11. 1998 umístěny na síti pod adresou http://www.archiv.semily.cz.

Personální situace a vybavení archivu

V roce 1998 působil kolektiv pracovníků okresního archivu v nezměněném složení. Nehonorované brigády a praxe v archivu vykonávali tito studenti středních škol: Jana Bártová, Jana Hloušková, Hana Pánková, Michal Břečka, Eva a Jitka Bílkovy.

V sídle okresního archivu byly i letos průběžně odstraňovány zjištěné stavební a technické závady, neboť končila většina garančních lhůt.

Celý objekt sídla archivu byl nově vybaven třístupňovou přepěťovou ochranou, ke všem počítačům byl pořízen náhradní zdroj energie. Již při zadání stavby archivní budovy byl požadován účinný monitorovací systém, k jeho realizaci došlo však až v tomto roce. Vzhledem ke snížení cen elektroniky bylo možné řešit ochranu archiválií komplexně, tj. celkovou videoochranu objektu, vstupní a výstavní haly a studovny ve spojení s osvědčeným systémem ochrany zboží detekční bránou, zavedeným již v řadě našich knihoven.

Podařilo se rovněž zakoupit čalouněné stohovací židle pro společenské a kulturní akce, archivní vozíky a přepravní stolky, pojízdné schůdky a stoličky, digitální vlhkoměry a teploměry. K ochraně archiválií při krátkodobých výstavách byl pořízen stavebnicový systém bezpečnostních vitrín OCTAVIUS. Sestavu výpočetní techniky doplnilo Pentium 166 MHz se 17″ monitorem, scanner AGFA s dianástavcem a dvě inkoustové tiskárny HP DJ 690C. Pro zlepšení ochrany archiválií byl zakoupen průmyslový vysavač Electrolux SL 062. Okresní úřad nám dále převedl starší kopírku TOSHIBA 2540.

V objektu čp. 520 v Žižkově ulici v Turnově, který zčásti slouží jako depozitář archivu, probíhaly po celý rok stavební práce, s čímž byly spojeny i úpravy v chodbách užívaných archivem (inženýrské sítě). V místnosti uvolněné městskou knihovnou bylo položeno linoleum. Firma TELMO z Jablonce nad Nisou instalovala v archivem užívaných prostorách systém EZS, propojený na pult centrální ochrany Policie ČR.

Ivo Navrátil

Státní okresní archiv Jičín v roce 1998

Přehled o množství archiválií

Ke konci roku 1998 bylo uloženo ve státním okresním archivu 4735,47 běžných metrů archiválií (101 763 evidenčních jednotek), z nichž je uspořádáno 2364,80 bm (z toho je inventarizováno 1909,19 bm). V současné době nemá archiv písemnosti určené k převzetí na jiných místech, kromě materiálů bývalých JZD, řešených depozitními smlouvami (95,8 bm).

V průběhu roku archiv nově převzal 134 přírůstků o celkovém rozsahu 195,44 bm. Největší zastoupení měly písemnosti obecních úřadů a bývalých MNV. Za nejcennější a nejzajímavější materiál považujeme obecní a městské kroniky, kterých se podařilo soustředit 55. Za zmínku stojí i bohatý přírůstek starých tisků, který archiv získal od Obecního úřadu Libáň. Státní oblastní archiv Zámrsk nám delimitoval fondy Okresní úřad Jičín, Okresní úřad Nová Paka (jednalo se o sčítací operáty z roku 1921), NSDAP Nová Paka, Německá pracovní fronta Nová Paka a Volkssturm Nová Paka. Naopak náš archiv předal do Zámrsku 5 fondů, přitom nejbolestivější ztráta se týkala fondu Jezuitské koleje v Jičíně.

Předarchivní péče

V roce 1998 byly provedeno 60 revizí spisové služby u vybraných městských a obecních úřadů a následujících institucí: Vodohospodářská a obchodní společnost a. s., Agropodnik a. s. Jičín, Okresní knihovna Jičín, Okresní agrární komora Jičín, Hospodářská komora okresu Jičín, Svaz zemědělských družstev a společností Jičín, Správa a údržba silnic Jičín, Hasičský záchranný sbor okresu Jičín, Středisko městské kultury Sobotka, Český svaz bojovníků za svobodu a proti fašismu – okresní výbor Jičín, Školní hospodářství Hořice a Kopidlno. Při těchto revizích nebyly zjištěny závažné nedostatky

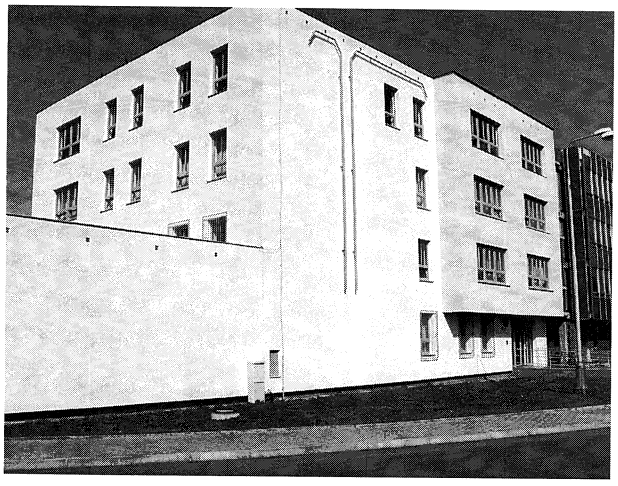

Průčelí nového sídla Státního okresního archivu v Jičíně.

spisové služby a byly dohodnuty termíny skartací v průběhu roku 1998, které ovšem nebyly stoprocentně dodrženy. Příslušní pracovníci obecních úřadů byli vyzváni k pořízení vlastních spisových a skartačních plánů a řádů. Na základě návrhů organizací vydal archiv 59 povolenek ke skartaci písemností s prošlou ukládací lhůtou.

Zpřístupňování archiválií

V minulém roce pracovníci zdejšího archivu zpracovali 193,89 bm, z toho bylo vnitřní skartací vyřazeno 59,56 bm, takže vzniklo 134,33 bm uspořádaného materiálu. Zinventarizováno bylo prozatím 15,59 bm a týká se to následujících fondů: OV ČSPO Hořice (1949 –1960), OV ČSPO Jičín (1954–1990), OV ČSPO Nová Paka (1951–1960), Okresní výbor Svazu československo-sovětského přátelství Hořice (/1945/1950–1960), Jičín (1949–1987) a Nová Paka (/1945/1950–1960), Spolek pro udržování ossaria, pomníků a hrobů na bojišti jičínském Jičín (1889–1959) – tento fond, bohatý na zajímavý spisový materiál a stavební fotografickou dokumentaci, se těší velkému zájmu zdejších badatelů. Zajímavý materiál nabízí i nový inventář písemné pozůstalosti Jana Kováříka (1829–1905). Konečného zpracování a inventarizace se dočkaly i jičínské cechy, jejichž písemnosti dokumentují vývoj cechovní organizace, poskytují cenné poznatky o praxi přijímání mistrů a učňů v 17. – 18. století a účetní knihy umožňují nahlédnout do jejich hospodaření. V loňském roce bylo rovněž započato s reinventarizací fondu ONV Jičín 1945–1990. Dosavadní zpracování v několika inventářích nevyhovovalo soudobým požadavkům a navíc se nakupilo značné množství přírůstků. Ze Sbírky soudobé dokumentace byla zpracována část fotografií.

Do knihovny zdejšího archivu přibylo 362 titulů a stav ke dni 31. 12. 1998 činil 14 856 svazků, po odečtení multiplikátů 13 538 svazků. Nové publikace archiv získal nejenom nákupy, ale i četnými dary. Knihovna je pouze prezenční, slouží potřebám pracovníků archivu a badatelů. Během roku bylo zapůjčeno 164 knih a časopisů, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 61 publikací.

V červnu 1998 byla navázána spolupráce s restaurátorem Bohumilem Šimečkem, který provádí restaurování a konzervování listin a pečetí fondu AM Jičín, včetně vyhotovení podrobných zpráv o restauraci a nových uložných krabic z nekyselého papíru. Práce probíhá na etapy a v minulém roce bylo ošetřeno 8 jičínských listin.

Využívání archiválií

Studovna okresního archivu zaznamenala v loňském roce 470 návštěv, což je téměř o 80 více než v roce 1997. Kromě návštěvníků požadujících dokumenty a údaje spíše informačního charakteru, archiválie využívalo 189 badatelů, kteří se věnovali především dějinám obcí, měst, škol a významným regionálním osobnostem. Nezanedbatelný podíl tvořili nejen studenti zdejších středních škol, ale i studenti škol vysokých, kteří si zde připravovali své seminární a diplomové práce.

Během roku zdejší zaměstnanci vyřídili 245 písemných dotazů, rešerší a žádostí, vydali 106 kopií archiválií a vystavili 90 reversů na zápůjčky. Ředitel archivu uspořádal během roku čtyři odborné přednášky: *Skartace a spisová služba, První světová válka a vznik ČSR, Legie a domácí odboj za první světové války* a *Albrecht z Valdštejna v soudobé historiografii.* Publikoval studii *Katovské řemeslo v českých zemích*, jež byla otištěna v knize M. Monestiera: *Historie trestu smrti.* Pro publikaci *Handbuch der historischen Stätten,* která vyšla v loňském roce, napsal vlastivědná hesla okresů Jičín a Trutnov. Dalších pět drobných článků zdejších archivářů bylo publikováno v místním tisku. Pracovníci se podíleli na přípravě jedenácti výstav, jednak výběrem a zapůjčením archiválií, jednak přípravou scénáře. Za připomenutí stojí především výstavy *500 let města Sobotky, Rok 1918 a ty další ..., Josef Jiří Straka – drahorazský kantor* a *Útrpné právo.* Ředitel archivu spolupracoval s ČT Praha na přípravě dokumentárního pořadu o popravených osobnostech českého stavovského povstání. Kromě 2 exkurzí studentů jičínského gymnázia k nám zavítali zaměstnanci Státního oblastního archivu Zámrsk

a s posláním archivu se též seznámili pracovníci knihoven okresu Jičín.

Personální situace

Stejně jako v předešlých letech provoz archivu řídil PhDr. Jindřich Francek. Ke změně došlo na místě jeho zástupce, kdy od 1. ledna 1998 byla touto funkcí pověřena Mgr. Radka Machová. Mezi další stálé pracovníky patřili Milena Heligrová, Milada Dufková, Jaroslava Krausová, Mgr. Karel Chutný a uklízečka a domovnice Eva Mazánková. Ludmila Glazarová se nevrátila po mateřské dovolené do archivu a ke dni 31. srpna ukončila pracovní poměr. V průběhu roku zde působily v rámci odborné praxe Markéta Česáková, studentka oboru archivnictví-historie FF UK, a Tereza Poláková, studentka Vyšší odborné školy stavební v Náchodě. V srpnu zde pracovaly vysokoškolské studentky Martina Mečířová a Veronika Sitová.

Umístění a vybavení archivu

V průběhu roku dochází pouze k menším změnám a úpravám interiéru archivu. Finanční zdroje putují především na koupi nových přístrojů a moderní výpočetní techniky. Zabezpečovací systém v badatelně byl rozšířen o videorekordér, došlo ke zprovoznění 6 počítačů (Pentium) s laserovými tiskárnami v rámci nově zbudované sítě. Ke konci roku přibývá ještě digitální fotoaparát Minolta RD-175 s fotostativem a makroobjektivem, laserová tiskárna Minolta Color PagePro, CD ROM writer a software Adobe Photoshop 5.0 CZ.

Radka Machová

Literární archiv Památníku národního písemnictví, pracoviště Staré Hrady, v roce 1998

Ani v roce 1998 nedošlo na pracovišti k nějakým podstatným změnám. Personální stav zůstal nezměněný, pouze k 30. 6. odešel do důchodu příslušník ostrahy Jaroslav Říha a na jeho místo nastoupil Jaroslav Linhart. Živo zde bylo o prázdninách, kdy tu na různě dlouhých brigádách, většinou bezplatně, pracovali studenti Jan Bílek a Tereza Šedivá z PedF VŠP v Hradci Králové, Eva a Jitka Bílkovy z Lepařova gymnázia v Jičíně, Martina Boldišová, Tomáš Breň, Eva Flanderková, Ondřej Macura, Marie Mašková a Martina Novotná z FF a PedF UK v Praze, Tomáš Hájek a Šárka Charousková z FF SU v Opavě, Jiří Křížek a Olga Štěpánová z PedF JU v Českých Budějovicích, Martina Schlegelová z gymnázia v Praze, Jaroslava Steinbauerová a Andrea Volencová z FF PU v Olomouci a Irena Škodová, učitelka na ZŠ v Libáni. Na týdenní archivní praxi zde bylo šest studentů PedF JU v Českých Budějovicích, pracovně zde pobývali i kolegové z pražského centra Literárního archivu PNP.

Celkem bylo na pracovišti dokončeno archivní zpracování 103 osobních fondů, což představovalo 22 872 archivních jednotek, uložených v 360 kartonech. Z největších jmenuji osobní fondy básníka Jana Opolského (M. Šrůtová), spisovatele Václava Prokůpka (E. Bílková), spisovatele Jana Řezáče (O. Macura), kritika Josefa Trägera (E. Bílková ml.), spisovatele Emila Trévala (Š. Charousková) a spisovatele Jana Weisse (J. Šimáňová). Z autorů našeho regionu byly dále zpracovány osobní fondy Jana Boudyše, Matěje Havelky, Ladislava Kaizla, Františka Cyrila Kampelíka, Františka Pokorného, Jaroslava Skrbka, Antonína Pravoslava Veselého a Karla Vika.

Přibylo 31 fondů (přes 800 kartonů) - mj. rozsáhlé fondy Miloslava Hýska, Zuzany Kočové a Vladimíra Brandejse. Celkem je ve Starých Hradech koncem roku 1998 uloženo 1447 archivních fondů ve 24 228 kartonech a další archivní materiál.

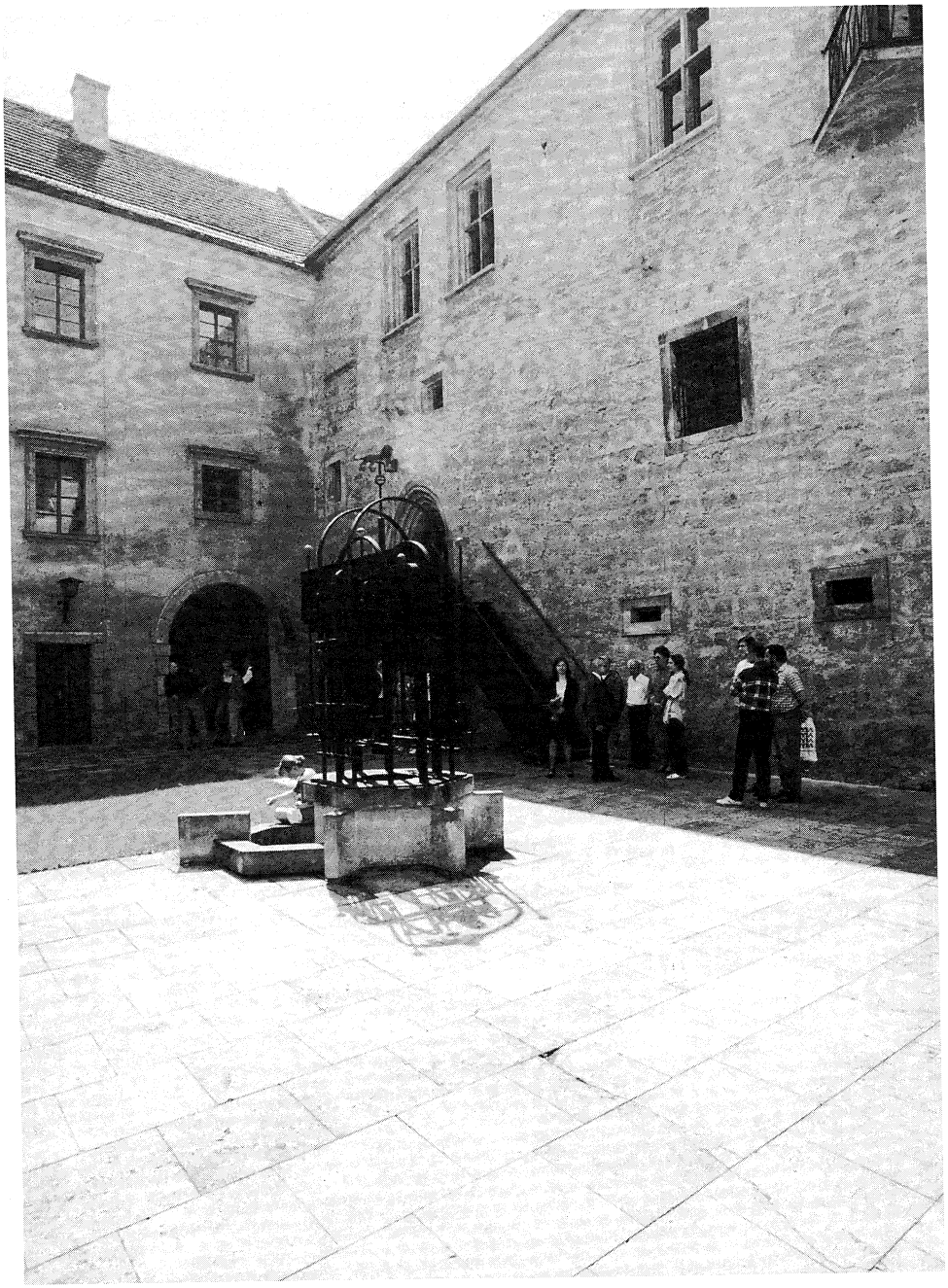

Nádvoří zámku ve Starých Hradech.

Výrazně rok od roku stoupá počet badatelů - v roce 1998 jich bylo 120, z toho deset cizinců (Francie, Německo, Rusko, Slovensko, Švédsko a USA). Vykonali rovných 400 badatelských návštěv. Dalších 319 výpůjček bylo zasláno badatelům do studovny v Praze na Strahově nebo do jiných archivů. Mnoho badatelských dotazů bylo vyřízeno písemně, telefonicky nebo při osobních konzultačních návštěvách.

Dále navštívilo zámek osm odborných exkurzí - studenti VŠP Hradec Králové a dvakrát PedF UK Praha, učitelé z EXODu Sobotka a Turnov, archiváři ze SObA Zámrsk a SOkA Jičín, muzejníci z Vodňan. Pracovny Aloise Jiráska, Elišky Krásnohorské a Jaroslava Vrchlického i další expozice a kulturní pořady na zámku navštívilo 3730 hostí. K nejvýznamnějším patřili americký historik Stanley B. Winters, básníci Viktor Fischl a Jana Štroblová a literární vědci Vladimír Macura, Milan Jungmann a Alexandr Stich. Dvakrát zde natáčel Český rozhlas a jednou televize.

Ve spolupráci s místní osvětovou besedou bylo uspořádáno 14 výstav, 7 koncertů, 1 recitační pořad, 1 loutkové představení a 1 videoprogram. Propagaci pracoviště prospělo i vydání čtyř čísel časopisu Listy starohradské kroniky, nového plakátu z dílny akad. malíře Václava Ševčíka a nové pohlednice od akad. malíře Jiřího Škopka. Pracovníci archivu přednesli 16 přednášek a veřejných proslovů, přispěli do tří sborníků, šesti časopisů a jedné brožury celkem 16 články, redakčně připravili k vydání jednu knihu, pracovali ve čtyřech redakčních radách a podíleli se na kulturní práci v regionu.

Ostatní práce pokračovaly na úrovni minulých let, radostným zjištěním je skutečnost, že Obecní úřad ve Starých Hradech splnil slovo a koncem roku připravil k předání pro archiv další depozitní prostory v podzámčí.

Karol Bílek

Okresní muzeum Českého ráje v Turnově v roce 1998

Rok 1998 byl pro Okresní muzeum Českého ráje v Turnově rokem, kdy jeho pracovníci měli možnost věnovat více času práci se sbírkami. Byly dokončeny všechny rozsáhlé rekonstrukce objektů a s nimi spojené práce se stěhováním sbírkových předmětů. Rozhodnutím Krajského soudu v Hradci Králové byl úspěšně ukončen dlouholetý spor o dům čp. 70 a vyřešily se i majetkové vztahy k budově čp. 71 (darovací smlouvou od MěÚ Turnov). Odbornému oddělení byly vytvořeny podmínky pro práci se sbírkovými fondy a oddělení provozu byly vytvořeny podmínky pro práci s návštěvníkem. Jedinou rozsáhlejší stavební akcí byla oprava nádvoří muzea a postavení krytého pódia pro kulturní pořady, které v průběhu sezóny využívaly i jiné kulturní instituce ve městě. Nezbytné opravy bylo nutno provést v expozici kamenářství v souvislosti s vloupáním do muzea v květnu minulého roku, včetně inovace zabezpečovacího zařízení. Práci nenarušily ani žádné větší personální změny.

Pro pracovníky odborného oddělení byl loňský rok rokem navázání nové užší spolupráce s muzei v České republice, která vyústila v zajímavé projekty. Výstavní sezónu zahájilo muzeum výstavou *Krajina, město, lidé,* která zachytila proměny krajiny Českého ráje ve výtvarném umění 18. a 19. století. Regionálně orientovaná byla výstava věnovaná osobnosti turnovského lékaře, sběratele, konzervátora a fotografa *MUDr. Jiřího Šolce,* doplněná o doklady o vývoji památkové péče a ochrany přírody v okrese Semily. Hlavní sezónní výstavou byla mezioborová výstava *Stříbro v historii, technice a uměleckém řemesle,* na jejíž přípravě spolupracovala řada dalších českých muzeí a Památkový ústav v Pardubicích. Výstavu doplnila jednodenní mezioborová konference. Závěr návštěvní sezóny patřil tradičně výstavě s vánoční tematikou. Expozice *Světlo a oheň ve vánočních obřadech* přiblížila rekonstrukcí interiérů, obřadních masek a tradičních pokrmů návštěvníkům postavení ohně ve vánočních obřadech evropských národů.

Z výtvarných výstav zaujala výstava obrazů, grafiky, soch a loutek výtvarníků z Reuwijku, výstava mladé grafičky a malířky Blanky Brožové, tradiční Symposion, uspořádané v letních měsících v době konání již X. ročníku Mezinárodního šperkařského sympózia, na které navázala autorská výstava americké designérky a šperkařky Susan Ewing. Místní veřejnost zaujal fotografický projekt Pavla Charouska *100 Čechů Českého ráje* a výstava kreseb lidové architektury malíře a historika umění Josefa V. Scheybala. Muzeum zareagovalo i na významná výročí roku. Připomnělo veřejnosti 90 let gymnázia v Turnově a výstavou *Věrni zůstali* výročí vzniku České republiky a Mnichovské dohody. Odborné oddělení věnovalo velkou pozornost i prezentaci svých sbírek v jiných muzeích a galeriích. Významný byl projekt *V září českého granátu* (Bijoux de Bohéme), přehlídka českého zlatnictví a klenotnictví pěti století, pořádaný v rámci festivalu *Europalia 98* v Bruselu v Galerii KBC Bank Brusel. Na přípravě této expozice se podílelo turnovské muzeum spolu s několika kulturními institucemi z celé země. Ve více jak století dlouhé historii muzea to bylo poprvé, co turnovské muzeum dostalo příležitost být garantem výstavy pořádané na mezinárodní úrovni, při prezentaci České republiky v zahraničí. V muzeích v Žatci, v Hodoníně, ve Veselí na Moravě, v Kyjově a v Litoměřicích představilo muzeum své sbírky na výstavách *Český granát a jeho svět* a *Kámen ve službách civilizace.* K zajímavým expozicím patřila i kolekce prezentovaná v Galerii u Křižovníků v Praze s názvem *Karel IV. a drahé kameny,* která byla připravena pro Nadaci Karla IV.

V roce 1998 se zlepšila i spolupráce muzeí v okrese Semily, ze které vzešel zajímavý projekt výstavy *Kozákov v historii a výtvarném umění,* realizovaný v Městském muzeu a galerii v Semilech. Vedle výstav pořádalo muzeum již tradičně několik kulturních pořadů na Dlaskově statku. Návštěvní sezónu zahájily *Velikonoce na Dlaskově statku,* v průběhu léta zde probíhalo *Řezbářské sympózium.* Návštěvní sezónu zakončila velmi vydařená *Loutkářská pouť.* Muzeum spolupracovalo se Spolkem přátel muzea i na realizaci *Staročeských trhů,* které v loňském roce patřily k nejvydařenějším kulturním pořadům v regionu.

Soustavná pozornost byla věnována i přednáškové činnosti. Pro všechny stupně základních i středních škol, pro sběratele minerálů a pro odbornou veřejnost bylo realizováno celkem 70 přednášek. Vyústěním byla konference *Stříbro v technice a historii* (ve spolupráci s Gemologickou společností) a *Dílo Františka Kutnara* (ve spolupráci s Pekařovou společností Českého ráje). S nečekaným ohlasem se setkala i Soutěž mladých historiků, kterou muzeum vyhlásilo ve spolupráci s okresním archivem v Semilech. Vedle prezentace věnovalo odborné oddělení muzea velkou pozornost práci se sbírkovými fondy. Sbírky byly obohaceny o 945 přírůstků, které představují 9250 kusů sbírkových předmětů. Nejvíce přírůstků tvoří sběry archeologie, získané z rozsáhlých záchranných výzkumů, realizovaných v roce 1998 na náměstí Českého ráje v Turnově, v Maškově zahradě v Turnově a v Ohrazenicích. Příjemná je i skutečnost, že cestu do muzea znovu našli dárci, kteří obohatili muzejní fondy o 20 sbírkových předmětů. V souladu s dlouholetým plánem evidence II. stupně bylo pokračováno ve zpracovávání sbírkových fondů prostřednictvím programu Bach Olomouc. Velká péče byla věnována i konzervování sbírkových předmětů, zejména textilu a zemědělského nářadí, v souvislosti s rozšířením expozic na Dlaskově statku v Dolánkách. V rámci finančních možností byly restaurovány vybrané sbírkové předměty. Bylo dokončeno restaurování deskového betléma Michala Bělohlávka a tisku *Kaple královská* Václava Karla Holana Rovenského.

V souladu s dlouhodobým programem se odborní pracovníci muzea podíleli na plnění vědeckovýzkumného programu. Rozsáhlé úkoly byly splněny archeologem muzea v souvislosti se záchrannými výzkumy na území Turnova. Velkým přínosem byl i scénář a podklady pro výstavu *V září českého granátu,* zpracovaný historikem umění muzea. Ostatní výzkumné úkoly odborných pracovníků se zabývaly zpracováním sbírkových fondů muzea. K vydání byl připraven III. ročník Pojizerského archeologického

sborníku a sborník *10 let - 10 dní,* věnovaný mezinárodním šperkařským sympóziím. Rok 1998 přinesl mnoho dobrého, ale bohužel pro muzeum a potažmo i pro veřejnost velmi rozsáhlou krádež granátových šperků, která je dosud největší ztrátou ve sbírkových fondech v historii tohoto zařízení.

Oddělení provozu a obchodní činnosti se plně věnovalo práci s návštěvníkem. Výsledek hospodaření tohoto oddělení, tj. oddělení, zajišťujícího hospodářskou činnost, umožnil řešit některé finanční otázky spojené s vybavením kanceláří, s dovybavením depozitářů apod. Oddělení obchodní činnosti zajistilo nepřetržitý provoz muzea v zimních i letních měsících a průběh návštěvní sezóny na Dlaskově statku v Dolánkách.

Expozice a výstavy Okresního muzea navštívilo v roce 1998 48 671 osob, z toho 25 762 dospělých, 22 909 dětí a školní mládeže. Dlaskův statek v Dolánkách přivítal 7 768 osob. Velký počet návštěvníků shlédlo kulturní akce pořádané muzeem - celkem 12 925 osob.

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum a galerie v Jičíně roku 1998

Rok 1998 byl v našem muzeu rokem stavebních úprav, investic do zabezpečovacího systému, otevření nové expozice, řady prezentací muzea a galerie ve dvou výstavních prostorách a rokem spolupráce s dalšími partnery z míst okresu Jičín při zajišťování nových výstav.

Personální obsazení

Tvář muzea se tak výrazně neproměnila, jako předešlého roku. 1. ledna 1998 nastoupila na mateřskou dovolenou RNDr. Lenka Šoltysová. OMaG přijalo na místo odborného pracovníka přírodovědného oddělení Mgr. Kamilu Chaloupkovou, kterou v srpnu vystřídala Mgr. Petra Zíková. Muzeum tak má 16 přepočtených zaměstnanců a dvě síly náhradní vojenské služby.

Sbírky

K 31. 12. 1998 má OMaG 84 055 evidenčních čísel sbírkových předmětů (z toho 82 003 muzeum). V roce 1998 získalo nově 419 položek (z toho 414 muzeum). Během roku byla provedena revize fondu galerie. Bylo zpracováno 2052 inventárních čísel - z oboru obrazy 622 ks, plastiky 56 ks, kresby 98 ks, grafika 613 ks + 144 exlibris - a provedeny finančně dostupné adaptace depozitářů. Výstavy z muzejních fondů, především výstava *Úklid v muzeu,* si vyžádaly rozsáhlou konzervaci sbírkových předmětů. Celkově došlo ke konzervaci u 1122 položek.

Z činnosti muzea a galerie

Začátek roku byl poznamenán stavebními úpravami ve vlastivědné expozici. Havarijní stav stropů v této části jičínského zámku si vyžádal dočasnou instalaci trámové konstrukce. Znamenalo to značné úpravy, aby se prezentace dostala před opěrný systém výdřevy. Rozhodli jsme se pro tuto technicky náročnější variantu u vědomí toho, jak dlouho dočasnost může trvat. Současně probíhaly stavební práce v oratoři kostela sv. Jakuba Většího a ve vstupní hale muzea.

Otevření panské oratoře a nové výstavy *Katedrála uprostřed krajiny* patřilo k nejvýznamnějším počinům minulého roku. Muzeum získalo nový návštěvnický okruh a nabízí výstavu s tématem fundací církevních staveb Albrechta z Valdštejna.

OMaG během roku spolupracovalo při přípravě a realizacích výstav s dalšími partnery, jako byly obce Železnice, Kopidlno, Libáň a Ostroměř, AGS Jičín, OkÚ Jičín, Policie Jičín, Nadace Jičín - město pohádky atd. Muzeum se též spolupodílelo na výstavě pořádané k životnímu jubileu Čechoitala Giuseppe Šebesty v italském Trentu. Nabídli jsme též školám okresu besedy se sbírkovými předměty. Největší zájem byl o Velikonoce dr. Dagmar Linkové.

Muzejní noviny vyšly třikrát. První číslo bylo věnováno obci Libuň, prosincové obci Cerekvice. První světová válka a vznik nového státu byly tématem zvláštního vydání Muzejních novin, pro které J. Holá a J.

Kořínková připravily edici záznamů obecních kronik.

Pro všechny výstavy v galerii byly vydávány katalogy, byť v malých nákladech, v grafické úpravě Věry Šejnové.

V muzeu proběhlo 26 přednášek z oboru archeologie, přírodovědy, muzikologie, etnografie a numismatiky.

Předvádění lidových řemesel společně s výstavou Klubu lidové tvorby v Praze přilákalo mnoho návštěvníků na Velikonoce. Adventní trhy - nechali jsme se inspirovat turnovským a hradeckým muzeem - měly velký ohlas před Vánocemi.

Výstavní činnost

V muzejní chodbě byl rok 1998 zahájen výstavou *Knotek & AGS Jičín - 110 let výroby zemědělských strojů v Jičíně.* Následovaly *Mince z fondu OMaG,* kde bylo nabídnuto první tak rozsáhlé zveřejnění fondu; výstavu doprovázely přednášky a beseda s několika numismatiky. Po velikonoční výstavě jsme otevřeli výstavu *K. Hnyk - Obrazy.* Za účasti autora a muzikologa Jiřího Mazánka proběhly dva večery, kdy došlo i na témata a hudbu duchovní. Závěr školního roku patřil expozici *Prachovské skály.* Výstava přírodovědného oddělení byla završením působení Mgr. Vavřicha a Ing. Snopka, kteří napůl v OMaG a napůl v Prachovských skalách absolvovali - končili náhradní vojenskou službu. Velkou výstavou co do plochy i trvání byl *Úklid v muzeu* - výstava uskutečněná v rámci programu Brána Muzea otevřená s podporou Open Society Fund Praha. Tato muzejní *antivýstava* - návštěvníci byli vybídnuti, aby pomohli s určením předmětů - měla značný úspěch a trvala od července do října. V listopadu jsme veřejnosti představili projekt Pavla Charouska *100 Čechů Českého ráje.* Na závěr roku se v chodbě ocitly i rozsvítily *Svíce* - tematická výstava zachycující historii i technologii jejich výroby.

V galerii byla první výstavou *Scénografie Petra Matáska* - první svého druhu v Jičíně, která vábila především dětské návštěvníky. Kurátor druhé výstavy dr. Jan Luštinec koncipoval expozici *František Kaván - Obrazy,* která se stala po delší době jedním z vrcholů činnosti jičínské galerie. Pro stálý zájem byla prodloužena do června. Výstava *Prachovské skály ve fotografii Otakara Hrdličky* byla instalována na červen a červenec. Na srpen a pro termín jičínského festivalu Jičín - město pohádky jsme připravili setkání díla světového známého malíře, ilustrátora, spisovatele dětských knížek Petra Síse, žijícího v Americe, a díla sochaře Petra Kavana, tvořícího nyní v Mamallapuram v Indii.

Kdyby malíř Vladimír Komárek, oslavující loni sedmdesátiny, neměl mít výstavu ve své *kmenové* galerii, něco by nebylo v pořádku. Realizační tým výstavy - paní Hakenová, Smutná, Sedláčková, Šejnová - připravil pojetím instalace překvapení divákům i mistru samotnému.

Rok jsme uzavřeli výstavou nazvanou *K Betlému...* Představila betlémáře západních Krkonoš a Podkrkonoší a těšila se očekávanému zájmu od Adventu po Tři krále.

Novinkou minulého roku byla výstava soch Pavla Opočenského *Otvor v dírce* na arkádovém nádvoří zámku, trvající po celou letní sezónu. Budiž na závěr příkladem těch realizací, u nichž nelze tušit, natož vyčíslit, kolik návštěvníků akce muzea či galerie shlédlo. Známe počet platících - těch bylo roku 1998 25 447.

Jaromír Gottlieb

Muzeum a galerie v Hořicích v roce 1998

Muzeum zaznamenalo 62 nových přírůstků. K nejzajímavějším patří plastika, věnovaná Vojtěchem Adamcem, součásti hořického kroje, televizní přijímač Tesla z roku 1953, barokní plastiky sv. Jáchyma a sv. Anny a větší soubor prehistorických předmětů z Jeřicka. Do stálé expozice současného světového sochařství na Gothardě přibyly dvě sochy účastníků sochařského sympózia 1998.

Ošetřeny byly exponáty pro výstavy o hořickém baroku, o Klubu turistů, o legionářích, památek na dr. Levita. Byly očištěny části uniforem a další exponáty z textilu, restaurovány obrazové rámy. Ošetření si vyžádal paleontologický materiál, předaný jeřickou školou. Konzervovali jsme též chladné zbraně, oděvy a model horské vísky. Ošetřeny byly dvě staré knihy a 33 plastik z depozitáře v podkroví (pálená hlína, sádra - čištění a doplnění). Konečně se ošetření dočkal i etnografický materiál z podkroví nádvorní budovy.

Muzeum se prezentovalo následujícími výstavami:

Foukání skla v Podkrkonoší ode dávna do dneška. O podkrkonošském perlařství z fondů muzea. Malá síň 15. 12. 1997 - 28. 2. 1998.

Kreslí, malují a vystavují žáci Haberáci. Obvyklá zimní výstava dětského výtvarného projevu. Štorchova síň 15. 11. 1997 - 28. 2. 1998.

Josef Aleš-Lyžec. K výročí vzniku Klubu českých turistů. Malá síň 7. 4. - 10. 5. 1998.

Obrazy Jiřího Salaby. Štorchova síň 30. 4. - 14. 6. 1998.

Barokní umění v Hořicích. Z vlastních fondů při příležitosti 250. výročí dokončení Dienzenhoferova barokního chrámu. Galerie plastik od května do srpna 1998.

Dagmar Štěpánková-Černá, kresby. Malá síň 14. 5. - 28. 6. 1998.

Vladimír Janoušek neznámý. Štorchova síň 25. 6. - 6. 9. 1998.

Sympózium Hořice 98. Malá síň 7. 7. - 23. 8. 1998.

Dušan Homoliak, kované plastiky a kresby. Malá síň 25. 8. - 13. 9. 1998.

Jana Štěpánková, sochy. Galerie plastik, září 1998.

Miloš Vojíř, fotografie. Galerie plastik, říjen 1998.

Václav Křížek, Jarmila Křížková, Jan Hlavatý, obrazy, scénografie. Štorchova síň 13. 9. - 31. 10. 1998.

Dana Horáková, kresby. Galerie plastik, listopad 1998.

Šutráci - umělci. Galerie plastik, prosinec 1998.

Vstávejte, vy čeští legionáři. Výstava o hořických účastnících prvního odboje. Malá síň 27. 10. - 31. 12. 1998.

Stálé expozice jsou následující: Galerie plastik - nová expozice ze sbírek, Památník odboje v Masarykově věži samostatnosti, Úvodní expozice ve vestibulu muzea.

Zápůjčkami ze sbírek se muzeum podílelo na výstavě Zdeňka Buriana v Galerii Felixe Jeneweina v Kutné Hoře, na výstavě Františka Kavána v Okresní galerii v Jičíně, na výstavě o historii Obchodní akademie v Hořicích, na výstavce k výročí Mlázovic. Soubor 110 předmětů byl zapůjčen na výstavku o dr. Levitovi v Levitově domě. Muzeum poskytlo podklady České televizi pro pořad Karla Čáslavského *Hledání ztraceného času* (Masarykova návštěva v Hořicích). Spolupracovali jsme s Obecním úřadem v Ostroměři při přípravě expozice v Muzeu Eduarda Štorcha při tamní osvětové besedě a s Obecním úřadem v Holovousích při přípravě publikace o dějinách obce. Muzeum pravidelně spolupracuje s časopisy Pod Zvičinou, Hořické noviny, Hořický kulturní zpravodaj, Noviny Jičínska.

Pracovníci muzea uspořádali sedm přednášek a besed na hořických školách na vlastivědná témata. Jednou měsíčně se konaly schůzky vlastivědného kroužku. O historii hořického muzea přednášela pro Spolek hořických rodáků v Praze dr. Tomíčková. Táž prováděla besedy v muzejních expozicích a výstavách pro školní výpravy. Při příležitosti výstavy o barokním umění přednášel 19. května v Galerii plastik dr. Ivo Kořán. 14. listopadu poskytlo muzeum prostory pro Den měření glykemie u příležitosti Světového dne diabetiků.

Celkem bylo v expozicích, na výstavách a přednáškách evidováno 11 250 návštěvníků.

Do muzejní knihovny bylo získáno 40 svazků (19 do konzervačního fondu). Materiál z muzejních fondů byl předložen 77 badatelům při 98 návštěvách. Z muzejní knihovny bylo zapůjčeno 86 svazků.

Celkové náklady na muzeum a galerii v roce 1998 činily 837 tisíc Kč. Muzeum mělo 3,7 přepočtených pracovníků a dva sezónní průvodce na zkrácené úvazky.

Václav Bukač

Krkonošské muzeum v Jilemnici roku 1998

Vzhledem k rekonstrukci čp. 1 se jednalo o rok velmi náročný, nicméně také velmi úspěšný. Dům čp. 1 byl důkladně opraven a jeho vnitřní a vnější rekonstrukce byla z větší části ukončena. Zbývá dokončit část nátěrů, opravu soklu, vydláždění průjezdu a opravu vrat, uvnitř pak opravu posledních čtyř místností v přízemí.

V hlavní budově pak byla dokončena výmalba interiérů, renovována balustráda hlavního schodiště, zčásti vyměněna podlahová krytina, nově natřeny vitríny a panely v expozici lyžování, vyrobeno 15 vitrín s vnitřním osvětlením, určených pro krátkodobé výstavy, a provedena řada dalších drobnějších úprav.

Návštěvnost muzea výrazně vzrostla a přiblížila se třiceti tisícům osob, a to navzdory tomu, že přístup k budově muzea byl v hlavní sezóně ztížen rekonstrukcí Kostelní ulice.

Personální situace: z místa organizační pracovnice odešla Irena Bartoňová a nastoupila Jana Krausová.

Výstavní činnost dosáhla nebývalého rozsahu. Do počátku roku přesahovala výstava *Obrázky pro potěchu* z díla Kornelie Němečkové a potěšila opravdu velké množství návštěvníků. Poté následovala výstava *Z depozitářů muzea* a přiblížila zájemcům především staré tisky z majetku našeho muzea. Nechyběly mezi nimi např. knihy Jiřího Melantricha z Aventina, první vydání Hájkovy Kroniky české a další.

Výstava *Kotvení v rodném kraji,* jak název napovídá, poukazovala na vztah rodného Podkrkonoší a mnohotvárného díla předního výtvarníka Věroslava Bergra, který se loni dožil 70 let. Navzdory značným úspěchům doma i za hranicemi v našem kraji umělec není příliš znám a pro milovníky výtvarného umění setkání s jeho dílem bylo příjemným a milým překvapením.

V hlavní turistické sezóně shlédli návštěvníci výstavu *Panna Maria v umění* a těší nás, že zájem o expozici i mimořádně vřelé přijetí předčily očekávání.

Obrazy a tapisérie Rudolfa Mejsnara byly vystaveny v podzimních měsících a přiblížily rozsáhlé a oceňované dílo umělce, narozeného v sousední Zálesní Lhotě. Zejména tapisérie se velmi líbily a jsme rádi, že jsme výstavou splatili alespoň zčásti dluh, který rodný kraj k umělci chová.

Kresby Jindřicha Hegra měli návštěvníci muzea možnost - ovšem v jiném výběru - vidět již v roce 1995. Unikátní vyřezávaný betlém se v Jilemnici představil poprvé a stal se v listopadu milou a hledanou připomínkou blížících se Vánoc.

Sběratelské ohlédnutí bylo uspořádáno ve spolupráci se Státním zámkem Sychrov a přiblížilo téměř neznámý, byť unikátní soubor předmětů ze sbírek předního krkonošského sběratele Emanuela Machytky. Podstatná část souboru je dnes uložena právě na sychrovském zámku.

Muzeum se podílelo významným způsobem také na přípravě a instalaci několika výstav mimo Jilemnici.

Nejvýznamnější z nich byla v březnu otevřena v Okresním muzeu a galerii v Jičíně, nesla název *František Kaván – výbor z díla* a o mimořádném úspěchu rozsáhlé výstavy svědčí skutečnost, že byla o celý měsíc prodloužena. Rovněž komorněji laděný výběr z rané Kavánovy tvorby zpřístupněný 18. prosince 1998 v hale Státního okresního archivu v Semilech se pro zájem veřejnosti dočkal v únoru 1999 prodloužení.

Ve spolupráci s Městskou knihovnou Jaroslava Havlíčka jsme pak v hale jilemnické městské spořitelny připravili výstavku k 80. výročí vzniku ČSR.

Akviziční činnost byla poměrně rozsáhlá, získali jsme zhruba 130 přírůstkových položek (tedy fyzických předmětů je ve skutečnosti o něco více) a velmi nás potěšil například nákup tří obrazů Františka Kavána, betlém, ruční mandl a řada lyžařských předmětů.

Obsloužili jsme celkem 98 badatelských návštěv, mimo muzeum se uskutečnilo pět přednášek.

Již tradičně rozsáhlá byla naše spolupráce s tiskem, rozhlasem, televizí. Z muzeí a galerií jsme nejvíce spolupracovali se Severočeským muzeem v Liberci, Muzeem vý-

chodních Čech v Hradci Králové, Národním muzeem v Praze, muzei v Havlíčkově Brodě, Jičíně, Turnově a mnoha dalšími.

Náročného restaurátorského zásahu se dočkalo sedm předmětů, především obrazů, desítky předmětů prošly konzervátorským ošetřením.

Vrátily se nám obrazy odcizené při nočním vloupání v roce 1997, zarmoutilo nás, že i v roce 1998 došlo ke krádeži - zmizela porcelánová mísa, a i když pachatelé byli záhy dopadeni, osud mísy je dosud nejasný. Krádeže si vynutily nová, nikoli laciná bezpečnostní opatření.

A co bychom rádi v letošním roce: doufejme, že alespoň o trochu více klidu, abychom se mohli více soustředit na odbornou práci. Vedle řady výstav nás čeká definitivní uspořádání depozitářů, další úpravy expozic, řada akcí v muzeu i mimo něj a doufejme, že také početná řada návštěvníků.

Jan Luštinec

Městské muzeum a galerie v Lomnici nad Popelkou roku 1998

Uplynulý rok se stal pro lomnické muzeum v několika ohledech zlomovým. Jednak se podařilo instalovat poslední část systému objektového zabezpečovacího zařízení, což bylo podmínkou napojení se na síť Policie České republiky. Tím byla vyřešena dlouhodobě nevyhovující ochrana objektu a sbírek. Dalším splaceným dluhem bylo otevření nové stálé expozice *Historie Lomnicka,* jež byla uspořádána u příležitosti 110. výročí prvního pokusu zřídit v Lomnici muzeum. Ačkoliv je lomnické muzeum po turnovském nejstarší v okrese, bohužel nikdy nezmapovalo historický vývoj Lomnicka. Do třetice se podařilo zahájit první etapu rekonstrukce městské galerie, která bude veřejnosti zpřístupněna 1. května 1999, a také dále rozšířit *Památník rodu Šlechtů,* kde ke třem stávajícím místnostem přibyla čtvrtá - knihovna. V této místnosti proběhla rozsáhlá adaptace a byl restaurován mobiliář.

V roce 1998 se v muzeu uskutečnilo deset samostatných výstav, čtyři koncerty, čtyři besedy a tři vzpomínkové akce.

Sezónu jsme zahájili přehlídkou prací žáků Základní umělecké školy v Lomnici nad Popelkou, kteří se nechali inspirovat indiánskými kulturami. V dubnu zazněl koncert na oslavu 135. výročí založení pěveckého spolku Bořivoj a konaly se besedy s akademickým malířem Vladimírem Komárkem a mineralogem prof. Zdeňkem Johanem.

Od 1. května měli návštěvníci možnost shlédnout výstavu obrazů jabloneckého výtvarníka Václava Pokorného, kterou v následujícím měsíci vystřídala výstava obrazů, plastik a kreseb akademického malíře Věroslava Bergra.

Mezinárodní svátek hudby 21. června jsme si připomněli koncertem dětského

Miroslav Horníček při vernisáži svých koláží 13. 9. 1998 v lomnickém muzeu.

pěveckého sboru Základní školy TGM v Lomnici nad Popelkou a pěveckého sboru Bořivoj, tentokrát netradičním způsobem na schodišti před muzeem. V podvečer výročí bitvy u Jičína 28. června se konal za účasti vojenské historické jednotky pietní akt k uctění vojáků, kteří zemřeli v lomnických lazaretech.

Rozsahem největší akcí roku se stala v pořadí druhá přehlídka sběratelských úspěchů místních kamenářů. Výstavu navštívilo v červenci na tři tisíce zájemců.

Měsíc srpen byl ve znamení křehké krásy. Souběžně se konaly tři samostatné výstavy, jejichž společným jmenovatelem bylo sklo. Ve vstupní hale muzea prezentoval skleněnou tavenou plastiku Jiří Ryba, v prvním poschodí bylo instalováno duté a ploché sklo Elišky Prasličkové a benátská zrcadla Ladislava Petrtýla. Pro naše návštěvníky jsme v této době připravili ještě zvláštní letní dárek v podobě výstavky s názvem *Ze skleníků našich babiček* s ukázkou starého malovaného skla a porcelánu.

Úvodním slovem akademického malíře Vladimíra Komárka a hudebním doprovodem smyčcového tria Collegium musicum Český ráj byla 13. září slavnostně otevřena výstava koláží herce, spisovatele a výtvarníka Miroslava Horníčka. Všestranný umělec, mistr slova a laskavého humoru se ve druhé části vernisáže s posluchači podělil i o své bohaté zážitky a řadu veselých příhod. Dne 22. října byla před muzeem odhalena pamětní deska místnímu rodáku, dlouholetému pedagogovi pražské FAMU a hlavnímu kameramanovi ČT Josefu Motejlovi, k jeho nedožitým sedmdesátinám. Od 30. října předváděli v muzeu své výpěstky lomničtí zahrádkáři, kteří si tak připomněli čtyřicet let trvání své organizace.

Poslední výstava minulé sezóny asi nejvíce zaujala a potěšila dětské návštěvníky. Výstavní síň muzea totiž ožila pohádkovými postavičkami z dílny pražského ilustrátora Jaromíra Zápala, tvůrce známé kreslené postavičky Neználka a neméně slavného Medvídka Pú.

Aby výčet akcí pořádaných muzeem v roce 1998 byl úplný, je nutné se zmínit i o vánočním koncertu, na kterém v adventním čase zazněly především koledy v podání souboru Fidle. Toto jičínské hudební těleso se u nás představilo i v létě s pořadem *Bláznivé písničky*. K aktivitám z minulého roku se řadí také účast na rekonstrukci křížové cesty na Tábor.

V průběhu roku 1998 navštívilo naše muzeum téměř 11 000 návštěvníků a našich služeb využilo 34 badatelů. Sbírkový fond se rozrostl o 112 položek, z nichž nejhodnotnějšími jsou uniforma příslušníka RAF plk. Františka Truhláře a secesní kovaný držák na reklamní tabuli firmy Antonín Jína. Objem restaurátorských prací byl podmíněn finančními možnostmi muzea - restaurováno bylo šest skříní Šlechtovy knihovny a dva závěsné obrazy. I nadále jsme rozvíjeli publikační činnost na stránkách regionálního tisku, především Lomnických novin, dále časopisů Krkonoše a Jizerská kóta 0428. Podařilo se nám vydat knihu perokreseb akademického malíře Františka Patočky *Mizející krása domova IV* a novou pohlednici s interiéry *Památníku rodu Šlechtů*.

Celé naše úsilí v uplynulém roce směřovalo k jednomu cíli - aby se muzeum stalo důstojným kulturním reprezentantem města a abychom na prahu nového tisíciletí dosáhli úrovně srovnatelné se stejně velkými institucemi v okolí.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum v Nové Pace v roce 1998

Městské muzeum v Nové Pace je příspěvkovou organizací města Nová Paka. Tato instituce obhospodařuje čtyři objekty:

- expozici *Klenotnice drahých kamenů* s expozicí *Spiritismus v Podkrkonoší*, v ulici F. F. Procházky čp. 70,
- expozici v Suchardově domě, v Suchardově ul. čp. 68, mapující etnografický vývoj Novopacka se zvláštním důrazem na umělecké osobnosti našeho kraje - její součástí je výstavní síň,

- kancelář vedení muzea se studovnou a částí historických depozitářů, v Suchardově ul. čp. 283,
- depozitář historických sbírek, v bývalé škole ve Štikově.

Zaměstnanci, hospodaření

Stav pracovníků zůstal tento rok stejný jako v roce 1997 (ředitel muzea Miloslav Bařina, jeho zástupce Mgr. Ivo Chocholáč, ekonomka Libuše Mertová, průvodkyně Monika Lorenzová a uklízečka Marie Čermáková). Ostatní pracovníci jsou pouze na částečný úvazek a jedná se především o důchodce.

V roce 1998 činil příspěvek zřizovatele na činnost muzea 1 850 000 Kč. Podařilo se nám vymalovat kanceláře Suchardova domu, vytvořit zde studovnu, zabezpečit Suchardův dům novým bezpečnostním zařízením, vyměnit zde kotel, zavést novou hlavní přípojku plynu, natřít okapy a oplechování střechy, rekonstruovat vitrínu s araukaritem a odstranit další běžné závady.

Bohužel se stále nedostává financí na celkovou rekonstrukci Suchardova domu (výměna střešní krytiny, obnova omítek se sgrafity, nátěry oken atd.). Dále je nutno započít u této muzejní budovy i s řešením interiérů (expozice již *dosluhuje*).

Návštěvnost

V *Klenotnici drahých kamenů* došlo k poklesu návštěvnosti o 448 lidí, který byl zaviněn především úbytkem české klientely. V *Suchardově domě* došlo k nárůstu o 1380 lidí, k čemuž napomohlo především množství realizovaných výstav, konaných ve výstavní síni. V minulém roce obě naše expozice navštívilo 16 970 platících. V tomto roce návštěvnost činila 17 909 platících. Nárůst návštěvnosti je patrný o 939 lidí.

Návštěvnost Suchardova domu je odvislá od toho, jaká výstava probíhá v jeho výstavních prostorách. V tomto roce docházelo k jejich obměňování skoro každý měsíc. Při takovéto četnosti výstav samozřejmě ustupuje jiná muzejní práce, jelikož personální obsazení muzea není dostačující. Proto je nutné především změnit etnografickou expozici, která se nachází v tomto objektu, jelikož již je za zenitem své návštěvnosti, aby i stálá expozice Suchardova domu byla lákadlem pro návštěvníky. Stálo by za úvahu přenést do těchto prostor expozici spiritismu, zaměřenou na medijní kresby, které se dnes řadí do uměleckého směru *l'art brute* (umění v původním surovém stavu). Domnívám se, že by se zde pozvedla návštěvnost a Nová Paka by se tak stala magnetem dvou atypických expozic: zkamenělého prvohorního pralesa, drahých kamenů a medijních kreseb. Myslím si, že pak bychom při dobrém managementu mohli v budoucnu v boji o návštěvníka obstát.

Výstavní činnost

V této sezóně proběhlo ve výstavní síni Suchardova domu celkem sedm výstav, jejichž vernisáže shlédlo 4324 návštěvníků. Šlo o následující výstavy:

březen - *J. Aleš-Lyžec, dokumenty, fotografie, grafika*
duben - *K. Štika, kresby, grafika*
květen - *O. Hamera, pocta K. H. Máchovi, kresby, grafika*
červen - *Vlad. Kokolia* (v rámci festivalu Muzika Paka), *obrazy, kresby*
červenec/srpen - *V. Janoušková, plastiky a kresby*
září - *Miloš a Markéta Pošarovi, obrazy*
říjen - *Věra Hörstová, obrazy*

Největší návštěvnost na vernisáži měla Věra Hörstová (celkem 708 návštěvníků), nejmenší pak Ondřej Hamera. Z toho je patrno, že místní výtvarníci přitahují daleko více návštěvníků, ale to neznamená, že bychom se měli uzavírat i před světovou grafikou či moderní malbou. Je důležité mít na paměti, že jednou ze základních funkcí muzea je funkce výchovná, nikoli podsouvat již věci dávno objevené. Je nutné rozšiřovat obzory, i když to někdy bolí, než být jen *poklepáván na rameno*, jaká že to byla krásná výstava...

Ostatní činnost

V Klenotnici drahých kamenů došlo k instalaci nových drahých kamenů, které vystavovali (ve čtyřech případech) soukromí sběratelé, dvakrát se prezentovaly nové firmy se svými šperkařskými výrobky. V šesti případech toto pracoviště navštívili posluchači vysokých škol, kterým jsme byli nápomocni při realizaci diplomních prací, týkajících se geologie a mineralogie. V deseti případech jsme pak byli nápomocni při seminárních pracích týkajících se spiritismu, vykonáno bylo osm přednášek s geologickým zaměřením, spojených s prohlídkou lokalit, pět přednášek se týkalo podkrkonošských drahých kamenů a čtyři přednášky spiritismu. Kromě toho bylo uskutečněno pět přednášek o geomorfologii Islandu.

Pro expozici geologie a mineralogie bylo získáno 42 nových sbírkových předmětů, pro expozici spiritismu byla získána zajímavá sbírka medijních kreseb čítající 70 kusů a pocházející z let 1905-1907. Expozice byla dále obohacena o část pozůstalosti po Vlastě Sezemské. Celkem přibylo 243 nových sbírkových předmětů, týkajících se spiritismu.

Některé kresby z našich sbírek byly zastoupeny na výstavě v Praze, kde se prezentovalo *l' art brute.* Též byly prezentovány spolu s drahými kameny na výstavě cestovního ruchu *Holiday World 98* v Praze a jistá propagace našich expozic proběhla i na výstavě cestovního ruchu *Regiotour* a *GO 98* v Brně.

V Suchardově domě bylo uspořádáno sedm výstav, při nichž se představilo osm umělců. Pokračovala zde přednášková činnost, týkající se především historie Novopacka, výtvarného umění, K. H. Máchy aj. Pomáhali jsme při realizaci seminárních prací.

9. 7. 1998 došlo bohužel k pracovnímu úrazu ředitele Miloslava Bařiny, který si vyžádal dlouhodobé léčení. Samozřejmě i zde pokračovala sbírkotvorná činnost a na konci roku 1998 bylo zaevidováno 363 kusů nových sbírkových předmětů.

Na obou pracovištích byla kromě této činnosti poskytnuta celá řada odborných informací.

Ivo Chocholáč

Muzeum a Pojizerská galerie v Semilech roku 1998

Muzeum a Pojizerská galerie je příspěvkovou organizací Městského úřadu v Semilech. Když veřejnost hodnotí jeho činnost, připomíná si výstavy, přednášky a besedy, případně publikace, ale pozornosti uniká péče o svěřené kulturní dědictví, práce se sbírkami, jejich doplňování, případně restaurování, vytváření předpokladů pro zkvalitňování stálé expozice a pořádání regionálních výstav, protože o těchto a dalších aktivitách se příliš nehovoří.

Personální obsazení

Protože se organizační a personální uspořádání muzea z roku 1997 osvědčilo, v roce 1998 se na něm nic podstatného nezměnilo. Jen Iveta Mečířová po ukončení mateřské dovolené nastoupila od 1. září do řádného pracovního poměru jako samostatná odborná pracovnice. Ředitelkou muzea byla Milona Srbová, další odbornou pracovnicí na celý úvazek Alena Hovorková. Historička doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc., historik umění Antonín Langhamer, průvodkyně Miluška Chaloupecká a uklízeč ing. Miloslav Srb pracovali na zkrácený úvazek. O víkendech a svátcích zajišťovali dozor na výstavách a v expozicích studenti semilského gymnázia a důchodce pan Šedivý.

Práce se sbírkami

Doplňování muzejního sbírkového fondu o další předměty a jejich restaurování limitovaly omezené finanční prostředky. Proto byly zakoupeny jen některé z nabídnutých a pro doplnění sbírek potřebných předmětů, např. – fotografie se semilskými motivy od Jiřího Salače a barevné fotografie Kozákova od Miloslava Kalíka. Sbírky byly obohaceny o další dary převážně od semilských občanů – staré mapy, rukopisné zpěvníky, grafické listy a kresby z pozůstalosti Oty Kubáta, sokolské kroje, vlaječky, diplomy a plakáty,

užitkové a ozdobné předměty ze semilských domácností, dámské prádlo, ruční výšivky a další součásti odívání z přelomu 19. a 20. století, stůl na broušení drahokamů, historické sportovní nářadí aj. a vlastním sběrem získané pohlednice, fotografie z listopadových událostí roku 1989, volební materiály z let 1990–1998. V zájmu rozšíření nabídky programů při vernisážích a komorních koncertech v galerii byl zakoupen klavír Petrof ze 40. let.

Zaevidováno bylo 988 předmětů a zrevidováno 2150 evidenčních čísel.

V podkroví byl vybudován depozitář pro přehlednější a bezpečnější uložení sbírkových předmětů a vstup do budovy opatřen mřížemi.

Odborná činnost

V jejím rámci připravili zaměstnanci muzea všechny výstavy. Realizace některých byla podmíněna spoluprací zejména se Středočeským muzeem v Roztokách u Prahy, Moravským zemským muzeem v Brně, Okresním muzeem Českého ráje v Turnově, Státním okresním archivem a Klubem českých turistů v Semilech, Muzeem východních Čech v Hradci Králové, Waldorfskou školou v Semilech, pražským SVU Mánes (Jubilanti Mánesa 98), velvyslanectvím Nizozemského království v Praze, pracovní skupinou Driebergen/Semily, Českým svazem bojovníků za svobodu, Sokolem Semily a jinými. V rámci spolupráce s katedrou české literatury FF Univerzity Karlovy její studenti sepsali a odborně zhodnotili cca 600 starých tisků z muzejního fondu.

Stálé expozice a výstavy

Po celý rok byly návštěvníkům přístupné expozice *Osobnosti Semilska* a *Nezapomenutá minulost.*

Také v roce 1998 patřily výstavy k časově nejnáročnějším muzejním aktivitám. Bylo jich čtrnáct a konaly se jak v přízemí *historické* budovy, tak v Pojizerské galerii, a pro jednu se vytvořily příznivé předpoklady v podkroví. Převládaly autorské a společné výstavy výtvarných umělců z Pojizeří a jejich přátel, ale uspořádat se podařilo i několik výstav historických, náročných na odbornou přípravu. Muzeum je přednostně věnovalo semilské veřejnosti, ale některé přilákaly zájemce z celé republiky.

Prvořadými kulturními a společenskými událostmi byly vernisáže. Účinkovali na nich Václav Hudeček (housle), Jiří Stivín, Ivan Ženatý (housle), Miloslava Jeřábková (housle), Jaroslav Hlůže (viola), Jiří Horčička (klavír), Linda Skarlantová (zpěv), Nadia Zakhourová (zpěv), Blanka Černá (zpěv), Věra Párysová (kytara), pěvecký sbor Jizeran a další. Odborným slovem je nejčastěji provázel Antonín Langhamer. Jubilanty Mánesa uvedl Vladimír Komárek a Zdenku Braunerovou doc. Milena Lenderová.

Výstavní cyklus zahájili *Jubilanti SVU Mánes 1998* (9. 1. - 8. 2.), mezi nimiž byly takové známé osobnosti, jako architekt Antonín Tenzer, fotograf Zdenko Feyfar, malíři Vladimír Komárek, Václav Kiml, Květa Pacovská, Jaroslav Vožniak a další. Následovala výstava fotografií se semilskými motivy Jiřího Salače (23. 1. - 1. 3.) a Waldorfské školy (10. - 15. 2.).

V únoru a březnu byly k vidění *obrazy Vladimíra Komárka a sochy Olbrama Zoubka* (20. 2. - 29. 3.) na výstavě, která do muzea přilákala návštěvníky až z Moravy, a výstava *Zdenka Braunerová - Z Paříže do Českého ráje* (6. 3. - 10. 5.), věnovaná lidskému a uměleckému příběhu známé malířky a jejímu zájmu o Český ráj. Uskutečnila se podle scénáře doc. Mileny Lenderové ve spolupráci se Středočeským muzeem v Roztokách u Prahy a dalšími muzei.

V dubnu přivítala Pojizerská galerie Rastislava Michala a jeho obrazy z cyklů *Modelky, Koupání* a *Grácie*, před tím vystavené v pražské Galerii V. Kramáře a potom pod názvem *Odvaha upřímnosti* v Semilech (3. 4. - 10. 5.).

Květen patřil tradičně *Malířům Pojizeří* (15. 5. - 14. 6.). Zastoupeni byli téměř všichni ji obesílající umělci. Po samostatné výstavě ve státním okresním archivu se k nim připojil Vladimír Veselý. Pozornost věnovala jubilujícímu Vladimíru Komárkovi (*1928),

Vladimíru Hlubučkovi (*1928) a zejména Jaroslavu Klápštěmu (*1923), který se představil samostatnou expozicí suchých jehel a koláží.

Výstava *Divadlo českých potulných loutkářů* (19. 6. - 6. 9.) vznikla ve spolupráci s oddělením dějin divadla Moravského zemského muzea v Brně, které připravilo scénář, zapůjčilo exponáty a zajistilo působivou instalaci.

Výstava *Kozákov v historii a výtvarném umění* (18. 9. - 28. 10.) poskytla ucelený přehled o geologické minulosti Kozákova, jeho historii a etnografii, ohlasech v literatuře, hudbě a zejména ve výtvarném umění. Byly na ní obrazy a kresby téměř všech malířů, kteří projevili zájem o Kozákov od poloviny 19. století. Pozornost věnovala jak soutěžím na nerealizovanou Riegrovu mohylu, tak výstavbě a slavnostnímu otevření Riegrovy turistické chaty, k jehož 70. výročí byla uspořádána. Připravil ji Antonín Langhamer, ale podílel se na ní také okresní archiv, Okresní muzeum Českého ráje a Klub českých turistů.

V listopadu se konala *prodejní výstava bytových doplňků a keramiky,* spojená s výstavkou grafiky z Nadace Euronisa (6. - 22. 11.) a pod názvem *Driebergen / Semily* společná výstava pěti nizozemských sochařek a malířek Lidy Baas, Lies van den Berg, Inez Bulthuis, Riet van Nieuwenhujzen a Hellen Prinsenberg, další doklad rozvíjející se spolupráce dvou měst (30. 10. - 3. 12.).

V prosinci viděli návštěvníci *rytiny a medaile harrachovského rodáka Jiřího Harcuby* (27. 11. - 24. 1. 1999). Začínal jako rytec skla a v podstatě jím zůstal i přesto, že dosáhl pozoruhodných výsledků také jako sochař, medailér a tvůrce řady našich oběžných a pamětních mincí. Také *Jan Vančura* (11. 12. - 24. 1. 1999) začínal jako sklář, ale později dal přednost malbě a v polovině 70. let se začal uplatňovat jako scénograf. Na výstavě převládaly obrazy. Se sklem měla *cosi* společného i výstava půvabných, na lidovém umění poučených podmaleb Jany Sojkové *Ať Vás chrání všichni svatí* (5. 12. - 14. 2. 1999).

Všechny výstavy byly uspořádány s promyšleným záměrem přiblížit další zatím málo známé kapitoly z regionální historie (Kozákov, Braunerová, Loutkáři) a poskytnout nevšední zážitky při setkáních se skutečnými uměleckými hodnotami a s jejich tvůrci. K nejzávažnějším patřily výstavy věnované Vladimíru Komárkovi a Olbramu Zoubkovi, Kozákovu, obrazům a návrhům scén i v zahraničí uznávaného Jana Vančury a Jiřímu Harcubovi, akci předznamenávající oslavy 200. výročí narození novosvětského rytce skla D. Biemanna.

Nedílnou součástí semilské veřejnosti určených muzejních aktivit byla právě tak přednáška *Dr. Eduard Beneš politik a státník* (15. září) a *večer k 80. výročí založení československého státu* (27. října), jako *Mikulášský jarmark* (5. prosince) a společný koncert Jizeranu a Cantate Domino *Než přijde Štědrý den* (12. prosince).

Tiskoviny a propagace

V roce 1998 přinesly sdělovací prostředky podstatně více informací o muzeu než v minulých letech. Výstavy a stálé expozice si prohlédlo deset tisíc návštěvníků, z toho tři tisíce dospělých.

O všech výstavách psaly Semilské noviny, o většině informovaly také Pojizerské listy (kozákovské výstavě věnovaly celou stránku), semilská kabelová televize a Krkonošské noviny, od června také MF DNES v regionálních přílohách pro severovýchodní a východní Čechy, o některých výstavách informovala liberecká regionální televize GENUS. Česká televize se muzeu věnovala v prosincovém Nedělním ránu Marty Skarlantové.

Na všechny výstavy zvaly tištěné pozvánky a plakáty, výstavy potulných loutkářů, Driebergen/Semily a Jiřího Harcuby měly vlastní katalogy. Osmistránkového průvodce - tištěného scénáře doc. Mileny Lenderové, se dočkala stálá expozice Osobnosti Semilska.

V prosinci byla distribuována novoročenka s barevným panoramatickým pohledem na město Semily před sto lety a s plánem výstav na rok 1999.

Antonín Langhamer

Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou roku 1998

Provoz muzea zajišťovali po celý rok dva pracovníci, Vladimír Hladík a Jana Vaváčková, v sobotu, neděle a svátky jen jeden z nich.

Muzeum navštívilo více než 12 tisíc osob, z toho 4,5 tisíce za plné vstupné 20 Kč, studenti a důchodci za polovic, žáci 3 a 5 Kč. Tržby včetně honoráře za zapůjčení betléma do břevnovského kláštera pro natáčení České televize činily téměř 170 tisíc Kč.

V muzeu se uskutečnily následující výstavy a akce:

Betlémy, jesličky a vánoční zvyky,

Křest knihy Šel psotník, Hliněné nádobí a formy pro potisk látek,

Velikonoční výstavka, Nepál - Indie, přednáška s diapozitivy o Himalájích,

Lepené obrazy a hry I. Vodseďálka,

Tradiční zvyky letní doby s předváděním technik,

Akvarely Jana Pavlíčka,

Výstava k 95. výročí založení Ski-klubu.

Nově byl navázán kontakt s muzeem v Počátkách u Pelhřimova, zapůjčen Nyčův betlém na výstavu do Dvora Králové, další zápůjčka Muzeu skla a bižuterie do Jablonce nad Nisou a Muzeu východních Čech pro výstavu daguerrotypií ve Dvoře Králové. Státní okresní archiv Semily od nás převzal další archiválie z pozůstalosti po V. Koldovském.

Studijní návštěvy se zaměřily na osobu Boženky Škrabálkové, popravené nacisty, žáci místní ZŠ se zajímali o legionáře a odboj za první světové války a sochy na Vysocku. Další studijní návštěvy zaměřeny na založení Ski-klubu, historii lyžování, nemocnice a města, staré tisky, lidové písně, divadlo, mlýny, Návarov a Nístějku, staré žací nástroje, hračky, ruční práce a folklór. Se správou CHKO Jizerské hory jsme spolupracovali na výstavě o působení člověka v krajině.

Doklady k odboji, mj. o letcích RAF z Vysocka, byly umístěny do nově pořízených vitrín. Byl restaurován jeden starý tisk, Ing. Josef Hejral opravil betlém J. Metelky, Petr Nečásek rámy obrazů.

Počítač umožnil zhotovení řady propagačních letáčků k minulosti a současnosti města a muzejním expozicím. S pomocí Mgr. T. a M. Jaklových byl vydán popis a mapka vycházkového okruhu Nístějka. Muzeum pořídilo nový soupis soch a křížů, včetně pomníků, památníků a božích muk, včetně fotografií.

V červnu bylo započato s převodem již inventarizovaných sbírkových předmětů na počítač. Do konce roku bylo zapsáno asi 2500 předmětů a provedena inventura 410 rukopisů. Pokračuje se na inventuře trojrozměrných předmětů podle úložných míst.

Zvýšili jsme bezpečnost muzejních expozic jejich záznamem na video, příp. na kinofilm, zadní trakt budovy byl zajištěn mřížemi.

Vladimír Hladík

Karol Bílek šedesátníkem

Symbolický životní mezník překročil na počátku jara tohoto roku historik Sobotecka a Českého ráje Karol Bílek. Narodil se 28. března 1939 jakoby omylem v Mladé Boleslavi, jako budoucího archiváře a historika ho však zformovala daleko *rodnější* Sobotka. Všestranné Karolovo sepětí s městem pod Humprechtem zajistila především jeho maminka, která po dlouhou dobu působila nejen v místní škole, ale také jako významná představitelka sobotecké samosprávy. Sobotecká tradice jejího (kyzivátovského) rodu sahá hluboko do minulosti a můžeme s jistotou předpokládat, že tato skutečnost také usměrnila jubilantovu životní orientaci.

Po maturitě na mnichovohradišťské střední škole v r. 1956 zahájil Karol Bílek studium archivnictví a pomocných věd historických na FF UK v Praze. Během studií získával první odborné zkušenosti v mnichovohradišťském archivu, v tehdejší expozici na humprechtském zámku, ale především v soboteckém městském archivu. Není divu, že Karolova diplomní práce, obhájená v r. 1961, se zabývala charakterem a vývojem sobotecké městské samosprávy a dějinami

městského archivu. V soboteckém archivu Karol také začal pracovat, po r. 1964 pak působil po šest let ve funkci ředitele Okresního archivu Jičín. Organizačně a také manuálně se podílel na stěhování rozptýlených fondů do Jeřic, které se staly dočasným sídlem archivu.

Místem hlavních aktivit Karola Bílka však zůstala až do počátku sedmdesátých let Sobotka, kde působil téměř deset let jako kronikář, podílel se na činnosti osvětové besedy a různých místních spolků. Spolu se sourozenci se všestranně účastnil kulturního života ve městě, zejména prostřednictvím členství v přípravném výboru kulturního festivalu Šrámkova Sobotka. Od r. 1964 úspěšně redigoval periodikum, které se z tiskového orgánu vydávaného u příležitosti festivalu stalo pravidelně vycházejícím listem města a okolí. Díky Karolovi se Zpravodaj Šrámkovy Sobotky stal po polovině 60. let pečlivě a téměř vzorově redigovaným regionálním časopisem.

Lidé takovéhoto založení a zájmů v r. 1968 samozřejmě podpořili snahy o prosazení demokratizačních trendů. Jakmile byl v českém prostředí vynucen odlišný vývojový scénář, bylo nutno se na počátku období *normalizace* buď sklonit a podřídit, nebo se připravit na postih. O tom, jakou cestu volil Karol Bílek, svědčí skutečnost, že po r. 1970 musel opustit jičínský okresní archiv a po určitou dobu pracoval jako noční hlídač. Šťastnou shodou okolností se v r. 1971 mohl stát archivářem detašovaného pracoviště pražského Literárního archivu PNP ve Starých Hradech, které se od této doby začaly dělit o Karola se Sobotkou.

Jubilanta čekalo po jeřické zkušenosti znovuvytváření fakticky nového archivu, spojující organizační i stavební aktivity. Obnova zámku, určeného původně k likvidaci, si v sedmdesátých letech vyžádala maximální množství energie. Zdárný výsledek tohoto úsilí patří nesporně k největším dosavadním úspěchům jubilanta. Ten se navíc ve Starých Hradech setkal s budoucí manželkou Evou, která se od počátku 80. let stala Karolovou spolupracovnicí a zároveň aktivní a nenahraditelnou spolutvůrkyní starohradského (a sedlišťského) tuscula.

Odborné pracoviště, které se může vykázat vytvořením neobvyklého množství archivních inventářů, edic literárně historického materiálu i odborných studií, se stalo od konce 70. let také oblíbeným útočištěm badatelů, kteří dali rádi přednost výjezdu za archiváliemi před jejich studiem v Praze. Tuto lákavou možnost využily od 70. let desítky českých historiků i literárních historiků, nechyběli však ani odborníci z jiných zemí i vysokoškolští a středoškolští studenti.

Neméně důležitá je skutečnost, že Staré Hrady se díky svému zámku a archivu i neúnavným Bílkovým staly důležitým centrem regionální kultury. Přes dvacet roků zde vycházejí vlastivědné Listy starohradské kroniky. Zdejší výstavy, koncerty a recitační programy byly a jsou vyhlášenými a vyhledávanými akcemi. Jejich existence pomáhala odbourávat nesmyslná kulturní omezení či represe husákovské doby a otevírala okna dokořán vývoji, který se nakonec musel prosadit. Ohlas těchto kulturních aktivit přesáhl hranice regionu a předurčil aktivity Karola v období po r. 1989.

Jejich rozpětí se na několik let rozklenulo od vykonávání starostovské funkce v nově konstituované obci Sedliště až po výraznou činnost v rámci Občanského fóra (později Občanského hnutí a Svobodných demokratů), které od úrovně okresní přesahovaly až na rovinu celostátní. Naštěstí věda nezůstala zapomenuta a Karolova autorita byla využita i v některých odborných spolcích. Jubilant se stal členem výborů Historického klubu a Pekařovy společnosti Českého ráje, které od r. 1995 předsedá. Stal se také členem redakční rady tohoto sborníku.

Do dějin české historické regionalistiky se Karol Bílek zapsal především jako historik Sobotky, Sobotecka a přilehlých partií Českého ráje. Studie o Karolově městě a vývoji jeho správy se odvíjejí od diplomové práce, ale řada drobných příspěvků otištěných hlavně ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky se týká i novějších a nejnovějších dějin tohoto města a osob s nimi spojených (zejména F. Šrámka a V. Šolce, ale také méně známých jedinců). Na životopisném základě je vybudována také zatím nejrozsáhlejší publikace jubilanta na sobotecké téma – místní biografický slovník. Tuto knížku může Sobotce leckteré jiné a větší město závidět.

Karol Bílek je také autorem řady brožur týkajících se dějin spolků (zejména hasičských) v Sobotce a okolí (např. v Dolním a Horním Bousově, Libošovicích, Sedlištích a Starých Hradech), pisatelem článků a encyklopedických hesel o hradech, zámcích a tvrzích regionu a spoluautorem populárních fotografických publikací o Jičínu. Dlouhou řadu samostatně vydaných publikací doplňují inventáře osobních fondů uložených v LA PNP. Jsou to pozůstalosti velmi nestejného rozsahu, týkající se osobností celonárodního i regionálního významu (např. Tereza a Arne Novákovi, Karel V. Rais, Eduard Štorch, Jan Ev. Purkyně atd.). Celkový rozsah Karolem zpracovaných inventářů překročil půldruhého tisíce tiskových stran. Jednotlivin, které jsou zde rozepsány, bychom tudíž napočítali desetitisíce, přičemž všechny tyto archiválie musel mít Karol v ruce, zčásti je atribuoval atd. Právě tato skutečnost je jedním z dokladů jubilantovy úctyhodné pracovní aktivity.

Karol Bílek je také editorem novověkého pramenného materiálu zejména ze spisovatelského okruhu (kromě F. Šrámka šlo i o J. Wolkera, J. Šíra, B. Vikovou-Kunětickou a další), do tisku však připravil také rukopis knihy Františka Kutnara *Mezi Chlumy a Kamennou hůrou*. Ne zcela na okraj pozornosti patří Karolova literárně i politicky orientovaná publicistika, včetně recenzí tištěných v regionálním i centrálním tisku. Karol umí být nepříjemným recenzentem tam, kde si autor publikace svou nedbalostí takovýto přístup vysloužil.

K vlastním autorským činům přistupuje pilná redaktorská práce, která zde už byla zčásti zmíněna. Zmínku zasluhuje kromě péče o sobotecké i starohradské periodikum spoluredigování sborníků o Sobotce z let 1958, 1968 a 1988 nebo zajímavě koncipované Knihovničky Českého ráje.

Karol Bílek se díky neuvěřitelnému rozsahu svých aktivit i znalostí a také díky ochotě co nejvíce pomoci druhým stal opravdovým pojmem. Leccos na něj prozrazuje pozoruhodný strojopisný sborník vzpomínek a pozdravů k šedesátinám, zredigovaný a technicky zabezpečený na zcela profesionální úrovni jeho dcerami a s pomocí manželky (všechny Karolovy děti mají zjevnou chuť vydat se otcovou odbornou cestou).

Autoři uvedeného sborníku nazvaného *Karol Bílek* se většinou navzájem neznají a sotva mohou poznat, protože repezentují různé osudy i rozmanité společenské postavení (zdaleka nejde pouze o vědce). Přesto se autoři zpovídají překvapivě podobným způsobem o svém setkání či setkávání s jubilantem. Tato bibliofilie, vyrobená v pouhých dvou výtiscích, vypovídá o mnohém.

Karol Bílek je regionalistou v nejlepším slova smyslu, protože umí váhu místních či krajových dějin chápat v nezbytné souvislosti s jejich celozemským či celonárodním kontextem, ať jde o prameny *čistě* historické nebo literárně historické. V této souvislosti se nám může vybavit osoba Františka Kutnara, který se nejednou zamýšlel nad nezbytností neustálého vyvažování momentů regionálního a vyššího.

Takováto syntéza je už v odborném díle Karola Bílka naznačena, neměla však ještě

možnost v plném a žádoucím rozsahu se projevit. Je třeba si přát, aby průběžné řešení každodenních organizačních, redaktorských a samosprávných úkolů a problémů ponechalo jubilantovi dostatek času ke psaní. Myslíme přitom na takové práce, ve kterých by se autorovy fenomenální znalosti problematiky kraje na pomezí středních, severních a východních Čech mohly co nejdůkladněji a nejinspirativněji zúročit.

Karol Bílek je zkrátka schopen říci v příštích letech mnoho věcí velmi důležitých pro budoucí vývoj české historické regionalistiky. Čekáme na jeho další práce a těšíme se.

Bohdan Zilynskyj

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ KAROLA BÍLKA

Samostatně vydané publikace

Jičín. Praha, Pressfoto 1988 /spolu s Evou Bílkovou/.

Kdo je kdo v dějinách Sobotecka. Sobotka, Městská knihovna Fráni Šrámka 1995. 143 s.

Osobnosti spjaté s gymnáziem v Jičíně. Jičín, Lepařovo gymnázium 1999. 48 s. /S E. Bílkovou a V. Cardou./

Album starých pohlednic Českého ráje. Liberec, Nakladatelství 555 1999. 156 s. /S R. Karpašem/.

Články v časopisech a sbornících

1964
Výstava archívních dokumentů jičínského okresu. Muzejní a vlastivědná práce, *2*, 1964, s. 171-172 /též Archivní časopis, *14*, 1964, s. 186/.

1965
Přehled časopisů, které vycházely na Sobotecku. Zpravodaj Šrámkovy Sobotky (dále: ZŠS), *2*, 1965, č. 9, s. 12-14.

1966
Ke spolupráci muzeí, archivů a dalších institucí v regionální práci. In: Muzeologická konference v Turnově 1966. Turnov /1966/, s. 66-68.
Je Sobotka městem? ZŠS, *3*, 1966, č. 4, s. 1-2.

1968
Sobotecká samospráva do zřízení regulovaného magistrátu a počátky městského archivu. In: Sobotka. Sobotka 1968, s. 23-30.
Jak se IX. rodácký sjezd nekonal. ZŠS, *5*, 1968, s. 87.
Okresní národní výbor v Sobotce v roce 1918. ZŠS, *5*, 1968, s. 102.

1969
Sobotecký pokřik. Skaut-Junák, *31*, 1968-1969, č. 11-12 /únor 1969/, s. 2.
Ještě o okresním archivu. Předvoj (Jičín), *10*, 1969, č. 5, 7. 2., s. 3.

1970
Bibliografie místopisné literatury Sobotecka (s přihlédnutím k regionální produkci pro nejbližší okolí ...). Zpravodaj místopisné komise (dále: ZMK), *11*, 1970, s. 504-506.

1971
Dokumenty k dějinám KSČ v Sobotce. ZŠS, *8*, 1971, s. 2, 17-18, 80.
Ochotnické divadlo na Sobotecku 1865-1868. ZŠS, *8*, 1971, s. 8-9.
Nejstarší sobotecká městská kniha. ZŠS, *8*, 1971, s. 112.
Knižní vydání díla Václava Šolce /bibl. soupis/. ZŠS, *8*, 1971, s. 64.

1973
Jak je starý název Český ráj? ZŠS, *10*, 1973, s. 37, 82 /podrobněji tamtéž *14*, 1977, s. 205-207/.

1978
Cesty po Čechách Eduarda Štorcha. Krkonoše, *11*, 1978, č. 8 /srpen/, s. 22-23.

1980
Neznámý dopis Bedřicha Engelse českým socialistickým dělníkům. Studie o rukopisech, *19*, 1980, s. 143-148 /se Z. Šollem/.

1981
Korespondence Václava Šolce. Literární archiv, *11-12,* 1976-1977 (1981), s. 246-275 /s E. Horáčkovou-Bílkovou/.

1982
Básník a nakladatel (Korespondence Fráni Šrámka s Josefem R. Vilímkem). Literární archiv, *13-15,* 1978-1980 (1982), s. 355-375 /s E. Horáčkovou/.
Šrámkův překlad povídky Arthura Schnitzlera. Literární archiv, *13-15,* 1978-1980 (1982), s. 441-456 (s E. Horáčkovou-Bílkovou/.
Staré Hrady. ZMK, *23,* 1982, s. 636-637.

1983
Za Františkem Kutnarem. Předvoj (Jičín), *24,* 1983, č. 39, 30. 9., s. 3.

1984
Dějiny Starých Hradů. Listy starohradské kroniky, *7,* 1984, s. 3 an.

Nové doklady o Šolcových Prvosenkách. Česká literatura, *32,* 1984, s. 72-74 /s Evou Bílkovou/.

1986
Cechy města Sobotky. In: Sborník prací východočeských archivů. Sv. 6. Hradec Králové 1986, s. 235-264.

1987
Písemná pozůstalost Jana Evangelisty Purkyně a další purkyňovské památky v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. AUC-HUCP, *27,* 1987, fasc. 1, s. 161-169.

1989
Čtvrt století Zpravodaje Šrámkovy Sobotky. ZŠS, 1989, č. 4, s. 1-2.

1993
Přehled osobních fondů se vztahem k Českému ráji a Podkrkonoší v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá n. J. 1993, s. 117-130 /s E. Bílkovou/.

1994
Písemnosti Josefa Pekaře v Literárním archivu PNP. In: Josef Pekař a české dějiny 15. - 18. století. Bystrá n. J. 1994, s. 156-157 /s E. Bílkovou/.
25 let pracoviště LA PNP Staré Hrady. Listy starohradské kroniky, *17,* 1994, s. 49-51.

1996
Správa města Sobotky v 16. a 17. století a poměr ke kostecké vrchnosti. In: Poddanská města v systému patrimoniální správy. Ústí nad Orlicí 1996, s. 78-84.
Dějepisci a dějepisectví Sobotecka (Historie - vlastivěda - kronikářství - vzpomínky). In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 9. Semily 1996, s. 193-210.

1998
Kastránkova tiskárna v Jičíně. In: Tiskárny a tisky 19. století. Jindřichův Hradec 1998, s. 127-130.
Milá paní profesorko. In: Facta probant homines. (Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové.) Praha 1998, s. 19-20.

1999
Zapomenutí a zapomínaní ve Starých Hradech. In: Neznámí (autoři) - neznámé (texty). Hradec Králové 1999, s. 33-36.

Konference Stříbro v historii, umění a technice v Turnově

Okresní muzeum Českého ráje, Česká gemologická asociace a Střední uměleckoprůmyslová škola v Turnově uspořádaly ve dnech 29. až 30. dubna 1998 mezioborovou konferenci *Stříbro v historii, umění a technice.* Konference proběhla tradičně v aule šperkařské školy za účasti studentů a našich i zahraničních odborníků z oborů archeologie, historie, mineralogie, geologie, geochemie, ložiskové geologie, šperkařství a numismatiky.

I když již před 2 tisíci lety Lucretius soudil, že stříbro je mimo mincovnictví málo užitečný kov, protože se z něj nedají vyrobit nástroje, jimiž by bylo možné kácet stromy, prodělal bílý kov již po několikáté renesanci. Ve středomořské oblasti se ve starověku získáváním stříbra zabývali Féničané, Řekové

a po nich Římané. Ve středověku se středisko těžby stříbra přesouvá na Harz, do Krušných Hor, do Čech i na Slovensko. Na počátku novověku se intenzívně rozvíjí dobývaní stříbra v Americe. Těžba stříbra, stejně jako výroba stříbrných mincí, šperků a použití stříbra v technice sehrály v historii mnohostrannou roli. Proto na konferenci zazněly příspěvky L. Macháčkové *Stříbro na úsvitu dějin,* J. Waldhausera *Pravěké a protohistorické stříbro,* které zdůraznily úlohu tohoto kovu v raných dějinách. Přestože se stále traduje, že nejdříve bylo stejně jako měď a bronz použito v mezopotámských mincích, nové nálezy potvrdily mnohem starší použití těchto kovů. Důležitou úlohu sehrálo stříbro v počátcích mincovnictví, kdy stříbrné mince používala např. babylónská říše. Rozvoj Athén ve starém Řecku souvisí s těžbou stříbra v Laurionu. Hodnota stříbra s rozvojem lidských civilizací rostla a v raném středověku se někdy rovnala i ceně zlata. Úlohu stříbra na počátku dějin Českého státu přiblížily příspěvky N. Profantové *K intenzitě využívání stříbra v raném středověku* a J. Valentové *K počátkům zpracování stříbra na Kutnohorsku.*

Stříbro zaujímá v zemské kůře zvláštní postavení, protože jeho koloběh je řízen magmatickými i metamorfními procesy, klimatickými i biogenními pochody. Proto je důležité studium genetických pochodů, které vedou ke vzniku jeho akumulací. Zejména výsledky studia nerostů stříbra moderními analytickými metodami a modelování hydrotermálních procesů posunuly poznání o stříbrné mineralizaci. Mezi zajímavé příspěvky patří referáty R. Ďudi a B. Baláže *Minerály striebra na slovenských lokalitách,* M. Chovana *Striebro v Nízkých Tatrách* a P. Jancsy *Ložiská striebra na Slovensku.* Řadu nových objevů přinesly studie M. Hábera a S. Jelňa o stříbrné mineralizaci Štiavnického stratovulkánu.

Vyhlídky drahých kovů byly vždy nejisté. Je známo, že začátkem novověku s využíváním bohatých zdrojů stříbra v Americe došlo k přebytku stříbra a úpadku evropských stříbrných dolů. Další výrazný skok v průmyslové spotřebě nastal s využitím vynikajících tepelných a elektrických vlastností tohoto kovu. Od druhé světové války průmysl celého světa vyžaduje stále větší množství stříbra. Těžba stoupala od 16. století a v roce 1912 dosáhla hranice 6 tisíc tun za rok - dále se však nezvyšovala. V roce 1960 chybělo světu asi 2,5 tisíce tun a v roce 1970 činil deficit tohoto kovu již 10 tisíc tun. Toto množství nebylo možné získat z průmyslových odpadů ani recirkulací stříbra.

Konference se dotkla i vývoje cen stříbra a puncovnictví v Čechách. Odborníci konstatují, že ceny drahých kovů budou nadále klesat. Cena stříbra se však drží nad pěti dolary za unci. Washingtonský Ústav pro stříbro ve výroční zprávě za rok 1998 uvádí, že světová poptávka po něm klesla na 840,6 miliónu uncí, což představuje 2,2 procenta. Zároveň v roce 1998 dosáhla těžba nejvyšší hodnoty 545,5 miliónu uncí, což je o 5,5% více než v roce 1997. Druhotná produkce kovu stoupla na 190,4 miliónu uncí, tj. o 13 %. Stejně tak i prodej vládních zásob USA, Ruska a Číny dosáhl nejvyšší hodnoty od konce 70. let.

K radosti výrobců se předměty ze stříbra stávají dostupné pro široké vrstvy. Proto součástí konference byly i příspěvky výrobců, jako např. P. Kazdy, J. Beldy a J. Urbana, které informovaly o postupech při výrobě.

Nedílnou součástí byly i referáty z oblasti muzeologie a uchování nerostů stříbra ve sbírkách význačných muzeí u nás.

Ke konferenci uspořádalo Okresní muzeum Českého ráje ve spolupráci s Národním muzeem a Národním technickým muzeem v Praze v průběhu letní sezóny výstavu. Ta byla významná již proto, že veřejnost se poprvé u nás mohla seznámit s ukázkami užitého umění, zejména dekorativními předměty a šperky.

Tomáš Řídkošil

LITERATURA

Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea. Redakce Jaroslav Čechura. Zpracovali Aleš Chalupa, Milena Běličová, Jaroslav Čechura a Marie Ryantová. Praha, Národní muzeum a Archiv NM 1998. 362 stran.

Průvodce po archivních fondech je základní a nejrozšířenější archivní pomůckou, běžně přístupnou nejen v archivech, ale i ve větších knihovnách. Badatel v něm hledá prvotní a základní informaci o fondu, jeho obsahu, rozsahu i uložení. Proto lze jen přivítat, že v roce 1988 vyšel - za podpory Grantové agentury České republiky - průvodce po fondech a sbírkách nejstaršího veřejného archivu v Čechách, Archivu Národního muzea v Praze, úctyhodné a starobylé instituce, jejíž dějiny jsou provázeny zvučnými jmény Václava Hanky, Františka Palackého, Karla Jaromíra Erbena, Antonína Rezka, Václava Schulze, Václava Hrubého, Karla Stloukala, Aleše Chalupy a dalších archivářů či historiků. Na 362 stranách nabídli jeho autoři zevrubnou a globální informaci o rozsahu a bohatství archivu, jenž skýtá rozsáhlý pramenný materiál pro dějiny středověku, novověku i dějiny nejnovější, pro dějiny politické, hospodářské, sociální a kulturní, pro dějiny správy i dějiny každodennosti. Budovatelé archivu v něm shromáždili prameny diplomatické a prameny osobní povahy, prameny ikonografické, sbírky heraldické, sfragistické, genealogické, sbírky dobové dokumentace.

Pozoruhodný je počet osobních a rodinných pozůstalostí, především pozůstalostí významných českých politiků a historiků. Četné jsou fondy institucí - ať již samotného Národního muzea, různých zájmových společenství, spolků, či sbírky a dokumentace.

Průvodce zpřístupňuje přehledným způsobem stav fondů a sbírek k 31. prosinci 1996 - tedy na konci roku, v kterém si kulturní veřejnost připomněla 150. výročí založení Archivu Národního muzea. Součástí publikace je - jak ostatně bývá zvykem - podrobný přehled dějin instituce, doplněný přehledem vedoucích archivu od jeho založení (Karel Jaromír Erben v letech 1846-1851) do současnosti (Jaroslav Čechura od r. 1986). Následuje popis fondů a sbírek - od starých sbírek Národního muzea (Sbírka pergamenových listin, Muzejní diplomatář, Topografická sbírka atd.), přes heraldické, genealogické a sfragistické sbírky, osobní a rodinné fondy, sbírku drobných pozůstalostí, úřední fondy, drobné fondy, sbírky dokumentace moderních dějin až po fotografickou dokumentaci. U rozsáhlejších fondů a sbírek je uvedena základní literatura o původci fondu či sbírky. V závěru publikace najdeme jména všech zaměstnanců Archivu NM od roku 1846 do roku 1997.

Mezi zůstaviteli osobních pozůstalostí uložených v tomto archivu objevíme i několik jmen osob - známých i pozapomenutých - spjatých místem svého narození s Českým rájem nebo Podkrkonoším. Z Turnovska pocházeli novinář a historik František Bauer (1897-1967), publicista, sekretář muzea Jan Matouš Černý (1839-1893), redaktor a spisovatel Josef Novák (1865-1943), okresní hejtman Antonín Petr Šlechta (1864-1933), historici Josef Pekař (1870-1937) a Josef Vítězslav Šimák (1870-1941). Železný Brod byl rodištěm odbojového pracovníka Františka Drdy (1891-1962), národohospodáře a politika Josefa Kalfuse (1880-1955), právníka a politika Josefa Matouška st. (1876-1945). Rodáky z Jičínska jsou historici Karel Kazbunda (1888-1982) a František Kutnar (1903-1983), politický pracovník Karel Goliath (1920-1980), publicista Augustin Seifert (1873-1955), advokát a politik František Veselý (1863-1980). Z Novopacka pocházel veřejně činný Josef Groh (1872 - 1955), politik Josef Pacák (1846-1914), z Jilemnicka geolog František Pošepný (1836-1895). Ve Vysokém nad Jizerou se narodil významný mladočeský politik a první předseda vlády samostatné Československé republiky Karel Kramář (1860-1937), spojený s textilním podnikáním na Semilsku. Z Loukova u Semil pocházel historik Josef Novotný (1924-1986) a konečně ze Semil František Ladislav Rieger (1818-1903), jehož rozsáhlá pozůstalost (mj. účty semilského mlýna z let 1776-1884) je uložena v 259 kartonech.

Díky dlouholeté a trpělivé práci archivářů, těch současných i minulých, díky finanční podpoře státu tak vznikla potřebná, užitečná

a přehledná publikace, jež poslouží nejširší historické veřejnosti.

Snad jen jedno jí chybí: pečlivě zpracovaný jmenný a místní rejstřík - obojí bývá běžnou součástí archivního průvodce. Vysvětlení na konci publikace, proč zůstala práce bez rejstříků, neobstojí.

(len)

Encyklopedie českých tvrzí. 1. díl. A – J. Praha, ARGO 1998. 272 + 84 stran úvodního textu, 43 pérovek, 258 černobílých fotografií, 449 zaměření, výseků ze stabilních katastrů a grafik.

V loňském roce obohatil náš knižní trh nový titul, u kterého již samotný název napovídal, že se konečně dočkají svého komplexního zpracování drobná panská sídla – tvrze.

Přestože chybí jakési *slovo úvodem*, můžeme z abecedního rozvržení předpokládat, že dílo bude rozděleno minimálně do tří svazků. Prvních 84 stran je věnováno obecnému úvodu do problematiky, historickému vývoji držby šlechtického majetku, písemným pramenům a jejich kritice (s. V – X, Jiří Úlovec). Dále následuje detailně rozpracovaný stavební vývoj českých tvrzí (s. XI – XXXIII, Ladislav Svoboda) – tato kapitola seznámí čtenáře s dějinami bádání v dané problematice, typologií panských sídel zařazenou do chronologického schématu. Tato část je bohatě doplněna ilustrativními pérovkami jednotlivých typů tvrzí. Stavební technice je věnována následující kapitola (s. XXXIV – XXXVI, Petr Chotěbor). Týž autor zpracoval i následující dvě témata – obranná zařízení (s. XXXVII – XXXIX) a architektonické detaily (s. XL – XLVI). Významné místo zaujímá v podstatě první zpracování hmotné kultury českých středověkých tvrzí (s. XLVII – LXXXVIII, Vladimír Brych).

Jak byl již výše řečeno, jedná se vpravdě o první syntézu středověkých panských sídel, bohužel je tato publikace poněkud deklasována jednou závažnou skutečností – naprostou absencí citací pramenů a literatury. Tento nedostatek shledáváme v obou částech knihy – v úvodní syntéze i v části encyklopedické. Pevně věřím, že důvody, které autory vedly k vynechání citací, souvisejí s možným nárůstem počtu stránek v příslušném svazku, čímž by zákonitě došlo k prodražení celé publikace. Přesto si myslím, že alespoň základní citace pramenů či literatury by se měly v práci takového zaměření objevit. Pokud bude s touto publikací pracovat odborník na danou problematiku, nebude mít možnost provést revizi (či kritiku), neboť nebude mít k dispozici autorem užité prameny.

V encyklopedické části se setkáme s jistou nevyvážeností informací o příslušných lokalitách, což je dáno jak objektivním stavem poznání té které tvrze, tak subjektivními možnostmi příslušného badatele (jako standardní lze klasifikovat například stručnou slovní lokalizaci). Autoři měli rozhodně zvolit jednotný systém určení tvrzí, a to, dle mého názoru, pomocí katastrálních území, neboť čtenáře uvedou v omyl, bude-li chtít najít na mapě tvrz (obec) Bělušice (jedná se o tvrz zaniklou při husitských válkách, která leží na katastru Vřesníka, okr. Jičín). Za velmi přínosné lze rozhodně pokládat výřezy z mapy stabilního katastru, do kterých jsou tvrze lokalizovány; tento způsob dokumentace bohužel není obecný. Některé lokality jsou vybaveny grafickými přílohami dostatečně (lokalizace v mapě stabilního katastru, zaměření lokality, fotografie a kresby dokumentující stav v různých obdobích atd. (za mnohé vyberme například tvrz v Benicích, okr. Praha 10, s. 16). Bohužel se však vyskytnou lokality, které postrádají byť jen základní zaměření (například tvrz v Habarticích, okr. Liberec, s. 171).

Výčet lokalit nelze pokládat za vyčerpávající, ale sami autoři uvádějí, že se jedná o *katalog významnějších tvrzí v Čechách* (s. LXXXIV). Z námi sledované oblasti jsou v Encyklopedii zmíněna 34 panská sídla (okresy Jičín, Liberec, Mladá Boleslav, Semily a Trutnov). Následující soupis obsahuje stručnou rešerši zaměřenou spíše na kvalitu *grafické výbavy* jednotlivých lokalit:

Lokalita	*okres*	*strany*	*kat. mapa*	*plán*	*foto*	*autor*
Albrechtice	Liberec	3-4	-	+	-	Zdeněk Fišera
Andělka	Liberec	4	+	+	-	Zdeněk Fišera
Bašnice	Jičín	7	+	-	-	Jiří Slavík
Bělá pod Bezdězem	Mladá Boleslav	11-12	-	+	-	Ladislav Svoboda
Bělušice	Jičín	13	-	+	-	Ladislav Svoboda
Bezník	Jičín	24	-	+	-	Ladislav Svoboda
Bílé Poličany	Trutnov	25-26	+	+	+	Ladislav Svoboda
Březno	Mladá Boleslav	51-52	-	+	+	Ladislav Svoboda
Cerekvice nad Bystřicí	Jičín	66-68	+	+	+	Ladislav Svoboda
Čistá	Semily	98-99	-	+	-	Zdeněk Fišera
Dětenice	Jičín	108	+	+	+	Ladislav Svoboda
Dolní Dobrá Voda	Jičín	127	+	-	+	Jiří Slavík
Dolní Oldříš	Liberec	134-135	-	+	-	Zdeněk Fišera
Drahoraz	Jičín	144	+	-	-	Jiří Slavík
Dřevěnice	Jičín	152-153	-	+	+	Jiří Slavík
Dubenec	Trutnov	156	+	+	-	Ladislav Svoboda
Habartice	Liberec	173	-	-	-	Zdeněk Fišera
Heřmanovice	Jičín	177-178	-	+	-	Ladislav Svoboda
Holovousy	Jičín	191	+	+	+	Ladislav Svoboda
Horky	Liberec	192	-	+	-	Jiří Úlovec
Horní Branná	Semily	193-194	+	+	+	Ladislav Svoboda
Hořice 1	Jičín	199	-	+	-	Ladislav Svoboda
Hořice	Jičín	199	-	+	-	Jiří Slavík
Hrádek u Šárovcovy Lhoty	Jičín	209	-	+	-	Ladislav Svoboda
Hrádek u Tatobit	Semily	209	-	+	-	Ladislav Svoboda
Hradištko	Jičín	213	-	+	+	Ladislav Svoboda
Hrušov	Mladá Boleslav	218-219	+	+	+	Ladislav Svoboda
Choteč	Jičín	240	+	-	+	Ladislav Svoboda
Chrastná	Liberec	246	-	+	-	Zdeněk Fišera
Javorník	Trutnov	255-256	-	+	+	Ladislav Svoboda
Jeřice	Jičín	258	-	+	+	Ladislav Svoboda
Jesenný	Jičín	259	-	-	-	Zdeněk Fišera
Jilemnice	Semily	262-263	+	+	+	Ladislav Svoboda
Jílové	Liberec	265	-	-	-	Zdeněk Fišera

Přes výše naznačené připomínky musíme toto dílo pokládat za dostačující přehled pro laika a katalog informativního charakteru pro odborníka. Velmi kladně lze hodnotit zejména úvodní obecnou část, která představuje první skutečnou syntézu českých tvrzí. Autorům můžeme jen popřát mnoho síly, pevných nervů a vytrvalosti do dalších svazků.

(jNp)

RAIL, Jan: *Letci z trutnovského okresu v československých perutích RAF britského Královského letectva za druhé světové války.* Dvůr Králové nad Labem, město 1998. 36 stran.

V loňském roce byl péčí města Dvůr Králové nad Labem za redakce Jana Schwarze vydán útlý sešit poněkud zavádějícího názvu z pera Jana Raila, díky němuž se má široká veřejnost možnost seznámit s osudy celkem 18 příslušníků britského Royal Air Force, kteří jako piloti, navigátoři, střelci, telegrafisté nebo i jako členové pozemního personá-

lu v jeho řadách bojovali daleko od okupované vlasti za její osvobození.

Publikace je chronologicky členěna do několika oddílů, v nichž čtenář může sledovat osudy československých vojáků na útěku z okupované Evropy do Velké Británie (*Jak odcházeli*, *Lodní transporty*), kde potom zejména letci výraznou měrou přispěli k zviditelnění zahraničního odboje a následně uznání exilové vlády západními spojeneckými mocnostmi (*Bitva o Británii*). V biografických portrétech autor přibližuje trutnovské letce během jejich služby převážně u 311. čs. bombardovací perutě (*Nálety na Německo*, *Bitva o Atlantik*), zmíněni jsou ve stejnojmenné kapitole i stíhači. K dokreslení dobové atmosféry přispívají nejen vkládané úryvky z memoárové (J. Osolsobě, M. Vild) a faktografické literatury (M. Pajer), ale i bohatá obrazová dokumentace (zde bych se pouze přimlouval za uvedení pramenů u několika fotografií známých z literatury a těžko pocházejících z archivu autora). Na vnitřních stranách obálky je na barevných fotografiích vedle památníků čs. letců ve východních Čechách přiblíženo i udělení čestného občanství Karlu Štréglovi a Karlu Hančilovi ve Dvoře Králové v září 1996.

Chybičky, které se do tohoto bezpochyby zdařilého dílka vloudily, se dají bez nadsázky spočítat na prstech jedné ruky (např. na s. 22 není Liberator GR Mk. VI, ale Mk. V, jak o tom svědčí vedle sériového čísla především radiolokátor Dumbo v charakteristickém podbradku na přídi letounu, resp. odlišná data úmrtí u Jiřího Bauera – zde je rozpor i mezi uváděným 28. 6. 1944 a fotografií hrobu se správným 29. 6. na stejné straně – a Václava Netíka ve srovnání s prameny) a běžný čtenář je nejspíše ani nezaregistruje. Pouze názor, že *Aeroklub ČR byl předchůdcem dnešních Aerolinií* na s. 18 je zjevným omylem, protože ČSA zahájily svoji činnost sice až v roce 1923, ale členství Václava Netíka v o něco výše uvedeném Aeroklubu Republiky československé (založen 1918) se s jeho profesí pilota u tehdejších Československých státních aerolinií po roce 1935 nevylučovalo.

Závěrem nelze než souhlasit s názorem dr. Čestmíra Sládka v recenzi na stránkách časopisu Letectví a kosmonautika č. 23/98, že *publikace Jana Raila a počin jejích vydavatelů přímo vybízí k následování i v ostatních regionech*. Je smutné, že semilský okres se dosud tak macešsky chová ke svým početným rodákům, příslušníkům RAF za druhé světové války. Čas kvapí, a tak je docela pravděpodobné, že se vedle dodnes nezhodnoceného přínosu čs. legionářů zaslouženého ocenění alespoň sborníkovou formou nedočkají ani letci.

(rrn)

LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*. Praha, Mladá fronta 1999. 300 stran, 113 černobílých i barevných reprodukcí. – Edice Kolumbus. Sv. 142.

Jestliže M. Lenderová považuje práce Otto Urbana *Česká společnost 1848 – 1918* a Roberta Saka *Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku* za nejlepší soudobé syntézy, jež byly o vzniku moderní české společnosti napsány, pak její práce je zcela jistě nejzdařilejší syntézou o údělu českých žen v minulém století. Katedra historie Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích opět zazářila (pracuje tu i R. Sak). Studium neobyčejně rozsáhlého historického materiálu, jazykové znalosti a stáž ve Francii pomohly autorce vytvořit nadhled potřebný pro výběr toho nejdůležitějšího a zasvěceně porovnávat zvláště francouzské a německé poměry s naší skutečností. O důkladnosti přípravy nás přesvědčí *Výběr z použitých pramenů a literatury* (s. 273 - 279) a *Rejstřík osob* (s. 281 - 300). Ten autorka obohatila o kratičké charakteristiky jednotlivých osobností, což čtenáři pomůže při rychlé orientaci v textu. Jakmile však Lenderová nemá dostatek materiálu k zobecnění, je v soudech opatrná, nikdy se nenechá svést k nepodloženým individuálním soudům. Nejtěžším úkolem syntézy nebylo vypracovat osnovu práce (celkem 8 kapitol – *Od kojence k děvčátku aneb Od kolébky ke škole* počínaje a *Od vlastenek k filantropkám, od filantropek k „emancipistkám" aneb Práce, studium, politika* konče), ale naplnit jednotlivé kapitoly obsahem, *neutopit se* v rozsáhlém materiálu, nenechat se

svést k rozmělňování toho, co už bylo řečeno. Jak lákavé psát o Boženě Němcové, jak těžké vyslovit objektivní soud: *Morálka určená ženám byla mnohem, mnohem přísnější. Ty, které se proslavily, byly sice pro své okolí velkými umělkyněmi, ale „špatnými" ženskými. A ony byly přitom tak slušné, že je toto odsouzení – alespoň občas – trápilo* (s. 228). Když píchne do vosího hnízda, má to svou logiku: *Především Tyl využil plesů k šíření české literatury a k podpoře národního hnutí. Ba co víc: spojil české bály s ženskou otázkou. Jistě nebudeme daleko od pravdy, když prohlásíme, že tento autor tak trochu kýčovitých českých báchorek uvedl pomocí bálů do společnosti českou ženu a prostřednictvím zábavy a tance se ji snažil získat pro práci ve prospěch národa* (s. 175). Dnešní svobodná literární věda jistě najde význam Tyla jinde než ve vyčpělých, byť profesionálně dokonalých báchorkách. Výše naznačená osnova nám připomene, že se autorka soustřeďuje na život českých žen. Ten byl určen především středoevropským prostorem, nevyzrálostí národního života, určitou provinciálností a tuhou patriarchálností. *V Urbanově knize* (Česká společnost 1848 – 1918, pozn. autora) *je v rejstříku uvedeno pouze 11 jmen ženských, z toho 4 jsou jména císařoven. Robert Sak je k ženskému světu vnímavější* (Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku, pozn. autora), *nesporně i proto, že se zaměřil i na privátní život českého politika* (s. 237). Tato determinace se projevovala ve všech oblastech duchovního života (salony, politika, literatura, vzdělání apod.), avšak přesto české společnosti nechyběly ženy evropského formátu (B. Němcová, Zd. Braunerová, Marie Červinková-Riegrová). Příčinou byl vzmach národního života, jehož se ženy měly stát součástí jako vychovatelky dobrých Čechů. Přesto ale zůstávaly vůči ženské emancipaci bloky, které nedokázali překonat ani velmi osvícení lidé (např. J. E. Purkyně). Lenderová umí brilantně pracovat se statistickými daty, ze stohů literatury vyhmátne pregnantní dokument či historickou skutečnost, kterou leckdy vtipně okomentuje, což přispívá k čtivosti knihy. *Marie Strettiová, vzpomínajíc na narození své nejmladší dcery Jarmily, uvádí, že čtyřiasedmdesátiletá porodní babička, jež jí pomáhala na svět, „spoléhala jen na modlitbu. Po celou dobu odříkávala jeden otčenáš za druhým, když šlo do tuha, spustila Zdrávas královno"...* (s. 119). *Ženy a dívky se koupaly v košilích, přes košili se i mydlily. Koupací košile bývala u nevěsty z dobré rodiny součástí výbavy. A nejen to. Kdykoli si dívky košili převlékaly a zůstávaly zlomek minuty nahé, zavřely oči a pokřižovaly se. Řada žen tak dospěla, aniž kdy spatřila svůj vlastní pupík* (s. 133). Pro region je práce také zajímavá tím, že se zmiňuje o osobnostech, které zde měly kořeny nebo jsou s ním svým životem nějak svázány (dr. Fr. Lad. Rieger, Marie Červinková-Riegrová, Betty Fibichová apod.). Cenná je také laskavost a tolerance k mužům.

(jv)

Z historie chlapecké školy v Turnově 1908 – 1998. Sestavili Karel Knop a Jordána Kučerová. Turnov 1998, 36 stran.

Almanach vydaný k 90. výročí založení Gymnázia v Turnově. Redakce Jaroslava Dudková. Turnov 1998, 44 stran.

Svých jubilejních sborníků se při příležitosti 90. výročí založení dočkaly dvě významné turnovské školy. V obou případech se jedná o chvályhodný čin, neboť jak bylo i na stránkách tohoto sborníku již několikrát připomenuto (srovnej např. recenzi almanachu semilského gymnázia z pera M. Lenderové v 9. svazku na s. 270 - 271), zanikla s nástupem komunistického režimu tradice vydávání pravidelných výročních zpráv, jedinečného pramene pro studium dějin školství. Dnes se konečně blýská na lepší časy, jak o tom svědčí nejen rostoucí počet vzpomínkových almanachů v jubilejních letech, ale řada škol se snaží navázat na předúnorovou tradici také širší prezentací svých výročních zpráv (zde se přímo nabízí nový mediální fenomén – Internet).

Vznik obou publikací je nesporným kladem, přesto bych si však dovolil poukázat na poznatky, kterých se z nich nejen současnému, ale zejména budoucímu čtenáři nedostane.

Tradiční bolestí u většiny těchto sborníků je malý důraz kladený na statistické přehledy žáků, učitelů a vyučovaných předmětů. V tomto ohledu se lépe s daným tématem vyrovnalo gymnázium, které na s. 30–39 představuje vedle schématu svých internetových stránek také pedagogický sbor a absolventy alespoň pro období posledních deseti let. Historii školy naopak šířeji přibližuje *chlapajda*, kde chronologicky členěný přehled tvoří de facto polovinu veškerého textu (s. 6–20), přičemž druhou část publikace (s. 23–33) vyplňují vzpomínky někdejších žáků. Gymnázium podává historický exkurs dle jednotlivých období, vymezených zlomovými léty, in margine jako doprovod příspěvků převážně bývalých absolventů.

Grafická úprava vyznívá nejen díky skvostné obálce (jako vždy skvělý Jaroslav Klápště) lépe pro gymnázium; u chlapecké školy působí, jistě nechtěně ve shodě se zvolenou barvou obálky, poněkud šedě. Pouhopouhá jedna fotografie na frontispisu jenom podtrhuje, nota bene ve srovnání s almanachem gymnázia, dojem možná až příliš skromné práce, což mě jako bývalého žáka mrzí dvojnásob.

Není a nebylo účelem této recenze vypočítávat chyby a nedostatky v obou útlých knížečkách, které za svůj vznik vděčí pouze nadšení a práci navíc těch několika kantorů, kteří s omezenými finančními prostředky dotáhli záměr připomenout výročí své školy, kromě oficiálních (a zdařilých) oslav, do předkládané podoby. Pokud bude příští jubilejní tisk ke 100. výročí založení připravován v předstihu za účasti většího tvůrčího kolektivu, budou zcela jistě výsledkem důstojné a z hlediska pramenného využití komplexnější publikace, jak se to povedlo např. v almanachu k 75 letům existence tišnovského gymnázia. Obě školy si je nejen díky své tradici bezpochyby zaslouží.

(rrn)

Sto let hořického obchodního školství 1898 – 1998. Jubilejní almanach. Hořice, Integrovaná střední škola obchodní 1998. 59 stran.

Tento reprezentační tisk, vydaný při příležitosti oslav stoletého jubilea hořického obchodního školství, je prezentován ve velmi zdařilé grafické úpravě Mgr. Václava Bukače. Ten navrhl také logotyp školních oslav, který zdobí přední stranu obálky almanachu. Uvnitř se skrývá řada příspěvků s tradiční obsahovou skladbou.

Po úvodním slovu, ve kterém se tři vybraní autoři krátce zamýšlejí nad svým vztahem k hořické škole, následuje z pera současného ředitele Mgr. Jaroslava Kotrbáčka přehledná stať o historii této instituce. Od původní myšlenky a snah o zřízení školy nás autor ve svém líčení a přehledu dějin dovede až po znovuobnovení čtyřleté obchodní akademie v roce 1995. Při tomto stručném zpracování jejího nelehkého osudu se autor opíral především o almanachy k čtyřicetiletému a padesátiletému výročí školy, informace o školním dění v poválečných letech čerpal z archivního materiálu. Tato část je také vhodně doplněna dobovými fotografiemi s pohledy nejen na exteriér školy, ale i na školní učebny a kabinety. V publikaci dále najdeme krátké medailónky všech jedenácti dosavadních ředitelů a ředitelek, kde zvláště oceněn je především RNDr. Václav Buřil (ředitelem v letech 1927 – 1939), který se svými charakterovými vlastnostmi a statečným a neohroženým jednáním zařadil mezi nejsvětlejší postavy historie ústavu. Samozřejmě zde nechybí ani vzpomínky bývalých absolventů na své profesory a spolužáky, veselé historky ze školních let, či jejich hlubší zamyšlení nad minulou dobou komunistického režimu. Větší část almanachu zaplňují seznamy všech absolventů a učitelů hořické obchodní školy, doplněné o fotografie pedagogického sboru v roce 1998.

Mgr. Jaroslav Kotrbáček, který publikaci připravil ve spolupráci s kolegy, studenty a absolventy, si jistě zaslouží pochvalu za odvedené dílo. Jubilejní almanach se stal důstojným pokračovatelem svých předchůdců.

(mach)

Almanach nemocnice s poliklinikou v Semilech. 90 let. Semily, NsP 1998. 103 stran. - Tisk Tiskárna GLOS Semily. Náklad 700 výtisků.

Obyvateli Semilska právem obdivovaná a konkurenčními špitály zatracovaná nemocnice si k svým devadesátinám dopřála opravdu důkladnou knížku, jež nabízí mnohem více, než bývá v našich krajích zvykem.

Zásadní stať *Z historie semilské nemocnice* z pera pečlivého regionálního badatele Václava Votočka (s. 5–41) se člení do několika kapitol. V první, nazvané *Počátky lůžkové zdravotní péče v Semilech,* se autor věnuje nemocničním provizoriím, vyvolaným cholerovými epidemiemi v letech 1830 a 1866; mimoto byla od r. 1870 do r. 1914 činna tovární nemocnice firmy F. Schmitt, o níž rovněž Votoček přináší řadu dosud neznámých informací. Výstavbu okresní nemocnice v Semilech, otevřenou 28. 9. 1908, přibližuje další kapitola; krom vlastní stavby nemocnice je zde také pojednáno o vybavení nemocniční kaple a o sanitním kočáru pro převoz pacientů s infekčními chorobami. Další období, nazvané *Nemocnice císaře Františka Josefa I.*, přineslo Semilům v r. 1914 právo veřejnosti a na sklonku války přeměnu ve vojenský lazaret, dokonce specializovaný na malárii. *Meziválečné osudy všeobecné veřejné nemocnice* dělí rok 1928, kdy sestry z Kongregace šedých sester III. řádu svatého Františka byly nahrazeny civilním personálem. Krátce předtím byl dostavěn pavilón pro léčbu tuberkulózních pacientů a post primáře zaujal MUDr. Alois Pluhař, proslulý svými operacemi strumy. Kapacita nemocnice nepostačovala a v r. 1933 muselo být přikročeno k nástavbě hlavní budovy. *Nemocnice v době ohrožení státu a německé okupace* procházela složitým obdobím, po zatčení dr. Pluhaře byl jmenován řídícím primářem MUDr. A. Beranovský. Nejdelší periodu pokrývá kapitola *Vývoj v letech 1945–1989,* která mj. seznamuje s poválečnou soutěží na (neuskutečněnou) výstavbu nové nemocnice, místo níž se realizovala stavba administrativně obytné budovy. Další osudy semilské nemocnice byly po zestátnění zdravotnictví spjaty s Okresním ústavem národního zdraví v Semilech, v jehož rámci fungovaly i různé její pobočky v Lomnici n. Pop. Autor se nevyhýbá ani nejtrapnějšímu období let 1950–1953, ve kterém část nemocnice sloužila pro internaci nejméně 68 řeholníků ze zrušených klášterů. Prostorové problémy byly zčásti řešeny rekonstrukcí interny v r. 1987. Na počátku roku 1989 plénum KNV rozhodlo o zrušení semilské nemocnice, čemuž zabránil listopadový převrat. *Čas splněných přání* bilancuje plody obrovského úsilí vedení nemocnice, nových představitelů města a okresu, semilských závodů, podnikatelů, institucí a mnoha občanů, přispívajících na komplexní rekonstrukci zanedbaných budov ze svých úspor i akciemi z kupónové privatizace. V letech 1992–1997 ji provedla trutnovská firma BAK a celkové náklady rekonstrukce a nové výstavby přesáhly 400 mil. Kč. Poslední kapitola nazvaná *Nemocnice v jubilejním roce 1998* představuje jednotlivé pavilóny a objekty nemocnice.

Druhý oddíl knihy vyplňují příspěvky současných i bývalých ředitelů nemocnice, primářů a dalších představitelů nemocnice, města i okresu, majitele lékárny, stavbyvedoucího, poskytovatele stravování a dalších, občas sice opakujících to, co již bylo V. Votočkem uvedeno v předchozí části (je zřejmé, že vznikaly nezávisle na sobě), většinou ale uplatňujících osobitý pohled na události a zejména připomínajících významné lékaře a další personál jednotlivých oddělení. Poslední vzpomínka je z pera býv. poslance Parlamentu Stanislava Pěničky, jemuž město vděčí za zařazení nemocnice mezi individuálně dotované stavby.

Publikaci uzavírají personální přehledy historické a současné, statistické přehledy výkonů jsou v závěru každé kapitoly historické části zpracovány do grafů v barevné příloze.

10 stran zahrnují velké barevné fotografie exteriérů i interiérů aktuálního stavu nemocnice, pět listů bylo věnováno reklamám sponzorů. Mimoto je v knize řada černobílých ilustračních snímků.

Kniha je připravena pečlivě, tisková přehlédnutí se vyskytují jen výjimečně – zaujalo nás interesantní tvrzení na s. 11, dle něhož byly mezi budovami vysázeny *kulovité acha-*

ty. Platební neschopnost, do níž se nemocnice v roce 1994 dostala omezením lůžek v důsledku přestavby, byla v dalších letech postupně snižována – že by na tom měly zásluhu také ony drahé kameny?

(in)

HOLEČKOVÁ, Ema: *Češi a Němci v kraji Karoliny Světlé. Ze starých archivů a kronik.* Praha, Vyšehrad 1997. 120 stran.

Prof. MUDr. Ema Holečková, DrSc., známá v odborných kruzích svými pracemi z oboru cytofyziologie a širšímu publiku svou literární činností, se ve své nejnovější knížce zabývá vztahem Čechů a Němců v Hodkovicích nad Mohelkou a v jejich okolí. Nedrží se v ní přímé chronologické linie, ale své kapitoly seskupuje dle určitých tematických okruhů. V úvodu se vrací do doby krátce po třicetileté válce, která přinesla příliv nového německého obyvatelstva do Podještědí. Poté nastiňuje vývoj Hodkovic v 18.–19. století a přináší ukázky zápisů z městské kroniky, které po roce 1920 byly vlastně dvě: česká a německá. V další kapitole autorka líčí boj za českou matiční školu v Hodkovicích nad Mohelkou a Petrašovicích, kde se osobně angažovala i K. Světlá. Následující kapitola sleduje úlohu válek v životě města. Začíná napoleonskými válkami, pokračuje válkou 1866 a končí oběma světovými válkami. Poté se autorka zabývá významem zdejších cest, obchodu a průmyslu od středověku až téměř po současnost. Epizodicky se dotýká osudů hodkovické šatlavy. Nato připomenula významný tábor lidu na Hluboké v roce 1870, kterého se zúčastnili svorně Češi i Němci. Dalším tématem, které autorku zaujalo, byla láska. Věnuje se zvláště příběhu kováře Jiřího z Hodkovic a Elišky Kateřiny Smiřické ze Smiřic, dotýká se dvou povídek K. Světlé a poté se vrací do 16. století k svatební smlouvě z roku 1586. Autorka si nakonec všímá osudů několika hodkovických rodů, především Ungerů a Spietschtků, a nepomíjí ani současné proměny hodkovického hřbitova.

Emě Holečkové se podařilo v uvedené knížce podat barvitý obraz Hodkovic nad Mohelkou a symbiózy i bojů zdejších Čechů a Němců v minulosti. Škoda jen, že se alespoň nezmínila o hodkovické České besedě, která v 19. století měla mimořádný význam pro národní uvědomění a organizaci života zdejších Čechů, a že také nedala více místa místnímu odboru Národní jednoty severočeské, Sokolu a vůbec českému spolkovému životu. Více místa mělo být věnováno také německým spolkům. Vše však ve volně na sebe navazujících obrázcích ze života Hodkovic nešlo postihnout a nebyl to asi ani autorčin záměr.

(šť)

KUTNAR, František: *Mezi Chlumy a Kamennou Hůrou. (Obraz dějin Mlázovic v Podkrkonoší a okolí.)* Mlázovice v Podkrkonoší, Osvětová beseda 1997. 183 stran.

Dějiny Mlázovic v Podkrkonoší a okolí jsou jedna z posledních prací Františka Kutnara, která však od roku 1979 zůstávala v rukopise. K tisku ji připravil Karol Bílek, jenž je i autorem ediční poznámky; předmluvu napsal Josef Hanzal. František Kutnar psal knihu v době, kdy nemohl doufat, že vyjde. Mohlo se tak stát až po listopadu 1989.

Kutnarova práce začíná obrazem přírodního panorámatu zdejší krajiny. Poté přechází k nejstarším dějinám regionu, které dovádí až do vrcholného středověku. Součástí jeho líčení je i rozbor místních jmen. Onomyma jsou Kutnarovi jedním z pramenů i v další kapitole, v níž se věnuje osudům mlázovické tvrze a jejích držitelů až do konce husitské revoluce. Chronologický běh pokračuje potom nástinem počátků režijního hospodářství vrchností v Mlázovicích, povýšených někdy před rokem 1540 na městečko, a okolí. Zvláštní pozornost věnuje Kutnar hospodaření Smiřických a Albrechta z Valdštejna, do jejichž dominií byly Mlázovice začleněny. Nato následuje obraz vývoje městečka a jeho okolí po třicetileté válce. Další kapitola líčí závěrečné údobí poddanství (zhruba léta 1740–1848) a vzrůst sociálního a národního podvědomí lidu. Začíná reformami za vlády Marie Terezie a Josefa II. a jejich dopadem na život Mlázovic, poté seznamuje čtenáře s rozvojem řemesel

a zemědělství v tomto městečku a jeho okolí a posléze s kulturou a životem lidu a předzvěstmi revoluce 1848 v tomto mikroregionu. Poté Kutnar přechází k popisu vývoje Mlázovic a okolí ve 2. polovině 19. a počátkem 20. století. Poslední kapitola díla má název *Za samostatného státu a měnící se sociální a duchovní tváře lidu.* Kutnar zde sleduje vývoj městečka od vzniku ČSR až do přelomu 20.–30. let tohoto století. K této vlastní Kutnarově práci je připojena kapitola *Doba nejnovější,* která je dílem syna Františka Kutnara Aleše. Aleš Kutnar rovněž sestavil přehled historických dat a vysvětlivky starých měr a platidel. Práce je doprovázena řadou dokumentárních fotografií, reprodukcemi pramenů, kresbami význačných budov apod.

Kutnarovy dějiny Mlázovic nejsou pouze klasickou monografií obce, ale zdejší dění zasazují do přiměřeně širších souvislostí. Nesou rysy celého Kutnarova díla, psaného se značnou akribií a rozhledem. Jsou koncipovány s láskou k rodnému kraji, do nějž se v posledních letech svého života autor vrátil a kde nalezl také místo svého posledního odpočinku.

(šť)

ČECHURA, Jaroslav – ČECHUROVÁ, Jana: *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofty.* Praha, Karolinum 1999. 131 stran.

Útlá, ale nesmírně cenná publikace je závažným příspěvkem k poznání osobnosti Josefa Pekaře. Autoři předložili vzornou edici 75 vzájemných dopisů (42 Kroftových a 33 Pekařových), doplněných ještě Pekařovými návrhy na habilitaci a udělení profesury K. Kroftovi. V hutném úvodu vysvětlili, proč si vybrali právě korespondenci těchto dvou osobností: je to její početnost a obsahová závažnost.

Korespondence je zachována z let 1898 až 1936. Jistě se do dnešní doby nedochovaly všechny vzájemné dopisy, ale i tak je to vynikající soubor, který umožňuje nahlédnout nejen do vzájemných vztahů, ale poodkrývá leckteré detaily ze zákulisí života české společnosti a zvláště historické obce.

Edice je pojata chronologicky, bez technických detailů (rozměry dopisů, údaje o obálkách apod.), každý dopis je doprovázen zcela vyčerpávajícím poznámkovým aparátem, svědčícím o dokonalé znalosti pramenů a literatury, které s tématem souvisejí. Na závěr je připojena výběrová bibliografie, jmenný rejstřík (tak citelně postrádaný v podobných publikacích) a německé resumé.

Škoda, že ke knížce nebylo možno připojit několik reprodukcí (fotografie obou historiků, ukázky rukopisů apod.). Z drobných opomenutí je třeba opravit křestní jméno Šimákovo (s. 26), rok narození J. L. Turnovského (s. 94 – správně je 1838, i když on sám několikrát uváděl rok 1837) a také data úmrtí některých osobností lze spolehlivě zjistit v Kuncově příručce *Kdy zemřeli...* (např. s. 52 – Adolf Zeman zemřel 8. 7. 1952, s. 68 – František Mašek zemřel 7. 12. 1946) apod.

Celkově se však jedná o vynikající edici a věříme, že editoři nám připraví v budoucnu i další podobná milá překvapení.

(blk)

HANZAL, Josef: *Pekařovo mládí a zrání.* Sobotka, Nadace rodného domu Fráni Šrámka 1998. 40 stran. – Knihovnička Českého ráje. Sv. 11.

Drobná knížka předního znalce Pekařova díla Josefa Hanzala osvětluje mládí a studentská léta Josefa Pekaře. Předmluvu k ní napsal Zdeněk Pousta.

Hanzal v úvodu vyzdvihuje roli Daliměřic v Pekařově životě, který tu žil od svých čtyř let až do studentského věku a vracel se sem po celý život. Nato se zaměřuje na Pekařova léta na mladoboleslavském gymnáziu, přičemž vychází z Pekařovy korespondence s rodiči a z jeho studentského deníku, který poprvé zpřístupňuje veřejnosti. Ukazuje se, že boleslavská léta byla pro Josefa Pekaře neobyčejně významná. Seznamujeme se také s jeho učiteli.

Poté líčí Hanzal úlohu domova v Pekařově životě. Ukazuje, že *domov představuje pro Pekaře po celý život základní a nenahraditelnou hodnotu. Od dětství až po smrt cítil mimořádnou spjatost s Daliměřicemi a v šir-*

ším smyslu s Českým rájem. Současně však v sobě, ve svém nitru, choval pocit ztraceného domova, který se stal silným, až zlověstným faktorem jeho myšlení a cítění. V tomto kontextu líčí i tragický příběh jeho rodiny, jenž na něj hluboce zapůsobil. Poslední kapitola popisuje zrození historika, vyrůstajícího z rodného kraje, jemuž věnoval i své první historické stati.

Josef Hanzal v této knížce přiblížil mladého Josefa Pekaře z nového, méně známého pohledu. Využil přitom dosud nevyužitých pramenů z Pekařovy pozůstalosti.

(šť)

VOTOČEK, Václav: *Průvodce historií turistiky na Semilsku.* Semily, Klub českých turistů 1998. 62 stran. – Tisk Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Náklad 1000 výtisků.

Václav Votoček patří ke zkušeným interpretům historie Semilska a jeho nové příspěvky nám přinesly již mnoho poznání i radosti. Také poslední publikace vrchovatě naplnila naše očekávání. V jedenácti kapitolách zde vytvořil podrobnou mapu vývoje turistiky, pro Semily v posledních sto letech nesporně typické a důležité. Na rozdíl od mnoha podobných jubilejních publikací dokázal zajít až k nejstarším kořenům vlastivědného putování a vznik semilského odboru KČT včlenil do širokých souvislostí. (Zde snad jen malá připomínka – jilemnický odbor KČT vznikl nikoli jako třetí, ale jako druhý mimopražský odbor.) Vývoj semilské organizace pak sleduje až téměř do současnosti.

Velmi příjemně působí skutečnost, že si autor všímá také vývoje hlavních turistických cest.

Čtivý styl, pečlivý výběr doprovodného materiálu i milá grafická úprava Jaroslava Bartáka činí z knížečky perličku, jež čtenáře nejen spolehlivě poučí, ale probouzí v něm neodolatelnou chuť vykročit za bohatými krásami Semilska.

(jl)

SCHEYBAL, Josef V.: *Švabinského svatý Jan Křtitel.* Sobotka, Nadace rodného domu Fráni Šrámka v nakladatelství Jakoubě v Jablonci nad Nisou 1998. 24 nečíslovaných stran, 6 černobílých reprodukcí v textu, 6 celostránkových v příloze. – Knihovnička Českého ráje. Sv. 13. Grafická úprava Roman Karpaš. Náklad 500 výtisků.

Třináctý svazek *Knihovničky Českého ráje* přiláká každého ctitele výtvarného umění – ať již nezaměnitelnou kresebnou studií hlavy na obálce, ke které se ihned vybaví asketická postava muže s větví ve tvaru kříže, vycházejícího ze skalní rozsedliny, nebo jménem autora svazku, které je vždy zárukou seriózně zpracované látky. Tentokrát se Josef Václav Scheybal zastavil před dřevorytem Maxe Švabinského (17. 9. 1873 v Kroměříži – 10. 2. 1962 v Praze) *sv. Jan Křtitel*, umělcem vytvořeným v roce 1930. Autor publikace se nezaměřil ani na u Švabinského výjimečný biblický námět, ani na nebývalou rozměrnost grafického listu, ale na přírodní scenérii, tvořící druhý plán tohoto díla.

S Pojizeřím se Švabinský poprvé seznámil až ve svých 49 letech. Letní prázdninový pobyt ve Skokovech a časté výlety do okolních žehrovských a příhrazských skal zaznamenal v kresbách, jež patří v jeho krajinářské tvorbě k nejlepším. Do Skokov se po roce 1922 vrátil na prázdniny ještě třikrát, při poslední návštěvě vznikla první kresba soutěsky, ze které vystupuje Jan Křtitel. V roce 1929 pobýval umělec v Malechovicích poblíž Sobotky a tehdy vytvořil definitivní karton k dřevorytu včetně detailů už výše zmíněné hlavy Jana Křtitele (který je téměř autoportrétem) a zvířat u jeho nohou. To, že soutěsku ve skalách nakreslil Švabinský podle skutečnosti, doložil estetik Mirko Novák, který s ním před ní spočinul.

Na základě této informace se J. V. Scheybalovi v roce 1996 po usilovném pátrání podařilo reálnou skalní scenérii v Prokopském údolí (samozřejmě proti dřevorytu stranově obrácenou), objevit a nakreslit. Toto je také těžiště poutavého autorova vyprávění, proloženého reprodukcemi Švabinského studií k dřevorytu i grafickým listem samým. Díky tomuto útlému dílku si znovu uvědo-

mujeme, kolik významných umělců našlo v našem kraji inspiraci. Neměli bychom být k jeho krásám nevšímaví.

(ba)

MRKÁČEK, Zdeněk: *Příroda v Českém ráji*. Turnov, Nakladatelství RA (rok vydání neuveden). 103 stran.

Český ráj obdařený přírodními krásami, stavbami lidové architektury, hrady, zámky a dalšími památkami je vděčným tématem celé řady publikací. Mnohé jsou především založeny na atmosféře fotografií nebo ilustrací, ke kterým tvoří text doprovod. Kouzlo malebné krajiny však nutí další a další autory znovu popisovat její rozmanitost. Dosud jsme v naší literatuře postrádali knihu, která by populární, přitom zasvěcenou formou informovala o přírodě Českého ráje, seznamovala s nejběžnějším rostlinstvem a živočišstvem a pomohla zájemci rychle si je při vycházkách do přírody určit. Kniha *Příroda v Českém ráji* od Zdeňka Mrkáčka vychází z hluboké erudice a bohatých terénních zkušeností, umocněných úctou k přírodě a životu. Proto se autor nesmiřuje s pouhým popisem, ale nabízí hlubší souvislosti. Značná část textu je věnována zajímavostem ze života rostlin a živočichů. V jedenácti kapitolách srozumitelným jazykem seznamuje s neživou a především živou přírodou. K dobré orientaci čtenáře přispívá uspořádání knihy do celků, které odpovídají životnímu prostředí jednotlivých druhů rostlin a živočichů. Autor seřadil rostliny a živočichy podle toho, jak se s nimi v přírodě nejčastěji setkáváme. V jedné kapitole najdeme pohromadě rostliny a živočichy skalních měst, v jiné představitele lesů, v další ukazuje život v okolí vod, rašelinišť i pod vodní hladinou. Takové dělení má však i svá úskalí, protože příroda je členitá a rozmanitá a lze ji jen těžko vměstnat do několika přihrádek. Mnohé druhy mají nevyhraněné nároky na prostředí, a tak se s nimi setkáváme nejen na místech pro ně nejtypičtějších, ale i v dalších biotopech. Zabydlení krajiny rostlinami a živočichy kopíruje její členitost a rozmanitost podle odlišných stanovišť, které bývá umocněno mikroklimatickými poměry jednotlivých lokalit. Vedle sebe na malém území rostou horské a teplomilné druhy, jako např. žebrovice různolistá a kavyl Ivanův. Zmíněné rysy často podtrhuje i členitost území, způsobovaná meandry Jizery a architekturou skalních měst, která patří spolu se sopečnými vrcholy k dominantám kraje. I když za základ přírodních hodnot autor považuje pestrou geologickou stavbu, věnuje se v dosud nepublikovaném rozsahu především živé přírodě.

Přináší 163 fotografií včetně údajů o rozšíření, etologii a biologii živočichů a rostlin různých systematických skupin. Uvádí zástupce hub, lišejníků, vyšších rostlin, motýlů, brouků, ryb, ptáků a savců. Je jen škoda, že řada fotografií je vytištěna v tak malém formátu, který je někdy i na úkor srozumitelnosti.

Úvodní kapitola *Seznámení s Českým rájem* stručně definuje území, které tvoří z hlediska přírodovědného tak vyhraněný celek. Kapitola *Skalní města* popisuje přehledně geologický vývoj oblasti, včetně vysvětlení jednotlivých forem skalních výtvorů, jako jsou pískovcové skalní město, skalní věž, hřib, okno, brána, komín, lišta, římsa, převis, voština a inkrustace, rozsedlinové a puklinové jeskyně, pseudoškrapy. V závěru seznamuje s typickou flórou a faunou pískovcových skalních měst. V kapitole *Lesy* fundovaně popisuje lesní ekosystémy a jejich vývoj v historickém období i charakteristické společenství živočichů a rostlin.

Rozmanitost krajiny posilují vodní toky, rybníky a mokřadní louky. Nejcennější lokality rostlin leží v údolí Jizery. Proto další kapitola *Rybníky, vodní toky, vlhké louky* podtrhuje specifický charakter těchto prostředí. Rozsah publikace je vždy omezen, proto není možné do ní vměstnat všechno. Přesto je škoda, že ze zástupců ryb seznamuje pouze s lipanem podhorním. V závěrečné kapitole se čtenář dozví mnohé o historických a současných proměnách regionu a vlivu člověka na tvorbu krajiny. Ti, kdo mají zájem o další prohloubení znalostí, najdou v závěru i seznam vybrané literatury.

Hodnota krajiny Českého ráje spočívá v atmosféře celku, která je zvýrazněna mozaikou jedinečných detailů. Ačkoli kniha

není, a vzhledem k rozsahu ani být nemůže úplnou obrazovou encyklopedií živé přírody, je také dobrým průvodcem při výletech do Českého ráje. Poskytuje spolehlivý zdroj informací pro nejširší čtenářský okruh, ke kterému mohou patřit děti i dospělí. Vhodnou pomůckou může být i pro rodiče, když se jich děti zeptají, jak se jmenuje tamten brouk nebo ona kytka. Titulů s přírodovědnou tematikou je stále poskrovnu, a tak lze publikaci jen přivítat.

(il)

Autoři tohoto svazku:

Jaroslav Barták *(ba)*, Státní okresní archiv Semily; Karol Bílek, prom. hist. *(blk)*, Literární archiv PNP, prac. Staré Hrady; Mgr. Václav Bukač, Městské muzeum a galerie Hořice; prof. Ing. arch. Jan Bukovský, DrSc., Stavební fakulta VUT Brno; Jan Drahoňovský, Městské muzeum Lomnice nad Popelkou; Ing. Günter Fiedler, Středisko česko-německého porozumění Trutnov; Jaromír Gottlieb, Okresní muzeum a galerie Jičín; Vladimír Hladík, Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou; Mgr. Ivo Chocholáč, Městské muzeum Nová Paka; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; František Jirásko, Prosečné; Jan John, Památník zapadlých vlastneců Paseky nad Jizerou; Mgr. Jan Kašpar, Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou; Antonín Langhamer, Městské muzeum a galerie Semily; doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc. *(len)*, Jihočeská univerzita České Budějovice; PaedDr. Jan Luštinec *(jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; Mgr. Radka Machová *(mach)*, Státní okresní archiv Jičín; PhDr. Ivo Navrátil *(in)* a Robert R. Novotný *(rrn)*, Státní okresní archiv Semily; Mgr. Jana Nová, studující, Jihočeská univerzita České Budějovice; PhDr. Gustav Novotný, Historický ústav AV ČR Brno; PhDr. Jan Prostředník *(jNp)* a RNDr. Tomáš Řídkošil *(il)*, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Karel Sklenář, Národní muzeum Praha; PhDr. Jan Šťovíček *(šť)*, Státní okresní archiv Praha-východ; Tomáš Tomíček, Vojenské stavby Praha; PhDr. Jiří Úlovec, Archivní správa MV ČR Praha; doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc., Pedagogická fakulta UK Praha; Jana Vaváčková, Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou; Mgr. Jaroslav Vávra *(jv)*, Základní škola F. L. Riegra Semily; PhDr. Pavel Zahradník, Státní ústav památkové péče Praha; PhDr. Bohdan Zilynskyj, Pedagogická fakulta UK Praha

OBSAH

Články a studie

Jiří Úlovec – Tomáš Tomíček *Hrad Levín* 7

Jana Nová *Josef Kramář a Vysocko v polovině 19. stol.* 23

Jan Kašpar *Ve vichru správních reforem. Emancipační úsilí Železného Brodu v letech 1850–1950* 37

Gustav Novotný *Vrchní lesní rada Leopold Anger a velkostatek Hrubá Skála* 45

František Jirásko *Josef a Eduard Petrákové. Dvojportrét podkrkonošských učitelů* 65

Růžena Váňová *O jednom významném školském experimentu. Pokusná reformní škola v Benešově u Semil* 120

Materiály

Jan Bukovský *Kartouz ve Valdicích a kartuziánská architektura* 141

Jan Prostředník *Archeologické výzkumy Okresního muzea Českého ráje v letech 1997 a 1998* 162

Drobnosti

Robert R. Novotný *První zmínka o Jablonci nad Jizerou, aneb všechno je jinak?* 197

Pavel Zahradník *Poustevna v Semilech na Koštofranku a poustevník Ivan Polívka – vizitátor kongregace bratří ivanitů* 200

Karel Sklenář *Archeolog J. V. Hellich na Libáňsku v roce 1844* 207

Tomáš Řídkošil *Přírodní a geologické zajímavosti Zlatonosného pobřeží. Z expedic Okresního muzea Českého ráje v Turnově* 210

Kronika

Státní okresní archivy v Semilech a Jičíně 219

Pracoviště LA PNP Staré Hrady 225

Muzea a galerie v Turnově, Jičíně, Hořicích, Jilemnici, Lomnici nad Popelkou, Nové Pace, Pasekách nad Jizerou, Semilech a Vysokém nad Jizerou 227

Karol Bílek šedesátníkem (B. Zilynskyj) 239

Konference Stříbro v historii, umění a technice v Turnově (T. Řídkošil) 243

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 247

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědný sborník
svazek 12

Vydal Státní okresní archiv Semily ve spolupráci s Okresním úřadem v Semilech, Státním okresním archivem v Jablonci nad Nisou, Krkonošským muzeem v Jilemnici, Spolkem přátel Okresního muzea Českého ráje v Turnově, s podporou Muzea a Pojizerské galerie v Semilech, Městského muzea v Lomnici nad Popelkou, Městského muzea v Nové Pace a Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou v roce 1999. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Reprografie Otakar Kudrnáč. Tajemník redakce Robert R. Novotný. Jazyková spolupráce Günter Fiedler. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 800 výtisků. Stran 260.

02-61

Cena výtisku 100 Kč